

RF – Rogalandforskning. <http://www.rf.no>

Tarja Tikkanen & Amund Junge

Realisering av en visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø for barn og unge

Sluttrapport til evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004.

Rapport RF – 2004/223

Prosjektnummer:	7201959
Prosjektets tittel:	Evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004
Kvalitetssikrer:	Terje Lie
Oppdragsgiver(e):	Utdanningsdirektoratet
ISBN:	82-490-0337-3
Gradering:	Åpen fra: 24.01.2005

Forord

Kommunenes Sentralforbund, Utdanningsforbundet, Foreldreutvalget for grunnskolen og Barneombudet har i samarbeid med regjeringen Bondevik iverksatt "Manifest mot mobbing 2002-2004" for aktivt å medvirke til at mobbing ikke skjer i norske barnehager, skoler og fritidsmiljøer (23.9.2002). I tråd med programplanen i manifestet utlyste Læringssenteret (LS) en forskningsbasert evaluering av denne satsningen (3.7.2003).

Rogalandsforskning (RF) fikk oppdraget med å evaluere denne satsningen. Det har blitt utarbeidet to underveisrapporter, en i april og en i september. Denne rapporten bygger på disse to og er en sammenfattende sluttrapport til evalueringen.

Designet for evalueringen har vært komplekst og multidimensjonalt. Det er mange ulike instanser som har vært behjelpelig for å få gjennomført evaluering. Vi takker eierne av kartleggingsundersøkelsene for at de har skaffet til veie materialet som var grunnlaget for analysene av forekomsten av mobbing, og for en interessant vitenskaplig dialog og samarbeid. I gjennomføring av den andre delen av evalueringen var vi i kontakt med mange skoler, kommuner, fylkeskommuner og fylkesmann kontor. Vi takker dem alle for godt samarbeid og spesielt elevene, foreldre og ansatte i barnehagene og skolene for at de svarte på våre spørreskjemaer via Internett. Manifestpartene, Utdannings- og forskningsdepartementet og Barne- og familiedepartementet og særlig Utdanningsdirektoratet har vært støttende og oppmuntrende hele veien. Vi takker våre kontaktpersoner i disse instansene for samarbeidet og for å ha stilt opp i intervjuene. Til slutt; takk for nyttig kompetanseutveksling til representantene til vår Nordiske referansegruppe i Sverige, Danmark og Finland, og særlig til vår kompetansepartner STAKES forsknings- og utviklingssentralen for sosial- og helsetjeneste i Finland.

Stavanger, desember 2004

Tarja Tikkanen
prosjektleder

Innhold

SAMMENDRAG	VI
1 INNLEDNING	1
1.1 Mandatet.....	1
1.2 Arbeidet mot mobbing i Norge – Anerkjent internasjonalt	1
1.3 Ulike tilnærminger til mobbeproblematikken	2
2 PROBLEMSTILLINGER	5
3 GJENNOMFØRING AV EVALUERINGEN.....	6
3.1 Generell oversikt	6
3.2 Metodiske hensyn i internettundersøkelser	7
3.3 Oppsummering av gjennomføringen av internettundersøkelser	8
4 FOREKOMSTEN AV MOBBING	11
4.1 Konseptuelle og metodiske utfordringer i vurdering av forekomsten av mobbing.....	12
4.2 Barnehagen.....	13
4.3 Skolen.....	16
4.4 Fritidsorganisasjoner	36
4.5 Utviklingsstrekk	40
4.6 Vurdering av forekomsten av mobbing blant ulike grupper	44
5 ORGANISERING OG PLANLEGGING AV MANIFEST MOT MOBBING	47
5.1 Utgangspunktet for lansering av Manifestet - Fra idé til visjon	47
5.2 Lansering og koordinering av Manifest mot mobbing	48
5.3 Forståelse av mobbeproblematikken og målsetting.....	50
5.4 Planlegging av tiltak.....	52
5.5 Forventninger	53
5.6 Meninger om framgang og viktigste resultater.....	53
6 FORMIDLING OG VIRKNINGEN AV DE NASJONALE MÅLENE OG INTENSJONEN I MANIFESTET	56
6.1 Eksisterende tiltak og programmer integrert i Manifest mot mobbing.....	57
6.2 Manifestpartenes engasjering av sine aktører på lokalt nivå	62

6.3	Kommunenes og fylkeskommunenes arbeid med planlegging og gjennomføring av programmene og tiltakene	70
6.4	Tiltak innen lærerutdanning og høyskolenes respons mot Mobbemanifestet	74
6.5	Oppsummering og kommentar	76
7	MÅLGRUPPENES SYN PÅ DET LOKALE ARBEIDET	78
7.1	Elevenes, foreldrenes, og ansattes synspunkter om tiltak mot mobbing og om Manifestet	79
7.3	Barnehagene	92
7.4	Fritidsmiljøer	93
7.5	Meninger fra allmennhet - Bevissthet, aktiviteter i nærmiljø og foreldreinvolvering	96
8	SAMARBEID OG SAMORDNING MELLOM INNSATS MOT MOBBING OG ANDRE TILTAK	100
8.1	Fylkene og kommunene	100
8.2	Samarbeid mellom skolene og barnehagene	101
9	MEDIAS ROLLE I MANIFESTET	102
9.2	Oppmerksomhet mot mobbing i media og på manifestpartenes nettsider	102
9.3	Bruk av media i Manifest mot mobbing	104
9.4	Konklusjoner fra medieundersøkelsen	105
10	SAMMENLIGNING SKOLEMOBBING MELLOM NORDISKE LAND	106
10.1	Forekomsten	106
10.2	Tilnærming til og tiltak mot mobbing i de Nordiske land	107
11	OPPSUMMERING OG DISKUSJON	115
12	ARBEIDET VIDERE MOT MOBBING OG FOR BEDRE TRIVSEL I ULIKE MILJØER FOR BARN OG UNGE – OG VOKSNE	119
	REFERANSER	125
	VEDLEGG 1. METODEBESKRIVELSE	128
1	Et komplekst oppdrag: En multilevel- og multimiljøanalyse	128
2	Intervjuene blant manifestpartene, UFD, BFD, og Utdanningsdirektoratet	129

3	Vurdering av forekomsten av mobbing.....	131
3	Spørreskjemaundersøkelsene rettet mot barnehager, skoler og fritidsmiljøer, samt mot foreldre, kommunene og fylkeskommunene, og mot lærerutdanningsinstitusjoner	132
4	Medieundersøkelsen.....	141
5	Skjemaene brukt i datainnsamlinger.....	143
VEDLEGG 2. UTVIKLINGSSTREKK I FOREKOMSTEN AV MOBBING.....		179

Sammendrag

Rogalandsforskning (RF) fikk oppdraget med å evaluere Manifest mot mobbing 2002-2004. Denne rapporten er sluttrapporten i prosjektet. Hensikten med evalueringen er å fremskaffe kunnskap som skal *gi grunnlag for å vurdere virkningen av de tiltakene som er igangsatt* som en følge av satsingen "Manifest mot mobbing" og *danne grunnlag for vurdering av oppfølgingstiltak og videre strategi* for innsatsområder mot mobbing. Evalueringsprosjektet er basert på problemstillingen som er beskrevet i kravspesifikasjonen fra oppdragsgiveren.

Evalueringen dekket mobbing i skole, barnehage og fritidsmiljø. Gjennomføringen av prosjektet ble delt i to hovedområder. Den første delen fokuserte på forekomsten av mobbing gjennom en analyse av syv kartlegginger som hadde undersøkt temaet. Den andre gransket realiseringen av Manifest mot mobbing og tiltak som hadde blitt iverksatt for å motvirke mobbing. Metodisk sett ble den første delen av evalueringen gjennomført som dokumentanalyse. Den andre delen benyttet ulike typer data: dokumenter, spørreundersøkelser, intervjuer, og en internetbasert analyse av media. Arbeidet i evalueringen ble støttet av en Nordisk referansegruppe av forskningsmiljøene fra Danmark, Sverige og Finland, samt en finsk kompetansepartner (Stakes).

Bidrag fra manifestpartene til arbeidet mot mobbing ser ut til å ha styrt utviklingen i positiv retning, både i forhold til forekomsten av mobbing samt innen arbeidet mot mobbing i skolene, og i noen grad også i barnehagene og fritidsmiljøene. Nullvisjonen er imidlertid fortsatt et stykke unna. Analysen av forekomsten av mobbing viste at forklaringer på avvik i resultater fra ulike undersøkelser oftest skyldes valg og bruk av forskningsmetodologi. Bruk av ulik forskningsmetodologi betyr også at resultater om forekomsten av mobbing ikke kan sammenlignes på tvers av kartleggingene. Cirka 5 % av elevene i barneskolen, 4-5 % i ungdomsskolen og 3 % i VGS ble mobbet ukentlig eller oftere i 2004, gutter oftere enn jenter. Cirka 1 % av elevene i barneskolen og cirka 3 % i ungdomsskolen og i VGS mobbet andre, gutter oftere enn jenter. Etter en lang periode med økende forekomst, viser de nyeste målingene at denne trenden er snudd, og mobbingen er redusert, særlig blant gutter. Det er lite forskning om mobbing i barnehager og i fritidsmiljø. De første undersøkelsene tyder på at mobbing forekommer også i fritidsmiljøene og at også barnehagene er plaget av atferdsproblemer som ligner mobbing i skolemiljøet.

Tiltak iverksatt i Manifestet har vært av to typer og hovedsakelig rettet mot skolen: 1. Støtte til ulike mobbeprogrammer og andre tiltak har kanskje hatt den største lokale påvirkningen, samtidig som de har vært minst synlige som tiltak blant sluttbrukere. 2. Manifestgenererte tiltak har stort sett vært ulik informasjonsformidling og produksjon av materiell. Det nye kapitlet i opplæringsloven har vært et tiltak med mest tyngde i forhold til konsekvenser. Manifestet har vært mest vellykket i form av bevisstgjøring omkring og legitimering av mobbetematikken, og mye er også blitt gjort lokalt gjennom ulike tiltak og gjennom manifestprogrammene. Sett fra lokale hold, fikk Manifestet likevel preg av å høre til i en politisk verden fjernt fra det konkrete arbeidet på lokalt plan. Manifestarbeidet kjennes best i og det skjer mest på barneskolene, mens det er nærmest ukjent i ungdomsskolene og i de videregående skolene. Vi har funnet lite samordning av innsats mot mobbing og andre tiltak. Tilbakemeldingene vi har mottatt fra foreldre, skole- og barnehageansatte og elever viser at det er en forventning og et ønske om at arbeidet fortsetter.

Vi anbefaler at arbeidet mot mobbing fortsettes, men uten et nytt manifest. For oppfølging foreslår vi en modell der arbeidet mot mobbing tydelig gjøres til en permanent del av eksisterende systemer fra sentralt til lokalt hold, også blant partene i det toårige manifestarbeidet. Et mål bør være effekt på lokalt nivå. Effekten av tiltak bør evalueres og utviklingen følges med regelmessige oppvekstmiljøundersøkelser. Det anbefales også videre satsing på kompetanseheving, foreldreinvolvering, og arbeid mot mobbing i ungdomsskolen.

1 Innledning

1.1 Mandatet

Kommunenenes Sentralforbund, Utdanningsforbundet, Foreldreutvalget for grunnskolen og Barneombudet, har i samarbeid med regjeringen Bondevik iverksatt "Manifest mot mobbing 2002-2004" for aktivt å medvirke til at mobbing ikke forekommer i norske barnehager, skoler og fritidsmiljøer (23.9.2002). I tråd med programplanen i manifestet utlyste Læringscenteret en forskningsbasert evaluering av denne satsningen (3.7.2003). Etter Utdanningsdirektoratets innstilling, bør evalueringen gå ut på å fremskaffe kunnskap som skal *gi grunnlag for å vurdere virkningen av de tiltakene som er igangsatt* som en følge av satsingen "Manifest mot mobbing" og *danne grunnlag for vurdering av oppfølgingstiltak og videre strategi* for innsatsområder mot mobbing.

Rogalandsforskning (RF) fikk oppdraget med å evaluere denne satsningen. I følge kravspesifikasjonen skal denne forskningsbaserte evalueringen bestå av to hovedoppgaver. Den første er en gjennomgang og en analyse av forekomsten av mobbing i de kartleggingene som er nevnt av LS i kravspesifikasjonen til evalueringen. Den andre hovedoppgaven er en undersøkelse av hvordan manifestet er realisert i konkrete tiltak på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå i de tre miljøene barnehage, skole og fritid.

Vi ønsker å betone to begrensninger i vårt mandat. Den første er at vi ikke har evaluert hvordan Manifest mot mobbing har virket på forekomsten av mobbing. Den andre begrensningen er at vi ikke har evaluert effekten av de ulike tiltak iverksatt mot mobbing – utenfor Det Store Tiltaket, selve Manifest mot mobbing.

1.2 Arbeidet mot mobbing i Norge – Anerkjent internasjonalt

Sandsleth og Foldvik (2000) forteller hvordan begrepet "mobbing" ble lansert i forhold til gruppevold mot et avvikende individ, av den svenske legen Peter-Paul Heinemann, på slutten av 1960-tallet. Det mest teoretiske arbeidet med begrepet og måling av det, støttet med empirisk forskning i feltet over flere tiår, er utført av professor Dan Olweus og senere med hans kolleger og i samarbeid med Hemilsenteret. Arbeidet som Olweus har gjort i de nordiske landene (Norge og Sverige) har fått brei anerkjennelse, også internasjonalt. De fleste av disse internasjonale oversiktsartiklene/bøkene om mobbing og mobbeforskning viser Olweus sin rolle som pioner eller "worldleading expert" på feltet.

Det er på ingen måte en overdrivelse å si at forskning om mobbing gjort i Norge, har vært en meget viktig veiviser internasjonalt. I tillegg til Olweus-gruppen og Hemilsenteret er internasjonalt anerkjent forskning gjennomført på Senter for Atferdsforskning (SAF) ved Høgskolen i Stavanger, ledet av Erling Roland. I september 2004 ble OECD-konferansen *Taking fear out of schools* om mobbing og vold i skolen arrangert i Stavanger i samarbeid med Utdannings- og forskningsdepartementet, Utdanningsdirektoratet og SAF. Denne konferansen representerte et høydepunkt innenfor internasjonal mobbeforskning og

samtidig en signifikant internasjonal anerkjennelse av den høye kvaliteten på forskning på mobbing her i landet. Et av målene med konferansen var å drøfte behovet for å videreutvikle et internasjonalt samarbeid mot mobbing og vold i skolen.

Som en oppfølging til OECD-konferansen, foreslo Norge å etablere et internasjonalt nettverk for arbeidet mot mobbing og vold i skolen og påtok seg å være koordinator for nettverket. Utdanningskomiteen i OECD stilte seg positiv til forslaget og i en konferanse den 25. oktober 2004, fikk Norge tilslutning til forslaget. Det kommer fram fra UFDs nyhetsbrev @ktuelt (7/2004¹) at arbeidet vil starte tidlig neste år. "Nettverket skal bistå OECD-landene ved å dele erfaringer om vellykkede tiltak for et bedre læringsmiljø, bidra til kontakt mellom eksperter og forskere og legge til rette for økt samarbeid, blant annet om evaluering av tiltak. I første omgang vil Norge påta seg koordinatorrollen frem til utgangen av 2006, da prosjektet vil bli evaluert." (@ktuelt 7/2004.)

1.3 Ulike tilnærminger til mobbeproblematikken

Måten man tilnærmer seg og forklarer mobbeproblematikken har klare konsekvenser for hva som oppfattes som effektive tiltak mot mobbing. Mobbing har blitt studert som et fenomen på ulike nivå: individ-, smågruppe-, klasse-, eller skolenivå. Tidligere forskning var preget av forklaringer på individnivå, for eksempel med personlige egenskaper eller typiske reaksjonsmåter alene eller i kombinasjon med fysiske karakteristikk (Olweus & Solhlberg, 1997). Senere har det også blitt fokusert på påvirkning av klasse- og skolenivå. Nyere forskning har kunnet vise at faktorene på individnivå ikke er tilstrekkelig for å kunne forklare mobbing i skolen, men at sosiale og kontekstuelle faktorer har betydning (Gjerustad & Nordahl, 2004; Salmivalli, 2003). Lærerens struktur og engasjement i undervisningen, relasjonen mellom elev og lærer samt håndhevelse av regler i skolen er sentrale elementer i arbeidet mot mobbing og andre problematferd (Nordahl m. fl. 2003). Videre kan foreldres deltagelse og engasjement i skolearbeidet særlig redusere betydningen av individuelle faktorer (Ma, 2002).

På gruppe- og klassenivå har forskerne også vært interessert i hvordan elever som er vitne til en mobbeepisode reagerer. Forskning med dette fokuset, gjennomført over en tiårsperiode av Christina Salmivalli, har vist at *selv om majoriteten av elevene gir uttrykk for at de ikke aksepterer mobbing, opptrer mange i faktiske mobbesituasjoner på måter, som forsterker og opprettholder mobbesirkelen* (Salmivalli, 2003, 32). For eksempel er det 15-30 % av alle elever som fungerer som *tilskuere* (samles sammen på mobbeplass, smiler eller på andre måter viser godkjenning av mobberen) eller *hjelper* for mobberen.

På klasse- og skolenivå er sentrale faktorer lærernes/skolepersonalets atferd, holdninger og rutiner, som spiller en avgjørende rolle for hvor utbredt mobbing blir (Olweus & Solhlberg, 1997). Det er imidlertid lite forskning om faktorer relatert til lærere som innvirker på forekomsten av mobbing. Undersøkelser har vist at lærere ofte ikke er bevisst på mobbeproblemet i klassen. De kan altså ikke identifisere et slikt problem, selv om mobbingen er systematisk eller langvarig (Salmivalli, 2003). At læreren er bevisst om

1 <http://odin.dep.no/ufd/norsk/dok/dok/tidsskrift/aktuelt/>

problemet er naturlig nok avgjørende for å kunne gripe inn i problemet. Oftest er også effekten av hvilke som helst tiltak iverksatt mot mobbing i skoleklassene avhengig av lærer, dette fordi det hovedsakelig er han eller hun som er den voksne som gjennomfører slike tiltak (Salmivalli, 2003).

Dårlig (psykososiale) klassemiljø er ofte pekt på som en medvirkende faktor til forekomsten av mobbing. Forsking har imidlertid vist at det finnes en svak forbindelse mellom disse to. Selv om de fleste i klassen trives godt og synes at miljøet er bra, kan en enkel elev bli mobbet gjentatt (Salmivalli, 2003).

Det er lite forskning om mobbing på skolenivå og om hvordan ulike faktorer på skolen påvirker forekomsten av mobbing. I følge Salmivalli (2003) er dette i klar motsetning til forskning om mobbing i arbeidsmiljøet, der oppmerksomheten nesten bare har blitt rettet mot innvirkning av organisatoriske faktorer som ledelse og arbeidskultur². Likevel vet man at det finnes store forskjeller mellom skolene i forekomsten av mobbing (Bakken & Nordahl, 2003). Det ser ut til at så langt vet man for lite om virkningen av skoleledelse, arbeidsmiljø og oppdragelseskultur på skolen, eller om holdinger relatert til mobbing. Imidlertid er det blitt vist at spesielt klare og konsekvente skoleregler motvirker mobbing på lavere klassenivå, mens klare mål for opplæring og høy motivasjon for skolearbeidet reduserer mobbing blant eldre elever (Ma, 2002). Forskning har også lagt vekt på betydningen av skolens egne arbeidsmodeller og handlingsplaner i arbeidet mot mobbing (Salmivalli, 2003). Slike planer og modeller utgjør en viktig støtte for lærernes og klassenes konkrete arbeid. Det er viktig å rette mer oppmerksomhet mot den rollen som faktorer på skolenivået spiller i arbeidet mot mobbing.

Oppsummerende kan man konstatere at det er viktig at den tradisjonelle individrettete tilnærming til mobbeproblematikken komplementeres med en mer helhetlig tilnærming. Årsakene til mobbing er ofte en blanding av faktorer på ulike nivå og dette bør ivaretas også i tiltaksplanlegging.

Denne rapporten er strukturert slik at etter problemstillingen gir vi en oversikt over metodologien i evalueringen. En mer detaljert metodebeskrivelse finnes i vedlegg 1. Kapittel fire handler om forekomsten av mobbing i lys av resultater fra ulike kartlegginger, samt viser ulike synspunkter på det. Neste kapitlet beskriver oppstarten av manifestarbeidet, samt målsetting med og organisering av arbeidet blant manifestpartene. Kapittel seks fokuserer på tiltak som ble iverksatt på ulike nivå for å realisere visjonen om et mobbefritt oppvekstmiljø. Mens denne beskrivelsen er basert på rapportering i ulike dokumenter, fokuserer kapittel syv på meninger om mobbing og Manifestet blant ulike sluttbrukerne. Kapittel åtte ser på samordning av ulike tiltak i Manifestet og andre tiltak for å styrke det totale lærings- og oppvekstmiljøet i barnehage, skole og fritidsmiljø. Neste kapitlet viser hvilken rolle media spillet i manifestarbeidet og kapittel ti gir en oversikt over mobbing i andre nordiske land (Danmark, Finland, Sverige) ved å belyse både

2 Dette har blitt forklart med ulikeheter i forskningstradisjoner. Mobbing i arbeidsmiljø har blitt forsket av organisasjonspsykologer, mens mobbing i skolemiljøet har typisk blitt forsket av utviklingspsykologer. Som følge av dette, har forklaringer for skolemobbing typisk blitt hentet fra personlige egenskaper eller særpreg, mens forklaringer for mobbing på arbeidsplass har typisk blitt forklart av organisatoriske faktorer. (Salmivalli, 2003, 38.)

forekomsten og hovedtrekk i tilnærmingen til og tiltak i arbeidet mot mobbing. Hovedkonklusjonene fra evalueringsarbeidet er beskrevet i kapittel elleve, og det siste kapitlet viser anbefalinger for det videre arbeidet. I flere sammenhenger har vi også brukt sitater fra svarene til internettundersøkelsene.

2 Problemstillinger

Evalueringsprosjektet er basert på problemstillingene som er beskrevet i kravspesifikasjonen fra oppdragsgiver. Problemstillingene, slik som de ble definert i kravspesifikasjonen, var som følger:

1. Hva er omfanget av mobbing i manifestperioden?
 2. Hvilke utviklingsstrekk avdekkes i Norge når det gjelder forekomsten av mobbing?
 3. Har den nasjonale strategien om nulltoleranse mot mobbing innvirket på forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritidsmiljø? I tilfellet hvordan?
 4. Hvordan vurderer ulike grupper (eks. skoleeier, skoleledere, lærere, elever og foreldre) forekomsten av mobbing?
 5. Hvordan har de ulike programmene og tiltakene i Manifest mot Mobbing 2002-2004 blitt prioritert og gjennomført, nasjonalt, regionalt og lokalt?
- a) Hvilken innvirkning har de nasjonale målene og intensjonene hatt når det gjelder innsatsen regionalt og lokalt?
 - o Hvordan har formidlingen av de nasjonale målene og intensjonene i satsingen vært i fylkene, kommunene og skolene, samt i barnehager og fritidsmiljøer?
 - o Hvordan har kommuner og fylkeskommuner arbeidet med planlegging og gjennomføring av programmene og tiltakene i forhold til barnehager, skoler og fritidsmiljøer?
 - o Hvordan har de nasjonale manifestpartene engasjert sine aktører på lokalt nivå?
 - b) Hvilke skole-, klasse og elevsentrerte tiltak er iverksatt og hva kjennetegner disse?
 - c) Hvilke tiltak og program er iverksatt i barnehagen og hva kjennetegner disse?
 - d) Hvilke tiltak og program er iverksatt i fritidsmiljøer og hva kjennetegner disse?
 - e) I hvilken grad har det vært samordning mellom innsats mot mobbing og andre tiltak for å styrke det totale lærings- og oppvekstmiljøet i barnehage, skole og fritidsmiljø?

3 Gjennomføring av evalueringen

3.1 Generell oversikt

Evalueringen ble gjennomført todelt. Denne oppdelingen var allerede gitt av oppdragsgiveren og i problemstillingene. Den første delen fokuserte på forekomsten av mobbing gjennom en analyse av syv kartlegginger som hadde undersøkt temaet, og den andre på realisering av Manifest mot mobbing og tiltak som hadde blitt iverksatt for å motvirke mobbing. Metodisk sett ble den første delen av evalueringen gjennomført som dokumentanalyse. Data som ble brukt, var sluttrapportene, spørreskjemaene og prosjektbeskrivelsene fra kartleggingsundersøkelsene.

Den andre delen av evalueringen fokuserte på gjennomføringen av Manifestet og analyse av tiltak som ble iverksatt. I denne fasen benyttet vi ulike type av data. Rapporteringen fra manifestpartene besto av ulike dokument som kunne belyse hvordan Manifestet er realisert. Vi har også intervjuet representanter fra alle manifestpartene, Utdanningsdirektoratet, som har hatt koordineringsansvar i Manifestet, og Utdannings- og forskningsminister Kristin Clemet, samt Barne- og familieminister Laila Dåvøy. Denne delen av evalueringen har vært en slags policy analyse. For å nå regionalt og lokalt nivå har vi gjennomført nye undersøkelser, rettet mot fylkene og kommunene, tilbydere av organiserte fritidsaktiviteter, samt ansatte i skolene og barnehagene, foreldre, og førskole- og lærerutdanningsinstitusjoner. Disse undersøkelsene ble gjennomført som internettbaserte. I tillegg gjennomførte vi en internettbasert medieanalyse.

Siden de sentrale faglige miljøene i Norge hadde blitt involvert i arbeidet i Manifestet, hadde vi i RF-Rogalandsforskning bestemt oss for å bygge en Nordisk referansegruppe av miljøene som er med i WHO-skoleundersøkelsen. Gruppen bestod av Københavns Universitet i Danmark, Jyväskylä Universitet i Finland og Folkhälsoinstitutet i Sverige. I tillegg hadde vi invitert med en finsk kompetansepartner, STAKES forsknings- og utviklingssentralen for sosial- og helsetjenesten, for å støtte og gi innspill til arbeidet vårt. I tillegg erfaring om nasjonale skolehelseundersøkelser blant elever hvert annet år fra 1995, har Stakes også omfattende erfaring og kompetanse innen metodiske spørsmål i forhold til evalueringsundersøkelser.

I delrapportene I og II har vi allerede vært mer detaljert inne på mesteparten av metodebeskrivelsen, i delrapport I for den første fasen av, altså kartleggingsanalysen, og i delrapport II for den andre fasen, analyse av gjennomføring av Manifestet og tiltak som ble iverksatt. En oppsummerende beskrivelse av metoden og målinstrumentene brukt i evalueringen er lagt ved denne rapporten (Vedlegg 1).

I resten av dette kapitlet viser vi orienterende en oppsummering av nye data som ble samlet inn i evalueringen. Siden disse ble gjennomført webbasert og siden det er koblet viktige metodiske hensyn til denne type undersøkelser, har vi også sett på hovedtrekk i diskusjoner om denne type undersøkelser her.

3.2 Metodiske hensyn i internettundersøkelser

Bruk av internettbaserte undersøkelser har økt i løpet av siste 5-10 årene, ikke bare innen markedsundersøkelser, men også innen forskning i ulike disipliner (medisin, psykologi, samfunnsvitenskap, osv.). En av de viktigste fordelene som er nevnt med internettundersøkelser er en effektiv datainnsamling. Når det er mulig å behandle innsamlet data direkte med en datamaskin, kan man bruke mye større utvalg enn de fleste tradisjonelle teknikker tillater. Dette gjør også gjennomføring av denne type undersøkelser billigere.

Denne type undersøkelser er imidlertid plaget av ulike fordommer sammenlignet med tradisjonelle spørreundersøkelser. Det har ikke vært lett for forskerne å få publisert undersøkelser som er basert på datainnsamling via internett. Redaktørene og anmeldere (reviewere) har ofte, på sitt beste, vært skeptiske mot kvaliteten på denne type data, noe som i følge av Gosling, Vazire, Srivastava og John (2004) er grunnet på at det ikke har vært gjennomført empiriske analyser av kvalitet av internett-data. Gjennomføring av slike analyser har likevel begynt å øke i løpet av de siste årene.

Som en ny metodisk tilnærming til datainnsamling, har webbaserte undersøkelser også vært mål for kritiske metodiske analyser og meta-undersøkelser i løpet av det siste tiåret, særlig i internasjonale online tidsskrifter (f. eks. *Online Social Sciences*, *Online Social Review*) og i metodisk orienterte tidsskrifter (f.eks. *Education and Psychological Measurement*, *Field Methods*). Gosling, Vazire, Srivastava og John (2004) har oppsummert og analysert seks fordommer som ofte dukker opp i forbindelse med internettundersøkelser. De fokuserte spesielt på data basert på et utvalg med selvseleksjon, som er typisk i internettundersøkelser. Disse er presentert i Tabell 1, sammen med funnene fra en omfattende analyse de gjennomførte for hver av dem.

Forskerne oppsummer resultatene av analysen følgende på denne måten:

"Our analyses suggest that the samples gathered using Internet methods are at least as diverse as many of the samples already used in psychological research and are not unusually maladjusted. (...) (T)he data provided by Internet methods are of at least as good quality as those provided by traditional paper-and-pencil methods. (...) In short, the data collected from Internet methods are not as flawed as is commonly believed. (...) Our findings challenge the view that traditional methods are inherently superior to Internet methods. (...)

At the same time, we do not want to suggest that Internet data are free from methodological constraints. Like every method, the Internet has certain drawbacks, such as the lack of control over the participant's environment and susceptibility to fake responses. (...) Our analyses show that many objections against Internet data are unfounded and that Internet methods provide many important advantages over traditional methods. As with any new methodology, caution is justified, but as we have shown, simple wholesale rejection of Internet data is not warranted. We urge psychology researchers to add the Internet as one more tool in their arsenal of research methods. (Gosling, Vazire, Srivastava og John, 2004, s. 102.)

Som med hvilken som helst ny metodologi, er det viktig å være forsiktig. Når vi har fått mer resultater fra kritiske analyser, har også tilliten til målingsinstrumenter som er administrert via internett, økt (Ritter, Lorig, Laurent & Matthews, 2004).

Tabell 1. Seks fordommer om internettmetoder (Gosling, Vazire, Srivastava og John, 2004, s. 95)

Fordom	Funn
1. Internet utvalg mangler demografisk diversitet (e.g., Krantz & Dalal, 2000)*.	<i>Blandet.</i> Internett utvalg har ofte <i>større</i> diversitet enn tradisjonelle utvalg i flere områder (f. eks., kjønn), selv om de ikke er helt representative eller utgjør et tilfeldig utvalg av populasjonen.
2. Internett utvalg er ikke-tilpassete, sosialt isolerte og deprimerede (e.g., Kraut et al., 1998)*.	<i>Myte.</i> Internett brukerne er ikke ulike fra ikke-brukere i forhold til tilpasning og depresjon.
3. Internett-data generaliserer ikke på tvers av ulike presentasjonsformater (f. eks. ulike stiler av webskjemaene, eller som følge av forskjell i software og hardware) (e.g., Azar, 2000)*.	<i>Myte.</i> Internett funnene viste de samme resultater på tvers av to presentasjonsformater som ble testet ("Big Five Inventory").
4. Internett-deltagere er ikke nok motiverte for å ta skjemaet alvorlig eller gi meningsfulle svar.(e.g., Buchanan, 2000)*.	<i>Myte.</i> Internett-metoder tilbyr måter å motivere deltagere (f. eks., feedback).
5. I internett-data vinnes deltakernes anonymitet på bekostning av integritet (e.g., Skitka & Sargis, in press)*.	<i>Fakta.</i> Internett-forskere kan imidlertid sørge for at man ikke får flere svar fra samme respondent.
6. Internett-baserte funn er ulike fra funnene som anskaffes med andre metoder (e.g., Krantz & Dalal, 2000)*.	<i>Myte?</i> Resultater så langt antyder at de Internettbaserte funnene er konsekvente med funnene baserte på tradisjonelle metoder (f. eks., på selvaktelse, personlighet), men mer data behøves.

* For mer fullstendige referanser se opprinnelig artikkel.

3.3 Oppsummering av gjennomføringen av internettundersøkelser

I september/oktober 2004 gjennomførte vi flere spørreundersøkelser rettet mot flere ulike grupper av sluttbrukere. Det var flere mål med dette. Vi vurderte at det var viktig å få fram et breiest mulig bilde av meninger om mobbemanifestet og relaterte aktiviteter, for å kunne svare på problemstillingene. Med spørreundersøkelsene ville vi få fram flere synspunkter på forekomsten av mobbing, få utfyllende informasjon om tiltak iverksatt i Manifestet, i tillegg til eksisterende dokumentasjonen om tiltak, få fram meninger om og kjennskap til Manifestet, og få informasjon om hvordan ulike aktører har samarbeidet i arbeidet mot mobbing og om hvordan de har inkludert ulike aktører (for eksempel foreldre) i arbeidet sitt.

Opprinnelig var det i evalueringen planlagt en tradisjonell undersøkelse blant sluttbrukere om meninger om mobbing og om Manifest mot mobbing. I løpet av evalueringen ble det åpenbart at det var viktig å få fram disse meningene brett fra elever, foreldre og ansatte i barnehagene og skolemiljøene. Resurssmessig måtte vi da velge en løsning som ga best utbytte i forhold til dekning av målgruppene. Valget ble derfor internettundersøkelser istedenfor de tradisjonelle spørreundersøkelsene. Et annet hensyn var at samtidig som bruk av spørreskjemaundersøkelser har økt i løpet av de siste tiårene, også utenfor rene

forskingssmiljøene, har de blitt sterkt nedprioritert blant mottagere. Svarprosentene til ulike spørreskjemaundersøkelser har gått sterkt ned, og en undersøkelse anses som meget vellykket hvis svarprosenten nærmer seg 50. Ut fra dette synspunktet kan internettundersøkelser, som fortsatt er nokså ”ferske” i bruk i forskning, oppleves blant barna og unge som mer ”catchy”. På den annen side kan mange voksne fortsatt oppleve det helt motsatt; som noe fremmed og tvilsomt.

I evalueringen hadde vi valgt å gjennomføre undersøkelsene i de fem fylkene Akershus, Hordaland og Sør-Trøndelag, Rogaland og Troms. Valget av de fem fylkene er hovedsakelig basert på geografisk spredning, men også at disse fylkene dekker en stor andel av landets befolkning. Fordeling av svarene vi fikk fra de ulike fylkene er vist i tabell 2.

Mens spørreskjemaene ble rettet mot hele populasjon innen målgruppene i disse fem fylkene, er svarene basert på selvseleksjon. Dette er vanlig i internettundersøkelser. Som det ble pekt på ovenfor, i kapittelet om internettmetoden, er *representativitet* et vanlig spørsmål som dukker opp i forbindelse med selvseleksjon. Dette kan også være et spørsmål i tradisjonelle undersøkelser. Vi hevder imidlertid at i forhold til vår hensikt – å få fram meninger om Manifestet fra ”vanlige” elever, ansatte og foreldre, uansett kommuner eller skoler i de fem utvalgte fylkene – er svarene som vi har fått, potensielt like representative i forhold til ulike meninger i disse fylkene, som det hadde vært om vi for eksempel hadde valgt ut skolene og/eller kommunene mer kontrollert på forhånd. Ut fra evalueringens synspunkt var det ikke behov for å kontrollere hvilke (type) skole, barnehage eller kommune som representerer hvilke meninger..

Det høye totale antall svar vi fikk fra elever (N=2325), ansatte (N=720) og foreldre (N=452) i grunnskolen, kan ses som godt representative meninger blant disse gruppene i Akershus, Hordaland, og Sør-Trøndelag (Tabell 2). Når det gjelder de to andre fylkene, Rogaland og Troms, kan svarene imidlertid betraktes heller som retningsgivende, på grunn

Tabell 2. Fordeling av svarene fra respondentgruppene mellom de fem fylkene valgt med i undersøkelsen. Prosent.

Gruppe	Akershus	Hordaland	Rogaland	Sør-Trøndelag	Troms	Antall svar
Elever	24,7	25,3	5,4	37,3	5,7	2325
7. kl	33	25	4	33	6	1627
10. kl	6	39	0	48	8	484
VKII	4	1	33	61	1	169
Foreldre	36,5	28,9	6,3	24,9	3,4	591
7. kl	39	27	4	26	4	328
10. kl	38	39	2	19	2	124
VKII	52	12	4	32	0	25
Barnehage	24	28	18	28	3	114
Ansatte	28,3	28,6	11,5	27,2	4,4	919
Grunnskole	32	32	7	24	5	720
VGS	4	0	28	68	0	75
Barnehage	11	26	45	14	4	66

av et lavt antall svar. Det samme kan vi si når det gjelder de andre målgruppene som undersøkelsen ble rettet mot. Antallet svar er lavt for foreldre og ansatte i videregående skolene (respektive antall 25 og 75) og for ansatte i barnehagene (N=66), samt nokså lavt også for foreldre til barnehagebarn (N=114). Dette betyr at feilmarginen er større for disse gruppene. Svarene fra undersøkelsene er presentert i forhold til de ulike målgruppene, men ikke i forhold til fylkene.

Dataene gjør det ikke mulig å svare på hvorfor representasjonen fra Troms og Rogaland ble så lav. Et sannsynlig problem kan ha vært distribusjonen av skjemaene (se metodebeskrivelsen, Vedlegg 1). Det vil si at forklaringen på dette ikke nødvendigvis er av substansiell karakter. Når det gjelder lav respons fra flere av målgruppene, gir dataet ikke heller et svar for dette. Det ser imidlertid ut, som vi kan se senere i denne rapporten, at disse gruppene er de samme som har i mye mindre grad vært med i generell diskusjon om eller i fokus av forskingen innen mobbing enn gruppene med høy svarprosent. De har ikke heller vært blant hovedmålgruppene til tiltakene som Manifestet har blitt rettet mot.

4 Forekomsten av mobbing

Den første delen av dette todelte evalueringsprosjektet handlet om forekomsten av mobbing. Omfanget av mobbing er kartlagt gjennom en rekke undersøkelser både i Norge og internasjonalt. I evalueringsarbeidet har oppdragsgiveren (Utdanningsdirektoratet) forutsatt at analysen tar for seg seks forskjellige kartleggingsundersøkelser fra fem forskningsmiljøer, som samlet beskriver mobbing og relaterte problemstillinger i barnehage, skole og fritidsmiljø. Kartleggingsundersøkelsene som Utdanningsdirektoratet hadde pekt på for vårt vurderingsarbeid, er følgende:

1. Olweus-gruppen, Hemilsenteret, Universitet i Bergen: *Olweus' spørreskjema om mobbing* (grunnskolen)
2. Senter for Atferdsforskning: *SAF skolemiljøundersøkelse* (grunnskolen)
3. Norsk Institutt for velferd, aldring og oppvekst (NOVA): *Ung i Norge* (ungdomstrinnet og videregående opplæring)
4. Utdanningsdirektoratets elevvurderingsverktøy: Elevinspektørene, <http://elevinspektorene.no> (ungdomstrinnet og videregående opplæring)
5. Hemilsenteret, UiB: *Helsevaner blant skoleelever, en WHO-undersøkelse i flere land*
6. Lillegården Kompetansesenter: *Undersøkelse om mobbing i videregående skole*
7. Dronning Mauds Minne (DMM): *Følgeforskning til kvalitetssatsinga Den Gode Barnehagen*.

Analysene av forekomsten av mobbing ble bygget på prosjektbeskrivelser, sluttrapport og spørreskjema/intervju-guide i hvert prosjekt. Denne analysen er grundig beskrevet i den første delrapporten av evalueringen (Tikkanen, 2004). I løpet av evalueringen har ny relevante forskning blitt rapportert fra barnehage og fritidsmiljø, som er blitt inkludert i vår analyse, i tillegg til den opprinnelige oppdragsbeskrivelsen.

Å føre videre analysen av skoleundersøkelsene og å lage en syntese som gir et representativt og rettferdig bilde om forekomsten av mobbing, var en stor utfordring. Fra barnehage og fritid forelå det minimalt med undersøkelser i begynnelsen av Manifestet og evalueringsarbeidet.

Som resultatene fra vår analyse viser, er det to/tre av forskningsmiljøene som har gjort det meste og viktigste arbeidet om temaet: Olweusgruppen/ Hemilsenteret og SAF (Senter for atferdsforskning). Det er resultatene fra undersøkelsene gjennomført i disse forskningsmiljøene som danner grunnlaget for våre konklusjoner om forekomsten av mobbing, og det er også fra disse miljøene vi har mottatt mestedelen av materiellet for evalueringsarbeidet. I 2004 har også metodikken i Elevinspektørene blitt omformulert slik at den nå tilbyr sammenlignbare data.

I dette kapitlet skal vi først gjøre en analyse av metodikken i kartlegginger av mobbing, stort sett basert på den første delrapporten (Tikkanen, 2004). Resten av kapitlet handler om forekomsten av mobbing, utviklingstrekk, samt vurderinger i forhold til ulike grupper.

4.1 Konseptuelle og metodiske utfordringer i vurdering av forekomsten av mobbing

4.1.1 Mobbing eller tilfeldig problematferd?

Spørsmålet om forekomsten av mobbing er knyttet til forståelsen av mobbebegrepet. Mobbing er et fenomen som har to sider, en sosial og en personlig/subjektiv side. Mobbing består av ulike former for problematferd på den ene siden og av forskjellige opplevelser på den andre. Skillet mellom atferd som forstås som mobbing og som ikke-mobbing er sensitivt, men det er et skille som må foretas, for å kunne si noe om forekomsten av mobbing. På det individuelle nivået er det personlige og individuelle opplevelser som setter grensene. For eksempel peker Sandsleth og Foldvik (2000, 45) på at vi vet lite om hvilken av de forskjellige mobbeformene som i realiteten føles verst for mobbeofrene.

På gruppenivå er avgrensningen av mobbing en etisk problemstilling, basert på en felles og akseptabel forståelse av hva som skal defineres som mobbing. På samfunnsnivå kommer i tillegg den politiske dimensjonen om definisjonen av mobbing og valg av tilnærming til problematferd generelt sett, inn i bildet.

I tillegg til det kvalitative aspektet ved definisjon av mobbing kommer også et kvantitativt aspekt. Det pågår her en faglig diskusjon om hvor grensen skal gå mellom mobbing og ikke-mobbing når det gjelder hyppighet. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 4.3. Undersøkelsene som vi nå har analysert, viser at det foreløpig ikke finnes en fullstendig konsensus blant forskerne verken om de kvantitative (hvor ofte må mobbeatferd gjentas å bli kallet mobbing?) eller de kvalitative kriteriene for definisjonen av mobbing (f.eks. er vold en del av mobbing?). Enda mer komplisert blir dette når vi sammenlikner på tvers av de tre miljøene barnehage, skole og fritid.

4.1.2 Om undersøkelsene av mobbing i barnehage, skole og fritid

4.1.2.1 Dekning av de tre miljøene i undersøkelsene

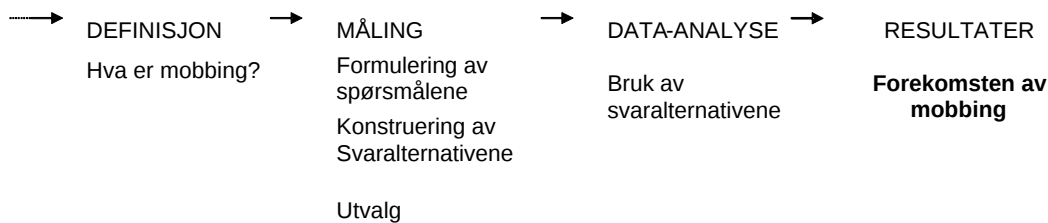
I evalueringsarbeidet var det seks forskjellige kartleggingsundersøkelser, som samlet beskriver mobbing og relaterte problemstillinger i skolen. Det var en stor utfordring å føre videre analysen av skoleundersøkelsene og å lage en syntese som gir et representativt, entydig bilde av forekomsten av mobbing. Fra barnehage og fritid har det i løpet av manifestperioden og evalueringen kommet resultater fra nye undersøkelser, som også tar opp mobbing. Disse undersøkelsene er inkludert i evalueringen. I samarbeid med BFD, og som en del av evalueringen, har RF-Rogalandsforskning gjennomført en undersøkelse om forekomsten av mobbing i fritidsmiljø, samt undersøkelser som viser vurderinger av forekomsten blant ulike aktører (elever, foreldre, skole- og barnehageansatte).

Utfordringen i evalueringen i forhold til skolemiljø var komplisert på grunn av flere ulike undersøkelser (og resultater), men også fordi undersøkelsene dekker forskjellige klassetrinn i barne-, ungdoms- og videregående skole. Den største utfordringen for evalueringsarbeidet var likevel den måten forskerne har tilnærmet seg mobbing, begrepsmessig og metodologisk. Som i hvilken som helst forskning med et felles tema, men med ulikheter i teoretisk-metodiske tilnærminger, blir generalisering på tvers av

resultater problematisk (Wagner, 2003). Bruk av forskjellige definisjoner og/eller metoder for å måle forekomsten av mobbing gjør direkte sammenligning mellom de rapporterte resultatene i slike undersøkelser vanskelig (Olweus, 1992, 20-21). Vi skal komme tilbake til de metodiske spørsmålene senere i rapporten når vi beskriver forekomsten av mobbing i skolemiljøet.

4.1.2.2 Kritiske faser i gjennomføringen av undersøkelser

Når vi har analysert eksisterende undersøkelser om forekomsten om mobbing, har vi også sett på definisjoner og metoder for å måle fenomenet. Her er det snakk om validitet. I figur 1 har vi skissert flere kritiske punkter i selve gjennomføringen av slike undersøkelser, som kan ha stor betydning for resultatene.

Figur 1. Kritiske faser i gjennomføring av undersøkelser om forekomsten av mobbing.

Det er viktig å ha en klar forståelse og enighet om begrepet når man måler det i forskjellige undersøkelser. Når man sammenligner resultater, vil man da kunne vite om de representerer utsagn om de samme saksforholdene. Begrepet *mobbing* har ulike konnotasjoner i hverdagsspråket. Det har vært brukt som et moteord (Olweus, 1992) og som Sandsleth og Foldvik (2000) hevder, er begrepet velbrukt og forslitt, lider av ”utvanning”, og det brukes gjerne i samme betydning som det mer vennskapelige ordet *erting*. Derfor, i tillegg til at forskerne er enige om begrepet, er det avgjørende at forskerne i hver undersøkelse kommuniserer sin forståelse om begrepet til deltagerne så klart som mulig. Med et begrep så vagt som *mobbing*, blir klargjøring av definisjon avgjørende for resultatene.

En annen kritisk fase i undersøkelsene er formulering av spørsmål, metodikk og måling. Dette har å gjøre med hvordan man spør og hva man spør om i forbindelse med mobbing. Hvordan man konstruerer svaralternativene er også vesentlige for resultatene, dersom man bruker strukturert spørreskjema eller intervju som datainnsamlingsmetodikk. Det siste vesentlige forhold vi vil nevne her, er hvordan forskerne bruker svaralternativene når de presenterer resultatene (se kap. 4.3.2 om cut-off points).

4.2 Barnehagen

Barnehagene er et miljø der forskerne bare i de siste årene har begynt å rette oppmerksomhet mot mobbing, og fortsatt i mye mindre grad enn i skolemiljøet. En logisk antagelse fra eksisterende undersøkelser om mobbing i skolemiljøet er at mobbing kan oppstå allerede i barnehagen. Dette vil si at barnehagene kan ha et stort forebyggingspotensial i kampen mot mobbing.

I løpet av manifestperioden har mobbing i barnehager kommet opp som et mer synlig tema. Vårt opprinnelige oppdrag inkluderte bare *en* undersøkelse i vår analyse. Denne undersøkelsen er en del av BFDs treårige kvalitetssatsing i barnehagesektoren, *Den gode barnehagen 2001-2003*, og er den første undersøkelsen av mobbing i barnehagemiljøet. Når prosjektet begynte, var mobbing ikke et hovedtema. Resultatene fra den første datainnsamlingsrunden i prosjektet (Søbstad, 2002b) var imidlertid oppsiktsvekkende i forhold til atferdsproblemer relatert til mobbing blant barnehagebarna. I den andre datainnsamlingen ble mer oppmerksomhet rettet spesifikt mot mobbetemaet. Rapporten *Tiltak mot mobbing starter i barnehagen* (Midtsand, Monstad & Søbstad, 2004) av DMM Høyskole for førskolelærerutdanning, rapporterer disse resultatene. Denne rapporten har vært en av hovedkildene for analysen av mobbing i barnehager.

I løpet av Manifestperioden og evalueringen ble det rapportert resultater fra en annen undersøkelse fra barnehager, *Fra best til bedre? Kvalitetssatsing i norske barnehager* (Gullbrandsen & Sundnes, 2004), gjennomført i NOVA. Den gir et mer landsdekkende bilde av forekomsten av mobbing i norske barnehager. Denne undersøkelsen var imidlertid ikke rettet mot barna men mot barnehageledere. Derfor gir resultatene informasjon om utbredheten av mobbingen heller enn første hånds informasjon om hvor mange barn som blir mobbet i disse miljøene. Som det står i navnet, ble denne undersøkelsen gjennomført i forbindelse med kvalitetssatsingen i norske barnehager, på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Resultater fra denne undersøkelsen er også inkludert i evalueringen.

I tillegg har vi samlet informasjon om forekomsten av mobbing i barnehager fra undersøkelser som er rettet mot barnehageansatte og foreldre med barna i barnehage. Resultatene er presentert senere i rapporten når vi har sett hvordan ulike grupper vurderer forekomsten av mobbing (kapitlet 4.6).

4.2.1 Definerings og måling av mobbing i barnehage

Selv om det ikke er tvil om at atferdsproblemer forekommer også i barnehagealderen, er mobbing ikke et helt uproblematisk tema, hvis man ønsker å bruke samme definisjon som den som brukes i skolemiljøet. Delvis er dette også et spørsmål om forholdet mellom språk og opplevelser hos henholdsvis barn og voksne. Våren 2004 utarbeidet BFD sammen med BO heftet *Mobbing i barnehager*, der det hevdes at mobbing forekommer i barnehager, men at vi ikke vet mye om hvor utbredt det er.

Rapporten *Tiltak mot mobbing starter i barnehagen* (Midtsand, Monstad & Søbstad, 2004) satte fokus på mobbe-begrepet og de "ekstra store" (s. 25) metodiske utfordringer forbundet med forskning på mobbing i barnehager, samt på måling av forekomsten. Rapporten tilbyr en analyse av og et viktig bidrag til diskusjon om disse metodiske utfordringene. Det kommer fram av rapporten at definisjonen av mobbing som vanligvis brukes i skolen, ikke kan brukes overfor barn i barnehagealderen (selv om det finnes noe variasjon også i definisjoner brukt i skoleundersøkelsene). For det andre, det er vanskelig, hvis ikke umulig, å gi en tydelig definisjon av mobbing blant småbarn – i den grad som det er gjort i forbindelse med skole. I tillegg kommer det fram at barnhageansatte er skeptiske til bruken av begrepet "mobbing" om uakseptabel atferd i barnehagen. Undersøkelsen kobler flere begrep til mobberelatert atferd, men begrepet "plaging" brukes nærmest i den

samme betydningen som mobbing. Barn ble også selv spurt om nærmere definisjon: ”Hvis noen plager – hva gjør de da?”. Svarene pekte på ulike former for fysisk og psykisk ”vold og plaging”. Uttrykket ”slem” ble også brukt i forbindelse med mobbing, ettersom barna selv bruker det om uakseptabel atferd og fordi det er et mye brukt ord mellom barnehagebarn

4.2.2 Omfang av mobbing i norske barnehager

I undersøkelsen under *Den Gode Barnehagen* ble tre datainnsamlingsrunder gjennomført i 2002 og 2003 i fem kommuner i Sør-Trøndelag. Resultatene presentert i rapporten *Tiltak mot mobbing starter i barnehagen* (Midtsand, Monstad & Søbstad, 2004) om forekomsten av mobbing, er basert på intervjuer med 96 og 82 barn i to runder. De fleste var 4 eller 5 år gamle, noen også like under 4 år. Det ble også gjennomført spørreskjemaundersøkelser og intervjuer med foreldre og ansatte.

Når det gjelder resultatene, hevder forskerne at:

”(u)t fra enkeltobservasjoner, spørreskjemaer, og intervju kan vi slå fast at mobbing foregår i barnehagen. Det handler blant annet om fysisk aggresjon rettet mot barn, tvang, sosial utestegning, og andre former for negativ atferd. Vi anslår at mellom 10 og 20 % av barna opplever mobbing i barnehagen en gang per uke eller oftere.” (Midtsand, Monstad & Søbstad, 2004, 3.)

For en forekomst som ukentlig eller oftere, er dette meget høy andel, og mye høyere enn den tilsvarende andelen funnet i skoleundersøkelser. Som forskerne nevner (s. 45), var den viktigste konklusjonen i tidligere rapporter (Kvistad, 2003; Søbstad, 2002a og 2002b) fra samme prosjektet likevel at både barn, foreldre og ansatte var meget fornøyd med barnehagen. Når man sammenholder denne konklusjonen med den meget høye ukentlige forekomsten for mobbing, høres dette noe forvirrende ut. I diskusjonsdelen spesifiserer forskerne at den delen av negativ atferd ”som fortjener betegnelsen mobbing, skal man siktes til de 6-8 % av barnegruppa som forteller at de er mye eller svært mye plaget av andre” (s. 56). Denne andelen er mer på linje med forekomsten i barneskolen (se kapitlet 4.3).

Denne undersøkelsen antyder at det finns problematferd i barnehagene som har med relasjoner mellom barn å gjøre, og som det må rettes mer oppmerksomhet mot. Forskerne er overbevist om at denne negative atferden kan kalles ”mobbing”. Likevel trenger det klart å bli undersøkt videre, hvilke atferdsproblemer denne 6-8 % andelen egentlig peker på, som ”enda mer seriøs” enn de 10-20 % som ”opplever mobbing” ukentlig eller oftere. Det samme behovet understrekes ved at flere ansatte i disse fem barnehagene ikke var villige til å snakke om ”mobbing” i forbindelse med negativ atferd i denne sammenheng.

NOVAs undersøkelse, *Fra best til bedre? Kvalitetssatsing i norske barnehager* (Gullbrandsen & Sundnes, 2004) var basert på et utvalg av 1000 barnehager, dvs. det dekket ca. 20 % av norske barnehager. Svarprosenten var på 78. Spørreskjemaet ble rettet til barnehagestyrerne (lederne). Rapporten sier ikke noe om definisjonen av mobbebegrepet som ble brukt, og det er heller ikke gitt forklaring til respondentene om hva

som menes med mobbing i undersøkelsen. Spørsmålet var *'Har du i løpet av siste år opplevd mobbing mellom barn i denne barnehagen?'*.

Resultatene viste at i følge de fleste (78 %) av barnehageledere forekommer det mobbing i barnehagen. De fleste (68 %) mente likevel at dette skjer 'svært sjelden', mens 7 % svarte at det 'forekommer med jevne mellomrom'.

På grunn av denne analysen trekker vi følgende konklusjoner om mobbing i barnehage:

- Disse resultatene viser at det finnes den typen problematferd også i barnehagene som i skolemiljøet blir kalt "mobbing".
- På grunnlag av disse to undersøkelsene er det likevel nokså vanskelig å gi noe tydelig bilde av den negative atferden som regnes med under "mobbing" med småbarn, og heller ikke hvor utbredt mobbing er i disse miljøene.
- Sammenlignet med forekomsten i barneskolene (cirka 5 % som offer ukentlig eller oftere - 2004), ser det ut til at mobbing skjer like ofte, muligens hyppigere i barnehagene.
- Funnene fra disse to undersøkelser kan eller skal ikke sammenlignes. De forteller om to ulike aspekter ved forekomsten av mobbing. DMM sine resultater reflekterer situasjonen blant barnehagebarna, slik som barn opplever det. NOVA sine resultater forteller om utbredelsen av mobbing i norske barnehager, slik barnehageledere opplever den.

4.3 Skolen

Basert på en gjennomgang av eksisterende nasjonal og internasjonal skoleforskning om mobbing, konkluderer Sandsleth og Foldvik (2000) at det meste av dette er rettet mot skoleelever i barne- og ungdomsskolen, dvs. barn i aldersgruppen 6/7-16 år. Dette gjelder stort sett også materialet som er gjort tilgjengelig i evalueringen av Mobbemanifestet. Undersøkelsene vi her sikter til er utført av Olweusgruppen ved Universitetet i Bergen, Hemilsenteret (WHO-undersøkelser), Senter for Adferdsforskning (SAF), NOVA og Lillegård Kompetansesenter (LKS). I tillegg har vi fått tilgang til resultater basert på data samlet inn via Elevinspektørene ved Utdanningsdirektoratet (Læringssenteret) i 2003 og 2004. Elevinspektørene³ er et verktøy (nettbasert spørreundersøkelse) utviklet i sammenheng med kvalitetsutvikling i skolene og for å forbedre brukermedvirkning ved at elevene får mulighet til å gi sin vurdering av skolen og synspunkter på forhold som er viktige for læring og trivsel.

4.3.1 Definerings av mobbing i skolen

Som nevnt tidligere, har arbeidet gjort her i landet med å definere mobbebegrepet, fått brei internasjonal anerkjennelse. Selv om det ikke har vært presisert i vårt mandat å vurdere den

³ Elevinspektørene-verktøyet er beskrevet www.elevinspektorene.no. Resultatene fra undersøkelsen er publisert under www.skoleporten.no.

vitenskaplige verdien av undersøkelsene inkludert i evalueringen (her henviser vi til alle de internasjonale vitenskaplige artiklene som vi har mottatt – se Tikkanen (2004) i den første delrapporten), kan vi ikke unnlate å kommentere at Olweus sitt arbeid vurderes høyt internasjonalt og har stor påvirkning på det vitenskapelige og praktiske arbeidet som pågår i feltet overalt i vestlige land, samt i Japan.

I det materialet vi har fått tilgang til er det Hemilsenteret og Olweusgruppen ved Universitet i Bergen og Lillegården Kompetansesenter som isolert sett går inn på mobbeproblematikken i skolen. SAF, NOVA og Elevinspektørene (LS) har betraktet mobbing som en del av en større tilnærming til tilstanden i norske skoler, SAF og NOVA i forhold til problematferd. Selv om NOVA bare indirekte har sett nærmere på omfanget av mobbing i sine undersøkelser, er det likevel et visst grunnlag for å hevde at definisjonene av mobbing som er brukt, ligger relativt nær opp til hverandre.

Vi har samlet definisjonene av mobbing på de ulike skolenivåene som er brukt i undersøkelsene inkludert i evalueringen i Tabell 3. Som tabellen viser, bygger de fleste undersøkelsene på definisjonen fra Olweus. Det er tre kriterier for atferd som defineres som mobbing, som også dukker opp i disse definisjonene:

”Mobbing dreier seg om

1. negativ, ubehagelig atferd som
2. forekommer gjentatte ganger (vanligvis over en viss tid)
3. i et forhold som preges av ubalanse i makt eller styrke (den som er utsatt har vanskelig for å forsvare seg) (Olweus, 2002c, 5).

Når det gjelder ulike former eller manifestasjoner av mobbing, kan de være av fysisk eller psykisk art, direkte eller indirekte, åpen eller skjulte, aktive eller passive.

I vårt møte med eierne av kartleggingsundersøkelsene i Stavanger (29.3.2004) diskuterte vi en hel del definisjon av mobbing. Det kom fram at det er to litt ulike ting å snakke om når det gjelder den vitenskapelige definisjonen og den definisjonen som presenteres til elever som deltar i undersøkelsen. Begge definisjonene presenteres i Tabell 3.

- o De fleste undersøkelsene bruker enten Olweus sin definisjon eller henter essensen fra den. SAF bruker egen definisjon, men den ligger nær opp til Olweusgruppen/Hemilsenteret sin definisjon.
- o NOVA har ikke hatt mobbing som hovedfokus, men har målt ”ulike former av jevnalderekslusjon i ungdomsmiljøene, inkludert mobbing og sosial isolasjon” (Bakken og Nordal, 2003, 4). Derfor betoner forskerne Bakken og Nordahl (2003, 4) at ”spørsmålet som er blitt brukt i undersøkelsene omfatter mer enn det som strengt tatt defineres som mobbing”. Vi tolker at ”strengt tatt” i denne sammenheng peker på definisjoner brukt i undersøkelsene av Olweusgruppen/Hemilsenteret og SAF.
- o Enighet og klarhet i forståelsen av mobbing ser ut til å være størst når det gjelder rene fysiske former for mobbing, mens det finns ulike perspektiver på hvordan man skal forstå mobbing som er mer av psykisk art eller som tar hensyn til mer subjektive opplevelser i bestemmelsen av atferd som mobbing eller ikke.

Tabell 3. Definisjonene om mobbing i skolemiljøet brukt i undersøkelsene som har vært inkludert i evalueringen

Undersøkelse	Vitenskaplig definisjon av mobbing	Definisjon gitt til elever i spørreskjema
<i>Grunnskole</i> SAF	”Med mobbing eller plaging, forstår vi psykisk og /eller fysisk vold rettet mot et offer, utført av enkeltpersoner eller grupper. Mobbing forutsetter et ujevnt styrkeforhold mellom offer og plager, og at episodene gjentas over tid. Fysisk plaging, utestenging og erting er de vanligste former for mobbing.” (Roland & Vaaland, 2003, s 7)	Vi kaller det mobbing eller plaging når en eller flere elever (sammen) er uvennlige og ubehagelige med en elev, som ikke så lett kan forsvare seg. Dette kan være ved at eleven blir <i>sparket, slått eller dyttet</i> . Det er også mobbing når elever blir mye <i>ertet</i> eller når elever blir <i>utestengt</i> fra de andre. (Roland, 2003; Spørreskjemaene i Skolemiljøundersøkelsene)
<i>Grunnskole</i> Olweusgruppen	”En person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid, blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere andre personer.” Negative handlinger er videre definert som; ”når noen med hensikt påfører eller prøver å påføre, en annen person skade eller ubehag – omtrent det samme som man legger i begrepet aggressiv handling.” Det må i tillegg ”være en viss ubalanse i styrkeforholdet” mellom den som mobber og den som blir mobbet. (Olweus, 1992, 17.)	”Vi sier at <u>en elev blir mobbet når en annen elev eller flere andre elever</u> * sier vonde og ubehagelige ting til ham eller henne, gjør narr av ham/henne eller bruker stygge og sårende kallenavn * overser ham/henne fullstendig eller stenger ham/henne med hensikt ute fra venneflokken * slår, sparker, lugger, skubber eller stenger ham/henne inne * foreteller løgner eller sprer falske rykter om ham/henne eller sender ubehagelige lapper og prøver å få de andre elevene til å mislike ham/henne * og lignende ubehagelige ting. Ved mobbing skjer disse tingene <u>gjentatte ganger</u>, og <u>det er vanskelig for den som blir utsatt å forsvare seg</u>. Om en elev blir ertet gjentatte ganger på en ubehagelig og sårende måte, er dette også mobbing. Men det er <u>ikke mobbing</u> når noen blir <u>ertet på en snill og vennskapelig måte</u>. Det er heller ikke mobbing når to omtrent like sterke (jevnbyrdige) elever slåss eller krangler. Har vi alle forstått hva vi mener med ordet mobbing?” (Instruksjoner for N01-JUNIOR og SENIOR)
Hemil-senter (WHO-undersøkelser)	Bruker Olweus sitt vitenskaplige definisjon.	Vi sier at en elev <u>blir mobbet når en annen elev eller flere andre elever</u> sier eller gjør vonde og ubehagelige ting til ham eller henne. Det er også mobbing når en elev blir ertet gjentatte ganger på en måte som han eller hun ikke liker eller når de blir holdt utenfor. Men det er <u>ikke mobbing</u> når to omtrent like sterke (jevnbyrdige) elever slåss eller krangler. Det er heller ikke mobbing når noen blir ertet på en snill og vennskapelig måte. (Spørreskjema for 2001-02 til <i>Helsevaner blant skole-elever. En WHO-undersøkelse i 35 land</i> . UiB)

Ungdomsskole & VGS NOVA	I <i>Ung i Norge</i> har ikke mobbing vært i fokus og derfor er heller ikke definisjon blitt gitt. Men elevene har imidlertid blitt spurt om de i løpet av skoleåret har ”blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien” (Bakken & Nordahl, 2003, 4).	Ikke definert (se kolonne på venstre)
Ungdomsskole & VGS Elevinspektørene	Bruker Olweus (2000) sin vitenskaplige definisjon (Wærness & Kavli et al., 2004).	Webskjemaet (2004 utgave) inkluderer en definisjon av mobbing
LKS VGS	Det ble presentert bare en formulering av definisjon av mobbing i denne undersøkelsen (vist i kolonne til høyre) og den ble ”benyttet i hele undersøkelsen” (Sandsleth & Foldvik, 2000, 6). Definisjonen brukt er basert på definisjoner som er brukt i eksisterende forskning om temaet i skolemiljøet (Olweus, Roland, Heinemann) og i arbeidslivet (Leyman; Einarsen, Raknes, Matthiesen & Hellesøy).	- Når en eller flere elever, eller andre i skolen, gjør ubehagelige ting mot en elev, og dette gjentar seg flere ganger over tid. - Det kan være erting, fleiping og latterliggjøring som gjentar seg. - Det kan være utfrysing, isolering og baksnakkelse som gjentar seg. - Det kan være fysisk overgrep som slåing, sparking og lugging som gjentar seg. Også andre handlinger som gjentar seg og som føles ekkelt, sårende eller krenkende for den som blir utsatt for det, kan betegnes som mobbing.

I prosjektet *Mobbing i videregående skole (LKS)*, den eneste så langt primært rettet mot dette skolenivået og aldersgruppen, ble det lagt vekt på at definisjon av mobbing samsvarer med de definisjonene som er brukt i andre undersøkelser om temaet (Sandsleth & Foldvik (2000, 6). Til forskjell fra definisjoner i andre undersøkelser har LKS inkludert en dimensjon knyttet til offerets subjektive følelse av krenkelse.

Fra dette utgangspunktet kan atferd bli definert som mobbing, hvis personen det blir rettet mot, opplever det ubehagelig (ekkel, sårende, krenkende), selv om personen som gjør det ikke har noen intensjon om dette. Også Fauske og Øie (2003) gjør oppmerksom på at atferd som offeret opplever som mobbing, ikke behøver å oppfattes slik av utøveren. Selv om *intensjonen* er en av de tre kriteriene for aggressiv atferd (intentional "harm doing" – Olweus, 1999, 31), trekker dette diskusjonen mot den gråsonen av problematferd som har mye med personlige opplevelser og tolkninger av disse å gjøre. Forskerne Sandsleth og Foldvik (2000) argumenter for valget av psykiske faktorer i definisjonen av mobbing på videregående skole ved det at de "tror at mobbingen går fra et fysisk til et mer psykisk uttrykk i samsvar med elevenes økende alder" (s. 6).

Strengt tatt kan man imidlertid hevde at hvis man ikke tenker på de groveste former for mobbing, bygger også definisjonene av SAF og Olweus på personlige opplevelser og tolkninger av disse. Begge to peker på *ubehag* i sine definisjoner og til syvende og sist er det (ubehaget) en individuell tolkning til det en har opplevd, som i denne sammenheng leder til at hendelsen karakteriseres som mobbing. Med dette mener vi ikke at denne personlige tolkningsdimensjonen gjør problemet mindre alvorlig, i mange tilfeller det motsatt. Ved siden av å respektere personlige opplevelser, er det som er viktig her, erkjennelsen av at denne dimensjonen er viktig for måling av forekomsten av mobbing, ved siden av de mer synlige og lettere målbare aspekter i fenomenet.

- o Et annet aspekt knyttet til den psykiske dimensjonen av mobbing er *psykisk vold*. Olweus (2002b) argumenterer mot inklusjon av psykisk vold i definisjoner av mobbing, mens Roland inkluderer det i sin definisjon (tabell 3). Roland og Idsøe (2001) argumenterer for bruk av begrepet *psykisk vold*. Dette er en mer teoretisk diskusjon som er nært relatert til definering av aggresjon og perspektiver på dette.

De fleste undersøkelsene legger fram definisjonen av mobbing for elevene/deltagere før de går i gang med å svare på spørsmålene. NOVA har imidlertid ikke introdusert mobbebegrepet i spørreskjemaet eller definert det for elevene, pga. at mobbing var ikke et hovedfokus i undersøkelsen. I Olweus-prosjektene leser læreren opp hvert spørsmål, og alle må sette et kryss hver gang slik at det ikke går an å se hvem som svarer hvor og når.

Så langt kan vi konkludere med at alle skoleundersøkelsene som har vært inkludert i evalueringen (unntatt NOVA) tar utgangspunkt i samme eller svært lignende forståelser av mobbing, selv om noe forskjell også kan finnes. Hvordan denne forståelsen fører til formulering av selve måleinstrumentene, er et spørsmål som vi skal vende oss mot i det følgende.

4.3.2 Sammenligning og analyse av metodikk brukt i skoleundersøkelsene

Selv om definisjonene av mobbing ligger relativt nært hverandre, kan noe mer variasjon observeres i måleinstrumentene konstruert for kartlegging av mobbing. Enkelte spørreskjema om mobbing og relatert problematikk er ganske omfattende. Det er ikke hensiktsmessig å gå inn i alle detaljene her, men vi har sett litt nærmere på hovedspørsmålene i analysen presentert i den første delrapporten (Tikkanen, 2004). Spørreskjemaene dekker vanligvis to hovedspørsmål om forekomsten av mobbing, og disse følges typisk med tilleggsspørsmål om forekomsten av ulike former for og sammenhenger med mobbing. I denne fasen av evalueringen har vi fokusert på:

- o Hovedspørsmålene om mobbing brukt i spørreskjemaene.
- o Mobbing blant elever, men også gransket litt lærerinvolvert mobbing (som mobber eller offer). Det er Olweus, LKS og Elevinspektørene i evalueringsmaterieell som har tatt opp denne diskusjon.
- o Bruk av mobiltelefon i mobbing.

Selv om vi som regel ikke har sett nærmere på de ulike formene for mobbing, har vi inkludert lærermobbing og den nye kulturelle mobbemanifestasjonen ved bruk av mobiltelefoner. Det sistnevnte har vi rettet spesiell oppmerksomhet mot fordi tekstmeldinger med mobiltelefonen har blitt en ny aktiv kanal eller medium for mobbing, når de fleste barn i skolealderen har tatt den i bruk (f.eks. Fauske & Øia, 2003; Roland, 2003). Selv om mobbing på mobiltelefonen er ganske mye diskutert generelt sett, er det forholdsvis lite forskning om dette. Det er bare i SAF-undersøkelsene det spørres om dette. Fauske og Øie (2003) antyder at når nesten alle har mobiltelefonen, blir de få som ikke har det, lett koblet ut av denne kommunikasjonsstrømmen hvor forskjellige sosiale aktiviteter planlegges.

I Tabell 4 har vi oppsummert måleinstrumentene brukt i undersøkelsene. Tabellen viser hovedspørsmålene og svaralternativene. Tabell 4 viser også tidspunktene for datainnsamlingene, samt noe karakteristikkk av data. Som prinsipp, har vi i vår evaluering bare inkludert undersøkelser med data som er landsrepresentative og/eller landsdekkende. I resten av dette kapitlet diskuteres flere ulike metodiske aspekter, som er sentrale for måling av forekomsten av mobbing. De metodiske utfordringene i undersøkelsene om mobbing som er gransket nedenfor, har blitt grundig diskutert av Olweus og hans kolleger (f. eks. Olweus 2002; Solberg & Olweus, 2003). I den dokumentasjonen som vi har mottatt fra eierne av kartleggingsundersøkelsene, er det stor variasjon i hvordan partene redegjør for bruk av metoder. I vårt møte 29.03.2004 med eierne av kartleggingsundersøkelsene var hovedtyngden av diskusjonen knyttet til bruk av metodikk i undersøkelsene. Dette gav et godt grunnlag for felles forståelse av metodiske spørsmål.

1. Hovedspørsmålene

Flere aspekter i spørsmålene følger naturlig nok fra definisjonene av mobbing (f.eks. henvisning til hyppighet eller ulike trekk av mobbing) og som vår analyse i forrige kapittel viser, ligger de ganske nært hverandre innholdsmessig. Likevel viser hovedspørsmålene som er brukt for å måle (og operasjonalisere) forekomsten av

Tabell 4. Sammendrag av måling av mobbing i skolemiljøet

Skolenivået & undersøkelse	Hovedspørsmål	Svaralternativene/ Hyppighet	Tidspunkt for datainn-samling(er)	Data
Grunnskole SAF	<i>Hvor ofte har du dette skoleåret: Mobbet/plaget andre elever på skolen?</i> <i>Hvor ofte har du dette skoleåret blitt: Mobbet/plaget på skolen?</i>	Aldri Av og til Omtrent hver uke Omtrent hver dag	1995 1998 2001 2004	Landsdekkende N=2002 N=3834 N=2527 N=3553
Grunnskole Olweusgruppen	<i>Hvor ofte er du blitt mobbet på skolen de siste månedene?</i> <i>Hvor ofte har du selv vært med på å mobbe en annen elev/andre elever på skolen de siste månedene?</i>	Jeg er ikke blitt mobbet på skolen de siste månedene Bare en sjelden gang 2 eller 3 ganger i måneden Omtrent 1 gang i uken Flere ganger i uken	1983/84 1997 2001 2002-2004	Landsomfattende N-83 ≈ 130.000, 715 skoler N ≈ 5.000 N ≈ 11.000
Hemil-senter (WHO undersøkelser) ^{A)}	Spørsmålene like med Olweusgruppen.	Like med Olweusgruppen	1993 1997 2001	
Ungdomsskole & VGS NOVA	Har du i løpet av skoleåret blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien? Hovedfokus i undersøkelsen er utbredelsen av ulike former for jevnaldereksklusjon i ungdomsmiljøene, inkl. mobbing og sosial isolasjon (Bakken & Nordahl, 2003).	Aldri Sjeldnere En gang i uka Noen ganger i uka Hver dag eller nesten hver dag	2002 Siden 1996*) 2003 (den siste)	<i>Ung i Norge</i> Landsrepresentativ N=11.928 - UNG=5789, VG=5534 UNGdata**) Lokalstudier Til sammen N=55.000
Ungdomsskole & VGS Elevinspektørene ^{B)}	<i>Gruer du deg til å gå på skolen fordi du blir mobbet?</i> <i>Blir du mobbet av: elever i klassen, andre elever på skolen, lærere, andre ansatte på skolen?</i> (2003 utgave) 'Hvor ofte er du blitt mobbet på skolen de siste månedene?' (2004 utgave)	Aldri Sjelden Noen ganger Ofte Like med Olweusgruppen	2002 2003 2004	Landsdekkende Obligatorisk ^{C)}

VGS	<i>Har du blitt mobbet av andre elever dette skoleåret?</i>	Ja/Nei (1. spørsmål)	1997-98	Regionalt
LKS	<i>Hvor ofte er du blitt utsatt for følgende dette skoleåret?</i>	Aldri		Buskerud fylke
	<i>Hvor ofte ble du mobbet/plaget på skolen <u>forrige skoleår</u>?</i>	Sjelden		N=2504 i 9 VG-skoler
	<i>Jeg er med på gjøre ting som kan oppfattes som mobbing?</i>	Av og til		
		Omtrent ukentlig		
		Flere ganger per uke		

^{*} Spørsmål om plaging og utfrysing ble trukket inn 1996 (Bakken & Nordahl, 2003); ^{**} NOVA har også gjort lokale skoleundersøkelser, data som er ikke beskrevet her; ^{A)} Også kallet HBSC-undersøkelsen (Olweus, 2002b); ^{B)} Eldre versjonene av Elevinspektørene (før 2004) brukte andre spørsmålene om mobbing og en annen kategorisering av svaralternativene. ^{C)} I forbindelse med etableringen av skoleporten.no og nasjonalt kvalitetsvurderingssystem ble gjennomføring av Elevinspektørene obligatorisk for elever på 7. klassetrinn, 10.klassetrinn og elever på grunnkurs i videregående opplæring.

mobbing både likheter og forskjeller. De tre mest åpenbare ulikhetene i selve spørsmålene er (Tabell 4):

- o formulering av spørsmålene
- o tidsramme eller -referanse for mobbehendelser og
- o skalaen eller svaralternativene for forekomst.

For å kunne sammenligne resultater, må spørsmålene være formulert mest mulig likt. I nesten alle undersøkelsene er det to hovedspørsmål om de to sidene av mobbing: å være offer eller å selv mobbe andre. Fra tabell 3 konkluderte vi at det bare er mulig å sammenligne resultater fra SAF, Olweusgruppen, Hemilsenteret og LKS. Spørsmålene fra NOVA (Bakken & Nordahl, 2003) og Elevinspektørene (til 2003) målet strengt tatt andre forhold og kunne ikke direkte sammenlignes med Olweusgruppen, Hemilsenteret, SAF eller LKS. For datainnsamling i 2004 ble Elevinspektørene forandret slik at den nå bruker Olweus sin formulering av spørsmålene og svaralternativene. Det er derfor nå mulig å sammenligne resultater fra den med resultater fra Olweus-gruppen (og Hemilsenteret) og SAF (i noen grad).

2. Tidsreferanse – Når aldri ikke er aldri

Elevinspektørenes spørsmålsformulering (til 2003 utgave) refererte til igangværende mobbing (*Blir du mobbet...*) og Olweusgruppens/Hemilsenterets til *de siste månedene*, mens tidsreferanse gitt i alle de andre undersøkelsene var: for *dette skoleåret*. Fra 2004 har Elevinspektørene brukt Olweus sin formulering. Olweus (diskusjon 26.3.2004) begrunner valget med at kortere tidsreferanse bidrar til høyere reliabilitet, særlig i forhold til yngre barn. De andre har ikke gitt særskilte argumenter for valg av tidsreferanse. SAF og Olweusgruppen/Hemilsenteret har visse anbefalinger i forhold til tidspunktet i skoleåret når data skal samles inn. I tillegg til at tidsreferansen er viktig for reliabiliteten av resultatene/svarene, er den også viktig for å kunne sette resultatene i riktig perspektiv. Dette betyr at når man ser resultater knyttet til forekomsten av mobbing, kan man generalisere dem bare i den gitte tidsrammen, dvs. de er gyldig bare innen gitt tidsreferanse. Det ser imidlertid ut til at noen forskningsmiljø varierer tidsreferansen de bruker fra en undersøkelse til en annen. For eksempel i presentasjonen av resultatene fra SAF 2001 undersøkelsen, skriver Roland (2003, 80) at *I dette tilfellet var perioden "dette skoleåret"* (og at data ble samlet ca. en måned før skoleslutt om våren).

3. Svaralternativene – Fire eller fem kategorier?

Det er to viktige grunner til å se litt nærmere på svaralternativene og hvordan de kan påvirke resultatene. Den første gjelder ulikheter i formulering av svarkategoriene eller skalaen. Disse ulikhetene har å gjøre både med konstruering av hyppighetsskala (antall svarklasser) og naturen av klassene brukt på dimensjonen fra det "objektive" (f.eks. *en gang i uken*) til det mer "subjektive" (f.eks. *av og til*). Den andre grunnen er relatert til at resultatene vanligvis ikke blir presentert ved bruk av alle kategorier som brukes i selve målingen, men ved å slå sammen svarkategorier (for eksempel *av og til eller oftere*). Valg av kategorier danner skillet mellom det som betraktes som mobbing og tilfeldig problematferd, som ikke regnes med i mobbing (selv om hendelsene inntreffer, hender det ikke "ofte nok"). Da blir naturligvis resultatene til en viss grad avhengig

hvor man setter skillet (*skjæringspunktet* eller *cut-off point*) på skalaen. Selvfølgelig er antall handlinger ikke nødvendigvis i direkte relasjon til alvorlighet av mobbing (Sandsleth & Foldvik, 2000).

For å kunne bedre konkretisere problemet med bruk av ulike skalaer, har vi i Tabell 5 listet i rekkefølge ('ofte' var vanskelig å plasseres), i forhold til hyppighet av mobbing, alle kategoriene eller svaralternativene som er brukt i undersøkelsene (vist tidligere i Tabell 4).

Tabell 5. Konkretisering av problemet med å bruke ulike svaralternativer for vurdering av forekomsten av mobbing og av betydningen av cut-off points i forhold til disse.

Undersøkelse	Omtrent hver dag/ Hver dag eller nesten hver dag	Flere/Noen ganger i uken	Omtrent ukentlig/en gang i uken	2 eller 3 ganger i måneden	Av og til /Noen ganger	Sjelden	Aldri
...					Ofte?		
...							

↑ cut-off? ↑ cut-off? ↑ cut-off?

Det blir klart fra tabellen at (a) det alltid ikke er en enkel oppgave, og mange ganger umulig, å sammenligne resultater fra undersøkelser som bruker ulike svarkategorier. En av de største vitenskapelige disputtene/diskusjonene omkring temaet handler om bruk av kategorier og om man skal bruke fire eller fem kategorier. Dette ble diskutert også i vårt møte med forskerne som står bak kartleggingsundersøkelsene (29.3.2004). Tabell 5 konkretiserer også at (b) plassen på skalaen, der vi setter skjæringspunktet, bestemmer nivået av forekomsten av mobbing som blir rapportert. De fleste undersøkelsene er ganske entydige når det gjelder hyppigheten (når cut-off point settes til) *ukentlig eller oftere*. Nesten alle er også enige om at hvis man setter cut-off point så lavt, mister vi en betydelig gruppe som utsettes for gjentatt mobbing. Likevel finnes det ikke enighet i eksisterende studier om hvor det neste skjæringspunkt skal være.

4. Andre aspekter ved metodikken

Vi ser fra tabell 3 at undersøkelsene er basert på utvalg med varierende representativitet. At undersøkelsene er landsdekkende har vært et kriterium ved utvelgelsen av hvilke undersøkelser som skal være med i evalueringsarbeidet. Ett unntak er gjort for LKS undersøkelsen, som kun har regionalt utvalgt. Grunne til dette er at det er lite å velge i fra videregående skole.

At undersøkelsene er dekkende hele landet, er viktig både i forhold til vårt oppdrag fra Utdanningsdirektoratet og hensiktsmessig i forhold til den store mengden av ulike undersøkelser gjort om mobbing i skolemiljøet, særlig i grunnskole. En annen grunn til dette valget er at det finnes påfallende store forskjeller mellom kommunene i omfanget av mobbing som de kommunale undersøkelsene (*UNGdata*) fra NOVA har vist (Bakken & Nordahl, 2003). Videre har resultater fra undersøkelser (f.eks. Olweusgruppen 2001)

vist store variasjoner mellom skoler; mobbeproblemet kan være fem ganger så høyt på en skole i forhold til en annen skole i den samme kommunen (Olweus, 2002b, 3).

Alle undersøkelsene tar som utgangspunkt selvrapportering fra elevenes sin side. Mens dette kan betraktes som er rimelig reliabel metode med eldre elever, er det noe mer problematisk med yngre elever. Begge to undersøkelsene som inkluderer barneskolenivået – Olweus/Hemil og SAF - har rettet oppmerksomheten mot spesielle spørsmål angående metodikken for de yngste elevene, selv om det er gjort på forskjellige måter. Fra Olweus sitt synspunkt er begrensning av tidsreferansen for spørsmålene om mobbing særlig viktige for yngre elever. SAF bruker imidlertid en kortere versjon av spørreskjemaet for barn og utelater tidsreferansen (Skolemiljøspørreskjema for 3. og 4. klasse). Med barn er det snakk om både nivået av verbal forståelse og ferdighet for selvrefleksjon, samt sammenfletting av disse to.

Med et så følsomt tema som mobbing kan det kan også ha betydning for resultatene om deltagerne har fylt ut skjemaene frivillig eller ufrivillig. Vi vet at deltagelse i *Ung i Norge, Elevinspektørene* (til 2003) og i LKS undersøkelsen i videregående skoler var frivillig. "Selveleksjon" og teknologisk terskel og konsekvenser av dette i forhold til resultater er diskutert nærmere i Wærness og Kavli (2004). Fra og med 1.1.2004 har Elevinspektørene blitt obligatorisk for alle elever på 7. klassetrinn, 10. klassetrinn og elever på grunnkurs i videregående opplæring.

5. Oppsummering. Betydning av forskjeller i måleinstrumentene for vurdering av forekomsten av mobbing

For å oppsummere vår analyse så langt, kan man hevde at selv om det er rimelig høy felles forståelse av mobbing, er det også mulig å peke på avgjørende metodiske forskjeller. Disse forskjellene er det viktig å være klare over når man vil sammenligne resultater. I verste fall kan det dreie seg om tilfeller der resultatene er blitt til langs svært forskjellige veier fra definisjon av mobbing via spørsmålsformulering og data- analyse (se Figur 1). Man kan imidlertid si at undersøkelsene som dekker grunnskolenivået er meget like hverandre, særlig Olweus-gruppen/Hemilsenteret og SAF, samt Elevinspektørene fra 2004. Disse miljøene tilbyr også det mest vitenskapelig ryddige opplegget for å kunne vurdere forekomsten av mobbing. Lengst unna fra de andre målingene lå til 2003 vel Elevinspektørene, selv om de også bygget undersøkelsen på Olweus sin definisjon. Vår analyse har imidlertid vist at også sammenligning av resultater fra Olweus-gruppen/Hemilsenteret og SAF sine undersøkelser i noen grad kan være problematisk, pga. at de bruker ulikt antall svarkategorier.

Det er forståelig at folk flest kan bli forvirret av de store forskjellene i resultatene fra ulike undersøkelser selv om forskningstemaet har vært det samme. Vårt mål har vært å vise at forklaring på slike avvik oftest kan finnes i valg og bruk av kartleggingsmetodologi og dens ulike aspekter (se Figur 1). Nå skal vi gå videre til å se på selve resultatene av forekomsten av mobbing i skolen.

4.3.3 Oppsummering analysen av kartleggingene av forekomsten av mobbing spesifisert i kravspesifikasjon

Analysen av forekomsten av mobbing i den første delrapporten (Tikkanen, 2004) på tvers av de seks skoleundersøkelsene listet i kravspesifikasjonen til evalueringen, viste at mange av resultatene ikke var sammenlignbare. Tabellene 6 og 7 viser resultatene i 2001/2002. Det kom ut bare tre undersøkelser som var like nok metodisk sett til å tilby sammenlignbare data om forekomsten av mobbing: Olweus-gruppen, Hemilsenteret og SAF. Tabell 6 viser resultater om mobbing som forekommer ukentlig.

Tabell 6. Forekomsten av mobbing i skolen i 2001 på ulike skolenivå *ukentlig eller oftere*. Prosent. (hentet fra Tikkanen, 2004)

	Mobbeoffer			Mobber		
	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle
Barneskole (7.kl)						
SAF 2001	7,1	6,2	6,6	2,6	0,4	1,4
HEMIL 2001	9,0	9,3	9,1	5,6	1,9	3,7
Olweus 2001	6,8	7,8	7,3	3,3	0,8	2,0
Ungdomsskole (9. kl)						
SAF 2001	6,3	3,1	4,9	6,8	1,0	4,1
HEMIL 2001	6,2	3,2	4,0	5,3	1,5	3,3
Olweus 2001	5,3	3,9	5,3(4.6)	4,3	1,5	3,1
NOVA 2002	-	-	10,8 ^{A)}	-	-	-
Elevinspektører (% ofte)	-	-	1,3 ^{A)}	-	-	-
Videregående skole						
LKS (2002)	-	-	5,8 / 11 ^{B)}	-	-	5,8 / 13 ^{B)}
NOVA 2002 (VGS)	-	-	4,3	-	-	-
Elevinspektører (% ofte)	-	-	0,7 ^{C)}	-	-	-

^{A)} Spørsmålet var formulert annerledes enn i andre undersøkelser og viser for NOVA andelen elever som har blitt *frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien* og for Elevinspektørene andelen som ofte *gruer seg til å gå på skolen fordi de blir mobbet*. Disse resultatene kan ikke direkte sammenlignes med resultater fra andre undersøkelser.

^{B)} Statistisk "utsorterte" og akkumulerte prosentandeler *mobbet omtrent ukentlig eller oftere*. Lavere prosenter er et samlet gjennomsnitt beregnet i evalueringen fra Tabell 9 i rapporten av Sandsleth og Foldvik (2000), som lister hyppigheten av syv ulike typer av mobbeatferd.

^{C)} Spørsmålet var formulert annerledes enn i andre undersøkelser og viser andelen som ofte *gruer seg til å gå på skolen fordi de blir mobbet*.

Tabell 7 viser mindre hyppig mobbing enn den som forekommer 'ukentlig'. Som tabellen viser, varierer denne kategorien mellom undersøkelser. I kartlegginger i 2001 brukte Olweus-gruppen og Hemilsenteret kategorien "2 eller 3 ganger i måneden" som er den andre hyppigste kategorien i deres målinger. SAF brukte kategorien "av og til", som er den tredje for dem ('omtrent hver dag' er den første). Det blir åpenbart fra tabell 7 at man ikke kan sammenligne disse resultater.

Tabell 7. Forekomsten av mobbing i skolen i 2001 på ulike skolenivå *av og til eller oftere*. OBS. For Olweus/Hemil: 2 eller 3 ganger i måneden eller oftere.

	Mobbeoffer (%)			Mobber (%)		
	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle
Barneskole (6. kl)						
SAF 2001	47,7	41,7	44,8	49,1	24,8	37,0
HEMIL 2001	-	-	-	-	-	-
Olweus 2001	12,7	14,4	13,5	7,9	3,5	5,8
Ungdomsskole (9. kl)						
SAF 2001	30,6	24,2	27,7	47,4	22,3	35,3
HEMIL 2001	-	-	-	-	-	-
Olweus 2001	9,9	9,5	9,6	11,4	6,3	8,8
NOVA 2002	-	-	10,8 ^{A)}	-	-	-
Elevinspektører (% ofte + noen ganger)	-	-	4,8 ^{A)}	-	-	-
Videregående skole						
LKS (2002)	-	-	11,6/30 ^{B)}	-	-	19,6/47 ^{B)}
NOVA 2002 (VGS)	-	-	4,3 ^{C)}	-	-	-
Elevinspektører (% ofte)	-	-	2,1 ^{A)}	-	-	-

^{A)} Spørsmålet var formulert annerledes enn i andre undersøkelser og viser for NOVA andelen elever som har blitt *frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien* og for Elevinspektørene andelen som ofte *gruer seg til å gå på skolen fordi de blir mobbet*.

^{B)} Statistisk "utsorterte" og akkumulerte prosentandeler *mobbet omtrent ukentlig eller oftere*.

^{C)} For NOVA er denne andelen det samme som for 'ukentlig eller oftere' pga at NOVA ikke har brukt en kategori mellom 'sjeldnere' og 'en gang i uka', og 'sjelden' eller 'sjeldnere' er ikke inkludert i denne tabellen.

I den første delrapporten (Tikkanen, 2004) ble det skissert et generelt bilde av mobbing ved å oppsummere hovedtrekk fra kartleggingene. Ved siden av å gi et generelt bilde, forteller denne oppsummeringen også om den store kompleksiteten som mobbeproblematikken innebærer, samt om de utfordringene som settes til en statistisk beskrivelse av forekomsten av mobbing. Det generelle bildet viset at:

- o Mobbing er et alvorlig problem og en utfordring for utviklingen av sosialt miljø og sosial kompetanse, særlig i skolemiljøet.
- o Det er flere som blir utsatt for mobbing enn som selv mobber andre elever.
- o Gutter er mer involvert i mobbing – særlig som mobber – enn jenter, og andelen gutter som mobber, øker med økende alder i grunnskolen.
- o Gutter bruker mer direkte former for mobbing, jenter mer skjulte former.
- o Andelen mobbeofre synker med økende alder.
- o Å bli et offer er mer sannsynlig blant yngre barn, å være mobber er mer sannsynlig blant eldre barn.
- o Den hyppigste formen for mobbing er verbal (erting), utestengning og fysisk plaging (særlig for gutter) på grunnskole, og uønsket fleiping og terging på videregående nivå.

Konklusjonen om forekomsten av mobbing, på grunnlag av disse undersøkelsene, var at:

- mobbing er et betydelig sosialt problem i skolemiljøet,
- cirka 5 % av barn utsettes for mobbing ukentlig eller oftere, og
- i tillegg utsettes en andel på mer enn 5 % av elevene for gjentatt mobbing 2 eller 3 ganger i måneden og 20-40 % av og til.

4.3.4 Forekomsten av mobbing i 2004

Siden analysen av forekomsten i første fasen av evalueringen har det kommet resultater fra tre nye undersøkelser i 2004⁴ fra

- Olweus-gruppen,
- Elevinspektørene, og
- Senter for atferdsforskning.

Disse undersøkelsene gir et bilde av situasjonen i 2004 i forhold til forekomsten av mobbing i skolene. Sammenholdt med tidligere resultater gir resultatene fra 2004 noen antydninger også om innvirkningen av Mobbemanifestet, og om utviklingen av forekomsten med tiden (kap. 4.5).

Olweus-gruppens undersøkelse fra 2004 er basert på data fra svarene fra 13 000 elever på klassetrinnene 4.-7. og 7 000 elever fra klassetrinnene 8.-10. (Olweus, 2004). Når man ser på disse resultatene, må man huske på at disse skriver seg fra skoler som har valgt å bruke Olweus-programmet. Databasene er så store at representativitet i den totale populasjonen ikke skal være et problem, selv om det er mulig at skoler med mer positive holdninger har valgt å bli med.

Elevinspektørene er altså nå obligatorisk for alle elever på 7. klassetrinn, 10. klassetrinn og elever på grunnkurs i videregående opplæring. Data for Elevinspektørene 2004 dekker (i oktober 2004) 86 % av skolene totalt sett på ungdoms og videregående nivå.

Data fra SAF-undersøkelsen er den nyeste i en serie av kartlegginger som SAF har gjort hver tredje år siden 1995. Data for 2004 er basert på et nasjonalt representativt utvalg, med svar fra over 3500 elever fordelt jevnt på barne- og ungdomsskole.

Tabellene 8 og 9 oppsummerer resultatene fra disse nye undersøkelsene og viser forekomsten av mobbing i 2004 blant elever på 7. klasse, 9. klasse, og på grunnkurs i VGS.

Tabell 8 viser at i 2004 blir cirka 5 % av elever mobbet ukentlig eller oftere på barneskole, cirka 4-5 % på ungdomsskole, og cirka 3 % på videregående skole. Selv om resultatene fra disse tre undersøkelsene gir et relativt homogent bilde av forekomsten av

⁴ Resultatene fra alle disse undersøkelsene er ikke enda publisert/offentliggjort. Vi har fått tilgang til data fra Olweus-gruppen og fra SAF direkte fra forskerne. Rådata av Elevinspektørene 2004 ble tilsendt oss fra Utdanningsdirektoratet.

Tabell 8. Forekomsten av mobbing i skolen i 2004 på ulike skolenivå *ukentlig eller oftere*. Prosent.

	Mobbeoffer			Mobber			Antall svar
	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	
Barneskole (7. kl)							
SAF 2004	6,5	3,3	4,7	1,4	0,2	0,8	893
Olweus 2004 (*)	5,8	4,9	5,4	2,5	0,0	1,3	706
Elevinspektører 2004	6,2	5,0	5,6	2,3	0,8	1,6	61156
Ungdomsskole (9. kl)							
SAF 2004	4,3	2,8	3,6	4,0	1,4	2,7	900
Olweus 2004 (*)	5,4	5,0	5,2	6,4	1,4	3,9	831
Elevinspektører 2004	6,0	3,8	5,0	4,1	1,9	3,1	71274
Videregående skole							
Elevinspektørene 2004	4,7	1,8	3,3	4,5	1,0	2,9	81041

(*) Olweus viser til forekomsten i mobbing blant elever før skolen hadde begynt med Olweus-programmet.

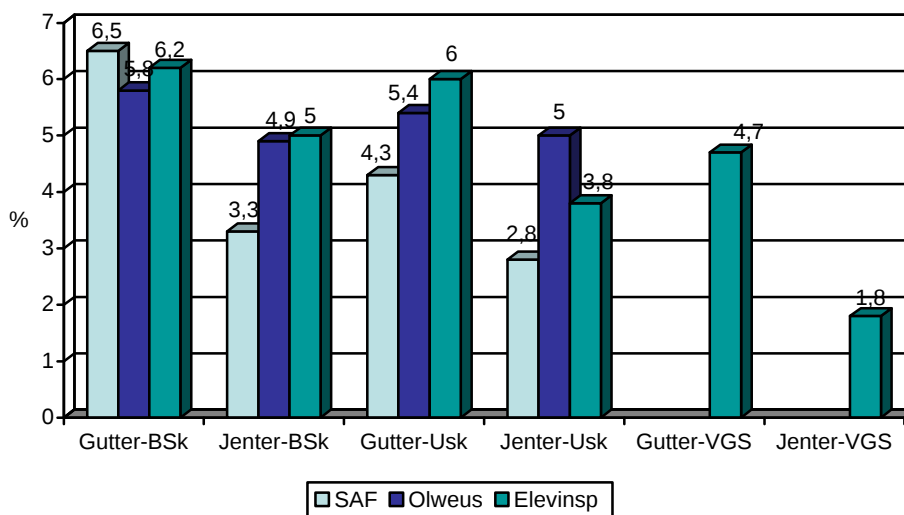
Tabell 9. Forekomsten av mobbing i skolen i 2004 på ulike skolenivå *av og til eller oftere*. OBS. For Olweus/Hemil/Elevinspektører: *2 eller 3 ganger i måneden eller oftere*.

	Mobbeoffer (%)			Mobber (%)		
	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle
Barneskole (7kl)						
SAF 2004	41,9	31,5	36,7	34,7	15,7	25,2
Olweus 2004 (*)	11,4	10,1	10,8	4,7	2,3	3,5
Elevinspektører 2004	12,3	10,1	11,2	7,4	2,7	5,1
Ungdomsskole (9. kl)						
SAF 2004	29,4	24,2	26,8	44,0	25,1	34,6
Olweus 2004 (*)	10,5	7,1	8,8	12,3	2,9	7,5
Elevinspektører 2004	9,8	6,6	8,3	9,8	3,2	6,6
Videregående skole						
Elevinspektører 2004	6,9	3,1	5,0	7,6	1,8	4,7

(*) Olweus viser forekomsten i mobbing blant elever før skolen hadde begynt med Olweus-programmet.

mobbing som skjer ukentlig eller oftere, finnes det også noe ulikheter mellom dem. For å gjøre sammenligningen lettere, er resultatene visualisert i Figur 2.

Vi kan se at disse tre undersøkelsene gir noe ulike bilder av omfanget av mobbing på barne- og ungdomsskole. Sammenlignet med SAF viser resultater fra Olweus-gruppen og Elevinspektørene cirka en prosentenheter høyere forekomst på barneskolenivå (4,7 % vs. 5,4 % og 5,6 %) og mer enn en prosentenheter på ungdomsskole (3,6 % vs. 5,2 % og 5,0 %). Som tabell 8 viser, er forskjellen mellom undersøkelsene ganske stor når det

Figur 2. Andel mobbeoffer blant jenter og gutter i barne- (BSk) og ungdomsskole (USk) og i videregående opplæring (VGS) i 2004 i følge ulike undersøkelser.

gjelder forekomsten blant jenter på barneskolenivå, mens andelene for gutter er nokså like. På ungdomsskolenivå finner vi denne forskjellen mellom undersøkelsene for både jenter og gutter.

Resultatene i tabell 8 og figur 2 støtter funn fra tidligere undersøkelsene i flere forhold. For det første, er andelen mobbeofre høyere blant gutter enn jenter, og for det andre, reduseres andelen mobbeofre etter barneskole og fram mot VGS. I tillegg er andelen mobbere høyere i ungdomsskolen enn i barneskolen.

Tabell 9 viser forekomsten av mobbing som kan betraktes som mindre alvorlig ettersom den skjer med mindre hyppighet. Beskrivelsen her tilsvarer tabell 7 presentert tidligere i denne rapporten. Her er det blitt vist resultater om forekomsten av mobbing ukentlig pluss den neste hyppigste kategorien som forskerne har brukt i målinger etter 'ukentlig'. For Elevinspektørene og Olweus-gruppen er den '2-3 ganger per måned' og for SAF 'av og til' eller oftere (SAF). Cirka 11 % av barneskolebarn, 8 % ungdomsskoleelever og 5 % av elever i VGS blir mobbet 2 eller 3 ganger per måneden eller oftere. Forekomsten er lavere for jenter enn for gutter. Dette er særlig synlig i SAF-resultater fra barneskole og i Elevinspektørene på VGS. Som i tabell 7, blir det åpenbart at man kan ikke sammenligne resultater mellom SAF og de to andre kartlegginger med disse kategoriene (skjæringspunktene).

4.3.5 Andre former av mobbing: Lærerinvolvert mobbing og 'mobilmobbing'

Lærerinvolvert mobbing

Det er foreløpig lite systematisk kunnskap om mobbing der lærer er involvert, selv om mange er kjent med lærermobbing som foreteelse (Olweus, 1996). Olweus (1996) skriver at dette "henger sannsynligvis sammen både med det forhold at skolen og

klassen er temmelig lukkede systemer og med vanskeligheten med å få rimelig pålitelige data om fenomenet” (s. 7). I vårt materiell var det bare Lillegård Kompetansesentre (LKS) og Elevinspektørene som hadde spurt om dette. Den eneste definisjon på lærerinvolvert mobbing eller ”lærermobbing” (Olweus, 2003) som vi har fått kjennskap til er formulert av Olweus i sin mobbeundersøkelse fra 1985 (publisert i 1996):

*”Vi sier at en elev blir mobbet av en lærer hvis læreren gjentatte ganger sier ubehagelige og sårende ting til eleven eller er overlegen og spydig overfor ham eller henne. Vi regner det ikke som mobbing om slike ting bare skjer en enkelt gang. Det er heller ikke mobbing hvis læreren blir irritert på eller irretsetter eleven fordi han eller hun opptrer bråkete og forstyrrende eller ikke har gjort leksene sine (eller lignende).” (Olweus, 2003 – Fra boken *Mobbing av elever fra lærere*, 1996)*

Denne definisjon handler om den delen av lærerinvolvert mobbing der en lærer mobber en elev. Bare LKS har spurt om lærerinvolvert mobbing som går toveis, fra lærer til elev og motsatt. Undersøkelsen av LKS og *Elevinspektørene* før 2004 bruket imidlertid verken Olweus sin definisjon eller en annen definisjon av mobbing der lærer er involvert.

Olweus har selv gjennomført en undersøkelse om lærermobbing i 1985. I følge ham (Olweus, 1996) er denne undersøkelsen den første systematiske gjennomført noe gang med temaet. Den ble gjennomført blant 2400 elever i 102 klasser på klassetrinn 6-9 (tilsvarer 7-10 i nåværende skolesystemet) i 31 skoler i Bergen. Spørsmålene dekket lærerinvolvert mobbing på begge veier, fra lærere til elev og motsatt. Det ble også satt tre kriterier for å avgjøre om den enkelte elev ble mobbet/trakassert av en lærer respektive om det har funnet sted lærermobbing i klassen. Disse var: 1) mobbing hadde skjedd ”omtrent 2-3 ganger i måneden” eller oftere, 2) det kunne ”finnes en viss enighet eller konsensus i klassen om at det har foregått mobbing/trakassering av en eller flere elever i klassen” (minst 4 elever i klassen er enige i at minst en elev i klassen er utsatt for lærermobbing), og 3) en kort beskrivelse av den måten eleven er blitt plaget på (Olweus, 1996, 11-12).

Resultatene fra disse undersøkelsene gir ikke noe entydig bilde av forekomsten av denne typen mobbing i skolen. De viser imidlertid tydelig at lærerinvolvert mobbing forekommer i skolene. Vi skal se nærmere på resultatene for hver undersøkelse.

Resultater fra LKS sin undersøkelse er presentert i tabell 10. De antyder at også lærerne både er mobbere og mobbeoffere. Nesten en av fem (19,2 %) av elevene som har svart på spørsmålet *Har det hendt at lærere har mobbet/plaget deg* dette skoleåret? sier at dette har hendt omtrent ukentlig eller oftere. Cirka 40 % svarer at det har hendt at av og til.

Tabell 10. Forekomsten av lærerinvolvert mobbing i videregående skole. Prosent av elever som har svart *ja* på spørsmålet. (Sandsleth & Foldvik, 2000, 45). N=2504

Spørsmål	%	n
Har det hendt at lærere har <i>mobbet/plaget deg</i> dette skoleåret?	18,9	448
Har det hendt at lærere har <i>mobbet/plaget andre elever</i> dette skoleåret?	42,9	993
Er det <i>noen elever i klassen</i> som prøver å plage noen av lærerne dine?	34,1	826
Har <i>du</i> dette skoleåret vært med på å mobbe/plage lærerne på skolen?	11,4	275

Resultater for Elevinspektørene 2003 er presentert i Tabell 11. De viser at mer enn to prosent av elever på ungdomsskole og videregående skole blir ofte mobbet av lærere. Grupper som er mest utsatt for mobbing i følge disse resultatene er gutter, elevene i ungdomsskole og i yrkesfag i videregående skole.

Tabell 11. Andel elever mobbet av en lærer. Fordelt på kjønn, skolenivå og studieretning i VGS. Prosent av elever som har svaret *ofte* og *noen ganger* i 2003 undersøkelsen. (Wærness & Kavli, 2004, 34)

Blir mobbet av lærere	Kjønn		Skolenivå		Studieretning i VGS		Total
	Gutter	Jenter	VGS	UNGS	Allmennfag	Yrkesfag	
Ofte	3,5	1,1	1,5	3,0	1,1	2,7	2,3
Noen ganger	3,2	2,6	3,4	2,5	3,5	2,7	2,9

Olweus (2003) har imidlertid kritisert Elevinspektørenes (før 2004 utgaver) måte å måle lærerinvolvert mobbing på og kvaliteten på selve undersøkelsen. I følge Olweus gir undersøkelsen "et feilaktig og sterkt overdrevet bilde av læreres mobbing av elever" ettersom det ikke er definert i spørreskjemaet hva som skal forstås som mobbing, og det er heller ingen oppfølgingsspørsmål som ville gjort det mulig å validere elevenes svar.

I den nyeste gjennomføringen av Elevinspektørene i 2004 er spørsmålene om mobbing forandret slik at nå brukes Olweus sine spørsmål. I tillegg gir skjemaet nå definisjon for mobbing – også den er Olweus sin – men bare for mobbing blant elever. Det vil si at hva som menes med lærermobbing er ikke definert separat. Spørsmålet i 2004 var, 'Hvor ofte er du blitt mobbet på skolen de siste månedene?' Resultatene for lærermobbing (blitt mobbet av en eller flere lærere) er vist i tabell 12 (kalkulert fra rådata fra Utdanningsdirektoratet).

Tabell 12. Andel elever mobbet av en eller flere lærere basert på 2004 data fra *Elevinspektørene*. Fordelt på kjønn og skolenivå. Prosent.

Blir mobbet av lærere	Kjønn		Skolenivå		
	Gutter (n=57450)	Jenter (n=57641)	Barnesk. 7. kl	UNGS 10. kl	VGS Grunnkurs
Ukentlig eller oftere	2,9	1,4	1,1	3,0	2,4
2 eller 3 ganger per måned eller oftere	4,4	2,5	1,9	4,4	4,0

Resultatene viser at nesten 3 % av gutter og 1,4 % av jenter føler seg mobbet av en eller flere lærere på skolen ukentlig eller oftere. Omsatt til antall elever utgjør dette cirka 800 jenter og i overkant av 1600 gutter i dette datamateriellet. Også i følge denne undersøkelsen er det gutter og elever i ungdomsskolen som blir mest utsatt for mobbing. Resultatene fra disse to undersøkelser med Elevinspektørene (tabell 11 og tabell 12) er ikke helt sammenlignbare. Likevel viser begge to at totalt sett blir litt over to prosent av elevene ofte mobbet av lærere.

Hvis man tar med all mobbing som ble rapportert, altså også med andelen av elever som ble mobbet 'en sjelden gang', blir andelen i videregående skole 12,1 %. Dette er lavere enn hva Lillegård kompetansesenter sine resultater viste (Tabell 10. – 18,9 %). Ved

siden av at denne forekomsten kan ha blitt redusert siden 2003, kan en annen mulig forklaring være at LKS bruker lengre tidsreferanse ('dette skoleåret') enn Elevinspektørene ('de siste månedene') i spørsmålet sitt.

Resultatene fra Olweus sin undersøkelse, basert på data fra 1985, viste at et "betydelig" antall elever i norsk grunnskole ble utsatt for lærermobbing. Også i følge denne undersøkelsen ble cirka to prosent av elevene på klassetrinn 7-10 (6-9 i året 1985) i grunnskolen utsatt for lærermobbing "med en viss regelmessighet" (minst 2 eller 3 ganger per måned) (Olweus, 1996, 3). På de to laveste klassetrinnene (7-8 kl.) var forekomsten noe lavere (1,3 %) enn på de to høyeste trinnene (9-10 kl.) (2,0 %). På grunn av noe metodiske ulikeheter og at disse resultatene er blitt nesten 20 år gamle, er det ikke mulig å sammenligne dem med resultater fra Elevinspektørene for 2004 (tabell 12). Man kan merke seg at disse resultatene er ganske nær hverandre for barneskolen (1,3 % mot 1,9 %), mens Elevinspektørene viser dobbelt så høy forekomst for ungdomsskole (2,0 % mot 4,4 %). Disse resultatene gjør det imidlertid ikke mulig å konkludere noe om utviklingen av lærermobbing i løpet av de siste 20 årene. I 1996 konkluderte Olweus at "(t)il tross for at det er brukt forholdsvis strenge krav for å regne noe som lærermobbing, viser undersøkelsen at det er et *overraskende stort antall lærere som utøver slik trakassering/mobbing av elever*" (kursiv opprinnelig) (Olweus, 1996, 4).

Senere i denne rapporten kommer vi tilbake til lærerinvolvert mobbing, når vi ser på tilsvarende resultater fra andre Nordiske land. Det viser seg at også denne type mobbing er på noe høyere nivå i Norge enn i Sverige.

'Mobilmobbing' – Mobbing ved bruk av mobiltelefon

Mobbing via mobiltelefon har bare blitt undersøkt av SAF med et utvalg på 7000 elever, representative for elevene i 5. til 10. klasse i norsk grunnskole (Roland, 2002). Resultatene (Roland, 2002) viser at blant brukere av mobiltelefon mobbes 1,7 % av guttene og 0,9 % av jentene ukentlig eller oftere på mobiltelefon, enten verbalt eller ved SMS meldinger. Henholdsvis 13,2 % av guttene og 15,5 % av jentene mobbes av og til eller oftere.

Når det gjelder det at en selv mobber andre elever, viser resultatene at 3,4 % av gutter som *bruker mobiltelefon* plager andre elever via mobiltelefonen ukentlig eller oftere og 17,5 % av og til eller oftere. Blant jenter er den tilsvarende andelen lavere, 0,9 % ukentlig eller oftere og 13,7 % av og til eller oftere. I tillegg viser resultatene at det er noen flere som mobbes og som mobber andre ved SMS-meldinger enn ved samtaler (blant gutter og jenter og for alle klassetrinn).

Sammenlignet med mer tradisjonell mobbing viser det seg å være en relativt svak korrelasjon mellom tradisjonell mobbing og mobbing på mobil. Dvs. at "*det i stor grad er andre elever som utsettes for mobbing og som mobber andre via mobiltelefon enn de som er involvert i mobbing ansikt til ansikt*" (Roland, 2002, 6). Likevel viser resultatene at blant de elevene som bruker mobiltelefon, er forekomsten av denne formen for mobbing nesten like høy som vanlig mobbing. Når man i tillegg tar i betraktning at bruk av mobiltelefonen øker jevnt og sterkt med elevenes alder, slik at i 10. klasse er andelen

brukere 90 %, kan man si at ”mobilmobbing” er et problem som det bør rettes oppmerksomhet mot i tillegg til mer tradisjonelle former for mobbing.

Mobbing via e-post er en ny form av mobbing som enda ikke er blitt inkludert i undersøkelsene, selv om det vil kunne være nært beslektet med mobilmobbing og sannsynligvis også er nokså utbredt.

4.3.6 Hvor skjer mobbing

Det hevdes ofte at mobbing skjer på skoleveien, men forskning har vist at størstedelen av mobbingen skjer i løpet av skoledagen og innenfor skolens område (Salmivalli, 2003). Olweus (1992) har vist at to til tre ganger så mange elever blir mobbet på skolen sammenlignet med på skoleveien. Olweus og Solberg (1997) beskriver også at *”omtrent 50-75 prosent av mobbingen skjer i friminuttene: i skolegården, i korridorene eller på mer bortgjemte steder. Den kan også foregå i timene hvis læreren ikke er oppmerksom og slår ned på tendenser til mobbing.”* (s. 12.)

I tillegg til mobbing i skolen, ønsket vi i evalueringen å få et noe mer nyansert bilde av akkurat hvor i skolesammenheng mobbingen skjer i følge elever. Derfor spurte vi separat om mobbing i klassen, i friminuttene og på skoleveien og om det skjer i fritidsmiljø. Vi skal beskrive resultater nærmere for de sistnevnte i kapittel 4.4. Spørsmålet var *Hvis du tenker på siste året, har du sett at noen blir mobbet eller at noen mobber andre (i følge vår definisjon)*. I tabell 13 er resultatene vist for alle elevene, uten klassenivåspesifisering. De fleste representerer svar fra elevene fra grunnskole (se metodebeskrivelsen, Vedlegg 1). For å kunne sammenligne resultater på tvers av settingene, har vi i tabell 13 også vist resultatene i forhold til skolen generelt og i fritidsmiljø.

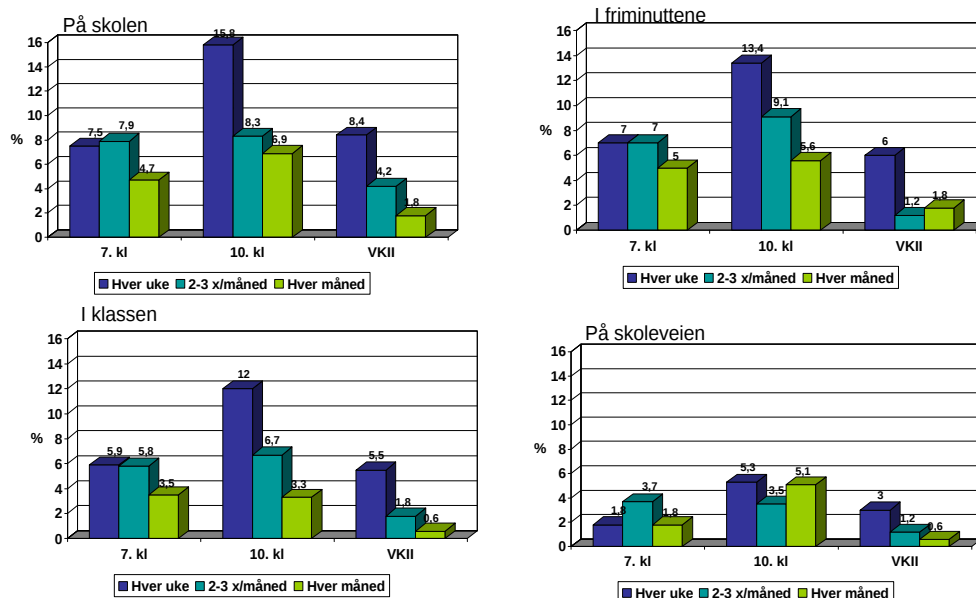
Tabell 13 viser at i følge elevene som har svart på undersøkelsen, forekommer mobbing minst på skoleveien og mest i friminuttene og nesten like mye i klassen. Det er antatt at mest mobbing blant barn og unge skjer i forbindelse med fritid og utenfor voksenstyrte aktiviteter (Fauske & Øya, 2003). Resultater i tabell 13 (og senere i Figur 3) gir noe støtte til denne antagelsen. Samtidig peker de også på at det ikke nødvendigvis har så stor betydning for omfanget av mobbing i skolesammenheng, om voksne er til stede.

Tabell 13. Elevenes vurderinger av forekomsten av mobbing i ulike miljøer. Prosent.

	På skolen din (n=2220)	I klassen din (n=2134)	I friminuttene (n=2166)	På skoleveien (n=2119)	På fritidsklubb (n=2108)
Hver uke	9,4	7,2	8,3	2,5	2,8
2-3 x/måned	7,7	5,7	7,0	3,5	2,2
Hver måned	5,0	3,2	4,9	2,4	1,7
Maks noen x/år	54,0	62,6	55,8	63,8	61,3
Vet ikke	23,9	21,3	24,1	27,8	32,1

Spørsmålet var: *Hvis du tenker på siste året, har du sett at noen blir mobbet eller at noen mobber andre...*

Resultatene på alle disse spørsmålene varierte imidlertid mye fra et klassenivå til et annet ($p(?) < .001$ for alle spørsmålene). I figur 3 har vi vist resultater separat for hvert klassenivå for mobbing som i følge elevene forekommer på skolen, i klassen, i

Figur 3. Elevenes vurderinger av forekomsten av mobbing på ulike klassenivå.

friminuttene, og på skoleveien. Figur 3 viser svaralternativene 'ukentlig', '2-3 ganger per måned', og 'hver måned'.

Elevene rapporterte om mobbing oftest på ungdomskole i alle settingene og mest typisk med hyppighet 'hver uke'. Man må være oppmerksomme på at disse resultatene ikke er basert på rapportering av subjektive erfaringer, som resultatene av forekomsten, presentert tidligere i kapittel 4.3.4. Det er naturlig å forvente høyere forekomst basert på observasjoner på andre enn hva rapportering fra egne erfaringer viser. Uansett er resultatene nokså like for barneskole og VGS i forhold til klasseromssituasjoner. For ungdomsskole viser disse rapporteringene fra elever, høyere nivå av forekomsten enn de subjektive rapporteringene.

4.4 Fritidsorganisasjoner

- Det er satt i gang flere grep mot diskriminering i forhold til skole og arbeidsliv, men fritidsarenaen har hittil vært glemt (...). – Det er en kjensgjerning at mange funksjonshemmede opplever mobbing, utestenging og sosial isolasjon (...).
- *Leder av Funksjonshemmedes Fellesorganisasjons Ungdom (FFOU), Lars Espen Rath Vestad⁵.*

Det er ikke mye å hente fra forskningen om fritidsmiljø i forhold til mobbing. Ulike aspekter ved fritidsmiljø er bredt beskrevet i undersøkelsen *Ung i Norge* (Fauske & Øia, 2003). Fauske og Øia diskuterer imidlertid også mobbing i denne undersøkelsen, men

⁵ <http://www.ffou.no/no/nyheter.asp?meny=&act=read&RecNo=205>

ikke relatert til fritid og kun ved å overflatisk referere til forekomsten av mobbing. Vår konklusjon er derfor at det fremdeles er mye vi ikke vet om forekomsten av mobbing i fritidsmiljø. Dette er nokså uheldig, fordi som vi viste tidligere i kapittelet, skjer mobbing også i fritidsmiljø. Vi kan imidlertid forvente at situasjonen forandres ganske fort i løpet av de nærmeste få år. Nye tiltak kom i gang mot sluttet av Manifestet med bevilgning fra BFD og det ville være naturlig at forskning følger opp dette arbeidet. Første resultatene av dette arbeidet vil bli tilgjengelig i 2005, men noe av tiltakene er allerede beskrevet i kapittel 6.2.3 i denne rapporten.

Evalueringen av Manifest mot mobbing inkluderte også fritidsmiljø, selv om det ikke eksisterte noen undersøkelser som hadde sett på mobbing i dette miljøet når evalueringen begynte. Dette vil si at det heller ikke eksisterte kunnskap om mobbing i fritidsmiljøet. I denne situasjonen har vi i tillegg til det rene evalueringsarbeidet også sett oss nødt til å produsere ny kunnskap om dette feltet. To ting ble gjort i evalueringen for å svare på disse to utfordringer. Den første var en undersøkelse, av forekomsten av mobbing med mer, i samarbeid med Barne- og familiedepartementet. Den andre var å rette spørsmål om dette i vår skoleundersøkelse til elevene i barne-, ungdom-, og videregående skoler som er med i fritidsaktiviteter. Noen av disse resultatene var vi kort inne på i siste kapittel (Tabell 13, kap. 4.3.6). Resten av dette kapitlet beskriver hovedresultater om mobbing fra disse to undersøkelsene.

4.4.1 Undersøkelse til administrasjon og gruppeledere i organiserte fritidsaktiviteter

Barne- og familiedepartementets satsing til Mobbemanifestet var midler til arbeid mot mobbing til tre hovedorganisasjoner i fritidsmiljøene: Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjon (LNU), Ungdom og fritid (UF), og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon Ungdom (FFOU). Sammen med BFD og som en del av evalueringsarbeidet, gjennomførte RF en kartlegging av mobbing i disse tre organisasjonene og i tillegg i Norges Idrettsforbund (NIF). Målet med kartleggingen var å samle kunnskap om forekomsten av mobbing, tiltak mot mobbing, og samarbeid regionalt eller lokalt i arbeidet mot mobbing i fritidsmiljøet.

Kartleggingen ble gjennomført som en internettundersøkelse. Data ble samlet inn i to runder, med mulighet for bruk av papirutgave av spørreskjemaet i første runden. Spørreskjemat ligger som vedlegg (se metoderapporten i Vedlegg 1). I spørreskjemaet hadde vi brukt definisjonen av mobbing som er brukt også i WHO skolehelseundersøkelsen og som er opprinnelig laget av Olweus. E-post adressene til målgruppene fikk vi fra BFD. Totalt sett ble brevet sent til 90 e-postadresser til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU), mens til FFOU og UF ble brevet sent fellesadressene til disse organisasjonene. LNU sendte det da videre til sine 16 medlemsorganisasjoner. Brevet var rettet mot sentraladministrasjonen i de fire hovedorganisasjonene og i deres medlemsorganisasjoner, totalt til cirka 500 mottakere. I tillegg ba vi hver medlemsorganisasjon om å sende skjemaet til gruppeledere i 5 lokale lag i den første runden og til 10 i den andre runden. Målgruppen vår var altså ikke barn og unge selv, men de som jobber med barn og unge i organiserte fritidsaktiviteter. Dette vil si vi hadde ikke full kontroll over antall mottagere av undersøkelsen. Resultatene må

tas som en første orientering om mobbeproblematikken i dette miljøet her i landet, heller enn noe som fastslår omfanget av mobbing i disse miljøene.

Totalt har vi mottatt 178 svar. Av disse var 75 fra NIF, 55 fra LNU, 5 fra UF og 13 fra FFOU. I tillegg hadde 30 personer svart 'annet' på spørsmålet av paraplyorganisasjon. Oppsummert svarte de fleste (63 %) at mobbing ikke skjer (43 %) eller at de tror at det ikke skjer (21 %) i fritidsmiljøene, mens omtrent 17 % svarte at det skjer, og i tillegg 19 % at de tror at det skjer. Tabell 14 viser resultatene på det første spørsmålet om mobbing. På grunn av at antall personer som svarte fra UF og FFOU var lavt, har vi slått disse og 'andre organisasjoner' sammen i tabellen.

Tabell 14. Forekomsten av mobbing i fritidsmiljøene. Prosent.

	NIF	LNU	UF, FFOU og andre organisasjoner	Total
Nei, ikke så langt som jeg vet	43	45	42	43
Jeg vet ikke, men jeg tror ikke det	21	21	19	21
Jeg vet ikke, men jeg tror det skjer	16	21	23	19
Ja, det skjer	20	13	16	17
Total	100 (n=71)	100 (n=48)	100 (n=41)	100 (N=160*)

* På grunn av manglende svar fra 18 personer på spørsmålet om mobbing, er totalen 160 istedenfor 178.

Tabell 14 antyder at forekomsten av mobbing varierer noe fra en organisasjon til en annen, men forskjellene er ikke statistisk signifikante. De fleste som svarte på undersøkelsen var tilknyttet LNU og NIF, så man kan hevde at resultatene i Tabell 14 gir mest pålitelig kunnskap om forekomsten av mobbing i forhold til disse to. Innen idrettsorganisasjonene svarte 20 % av respondentene at mobbing skjer, mot nesten bare halvparten innen LNU. At mobbing oftest forekommer i idrettsmiljøer, får støtte også hvis vi tar alle de som hadde svart 'ja, det skjer' som utgangspunkt (linjeprosent, ikke vist i Tabell 14). Andelen for NIF utgjør i dette tilfellet 54 %. Dette vil si at over halvparten av alle som svarte 'ja, det skjer' i denne undersøkelsen representerte idrettsmiljøer.

Fra dem som svarte at mobbing skjer eller at de tror at det skjer, spurte vi i tillegg om hyppigheten av dette. På grunn av lav antall svar er feilmarginen stor og det er ikke hensiktsmessig å se på disse resultatene nærmere.

4.4.2 Elevenes meninger om mobbing i organiserte fritidsaktiviteter

Det var altså svarene fra voksne som jobber innen organiserte fritidsaktiviteter, som ble presentert ovenfor (Tabell 14). For å få vite noe om hvordan brukerne av fritidstilbud, barn og unge, vurderer forekomsten av mobbing og muligheter for å arbeide mot mobbing i disse miljøene, spurte vi elever i skoleundersøkelsen om dette. Elevene representerte barne- og ungdomsskolen samt videregående skoler med totalt

2325 svar fra de fem fylkene som var med i undersøkelsen. De fleste elevene (71 %) var 7. klassinger. Cirka en femtedel (21 %) av elevene var 10. klassinger, mens bare 7 % av svarene representerte videregående skole (VKII). I spørreskjemaet ble elevene spurt om å tenke på det siste året og om de har sett at noen blir mobbet eller at noen mobber andre (i følge vår definisjon) på fritidsklubber. Definisjon av mobbing ble presentert før spørsmålet.

Resultatene er vist i tabell 15 (se også Tabell 13). I følge vurderinger av elevene som svarte på undersøkelsen blir nesten 3 % av deltagere i fritidsaktiviteter utsatt for mobbing (som offer eller mobber) ukentlig, og i tillegg et gjennomsnitt på over 2 % 2-3 ganger per måned. I motsetning til resultater fra selvvrderingene, som skoleundersøkelsene om mobbing er basert på (kap. 4.3), viser resultatene fra vurderinger presentert i tabell 15 at forekomsten av mobbing er *lavere* blant yngre barn (7. klasse) enn blant elever på ungdomsskolen og i videregående skole. Dette er imidlertid noe som kan forklares i og med at barn i yngre aldre er mer fleksible med fritidsaktiviteter og dermed lettere kan slutte hvis de ikke trives, noe som kan bli vanskeligere for eldre barn og ungdom, avhengig av typen av aktiviteter. Mer enn 30 prosent (32 %) sier at de vet ikke om noen blir mobbet på fritidsklubber.

Tabell 15. Elevenes observasjoner om noen har blitt mobbet eller har mobbet andre på fritidsklubber det siste året (%). N=2108

	7. klasse	10. klasse	VKII	Total
Hver uke	2,0	4,6	4,2	2,8
2-3 ganger per måned	2,0	3,3	0,6	2,2
En gang per måned	1,3	2,4	3,0	1,7
Maks. noen ganger per år	61,9	56,3	69,7	61,3
Vet ikke	32,8	33,4	22,4	32,1

? ² Sig <.001

4.4.3 Oppsummering

Det er tradisjonelt antatt at mobbing ikke hører hjemme i fritidsmiljøene, fordi barn og unge for sin egen del velger å delta nettopp på grunn av trivsel og hyggelig samvær rundt felles interesser. Samtidig hevdes det ofte at mobbing skjer på fritid og når barna og unge styrer situasjoner og aktiviteter selv.

Fritidsundersøkelsen viste at enkelte fritidsorganisasjoner har gjennomført mindre kartlegginger blant egne medlemmer som også dekker mobbing. De to undersøkelsene som ble gjennomført som en del av evalueringen og som er beskrevet i dette kapitlet, representerer de første mer omfattende undersøkelser om mobbing i fritidsmiljøet her i landet. Resultatene vist om forekomsten av mobbing gir første bevis for at mobbing skjer også i organiserte fritidsaktiviteter i hvert fall i de fire hovedorganisasjoner (LNU, UF, FFOU, NIF) som var med i vår undersøkelse. Konklusjonen om mobbingens omfang må gjøres med store forbehold. I følge voksne som er med i arbeidet og elevene som er med i organisasjonene, ser det likevel ut til at mobbing som forekommer gjentatte ganger også er ganske utbredt i disse miljøene. Resultatene

fra elevenes observasjoner tyder på at forekomsten av mobbing er lavere i fritidsmiljøet enn i skolemiljøet (Tabell 13). På grunn av lav antall svar til denne undersøkelsen, skal resultatene vist her tenkes som foreløpig. Det er behov for mer omfattende kartlegginger, basert på selvrapportering av forekomsten av mobbing blant barna og unge som deltar i disse miljøene.

4.5 Utviklingsstrekk

Eksisterende undersøkelser om mobbing her i landet gir en del informasjon om forekomsten av mobbing i skolemiljø. Disse gjør det mulig å granske utviklingen fra 1983 og fram til i dag. Det samme kan ikke gjøres for barnehagene og fritidsmiljøet. I enkelte tilfeller må vi imidlertid ta forbehold om informasjonsverdien, på grunn av metodiske problemer som vi har vært inne på tidligere. Et særlig problem i denne sammenhengen er endring av spørsmålene/spørreskjemaene fra et måletidspunkt til et annet. Det har, for eksempel, vært tilfelle for *Elevinspektørene* (Wærness & Kavli, 2004). For den siste datainnsamlingsrunden i 2004 ble spørsmålene om mobbing igjen forandret, men nå slik at den bruker samme spørsmål og svarkategorier som Olweus-gruppen og Hemil-senteret. Dette gjør Elevinspektørene til et viktig instrument i oppfølgingen av utviklingen i forekomsten av mobbing i årene som kommer. Før vi ser nærmere på utviklingstrekkene, presenterer vi en oversikt over trendanalyser som allerede har blitt gjort tidligere.

4.5.1 Trendanalyser om forekomsten av mobbing

Sammenlignbare data for å se på utviklingen i forekomsten av mobbing over tid er tilgjengelig fra tre serier av kartlegginger: Olweus-gruppen, WHO/Hemil-senteret og SAF. Resultatene fra Olweus-gruppen og SAF har vist at forekomsten av mobbing økte mot 2001. I følge Olweus (2002) var denne økningen 50 % i klassetrinn 2-10 fra de første målingene i 1983. SAF har gjennomført landsrepresentative skoleundersøkelser hvert tredje år siden 1995. I følge resultatene fra SAF viser utviklingen fra 1995 til 1998 og videre til 2001 enda kraftigere økning, med litt over 70 %, sterkest for andelen mobbeofre og i den yngre aldersgruppen (6./7. klasse) (Roland, 2003).

Ved å sammenligne resultatene fra undersøkelsene i 2001 og 1983 har Olweus-gruppen gjort følgende observasjoner (Olweus, 2002):

- i. Andelen elever som blir utsatt for mobbing har økt ganske kraftig: med ca. 50 % i 2.-10. klassetrinn. Cirka 25.000 flere elever ble mobbet i 2001 enn i 1983.
- ii. Den totale andelen som mobber andre (minst "2 eller 3 ganger i måneden") har vært ganske stabil over tid – noe som forskerne tror er en følge av underrapportering.
- iii. Det har skjedd en forskyvning mot mer alvorlig og hyppigere mobbing, dvs. det som rapporteres å skje "minst 1 gang i uken". Prosenttallene er 33 i 1983 mot 55 i 2001.

Olweus (2002) beskriver punktene i og iii ovenfor som de to mest tydelige trendene.

Konklusjoner om utviklingstrekk fra andre forskere er imidlertid annerledes enn SAF og Olweus sine. I en analyse av trender basert på WHO/Hemil-data (HEVAS), som finnes på tre målinger 1993, 1997 og 2001, konkluderte Torsheim, Samdal, Wold og Hetland (2004) at: "Det var ingen generelle trender i rapportering av å bli mobbet, men høy stabilitet på tvers av tidspunktene" (s. 59). Det er kanskje ikke en "generell trend", men ser man nærmere på disse WHO/HEVAS-resultatene, legger man merke til at også disse data viser en trend opp mot 2001, særlig for gutter i barneskolen (se Figurer 4 og 5 i neste kapitlet 4.5.2).

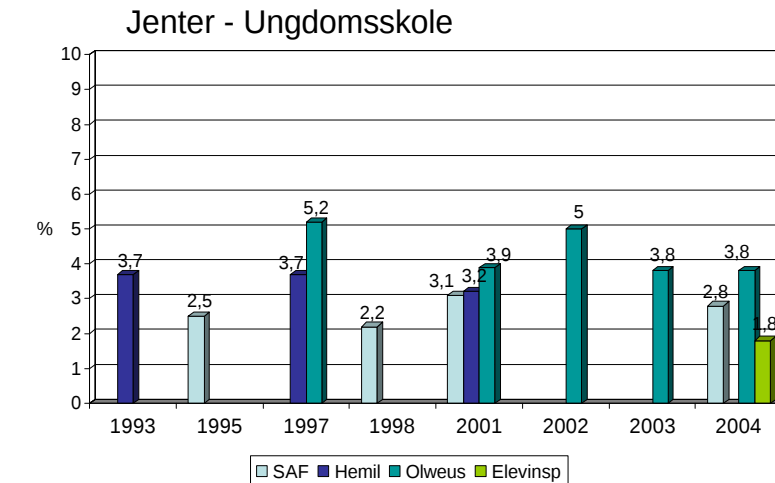
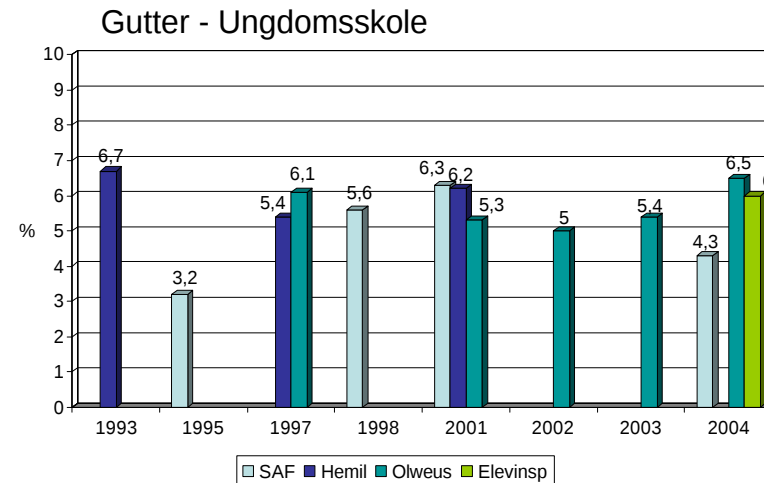
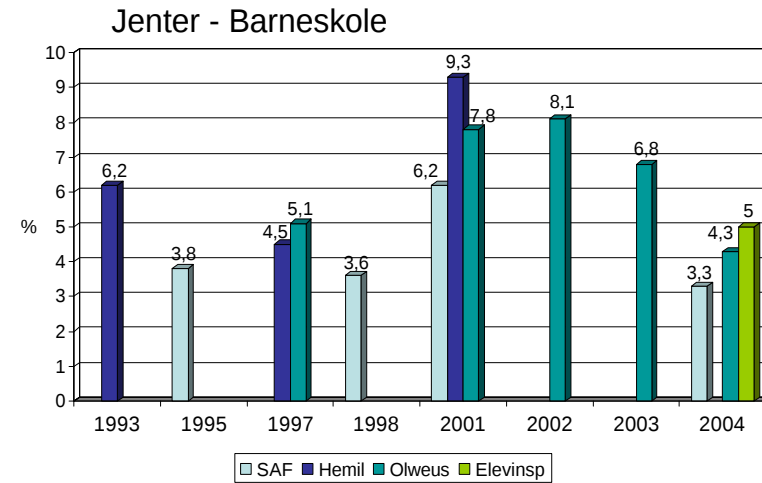
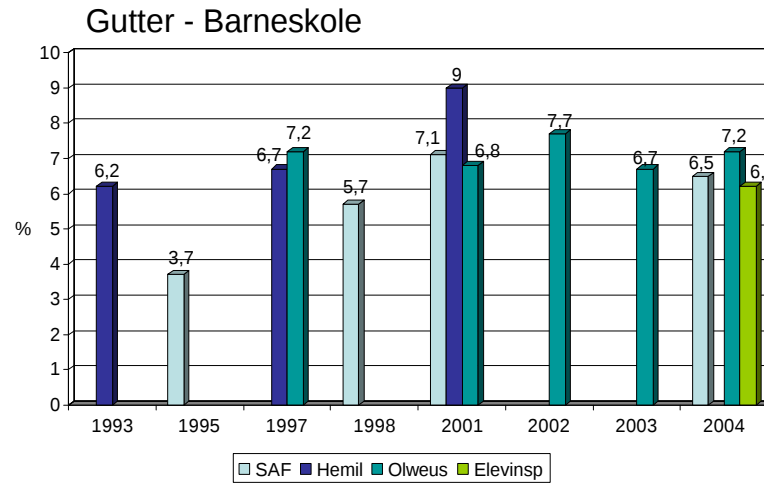
Forskerne fra NOVA hevder at heller ikke resultater fra NOVA sine undersøkelser viser noen endringer fra 1996/1997 til 2002/2003. Det må her pekes på at sammenlignbare data over tid, som de NOVA har, er begrenset (hvis man skal sammenligne utviklingen i samme skolene). Kommunale undersøkelser (*UNG-data*) fra NOVA har vist at det er vanskelig å gi et pålitelig bilde av endringer over tid, når det er ulike kommuner som utgjør sammenligningsgrunnlaget på ulike tidspunkter. Dette skyldes store forskjeller i omfanget av mobbing mellom kommunene (Bakken & Nordahl, 2003). NOVA har imidlertid ikke fokusert på mobbing i sine undersøkelser og ser på denne problematikken på en noe annen måte enn de andre undersøkelsene. Vi så nærmere på NOVAs sine argumenter i den første delrapporten (Tikkanen, 2004).

Den siste målingen til SAF, fra 2004, viser derimot at den langsiktige trenden innen forekomsten av mobbing nå er snudd (Roland, 2004) og at mobbing har blitt redusert med 30 % i perioden 2001-2004. Også Olweus har vist resultater med en nedgang, sammenlignet med situasjonen i 2001, men da som resultat av gjennomføring av Olweus-program mot mobbing. Den viktigste perioden for denne evalueringen er 2002-2004, altså Manifestperioden. I løpet av denne perioden viser undersøkelsene altså at den økende tendensen i forekomsten har stanset og i enkelte grupper finner man også nedgang. I neste kapitlet skal vi se nærmere på disse resultatene.

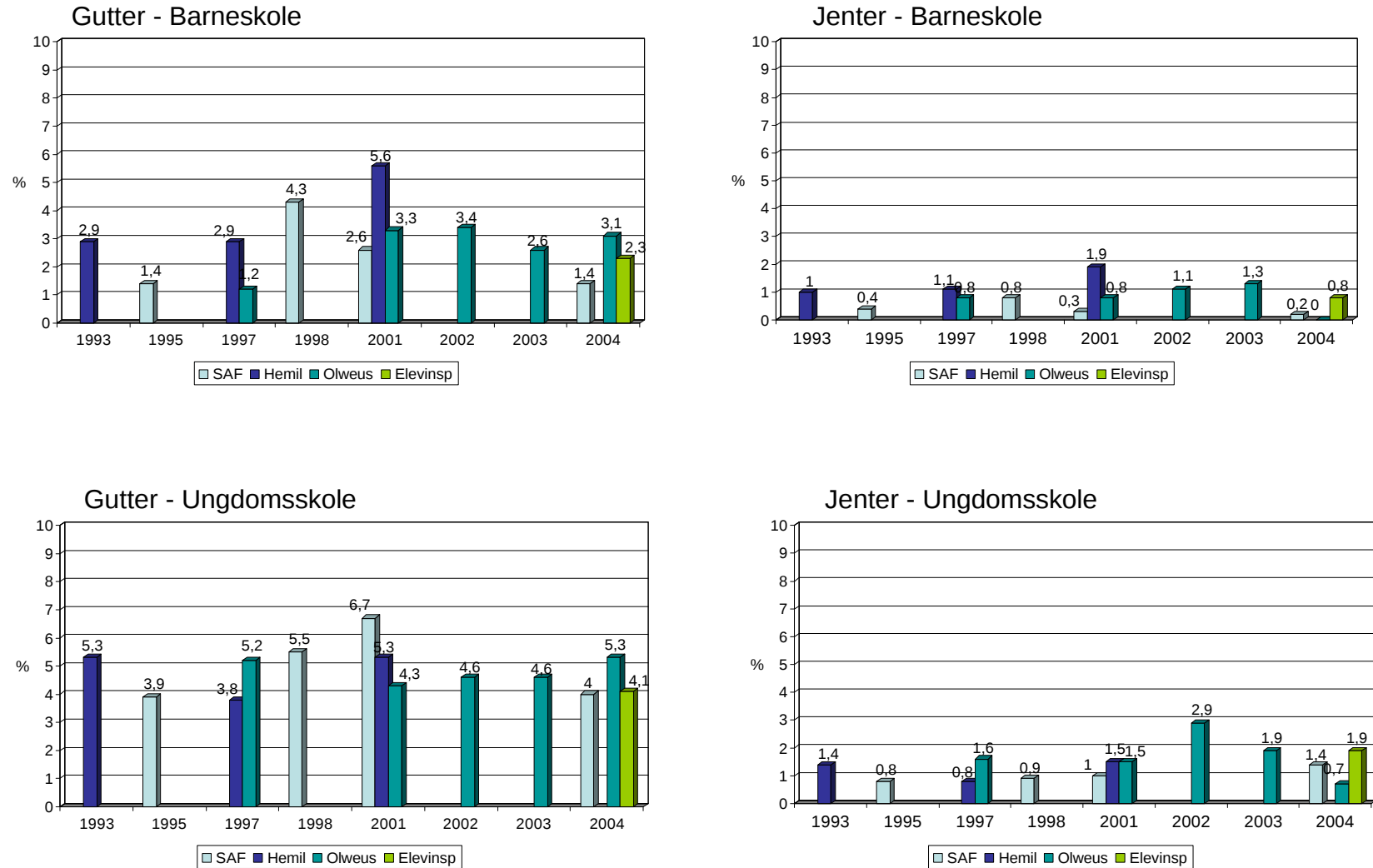
4.5.2 Oppsummering og sammenligning av trender som forskningen viser

Fire grafer som viser trendene for å bli mobbet ukentlig eller oftere, separat for jenter og gutter og på barne- og ungdomsskole, er blitt presentert sammen i Figur 4. Tilsvarende grafer for å mobbe andre er presentert i Figur 5. Vi har benyttet den samme målestokken i alle tabellene for å gjøre sammenligning lettere. De samme resultatene er presentert i tabellformat og i vedlegg (Vedlegg 2).

Det er flere observasjoner vi kan gjøre ut fra figurene 4 og 5. Det kommer tydelig fram at sammenlignet med 1990-tallet, begynte det tredje millennium med høy forekomst av mobbing (å mobbe og å bli mobbet). For guttene som ble mobbet var forandringen fra 1990-tallet til det neste tiåret ikke dramatisk, siden trenden hadde vært økende gjennom hele 1990-tallet. Etter 2001 har minskning av forekomsten for å bli mobbet blant gutter ikke vært så tydelig som blant jenter, selv om noe reduksjon kan observeres, særlig i resultater fra SAFs landsdekkende skolemiljøundersøkelse fra 2004. Det som kan anses som mer oppsiktsvekkende i disse resultatene, er at andelen mobbeoffer blant jenter i barneskole gikk nokså radikalt opp på sluttet av 1990-tallet. Som resultat økte omfanget av mobbing blant disse jentene til cirka samme nivå som

Figur 4. Utviklingstrekk for å bli mobbet ukentlig eller oftere blant gutter og jenter på barne- og ungdomsskole i følge ulike undersøkelser.

Figur 5. Utviklingstrekk for å mobbe andre ukentlig eller oftere blant gutter og jenter på barne- og ungdomsskole i følge ulike undersøkelser.

blant barneskolegutter, men fra et ganske mye lavere nivå. På grunnlag av presenterte data er det ikke mulig å forklare hvorfor Hemilsenterets landsrepresentative HEVAS/WHO undersøkelse, viste klart høyere forekomst for barneskolebarn (å bli mobbet eller å mobbe andre) i 2001 enn både Olweus-gruppen og SAF sine undersøkelser.

Når man sammenligner trender i ulike undersøkelser, er de nokså nære hverandre, men viser også noen forskjeller. Her må man være oppmerksomme på at dataene er samlet fra nokså ulike ståsted. For Hemil-senteret (WHO-undersøkelser) og SAF er det viktigst at utvalget i kartleggingene er landsrepresentative. Som vi ser fra Figurene 4 og 5, garanterer dette ikke i seg selv kongruente resultater. Resultatene fra disse to viser store forskjeller, særlig for 2001, men for flere grupper også for 1997. Olweus-gruppen for sin del, bruker data fra skoler som velger å ta i bruk Olweus-programmet. I forhold til størrelsen er disse data like representative som de fra Hemil og SAF, men er altså ulike fra utgangspunktet for deltagelse. Data presentert fra Elevinspektørene er basert i noen grad på selvseleksjon, med oppmuntring til svar fra skolenes side. Dette skal imidlertid forandres til neste undersøkelse, når den blir obligatorisk for enkelte klassenivå.

Oppsummerende kan man si at når vi ser på utviklingen i løpet av de siste fem årene i lys av grafene i Figurene 4 og 5, viser det seg at trenden har snudd for enkelte grupper, men ikke alle. Reduksjonen er klarest blant barneskolejenter som blir mobbet, der forekomsten nesten er halvert siden 2001. I denne gruppen ser forekomsten ut å være tilbake til samme nivå som på 1990-tallet. En slik trend finnes imidlertid ikke for de som mobber andre (meget lavt generelt) eller for jenter i ungdomsskolen. For gutter varierer trendene, avhengig av hvilke undersøkelser man ser på. SAF sine resultater viser en nedgang for alle guttegrupper vist i figurene 4 og 5, men det gjør ikke Olweus-gruppens resultater. Selv om trendene ikke blir like klare for alle grupper, antyder disse resultatene at noe har skjedd mellom årene 2001 og 2004. Det er vanskelig å tenke at Manifestet mot mobbing ikke skulle ha hatt noe med dette å gjøre, enten ulike aktører fra skolemiljøet gjør en direkte kobling mellom disse eller ikke (Kap. 7). Et spørsmål som dukker opp da er, hvorfor har tiltak mot mobbing lykkes bedre med enkelte grupper (f. eks. barneskolejenter) enn med andre (f. eks. barneskolegutter som blir mobbet)?

Selv om forandringene vi snakker om her, kan høres ut som meget små, bare få prosent, betyr det likevel at i skolehverdagen snakker vi om tusenvis av barn og elever.

4.6 Vurdering av forekomsten av mobbing blant ulike grupper

Så langt har vi mest fokusert på forekomsten av mobbing ut fra barnas og elevenes vurdering av egne opplevelser. Når man vurderer arbeidet i Manifestet, er det like viktig å se på hvordan ulike aktører vurderer situasjonen i forhold til forekomsten av mobbing. Enkelte av de seks kartleggingene som er gransket tidligere i denne rapporten, har også samlet data fra andre grupper, f.eks. foreldre, lærere og rektorer. Forskningsmiljøene som har samlet data fra noen eller alle av disse gruppene er SAF, Olweusgruppen og LKS. Resultatene fra disse er likevel i mindre grad rapportert i materialet vi har fått tilgang til.

I undersøkelsene som vi gjennomførte i RF-Rogalandsforskning som en del av evalueringen, spurte vi etter vurderinger av forekomsten av mobbing fra elever, rektorer og

lærere, fra barnehageledere og andre barnehageansatte, samt fra foreldre. Undersøkelsen ble gjennomført som en del av internettundersøkelsen. Metoden er beskrevet i vedlegg (Vedlegg 1).

Tabell 16 presenterer resultater for voksnes vurderinger av forekomsten av elevmobbing (å mobbe andre eller å bli mobbet) i følge de som svarte på undersøkelsen. Ut over at alle disse gruppene mener at mobbing forekommer i disse miljøene, viser resultatene at foreldre vurderer forekomsten av mobbing som lavere enn hva de ansatte gjør, både i skolen og særlig i barnehagen. Denne differansen er likevel ikke stor i forhold til grunnskolen. Sjeldnest ble mobbing antatt av foreldre til barnehagebarn (27 % 'det skjer' og 'tror det skjer') og i fritidsmiljø (36 % forholdsvis). I alle andre gruppene var det minst halvparten som svarte på denne måten.

Tabell 16. Vurdering av forekomsten av mobbing blant ulike grupper. Prosent.

Forekommer det mobbing i organisasjonen?	Ansatte			BH	Foreldre		Fritidsmiljø Total
	Grunn-skole	VGS	Barne-hage		Grunn-skole	VGS	
Nei, ikke så langt som jeg vet	11	6	38	44	7	4	43
Jeg vet ikke, men jeg tror ikke det	4	12	12	26	7	28	21
Jeg vet ikke, men jeg tror det skjer	21	39	12	13	34	48	19
Ja, det skjer	64	43	38	14	51	16	17
Antall svar	N=731	n=75	n=66	n=110	n=430	n=25	n=160

Av de som svarte at 'det skjer' eller at de 'tror at det skjer', spurte vi hvor ofte de tror mobbing forekommer. Dette spørsmålet ble ikke stilt til foreldre og fra fritidsmiljø var antall svar for lavt til å gi pålitelige svar (Kap. 4.4.1). I stedet spurte vi elever. Svarene er vist i Tabell 17.

Tabell 17. Vurdering av hyppigheten av mobbing blant ansatte i skole og barnehage og elever.

	Ansatte			Elever		
	Grunn-skole	VGS	Barne-hage	7. kl	10. kl	VKII
Ukentlig	36	23	20	7	16	8
2-3 ganger/mnd	14	9	11	8	8	4
Hver måned	10	8	14	5	9	2
Noen ganger per år eller sjeldnere	20	25	35	53	50	69
Vet ikke	20	35	20	27	17	17

I forhold til hvor ofte mobbing skjer, viser tabell 17 at ansatte i grunnskole og videregående skole i større grad rapporterer hyppig forekomst, enn hva elever gjør. Blant ansatte var det

mest typiske svaret at mobbing skjer ukentlig, mens blant elever 'noen ganger per år'. Her må det minnes om at elevene ikke vurderer egne opplevelser men forekomsten av mobbing generelt i skolene der de går, altså det de har sett på skolen. På grunn av lavt antall svar fra ansatte i VGS og barnehage, samt fra foreldre i VGS må resultatene for disse tas med forbehold.

5 Organisering og planlegging av Manifest mot mobbing

Dette kapitlet beskriver begynnelsen og organiseringen av arbeidet i Manifestet blant manifestpartene, Utdanningsdirektoratet, og Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD) og Barne- og familiedepartementet (BFD). Beskrivelsen er basert på intervjuene vi gjorde blant ledelsen⁶ og noen andre sentrale representanter fra manifestpartene og utdanningsministeren i UFD og barne- og familieministeren i BFD mellom slutten av mai og begynnelsen av juli 2004. Barne- og familieministeren ble intervjuet i desember, fordi den opprinnelige avtalen på sommeren ble avlyst. Intervjuguiden er lagt ved (Vedlegg 1).

Målet med intervjuene var å få frem et bilde av hvordan ideen om Manifestet ble formet gjennom prosessen og tiltak som ble igangsatt i løpet av toårsperioden.

Mer spesifikt ville vi ha innsyn i utgangspunktet og organiseringen av arbeidet og arbeidsmåter, samt i forståelsen av mobbeproblematikken som lå til grunn for utviklingen av Manifestet. Vi kartla også forventninger som manifestpartene hadde i begynnelsen og ba dem å vurdere framgang så langt. Til slutt spurte vi også om bruk av media og om det ble bygget inn vurderingssystemer eller -mekanismer som kunne hjelpe å "holde kursen" eller forandre den ved behov i løpet av toårsperioden. Denne analysen gir oss et grunnlag for vurdering av tiltak og den helheten som Manifestet kom til å utgjøre gjennom disse tiltakene.

Vurderingene av bruk av media skal ses nærmere på i kapitlet 9. I enkelte sammenhenger har vi brukt sitater fra intervjuene.

5.1 Utgangspunktet for lansering av Manifestet - Fra idé til visjon

"BO fortjener æren for initiativet"

Initiativet for Manifestet ble tatt av Barneombudet (BO). Det kommer fram i intervjuene med BO at startskuddet til Manifestet kommer fra "de der ute". Interessen for mobbetematikken vokset fram av et stadig økende antall henvendelser til Barneombudet fra skoleverden og fra kontakt med barn og unge, men også fra bekymrede lokalpolitikere. Man kan si at Manifestet startet fra gressrota, som en bønn om hjelp fra barn og unge. Tanken om å gjøre noe ble også styrket av BOs konklusjon om at bruk av programmene som eksisterte for kampen mot mobbing var "helt tilfeldige".

En beskrivelse av mobbehistorikken som ledet til Manifest mot mobbing kan også finnes på Barneombudets nettsider (www.barneombudet.no). Der kommer det fram at med bakgrunn i henvendelsene fra barn, begynte Barneombudet et samarbeid med lokalaviser rundt i landet, "for å få et fokus på problemet og for å bli kvitt alle tabuene rundt mobbing". Dette ledet til erfaringskonferansen *I anstendighetens navn* på våren 2002 i samarbeid med Utdanningsdirektoratet (Læringssenteret). Målet med konferansen var å få oppmerksomhet

6 For BO og FUG har vi bare intervjuet de tidligere lederne, altså de som var med å starte Manifestet og med i det meste av arbeidet.

rundt og oppslutning om nulltoleranse i kampen mot mobbing. I følge Barneombudet var dette det første steget mot en nullvisjon mot mobbing.

Utgangspunktet for deltagelse i Manifestet blant de andre manifestpartene ble BOs invitasjon og tilbud om et samarbeid. De kontaktet politisk ledelse ved Statsminister Bondevik og statsråd Clemet om ønske om at Regjeringen deltok i innsatsen. Politisk ledelse i UFD, statsråd Clemet har hatt et overordnet koordineringsansvar og hatt jevnlige møter med partene. UFD nevner også andre faktorer i denne sammenheng. En var at de ikke var helt fornøyde med et forslag til arbeidsmiljølov eller læringsmiljølov for elevene som var til høring, og som ikke omfattet psykososialt miljø. I tillegg nevnte utdanningsministeren personlige refleksjoner som mor som et utgangspunkt for interesse for og deltagelse i Manifestet.

Formulering av Manifestteksten – BO leder, Utdanningsdirektoratet kommenterer

BOs utgangspunkt for Manifestet var å få relevante, nasjonale aktører til å forplikte seg til arbeidet. Det tidligere Læringscenteret var den eneste som ble konsultert i forhold til den første formuleringen av manifestteksten. De kommende manifestpartene ble altså i starten tilsendt en tekst, som de ikke hadde hatt muligheten å påvirke i formuleringsfasen.

Ikke overraskende fulgte det en runde med noe "tøffe omformuleringer". Noen av partene stilte seg tvilende til om de kunne være med i denne type aksjon, slik som det var formulert av BO. Selv om mobbing ble opplevd som et felles problemområde i den forstand at det var meget relevant for virksomheten til alle Manifestpartene, hadde de ulike synspunkter på problematikken. Det å få formulert et felles mål for Manifestet ble en utfordring, ettersom hver part hadde sine særegne mål som de anså som viktige. Presisering av målsettingen ble gjort etter at Manifestet ble underskrevet (se kapittel 5.3).

Samtidig var det klart helt fra begynnelsen at tanken bakom Manifestet var noe man ikke kunne argumentere mot: *"dette er ikke noe vi kan si 'nei' til, men vil gjerne bidra"*. Det var stor vilje hos partene til å samarbeide. Selv om manifestpartene også diskuterte sammen med hverandre i denne fasen, var det ikke organisert møteplasser for fellesdiskusjon i forkant av underskrivingen av Manifestet. Likevel ledet disse diskusjonene til omformuleringer av BOs tekst for Manifestet slik at det tok hensyn til alle partenes ulike ståsted, og slik at alle kunne stå bak det og arbeide med sine egne medlemmer mot den felles visjonen. Felles mål ble laget med en 0-visjon for forekomsten – senere omformulert til 0-toleransen. Grunnlaget for Manifest mot mobbing hadde blitt lagt og det hadde blitt forankret bredt blant relevante aktører i samfunnet.

5.2 Lansering og koordinering av Manifest mot mobbing

Forpliktelse til arbeidet ved å skrive under - Politisk toppledelse med

En av hovedformularene i Manifestet var sterk mobilisering av aktører i arbeidet mot mobbing. I tillegg til bred forankring blant aktører, innebærer dette prinsippet å gi sterk forankring politisk sett. BO, som først kun var fokusert på skolemiljøet, arbeidet for å få politikerne med. UFD og utdanningsministeren Kristin Clemet *"har vært veldig engasjert helt*

fra starten”, som Utdanningsdirektoratet beskriver starten av Manifestet. Statsminister Bondevik ble også med i prosjektet og representerte regjeringen i underskrivingen.

Den ”første runden” i Manifestet ble ferdig, da det ble skrevet under den 23. september, 2002 av fire parter: Barneombudet (BO), Kommunenes sentralforbund (KS), Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG), og Utdanningsforbundet (UDF), og regjeringen. I planleggingsarbeidet som fulgte undertegning av Manifestet, kom det snart fram at fokuset på skolemiljøet alene var en for snever tilnærming til mobbeproblematikken. Som følge av dette ble BFD trukket inn i samarbeidet seks måneder etter starten, i mars 2003. Det kom fram i intervjuet med barne- og familieministeren at BFD var meget villig å bli med og faktisk selv tok initiativet til dette.

Det som var viktigste for BO i begynnelsen av arbeidet, var selve ideen og visjonen, samt det å markere en forpliktelse til arbeidet mot mobbing gjennom undertegning av Manifestet. I første omgangen ble det ikke satt fokus på planlegging av tiltak, prosess eller arbeidsmetoder. Før Manifestet ble underskrevet ble det ikke diskutert praktiske eller faglige synspunkter i nevneverdig grad i forhold til iverksetting av Manifestet.

Det ser altså ut at det var viktigere å komme i gang med Manifestet enn å ha en plan for arbeidet på forhand. Spørsmål som da naturlig dukker opp er, hvorfor hastet det å undertegne Manifestet før diskusjon om forståelsen om problematikken og tiltaksplaner kom på plass. Hvorfor ”hastet” det når det var lite klarhet og enighet om hva som var problemet, og hva som skulle gjøres og hvordan? Det kommer fram fra intervjuene at BO som initiativtaker, la stor vekt på den ”drivkraften” som undertegning av Manifestet utgjorde og på hvordan manifestpartene gjennom underskriving forpliktet seg overfor arbeidet.

Dette er en viktig ramme for å forstå Manifestet – og ikke minst noen holdepunkter for hva det bør fokuseres på i evalueringen. Manifestet kan ikke betraktes som et vanlig program eller prosjekt, altså som en ”vanlig” intervensjon som beskrives gjennom målsetting og tiltaksplan, og vurderes ved å sammenligne resultater mot disse. Som det står i Websters ordbok⁷, er et manifest *en skriftlig erklæring som offentlig deklarerer intensjoner, motiver og synspunkter hos dem som utsteder det*. Man kan si at det setter en retning, men slår ikke fast mål i form av resultater. Denne retningen for mobbemanifestet var altså en visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø for barn og unge.

Koordinering av arbeidet i Manifestet

Etter at Manifestet ble skrevet under, ble det diskutert hvem av manifestpartene som skulle drive arbeidet fremover. Politisk ledelse i Utdannings- og forskningsdepartementet har hatt det overordnede koordineringsansvar og hatt jevnlige møter med partene. Utdanningsdirektoratet fikk det operative ansvaret og sammen med Barneombudet (BO) utgjorde de to partene en samarbeidsgruppe for Manifestet. *”Vår oppgave var hovedsakelig å få satt hele prosessen i gang, målsetning etc.”*, beskrev en Utdanningsdirektoratets representant i et intervju. Det kom fram fra intervjuene at med tiden har denne organiseringen

7 <http://www.m-w.com/cgi-bin/dictionary?book=Dictionary&va=manifesto&x=19&y=16>

likevel forandret seg, slik at dette arbeidet stort sett kom til å ligge ved Utdanningsdirektoratet alene. I Utdanningsdirektoratet beskrives dette som noe som *”har vært arbeidskrevende på mange måter”*, men samtidig synes de at samarbeidet i gruppen har gått meget bra.

5.3 Forståelse av mobbeproblematikken og målsetting

”Når det gjelder hvor kommer det (mobbing) fra, det er ganske komplekst, ikke sant.”

I intervjuene spurte vi om hvilken forståelse av mobbeproblematikken Manifestet bygget på, og hvordan påvirkningskjede ble antatt i forhold til problematikken. Svarene viste at dette hadde vært et nokså vanskelig spørsmål også i begynnelsen av Manifestet. Intervjuene viser at det var *”til dels ulike oppfatninger og strategier, samt hva skyldes mobbing, og om forebyggingsarbeidet”*. Manifestpartene er enige om at Manifestperioden ikke startet med en fellesforståelse om mobbeproblematikken. Selv om enkelte mener at partene ikke gikk i *”findiskusjon”* om de individuelle grunnene til mobbing. Flere mener nok også at denne uroen var *”en naturlig del av arbeidet i første fasen”*, for gruppen var *”ny”* i den forstand at den ikke hadde samarbeidet så tett mot et felles mål før.

Denne diskusjonen ble også en offentlig diskusjon. Media hadde allerede *”blitt invitert med”* og ble *”særlig aktive”* etter Manifestet ble undertegnet. Fra dette synspunktet kan man si at det var nokså uheldig at disse grunnleggende diskusjonene og klargjøringen tok plass etter at Manifestet ble undertegnet. Det som media bidro med i diskusjonene i startfasen, ser ut å ha vært bare i mindre grad til hjelp. Et unntak kommer fram fra et av intervjuene: bevisstgjøring om rekkevidden av problemet hos manifestpartene. Reaksjoner på den første runden *”førte til en viss type bevisstgjøringsprosess på at det faktisk er et større problem enn vi kanskje tenker på og at bevisstgjøringsprosess (...) [blant egne målgrupper] ble veldig viktig”*. Det kommer fram at særlig politikerne gikk ut for å *”skape en bedre fellesforståelse av Manifestet”*.

I denne situasjonen tok Utdanningsdirektoratet et initiativ til å inkludere fagfolk i arbeidet. En ekspertgruppe eller et forskernettverk som nylig hadde blitt etablert som et rådgivende organ til Utdanningsdirektoratet for problematferd og sosial kompetanse, fikk mobbing som det første temaet for arbeidet sitt. Gruppen består av representanter fra 15 ulike ekspertmiljøer, og de som hadde erfaring og ekspertise innenfor mobbeproblematikken (NOVA, Olweus-gruppen/Hemil-senteret, SAF) fikk hovedrollen i Manifestarbeidet. Ved å inkludere denne gruppen ble faglig diskusjon satt på dagsorden. Gruppen har fulgt opp arbeidet i Manifestet hele tiden og hjulpet å *”avklare en god del av spørsmål som har med årsakene, definisjonene og angrepsmåten”* å gjøre. Til tross for at forskerne ikke heller alltid var enige om definisjonen eller forekomsten av mobbing i begynnelsen. Det viktigste var uansett at alle partene som var inkludert i Manifestarbeidet, hadde en felles interesse i å få redusert omfanget av mobbing blant barn og unge.

Diskusjonen beskrevet ovenfor ledet til at seks måneder etter starten, ble en definisjon av mobbing og felles målsetting formulert slik at alle manifestpartene kunne godkjenne og still seg bak dem. Disse formuleringene presiserte målsettingen som allerede hadde blitt utgitt tidligere i Manifestteksten.

"En mobbesituasjon er en for mye!"

Felles mål ble laget i forhold til nulltoleransen eller 0-visjonen, som det ble formulert først i Manifestteksten. Dette hadde manifestpartene ulike meninger om, og det ble mye diskutert. Etter undertegning kom bidrag til diskusjonen også fra media, sammen med reaksjoner fra feltet fra egne lag til Manifestpartene. Diskusjon innenfra og ute dreide seg om hva nulltoleransen betyr - det å nå nullforekomst etter to år, eller ikke noen toleranse mot mobbing. Det gjaldt også om hvor realistisk, og ikke minst hvor klart et slikt mål var i forhold til hva som skulle nås i løpet av toårsperioden. Uansett var hensikten med fellesarbeidet for alle partene å få forekomsten av mobbing ned, så mye som mulig. Spørsmålet var ikke desto mindre om hvordan man kan formulere en kvantitativ grenseverdi for et så delikat tema og i så stor grad et etisk spørsmål som mobbing er. ***"EN MOBBESITUASJON ER EN FOR MYE"***. En av dem vi intervjuet tenkte høyt omkring dette:

"[Vi] tenkte aldri på en %-vis nedgang eller noe tall på hvor langt vi skal komme om to år. (...) Vi kunne ikke undertegne på et manifest som ga 40 % reduksjon på mobbing, eller bare hadde 2 % mobbing på skolen. (...) Vi har ingen klare målsetninger om en konkret reduksjon. Dit kom vi aldri."

Bekymringen for at det kvantitative målet ikke er klart nok faller sammen med spørsmålet om referansepunktet eller kriteria for vurdering hvor vellykket Manifestet er etter toårsperioden. Dette spørsmålet har også blitt tatt opp i forbindelse med diskusjonen om metodikken for evalueringen (metodebeskrivelse, Vedlegg 1).

Diskusjonen om nulltoleransen som et fellesmål dempet seg etter at klargjøringene hadde gått gjennom flere runder, også i media, og etter at fokuset skiftet til tiltak. Sammen med tiltak, ble framgang mot felles retning fokuset i det videre arbeidet. En av de intervjuede konstaterte som en avslutning til denne tematikken: *"0-visjon er en form for retning"*.

Målsettingene

Presiseringer som ble gjort i forhold til målsettingene i Manifestteksten i løpet av det første halvåret, fikk altså form av mer konkrete og målbare tiltak. Manifestet begynte å ta form. Målene er presentert nedenfor, separat for fellesarbeidet, for BFD og UFD, og for hver partner (Tabell 18). Definisjonene er hentet fra grunndokumentet til Manifestet.

Manifestpartene skal sammen, og gjennom innsats rettet mot egne målgrupper aktivt medvirke til at mobbing ikke skal forekomme.

Dette betyr at partene

- står sammen om et felles mål
- er gjensidig forpliktet til å samarbeide for nulltoleranse mot mobbing
- sammen vil engasjere og motivere for innsats i barnehage, skole, hjem og fritidsmiljø

Barne- og familiedepartementet og Utdannings- og forskningsdepartementet vil i samarbeid med tidligere Læringssenteret arbeide for å

- øke kompetanse om forebygging og håndtering av mobbing i barnehage, skole og fritidsmiljø
- bistå og veilede ved valg av program og tiltak om problematferd og utvikling av sosial kompetanse
- øke bevisstheten om betydningen av verdi- og holdningsskapende arbeid.

Tabell 18. Manifestpartenes målsetting for Manifestet (fra grunndokumentet)

Barneombudet (BO)	Kommunenes Sentralforbund (KS)
vil sørge for at samtlige elevråd får en aktiv rolle når det gjelder å kartlegge om elever på skolen mobber eller mobbes. Barneombudet vil • bistå elever om hvordan de bør gå frem for at kommunen underskriver lokale manifest • informere barn og unge om hvilke rettigheter de selv har • informere og veilede barn og unge om hva de kan gjøre for å forhindre mobbing og hvordan de sammen med voksne kan arbeide mot mobbing • informere elever om hvorfor elevmedvirkning er avgjørende for å forhindre mobbing • sørge for at samtlige elevråd får en aktiv rolle når det gjelder å kartlegge om elever på skolen mobber eller mobbes	har oppfordret medlemmene til å arbeide aktivt mot mobbing, trakassering og vold på alle kommunale arenaer, og å innlemme slike problemstillinger i lokale mål for skolen. KS oppfordrer særlig ordførere og fylkesordførere til å gå foran i dette arbeidet og klart markere nulltoleranse for mobbing. KS vil bidra til bevisstgjøring om emnet gjennom å • gi informasjon om manifestarbeidet til politisk og administrativ ledelse i kommuner og fylkeskommuner. • fokusere på emnet i møter, kurs, konferanser og nettverk med medlemmene. • utvikle verktøy for medlemmene som kan bidra til at barnehager og skoler preges av et godt fysisk og psykososialt miljø. • bidra til å legge til rette for en barnehage og en skole og som gir personale og ledere gode muligheter for å lykkes med sitt arbeid mot mobbing. • gi ut bøker om emnet sammen med Kommuneforlaget. • formidle eksempler på positive tiltak.
Utdanningsforbundet (UF)	Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG)
vil medvirke til at voksenmiljøet på skolen og i barnehagen må ta del i arbeidet for å motvirke mobbing gjennom å • bevisstgjøre ledere, lærere og førskolelærere om ansvar for å forebygge og slå ned på mobbing. • tydeliggjøre at skoler og barnehager må ha en beredskap. De må ha kunnskap og strategier for å gripe tak i mobbing og samarbeide om oppgavene. • bidra til at kompetansen til den enkelte lærer og førskolelærer styrkes. • legge vekt på at hele kollegiet må opptre som kollektiv og som medspillere for hverandre.	skal arbeide for et læringsmiljø uten mobbing ved å • bidra til at foreldre tar ansvar for å forhindre mobbing. • spre informasjon om elevers og foreldres rettigheter og plikter. • gjøre foreldre mer bevisste på sin betydning og rolle. • gi ideer og forslag til hvordan hjem og skole kan gå sammen mot mobbing. • bidra til at voksne sammen danner et bedre nettverk for barn og unges trivsel og trygghet i hverdagen. • framheve voksnes posisjon som positive forbilder. • få flest mulig skoler til å delta i Grunnskolens uke 2003 under slagordet Ingen utenfor.

Vurdering av hvor vellykket Manifestet er i forhold til hva som skjer med forekomsten av mobbing som følge av Manifestet, må naturlig nok ta disse målsettingene som utgangspunkt. Evalueringsarbeidet kan derimot ikke bygge på dem alene, fordi - og som beskrevet ovenfor - målbeskrivelsene har blitt produsert som en del av gjennomføringen av Manifestet. Når man tenker på Manifestet som en helhet, er det fra evalueringens synspunkt viktig å ta hensyn til at målsettingen og tiltaksplanen ble ferdige etter fjerdedelen av manifestperioden allerede var gått. Senere i denne rapporten skal vi diskutere målsettingene i forhold til tiltak som manifestpartene har iverksatt for å nå målsettingen sin og for å gjøre sin del i realiseringen av fellesmålet om nulltoleransen.

5.4 Planlegging av tiltak

Ovenfor ble det nevnt at når Manifestet ble startet, eksisterte det ikke noen plan for hvordan arbeidet skulle gjennomføres i felleskap i løpet av de to årene, men den felles planleggingen av tiltak begynte først etter at Manifestet ble undertegnet. I desember 2002 besluttet manifestpartene at de skulle utarbeide et felles plandokument som kunne bidra til følge opp arbeidet lokalt. Da hadde noen av manifestpartene allerede iverksatt tiltak rettet mot sine lokale lag. Det gikk seks måneder etter starten før tiltaksplanen ble ferdig. Flere av manifestpartene nevnte i intervjuene at veien ble til mens man gikk. Dette ble likevel ikke opplevd som et problem. En av dem vi intervjuet beskriver sin opplevelse av dette slik:

”... og veien har snudd, den har gått svinger, og den har gått til nye elementer og nye ideer. Det har vært veldig bra at det har vært litt prosessaktig.”

Selv om fellesplan og –tiltak mot mobbing ble planlagt bare i løpet av manifestperioden, kommer det fram at enkelte manifestpartene kunne ha begynt arbeidet allerede tidligere. FUG, for eksempel, hadde laget heftet *”Stopp mobbing – gode råd til foreldre”* til undertegnelsen av Manifestet. Med støtte fra det tidligere Læringssenteret ble heftet tilbudt skolene gratis rett etter september 2002.

Koordinatorerne fikk en sentral rolle i planleggingen av tiltak, selv om bidrag kom fra manifestpartene. Organisering av arbeidet var en betydelig utfordring og mye av tyngden av ”fellesarbeidet” ble lagt på og løst av koordinator. Samtidig beskriver partene at samarbeidet i gruppen har fungert ”veldig bra”.

Etter at felles tiltaksplan ble ferdig, har partnere gått hver sin vei med iverksetting av dem, selv om det også har vært fellestiltak (nærmere om dette i kapitlene 6 og 7).

5.5 Forventninger

Ved siden av målsettingene gir kunnskap om forventningene som manifestpartene, Utdanningsdirektoratet og UFD, samt BFD hadde om Manifestet, et viktig referansepunkt for evalueringen. Når prosessen og tiltakene reflekteres mot disse, gir det grunnlag for å si noe om hvor vellykket Manifestet har vært.

Vi har oppsummert ulike forventningene til Tabell 19. Intervjuene gav inntrykk av at forventningene ikke var noe manifestpartene hadde tenkt på særlig. Flere nevnte at de faktisk ikke hadde noen ”store” forventninger. Og ingen nevnte at de forventet at det ikke forekommer noe mobbing etter manifestperioden, selv om nullvisjonen ble henvist til av enkelte av de intervjuede. Forventningene varierte noe mellom manifestpartene og de ulike synspunktene de representerte i forhold til mobbeproblematikken. I neste kapittel skal vi se nærmere på sammenhengen mellom forventninger og vurdering av framgang og viktigste resultater.

5.6 Meninger om framgang og viktigste resultater

I intervjuene spurte vi etter refleksjoner om framgang og viktigste resultater fra Manifestet. Målet med å diskutere dette temaet var todelt. For det første ville vi vite om konkrete ting/prestasjoner som de ulike partene mener er oppnådd gjennom Manifestet. For det andre var ønsket vårt at manifestpartene reflekterte over og vurderte fremgangen i forhold til forventningene sine, hvor godt fornøyd de er så langt. I Tabell 20 har vi oppsummert svarene på spørsmålet om de viktigste resultater.

Tabell 20 viser at alle de involverte partene mener viktige resultater er oppnådd gjennom arbeidet i Manifestet. De fleste nevnte bevisstgjøring og oppmerksomhet, noe som også ble tatt opp i forventningene. At disse faktisk også var skrevet inn i målsettingene til manifestpartene (Tabell 18) kan ses som en indikasjon på, at sett fra sentrale hold har Manifestet lyktes sett i forhold til disse intensjonene.

Tabell 19. Manifestpartenes forventninger av Manifestet.

Partene	Forventninger
BO	Få Elevrådet til å ta ansvar og føre manifestforpliktelsen ned på voksenmiljøet i skolen. Få trykket fra samfunnet (allierte med pressen for medieoppmerksomheten). BO hadde også <i>et håp</i> å få inn en lov mot mobbing i lovverket.
KS	Få mer bevissthet om mobbing i befolkningen i Norge og etter hvert i barnehagene. Få åpenhet for å kunne fortelle om mobbing. Det var en <i>ønske</i> å komme så nær nullvisjonen som mulig.
UDF	Forventningene var ikke veldig store fra vår side. At lærerne skal ikke tolerere mobbing og at de skal gripe inn.
FUG	At foreldrenes synspunkt blir sentralt i oppfølgingen av arbeidet.
UDD (LS)	Forventningene la på fellesforståelsen om nulltoleransen. Få gjennomført tiltak knyttet disse programmene for å nå resultater. Få forskning med, for det finnes lite av det i norsk skolemiljø.
UFD	”Ganske positive forventninger” Få oppmerksomhet gjennom mediene. At det blir vedtatt tiltak på skolene.
BFD	Ar det blir mer bevissthet om at mobbing finnes i alle miljøene der barn og unge er involvert. At det blir satt i gang gode tiltak.

Når det gjelder fremgang ellers, var enkelte av manifestpartene noe usikre på framgang og resultater i forhold til lokale tiltak. I tillegg til dette kommer det fram en annen og større bekymring. Det dreier seg da om forandringer i selve Manifestets karakter underveis i prosessen. Manifestet startet fra gressrota, som et krav om hjelp fra barn og unge, i form av et økende antall henvendelser til Barneombudet. I løpet av de to årene oppleves prosjektet som forandret som følge av at det er blitt politisert. Dette ser ut å være et viktig tema, men samtidig er ikke helt lett å diskutere ettersom det også berører manifestpartenes motivasjon for å delta i prosessen. Den tiden intervjuene ble gjennomført (de fleste på sommeren 2004) var partene enige om at arbeidet er godt i gang, og at det ikke kan avsluttes nå. Samtidig blev det opplevd at veien videre krever et ledelsesgrep og en utvikling av arenaene for samarbeid og kommunikasjon partene imellom.

Mye bra her, men målsettingen kunne vært annerledes. Nullvisjon er riktig, men at vi i skolen alltid skal ha disse svevende uoppnåelige målene som en aldri vil ha mulighet å nå, er frustrerende. Vi vet alle at vi aldri vil kunne nå målet om en mobbefri skole. – Foreldre, VGS

Tabell 20. De viktigste resultatene fra arbeidet i Manifest mot mobbing så langt i følge manifestpartene, Utdanningsdirektoratet (UDIR) og UFD og BFD.

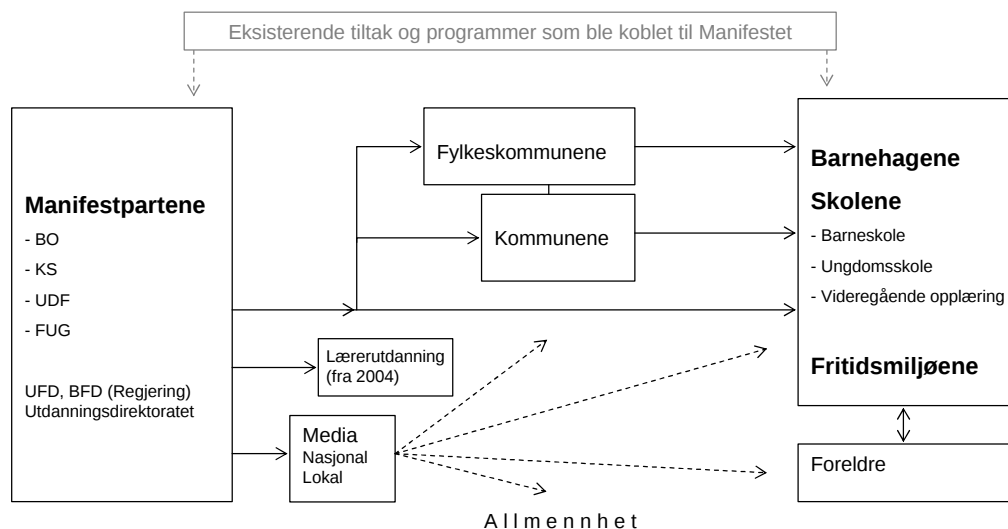
Partene	Viktigste resultatene så langt
BO	Lovparagraf §9a Bevisstgjøring gjennom mediaoppmerksomhet Kjennskap til begrepet Manifest mot mobbing Ansvarsfordeling
KS	Oppmerksomhet Positive holdninger Ulike programmer, utvikling av programmer Informasjonsspredning om mobbeproblematikken og måter man kan håndtere det på, for eksempel boken "Vold i skolen"
UDF	Bevisstgjøring Skolelederne og lærerne bryr seg mer om mobbeproblematikken Litt mindre mobbing, kanskje God tilbakemelding fra grasrota på vårt arbeid
UDIR	Vi har lyktes i å bringe ideen bak Manifestet godt ut, det er godt kjent i skolen og godt kjent i allmennheten. Kjennskap til mobbeproblematikken og skapt en aksjon mot mobbing. Viktig holdningsskapende betydning i samfunnet, sammen med diskusjon. Økt bevissthet om mobbeproblematikken i samfunnet. Lovparagraf - Opplæringsloven (§9a). Større aktivitet i skolene og kommunene. Mobbing redusert i enkelte skoler. Betyr noe for den enkelte Fokus har særlig vært på voksne. Produksjon av materiell og informasjonsspredning. Etablert godt faglig grunnlag og fellesforståelse for videre strategiutvikling. Vi har fått samlet fageksperter på dette området og fått de til å snakke sammen og tenke i samme retning. Prosessen i mellom oss [partene involvert] har også lyktes. Har vekket internasjonal oppmerksomhet.
UFD	Oppmerksomhet Bevisstgjøring om at mobbing tas alvorlig og at støtte er tilgjengelig Mobilisering Stor, positiv mengde av aktiviteter. Vi vet nå at noe positivt kommer ut av dette. Arbeidet er godt spredt på fylker og kommuner.
BFD	Manifestet har vært en samlet innsats mot mobbing i hele oppvekstmiljøet. Manifestet har lagt et godt grunnlag for videre arbeidet mot mobbing. Det har blitt satt i gang forskning rundt mobbing i barnehagemiljøet. Informasjonen har blitt spredt om mobbing i barnehagen.
FUG	Mobbing har kommet inn i samfunnsdebatten (oppmerksomhet) Bevisstgjøring Skolene har blitt med i systematisk arbeid mot mobbing

6 Formidling og virkningen av de nasjonale målene og intensjonen i Manifestet

Fra starten var Manifestet en visjon, grunnet på et felles mål, med tanke på å ”engasjere og motivere for innsats i barnehage, skole, hjem og fritidsmiljø”, men uten konkrete planer for tiltak om hvordan dette kunne gjøres. Som intervjuene av manifestpartene viste, ble tiltak planlagt underveis. Vår analyse av tiltak som er igangsatt i Manifest mot mobbing er basert på en gjennomgang av flere kilder. På sentrale nivå var disse:

- aktivitetsrapportene fra manifestpartene,
- Manifestbeskrivelsen,
- budsjettoversikten til Manifestet,
- tiltaksoversiktene fra fylkeskommune og kommunene,
- intervjuene med manifestpartene, UFD, BFD, og Utdanningsdirektoratet, samt
- nettstedene til manifestpartene, sammen men noen andre relevante nettsted.

Når det gjaldt tiltaksanalysen, måtte vi i evalueringen begynne med å analysere selve begrepet og hva som skulle forstås med tiltak i denne forbindelse (se metoderapporten, Vedlegg 1). Tiltak iverksatt i Manifestet kan granskes på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. En presentasjon av hovedaktørene i tiltaksskjeden er vist i bildet nedenfor (Figur 6). Manifestet kan ses som et tiltak i seg selv. Manifestet fikk sin form gjennom de ulike tiltakene som ble senere planlagt, iverksatt og rettet mot nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Ved siden av disse opprinnelig ”Manifest-produserte” tiltak, var en sentral del av Manifestet de mange eksisterende tiltak, prosjekt og programmer det ble knyttet til.

Figur 6. En presentasjon av hovedaktørene, tiltaksskjeden og tiltaksmodellen (fra sentralt mot lokalt) i Manifest mot mobbing 2002-2004.

Formidling av de nasjonale målene og intensjonene har foregått gjennom kanaler som manifestpartene hadde hver for seg, men også media har spilt en viktig rolle i dette arbeidet. Enkelte av manifestpartene har hatt direkte forbindelse til lokale miljøene – barnehagene,

skolene, fritid - mens for andre har det gått gjennom regionale og kommunale lag. Ettersom mye vekt ble lagt på voksnes moralske og faglige ansvar generelt samt på verdi- og holdningsskapende arbeid, var det naturlig at media var en medspiller i Manifestet. Media ble brukt i Manifestet for å få oppmerksomhet omkring mobbetematikken knyttet til de tre miljøene - barnehage, skole og fritidsmiljø – blant allmennhet generelt. Media, for sin del, har også nøye fulgt opp Manifestet, særlig i oppstartsfasen, som blir beskrevet senere i rapporten (se kapitlet 9).

I dette kapitlet vil fokuset være på tiltak som er blitt dokumentert og/eller synliggjort av manifestpartene eller andre sentrale aktører. Informasjonskildene er altså andre enn representanter for sluttbrukere i barnehager, skoler eller fritidsmiljøer. Beskrivelsen av tiltakene er delt i fem underkapitler. Vi begynner med å se på den siden av manifestarbeidet som koblet Manifestet til tiltakene som eksisterte fra før, men som ble integrert i Manifestet, eller omvendt. Det andre avsnittet ser på sentrale Manifestproduserte tiltak. Fokuset er på hva manifestpartene selv gjorde hver for seg for å realisere fellesmålet og fremme det gjennom ulike tiltak. Neste avsnitt handler om fylkeskommunenes og kommunenes arbeid og engasjement i Manifestet. Her det er snakk om hvordan fylkeskommunene og kommunene har reagert på Manifestet og på de sentrale tiltakene rettet mot dem. Den fjerde delen handler om hvordan lærerutdanningen i høyskolene har blitt inkludert i og har reagert på Manifestet. Til slutt har vi sett på medias rolle i Manifestet gjennom resultatene fra en medieundersøkelse og intervjuer med manifestpartene. Medieundersøkelsen ble gjennomført som en del av evalueringen.

6.1 Eksisterende tiltak og programmer integrert i Manifest mot mobbing

Budsjettoversikten til Manifestet fra Utdanningsdirektoratet viser at flere eksisterende tiltak og programmer omkring mobbetematikken eller atferdsvansker ble støttet gjennom Manifestet. Disse programmene har altså ikke sin opprinnelse i Manifestarbeidet. Aktivitetene i og gjennom disse tiltak og programmene danner uansett største delen av arbeidet rettet mot lokalt nivå i regi av Manifestet. Finansiell støtte til dette arbeidet kan da sies å ha vært blant de viktigste tiltakene i Manifestet.

Når vi vet at det finnes en rekke mobberelaterte tiltak på ”markedet”, de aller fleste uten noe systematisk dokumentert effektivitet, blir det viktig å spørre seg hvorfor nettopp disse tiltakene og programmene ble plukket ut, koblet til Manifestet og tildelt støtte til arbeidet sitt. For å kunne svare dette må man begynne med å gå lite tilbake i tiden. En viktig del av svaret kommer fra en innstilling fra en faggruppe oppnevnt av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Barne- og familiedepartementet i juni 2000.

Ledet av Thomas Nordahl fra NOVA, ble det i 2000 – altså to år før Manifestet – på oppdrag av KUF og BFD gjennomført en evaluering av 25 program og tiltak som var rettet mot å redusere problematferd og utvikle sosial kompetanse (Vurdering av program og tiltak..., 2000). Mandatet til faggruppen var det følgende:

”Faggruppa skal gi en forskningsbasert vurdering av ulike programmer og opplæringspakker som har som formål å forebygge og mestre problematferd og føre til økt sosial kompetanse og godt læringsmiljø i grunnskolen og videregående opplæring.

Med utgangspunkt i en slik gjennomgang og vurdering skal faggruppa gi råd og anbefalinger til oppdragsgiver med sikte på: kompetanseutvikling, utprøving og/eller nasjonal spredning av programmer og opplæringspakker som viser positive resultater.” (s. 5-6)

I en samlet vurdering av programmene kommer faggruppen til det følgende konklusjon:

”Av de programmene som er vurdert, er det relativt få som har fått en gjennomgående god vurdering og anbefaling. Ut fra en forskningsbasert tilnærming og vurdering eksisterer det svakheter ved en rekke av programmene. Mange programmer er utviklet med stor entusiasme, men kunnskapsgrunnlaget, innholdet og dokumentasjonen står ikke alltid i forhold til ambisjonene. I flere av programmene etterlyser faggruppa et mer definert fokus, et bedre dokumentert empirisk og teoretisk fundament og en klarere påvisning av at programmene har innflytelse på atferden og kompetansen til barn og unge innenfor målområdene.” (*Vurdering av program og tiltak ...*, 2000, s. 93)

Evalueringen kom opp med anbefaling av 9 program og tiltak som hadde, eller kunne se ut til å få en effekt i forhold til målgruppene. Disse programmene var:

1) Alternative skoler	6) Problematferd - er det noe problem
2) Dette er mitt valg	7) Skolemegling
3) Du og jeg og vi to	8) Steg for steg
4) Kreativ problemløsning i skolen (KREPS)	9) Olweus-program
5) Mobbing (SAF - Senter for atferdsforskning)	

Av disse ble bare ett, Olweus-program, anbefalt for videre bruk i skoleverket uten behov for videre evaluering og utvikling.

De fleste av disse anbefalte programmene og tiltakene ble videreført gjennom Manifest mot mobbing gjennom statlig støtte. Anbefalinger for videre evalueringer for enkelte av programmer er også noe som har blitt fulgt opp i etterkant gjennom Manifestet. Tabell 21 oppsummerer tiltak og programmene som har fått støtte gjennom Manifestet.

Som man kan se fra Tabell 21, er de aller fleste tiltak og program rettet mot skolemiljøet, mens det er bare et program som fikk støtte som også dekker barnehage (*Steg for steg*). Et annet tiltak mot barnehage *Du og jeg og vi to* ser ikke ut å få støtte, selv om det ble anbefalt av Nordahl-gruppen og selv om det følges opp i utdanningssektorenes tilstandsrapportering. Det motsatt var situasjonen til programmet (MOT), som har fått støtte selv om det ikke ble anbefalt i Nordahl-rapporten. Vi kan altså konkludere at selv om resultatene fra evaluering av Nordahl-gruppen ble fulgt opp ganske nøydt i Manifestarbeidet, var det ikke helt konsekvent.

I tillegg til disse tiltaksprogrammer ble flere forskings- og evalueringsprosjekter og andre tiltak knyttet til Manifestet. 'Andre tiltak' besto av støtte til NO1OUT (elektronisk verktøy, Redd Barna), *Vold i skolen* (bok, KS & UFD), to veiledninger om alvorlige atferdsvansker og en om utvikling av sosial kompetanse (til alle grunnskoler, videregående skoler, kommuner og fylkeskommuner), *En kort krisepedagogisk veiledning* og *Når jeg blir stor...* (hefte og bok, Utdanningsdirektoratet), *Verdier i hverdagen* (konferanser, pilotprosjekter, verdiprosjekter, Utdanningsdirektoratet), *Skal – skal ikke...* (mentorordning, Kristent Pedagogisk Forbund), og Foreldreutvalget for grunnskolen (hefte & annet materiell, FUG).

Tabell 21. Tiltak og programmer som ble integrert i Manifestet. Presentert med spredning og effekter. (Kilde: Utdanningsdirektoratets budsjettokument til evalueringsgruppe)

Tiltak eller program og kort beskrivelse	Skolenivå	Implementering og effekter
<i>Dette er mitt valg 1 og 2. Lions Quest.</i> Et undervisningsopplegg om klassemiljøutvikling og forebyggende arbeid i grunnskolen og i videregående skoler. (Lions Quest)	Grunnskole og VGS.	Tatt i bruk i 1066 grunnskoler og 2 videregående skoler. Siden 1990 mer enn 21000 lærere og 800000 elever i skolene i Norge tatt i bruk programmet. En bred forskningsbasert evaluering viser at elever viser mer positiv selvhevdelse, mer empati og bedre relasjoner til medelever. Signifikante forskjeller mellom forsøks og kontrollskolene (Gunnar Malmin, Høgskolen i Akershus).
<i>Kreativ problemløsning i skolen (Kreps)</i> Et sosialt-kognitivt treningsprogram rettet mot ungdom i alderen 14-16 år. (Fylkesmannen i Hordaland)	Ungdomsskole og VGS	Tatt i bruk i 26 grunnskoler og 6 videregående. En evaluering viste at det ble godt mottatt av elever, lærere og foresatte, og at det har positive effekter på empati og kontrollplassering hos elevene (T.Manger, Universitetet i Oslo)
<i>ZERO, Senter for atferdsforskning</i> Intervensjon i form av styrket klasseledelse.	Grunnskole	Tatt i bruk i 233 grunnskoler i bruk. Et kompetansenettverk etablert på 48 personer. Evalueringen gjennomført, skal rapporteres snart.
<i>MOT</i> Et forebyggende undervisningsprogram som er ment som et verktøy for ungdomsskolen med formål å øke livskvalitet, og redusere mobbing, vold og rusmisbruk. (Stiftelsen MOT)	Ungdomsskole og VGS	Tatt i bruk i 359 grunnskoler og 47 videregående skoler. Et forskningsprosjekt om effekter og for kvalitetssikring (Ingebritsen, 2004) viser at en stor andel av de unge mener de er påvirket av MOT, at de unges trivsel og fritidsaktiviteter er ganske stabilt, og at MOT oppfattes positivt blant rektorene og lærere.
<i>Olweus program mot mobbing</i> Tiltaksprogram mot mobbing og antisosial atferd i skolen. (Dan Olweus, Hemil-senteret, Universitetet i Bergen)	Grunnskole	Tatt i bruk 381 skoler under den nasjonale satsingen (2002–2004) og 88 skoler uten oppfølging fra Olweus-gruppen, en totale av 469 skoler. 120 instruktører er utdannet eller under opplæring. Oppfølging viser en nedgang på ca 40 % når det gjelder å bli mobbet og en nedgang på ca 50% når det gjelder å mobbe andre.
<i>Skolemegling</i> En strategi for konfliktforståelse og konflikthåndtering i skolen. (UFD/Utdanningsdirektoratet og JD)	Grunnskoler og VGS	Tatt i bruk av 523 grunnskoler og 90 videregående skoler. Erfaringene fra prosjektperioden har vist en positiv sammenheng mellom skolemegling – redusert konfliktnivå – redusert mobbing – økt trivsel – bedre læringsmiljø – bedre skolemiljø, men det krever en systematisk jobbing med verdigrunnlaget. Utviklet tre veiledningshefter og tre sluttrapporter fra prosjektene i grunnskolen og i videregående opplæring.
<i>Steg for steg</i> Et program for barnehagen og grunnskolen med målsetting å gi barn mulighet til å lære og trene på viktige og nyttige sosiale ferdigheter og øke deres sosial kompetanse. Originalversjonen er amerikansk "Second Step". Programmet er i hovedsak direkte oversatt fra den amerikanske versjonen. (Nasjonalforeningen for folkehelsen).	Barnehage og grunnskole	Tatt i bruk i 1434 grunnskoler. Forskningsbasert evaluering er planlagt og finansiert (2004-2006).
<i>ConnectOSLO</i> Et tiltaksorientert forskningsprosjekt som har en bred tilnærming til elevenes totale fysiske og psykososiale læringsmiljø . Fortsetter programmet "Connect. Tackling violence in schools". (SAF)	Grunnskole	16 skoler med i hovedprosjektet og 15 skoler som kontrollgruppe. Kontrollgruppen blir hovedprosjekt f.o.m. mai 2004 - da er totalt 31 skoler med. Fire skoler var med i pilotundersøkelsen 2002/03. Forskningsresultatene viser at det har vært signifikante forbedringer på samtlige skoler innenfor de to hoved-indikatorene disiplin og konsentrasjon. Resultatene viser også en nedgang i mobbeepisoder.

Det som ses som "manifestarbeidet" består altså i stort grad av disse tiltak som stort sett eksisterte før og uavhengig av Manifestet og oppfølging av dem. En slik tilnærming er kanskje ikke overraskende, fordi hensikten med Manifestet var særlig å motivere og bistå den lokale innsatsen mot mobbing. Utvikling av helt "nye" tiltak er også tidskrevende – og ikke heller nødvendigvis hensiktsmessig, hvis det finnes tiltak som allerede bringer resultater. Fokuset i oppfølging er og skal selvsagt være effektiviteten av disse tiltakene og programmene. Når hovedtyngden i Manifestet ligger i disse tiltakene, blir resultatene av dem faktisk nøkkelen til hvor vellykket Manifestet er/blir.

Kvantitativ oppfølging av tiltak og programmene er gjort gjennom fylkeskommunenes tilstandsrapportering for utdanningssektoren til Utdanningsdirektoratet. I rapporten fra 2004 er det blitt tatt med en oversikt over tiltak og programmer som er tatt i bruk i skolen for å redusere problematferd og utvikle sosial kompetanse. Tabell 22 oppsummerer resultatene fra 2003 og viser delvis det samme som tabell 21.

Tabell 22. Bruk av program og tiltak for å redusere problematferd og utvikle sosial kompetanse i skolen (Tilstandsrapport for utdanningssektoren 2003. Utdanningsdirektoratet, 2004, s. 37).

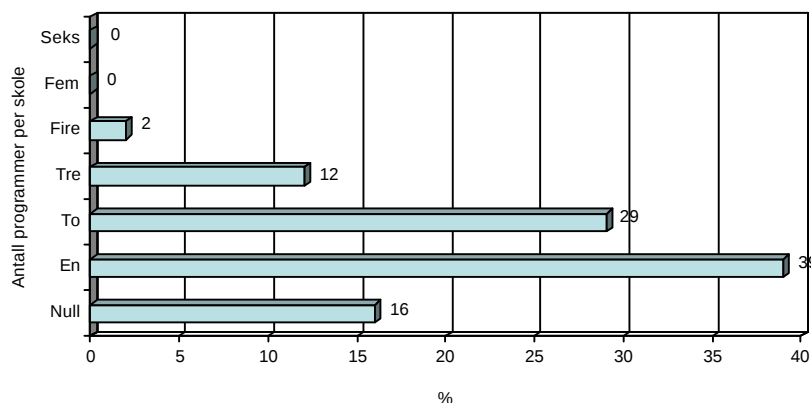
Mobbeprogrammene i bruk	Grunnskolen	Videregående opplæring
Olweus-programmet mot mobbing og antisosial atferd (Olweus-gruppen, Hemil senteret) *	469	Ikke aktuelt
ZERO (Senter for atferdsforskning) *	233	Ikke aktuelt
Skolemegling (UFD/ Utdanningsdirektoratet og JD)	523	90
Dette er mitt valg (Lions Quest)	1066	2
KREPS – Kreativ problemløsning i skolen (FM Hordaland)	26	6
Samarbeid med Stiftelsen MOT	359	47
Steg for Steg (Nasjonalforeningen for folkehelsen)	1434	Ikke aktuelt
Du og jeg og vi to	138	Ikke aktuelt
Tiltak for å forebygge alvorlige atferdsvansker (jf. veiledningsmateriell LS 2003)	676	195
Tiltak for utvikling av sosial kompetanse (jf. veiledningsmateriell LS 2003)	1115	217
Andre tiltak	1338	170

* Rapport 2000 "Vurdering av program og tiltak for å redusere problematferd og utvikle sosial kompetanse"

* Hemilsenteret som tilbyr Olweus-programmet mot mobbing og antisosial atferd har rapportert at 171 innførte programmet i skoleåret 2003/04

* Senter for atferdsvansker som tilbyr programmet ZERO har rapportert at 182 skoler innførte programmet i skoleåret 2003/04

Det er mange skoler som faktisk har tatt i bruk mer en ett tiltak eller program. Figur 7 viser antall programmer skolene har iverksatt i forebygging og handtering av problematferd. De fleste skoler (39 %) jobber med ett program og nesten en tredjedel (29 %) med to programmer og 12 % med tre programmer.

Figur 7. Antall programmer i forebygging og håndtering av problematferd fordelt på skoler (Tilstandsrapport for utdanningssektoren 2003. Utdanningsdirektoratet, 2004, s. 37).

Man kan altså fastslå at Manifestet har vært viktig og vellykket i spredning av ulike tiltak og program rettet mot lokale hold gjennom motivering og økonomiske ressurser til arbeidet mot mobbing. Denne støtten har kommet fra begge to deltagende departementene, UFD og BFD. Utdanningsdirektoratet vært en særlig viktig støttekilde (uklar sammenheng). Svært mange skoler i Norge er berørt av Manifestet sin visjon. I dette ligger det også en indikasjon på hvordan Manifestet har fungert på lokalt plan.

Samtidig ser man klart at barnehager og fritidsmiljø har vært svært minimalt med i bildet når det gjelder denne type (integreerte) tiltak i Manifestet. Videre er det vanskelig å si hvor langt disse programmene strekker seg mot elevinvolvering. En annen viktig bemerkning i denne sammenhengen er at denne typen tiltak, altså integrering og finansiering av eksisterende tiltak i manifestarbeidet, lett blir usynlig for sluttbrukere. En lærer i en skoleklasse, som bruker noen av disse tiltakene eller programmene, tenker neppe på hvem eller hvilken instans som står bak finansieringen av arbeidet, utover spørsmålet om hva det koster for skolen. Å etablere et helhetlig bilde av "Manifest mot mobbing" har krevd noe detektivarbeid til og med for evalueringsgruppen. Det var rett og slett ikke uproblematisk å se hva som var "Manifest mot mobbing", når det har vært spredt så bredt. Det er også klart at kvalitativ oppfølging og vurdering av resultater fra denne delen av manifestarbeidet blir vanskelig. Likevel er det meget viktig i og med at det gir mer utfyllende informasjon om effektiviteten ved siden av kvantitativ oppfølging.

Jeg syntes skoler er blitt mer profesjonell i arbeidet med mobbing. Dette tror jeg har bakgrunn i diverse programmer som er utarbeidet og som de kan følge. Jeg føler også at spesielt skolene er blitt flinkere å informere om å gripe tak i mobbing. – Foreldre, 7. kl

Vi skal nå gå videre til det innovative arbeidet som ble planlagt i løpet av Manifestet og gjort av manifestpartene hver for seg og sammen for å realisere felles visjon og mål.

6.2 Manifestpartenes engasjering av sine aktører på lokalt nivå

Denne delen av manifestarbeid ser ut til å ha vært mest fokusert på synliggjøring, informasjonsformidling og utvikling av materiell og på så måte på motivering og oppfordring til lokalt arbeid. For det første kan man nevne den omtalen som Manifest fikk i media da det ble undertegnet av manifestpartene 23. september 2002. Manifestet fikk også viktig støtte og synliggjøring gjennom nyttårstalene til H.M. Kongen 31. desember 2002 og Statsminister Kjell Magne Bondevik 1. januar 2003.

I tiden etter undertegnelsen ble det sendt ut brev fra alle manifestpartene til deres lokale medlemmer⁸. I rundskrivene ble de lokale partene oppmuntret til å slutte opp om innholdet i Manifestet. Et informasjonsskriv fra Utdanningsdirektoratet februar 2003, fortalte litt om videre gang i jobbingen med Manifestet. Det kom også et brev fra Utdannings- og forskningsminister Clemet (04.12.02), der hun oppfordret skolene til å ha et kontinuerlig fokus på læringsmiljøet og arbeidet mot mobbing, vold og rasisme. Selv om begynnelsen av arbeidet i Manifestet var praktisk tatt *tabula rasa*, ble det i løpet av en periode på seks måneder etablert en nasjonal forankring av Manifestet.

Vår beskrivelse og analyse i dette kapitlet bygger hovedsakelig på de dokumentene som har blitt listet tidligere (innledning til kapitlet 6). I tillegg til Manifestbeskrivelsen, har Manifestpartene gitt ut to aktivitetsrapporter, en for hvert av de to årene. Disse dokumentene gir et detaljert bilde av alt som er blitt iverksatt i løpet av Manifestperioden. Mens den første rapporten virker noe sprikende og oppstykket, har rapporteringen mot slutten av Manifestperioden utviklet seg til å bli mer brukervennlig, med klarere strukturering av rapportene og kategorisering av tiltakene. Dette reflekterer sannsynligvis en utvikling i den interne organiseringen av arbeidet blant manifestpartene mens Manifestet gikk sin gang. Siden disse dokumentene er lett tilgjengelig på Manifestets nettsted (mobbing.ls.no) har vi valgt å ikke repetere alle detaljer her. I det følgende har vi sett nærmere på manifesttiltakene separat for skole, barnehage og fritidsmiljøene og for hver manifestpartner. Vi har også kort beskrevet rammene for arbeidet innenfor de respektive mandater og virksomhetsområder.

6.2.1 Tiltak rettet mot skole

Alle manifestpartene, Utdanningsdirektoratet og Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD) er involvert i arbeidet i og rundt skolene, men partene henvender seg til ulike nivå i skolen. Hvordan manifestpartene har brukt kanalene sine i forhold til tiltak mot realisering av fellesmål, har vært opp til hver enkelt.

6.2.1.1 Utdannings- og forskningsdepartementet og Utdanningsdirektoratet

I forhold til rollefordelingen i Manifestet var det Utdanningsdirektoratet og Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD) som kunne rette tiltak mot hele skolemiljøet. UFD har et overordnet ansvar for alt som har å gjøre

Felles tiltakspakke Flere brev §9a i opplæringslov Bry deg! (VGS) Sammen mot mobbing!

⁸ Rundskriv til alle medlemmer: Utdanningsforbundet: "Vi tolerer ikke mobbing" (vår 2003), Kommunenes Sentralforbund: "Oppfølging av Manifest mot mobbing"(11.11.2002), Foreldreutvalget i Grunnskolen: FUG-info Nr. 3/2002 (oktober).

med elever i den norske grunn- og videregående skole. I forhold til arbeidet med Manifestet ville departementet gjennom ulike tiltak bidra til at skoleeiere og skoleledere arbeidet systematisk med å skape et godt læringsmiljø og med å motvirke problematferd. Kristin Clemet har som utdannings- og forskningsminister hatt et overordnet ansvar for at arbeidet med Manifestet har hatt fokus og progresjon gjennom de to årene MMM har eksistert. UFD har Utdanningsdirektoratet som sin "forlengede arm" ut mot de enkelte skolene.

Evalueringen viser at en uerstattelig innsats i Manifestet har vært det som Utdanningsdirektoratet har gjort gjennom sine kanaler, i form av koordinering av fellestiltak, oppfølging av initiativ fra UFD samt egne initiativ. Bidrag til mobbeprogrammene og de andre "integreerte" tiltakene ble beskrevet i begynnelsen av dette kapitlet (avsnitt 6.1). I tillegg til disse har Utdanningsdirektoratet sendt ut en felles tiltakspakke i løpet av det første manifeståret. Hva partene bidro med i dette, varierte. Det kunne for eksempel være i form av et brev. Utdanningsdirektoratet og UFD har også spredt informasjon om mobbing og Manifestet bredt, og oppmuntret til lokalt arbeid i flere brev, som vi allerede har henvist til.

I tillegg initierte Utdanningsdirektoratet tiltakspakken "*Bry deg*" for videregående skole. "*Bry deg*" ble utviklet i samarbeid mellom Utdanningsforbundet og Barneombudet, med faglig bidrag fra Lillegård kompetansesenter. Tiltaket har blitt evaluert og vi har sett nærmere på dette under avsnittet om KS (se Holmberg, 2003). Det har også blitt gjort et vedtak for å mobilisere barn og unge selv i arbeidet mot mobbing. På våren 2004 utlyste UFD en konkurranse "*Sammen! Uten mobbing*" der ungdom oppmuntres til å samarbeide for å finne kreative uttrykksmåter i kampen mot mobbing. Hensikten er altså å fremme arbeidet mot mobbing gjennom kunst og kultur blant barna og ungdom. Konkurransen avgjøres på våren 2005 og de beste bidragene premieres med 50.000 kr.

Det viktigste tiltaket av UFD (og regjering), og kanskje av alle tiltak iverksatt i Manifestet, er imidlertid den nye paragrafen § 9a i opplæringsloven⁹. Innholdet av denne er vist i boksen under.

Med denne paragrafen har det psykososiale miljøet blitt synliggjort og dets viktighet for opplæring fått anerkjennelse. Gjennom lovparagrafen har elevene og foreldre fått større grad av brukermedvirkning og bedre klageadgang. Skolen på sin side har fått tydeligere plikter, når det gjelder det psykososiale miljøet. I følge loven må skolene ha klare prosedyrer til vedtak i tilfelle mobbing skjer. Dette gir skolene faktisk også utfordringer til å forebygge mobbing og til å satse på det psykososiale miljøet. UFD har satset mye på spredning av informasjon om denne nye paragrafen. Det ble utgitt en publikasjon *Elevenes skolemiljø* i september 2004 om lovendringen, med informasjon særlig rettet mot elever og foreldre. Brosjyren kan også lastes ned fra Utdanningsdirektoratets mobbesider (mobbing.ls.no) eller hovedsiden (www.udir.no/), der Utdanningsdirektoratet oppmuntret til aktiv bruk av loven.

9 LOV 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova). <http://www.lovdatab.no/all/hl-19980717-061.html#9a-3>

§ 9a-3. Det psykososiale miljøet

Skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremje eit godt psykososialt miljø, der den enkelte eleven kan oppleve tryggleik og sosialt tilhør.

Dersom nokon som er tilsett ved skolen, får kunnskap eller mistanke om at ein elev blir utsett for krenkjande ord eller handlingar som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal vedkommande snarast undersøkje saka og varsle skoleleiinga, og dersom det er nødvendig og mogleg, sjølv gripe direkte inn.

Dersom ein elev eller forelder ber om tiltak som vedkjem det psykososiale miljøet, deriblant tiltak mot krenkjande åtfærd som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal skolen snarast mogleg behandle saka etter reglane om enkeltvedtak i forvaltningslova. Om skolen ikkje innan rimeleg tid har teke stilling til saka, vil det likevel kunne klagast etter føresegnene i forvaltningslova som om det var gjort enkeltvedtak.

Føyd til med lov 20 des 2002 nr. 112 (i kraft 1 april 2003, etter res. 20 des 2002 nr. 1735).

6.2.1.2 Utdanningsforbundet

Utdanningsforbundet er lærerne og rektorene sitt fagforbund og tiltak mot mobbing fra dette holdet er rettet mot disse. De har i arbeidet med Manifestet hatt mulighet for å sende informasjon ut til alle fylkeslag, kommunallag og lokallag ved hver skole, samt direkte ut til alle skolene i landet. Utdanningsforbundet er en interesseorganisasjon, og kunne derfor ikke pålegge barnehagestyrere, rektorer, og pedagogisk personale å jobbe med MMM men kun oppmuntre til det.

Et brev til lærere og rektorer
Antimobbeplakater
Stipendordning til lærere
Mangfold og dialog (MOD)
Påvirkning på lærerutdanning
(Bry deg)

Utdanningsforbundet oppmuntret tidlig gjennom et brev fra lederen Helga Hjetland til å fokusere på mobbing i skolen. Hjetland skrev bl.a.

”Det er viktig at barna, allerede fra de er små, har lært gode strategier for å vite hva de bør gjøre i sosialt vanskelige situasjoner. Derfor må hele voksenmiljøet i barnehagen og på skolen ta del i arbeidet for å motvirke mobbing. Kompetansen til den enkelte førskolelærer og lærer må styrkes. Hele kollegiet må opptre som et kollektiv og som medspillere for hverandre” (Hjetland, 2002)

Videre fulgte Utdanningsforbundet opp med utsending av antimobbeplakater. Disse plakatene skulle settes opp på de enkelte skolene. Plakatene ble utviklet for barnehage, grunnskole og videregående skole.

En av Utdanningsforbundets viktigste bidrag i Manifestet har vært tiltak rettet mot kompetanseheving blant skoleansatte. Det er gitt midler til lærerutdanningen innen høyere utdanning for å gi mulighet for fagpersonalet å utvikle sin faglige kompetanse innen temaet. Videre er det blitt iverksatt en stipendordning til ansatte med tanke på kompetanseutvikling og andre tiltak mot mobbing. Dette er et stipend som førskolelærere og allmennlærere og andre interesserte kan søke på. Stipendene blir tildelt fortløpende. Utdanningsforbundet har også tilbytt noe kurs til sine medlemmer og bidratt med litteratur om mobbing. Intervjuene viser også at Utdanningsforbundet har vært med å påvirke den nye rammeplanen for lærerutdanningen, med den hensikt at kompetanseutvikling innen allmennlærerutdanning skulle bli styrket på området mobbing og atferdsvansker. Nå har temaet mobbing blitt

forankret i rammeplanen for allmennlærerutdanning som et tverrfaglig emne. Man kan si at dette er en god start mot å adressere lærerutdanning som en sentral del av Manifestet, selv om arbeidet i dette området kom inn i bildet faktisk ganske sent, bare i løpet av andre året.

I tillegg har Utdanningsforbundet lansert flere pakker som kan brukes i skolene, f.eks. *"Mangfold og dialog"* (MOD) for barnehage og grunnskole. Denne pakken er opprinnelig utviklet mot rasisme, så den kan faktisk også regnes sammen med de integrerte tiltak presentert tidligere i kapitlet 6.1. Utdanningsforbundet har også bidratt til spredning av informasjon om den nye arbeidsmiljøloven for elever (§ 9a i opplæringsloven), samt deltatt i utvikling av en webportal for ungdom sammen med de øvrige UHO¹⁰-medlemsorganisasjonene.

6.2.1.3 Barneombudet (BO)

BO er et partipolitisk uavhengig og nøytralt organ som skal fremme og ivareta barns rettigheter i Norge. Organisatorisk er det underlagt BFD. BO var altså initiativtaker til Manifestet, og tok kontakt med de organisasjonene de mente måtte være med for at en skulle nå ut til elever, lærere, ledere i skolen og foreldre. De har selv tatt initiativ til noen tiltak, samt samarbeidet med flere manifestparter om andre initiativ. BO sin viktigste kommunikasjonskanal har vært gjennom brev ut til alle elevrådene i den norske skole, og egne websider om mobbing. De har også jobbet en del gjennom media.

Initiativ til Manifest mot mobbing
"Det store oppdraget"
Stafetten

BO sitt hovedtiltak, foruten å ta initiativ til selve Manifestet, må sies å være *"Det store oppdraget"*. Dette kan sies å være et av hovedtiltakene i hele Manifestet som hadde sitt oppspring i det. *"Det store oppdraget"* er rettet mot alle elevrådene i skolen, og legger opp til at elevrådsrepresentantene tar kontakt med ordførerne for å underskrive et lokalt forankret manifest. På websiden til BO er det en egen bruksanvisning for fremgangsmåten for å få undertegnet et lokalt manifest. Partene som deltar er ordfører, rektor, en representant fra foreldreutvalget (FAU) og elevrådslederen. Dette har vist seg å være et populært tiltak der skoler og ordfører slutter opp om lokale manifest. BOs Elevrådsportalen viser at skoler fra alle fylker har underskrevet lokale manifest, i minst 113 kommuner (20.9.2004). Media har også vært aktive i forhold til undertegnelse av lokale manifest. Det har også fått oppmerksomhet i nasjonale media (TV2 21.9.2003).

BO har også lagt opp til en *Stafett* som går mellom fylkene. Det er en versjon av *"Det store oppdraget"*, men på fylkesnivå.

6.2.1.4 Kommunenes Sentralforbund (KS)

KS representerer skoleeierne og er kommunesektorens arbeidsgiver- og interesseorganisasjon. Det vil si at de er indirekte involvert m.h.t. elever og lærere, men kan påvirke satsingen i kommunene. De skal blant annet videreutvikle kommuner og fylkeskommuner som aktive skoleeiere med vekt

To brev
Sammen med BO:
"Det store oppdraget"
Stafetten
Vold i skolen –bok til alle skoler og ordførerne
Voldskonferansen (årlig)

¹⁰ Utdanningsgruppenes hovedorganisasjon <http://www.uho.no>

på kvalitetsoppfølging og lederutvikling. I manifestarbeidet har KS benyttet sine kanaler ut til medlemmene i form av informasjonsskriv. De ville da i teorien nå ut til alle fylkesrådmenn, fylkesordførere, kommuneordførere og rådmenn i kommunene i Norge. Gjennom KS skulle arbeidet med Manifestet, i prinsippet, sikre at en fikk involvert og satt fokus på Manifestet hos ledere i fylker og kommuner. Som en interesseorganisasjon, kunne KS imidlertid ikke pålegge fylker og kommuner å jobbe med Manifestet men kun oppmuntre til det. KS har deltatt i flere tiltak blant annet sammen med BO.

KS har gått sammen med BO om *"Det store oppdraget"* og *"Stafetten"*. Som vi har vært inn tidligere i rapporten, har KS sendt flere brev ut til alle ordførere og rådmenn på kommunalt nivå og på fylkesnivå, der det blir informert om Manifestet, *"Det store oppdraget"* og *"Stafetten"*. KS sendte ut en bok til alle grunnskolene og ordførerne i Norge. Boken heter *"Vold i skolen"*, og er skrevet av Per Isdal. KS arrangerer *"Voldskonferansen i Bergen"* hvert år. I 2003 var Manifest mot mobbing hovedtema.

Videregående skole. Tiltak i Manifestet har blitt rettet mot videregående skole i mye mindre grad enn mot grunnskolen. Med utgangspunkt i de resultatene som kom frem i undersøkelsen *Mobbing i videregående skole* (Sandsleth og Foldvik 2000) (noe av resultatene vist i kapitlet 4.3), ble det i perioden høst 2001 til vår 2003 gjennomført et pilotprosjekt kalt *"Bry deg! Miljøfremmende og forebyggende tiltak i videregående skole"*. Lillegården kompetansesenter (LKS) var prosjektansvarlig.

Fint at det [Mobbing] blir løftet fram, mobbing er et stort problem i hele samfunnet. Alle tiltak som kan bidra til at et barn får en bedre hverdag, er prisverdig. Men jeg tror ikke lenger det er barn som er de verste mobberne! – Foreldre, VGS

Det viste seg å være vanskelig å rekruttere videregående skoler til prosjektet. I følge Flaatten (2004) fra LKS er noe av grunnen til dette interne prioriteringer i skolene hvor det faglige fokuset var sterkere enn det sosialpedagogiske. Et annet forhold som spilte en viss betydning for at noen av skolene som de var i kontakt med sa nei til deltakelse, var den sterke forventningen til at prosjektdeltakelsen skulle gi en målbar forbedring i elevmiljøet. Mens dette i og for seg ikke kan sies å ha vært en urimelig forventning, var det vanskelig for LKS å gi "garantier" på forhånd for at skolens forventning ville bli innfridd. Kun tre videregående skoler sa seg interessert i å delta i prosjektet, etter at det var sendt ut invitasjoner til 130 videregående skoler og informasjon til utdanningsadministrasjonen i sju fylkeskommuner i Østlandsområdet om gratis deltakelse i prosjektet.

Prosjektet har blitt evaluert av Institutt for Spesialpedagogikk i universitet i Oslo (Holmberg, 2004). Evalueringsrapporten knytter analysen til skolenes sosialpedagogiske arbeid mer generelt og konkluderer at pilotprosjektet har vært vellykket. Holmberg (2004) beskriver sin hovedkonklusjon slik:

Konklusjonen på hovedspørsmålet i denne evalueringen om hvorvidt prosjektet *"Bry deg!"* har betydd noe for deltakerskolenes arbeid med elevenes psykososiale miljø, er at prosjektet i stor grad har gjort det. Evalueringsresultatet viser ubetinget positive responser fra informantene om at prosjektinnsatsen har vært en støtte og bidratt til å videreutvikle skolenes miljø- og trivselskapende arbeid. Prosjektet har bidratt til å igangsette en forbedringsprosess på den enkelte deltakerskolen. Opprettelsen av miljøgruppa og erfaringene til deltakerne viser at dette har fått stor betydning med hensyn til å systematisere og samordne skolens totale innsats omkring miljøarbeid.(s. 59)

Likevel peker evalueringen også på problemområder og utfordringer for videre arbeidet. Det viktigste ser ut å ha vært prioritering av dette arbeidet, særlig blant lærere, i forhold til tid. Her finnes det noe som er meget relevant også for skoler utenfor dette pilotprosjektet.

Tidsfaktoren virker å være den vanligste praktiske barrieren i innovasjonsarbeid, og er dermed en kritisk faktor med hensyn til å lykkes. Bry deg!- prosjektet var intet unntak fra denne reglen. Her ligger det en utfordring for skolene i forhold til å prioritere tid til drive kvalitetsutvikling. (s. 59) (...)Det kan se ut som om det var elevene på skolen som var mest involvert i de aktiviteter som ble iverksatt av miljøgruppa. Lærerne på skolen var i mindre grad aktive, og det virker som om de ikke opplevde miljøaktivitetene så forpliktende som egen undervisning. (Holmberg, 2004, 60.)

Prosjektkonseptet utgjør i dag en viktig del av innholdet i "Veileder for skolens ledere og ansatte", som er ett av to hovedprodukt i tiltakspakken *"Bry deg! Ingen mobbing i videregående opplæring"* som ble sendt til alle landets videregående skoler våren 2004. I forbindelse med Manifest mot mobbing nedsatte det tidligere Læringssenteret høsten 2003 en arbeidsgruppe som har hatt ansvaret for utarbeidelsen av tiltakspakken.

6.2.1.5 Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG)

FUG er et rådgivende organ for UFD, og skal ivareta foreldrenes interesser i skolesammenheng og gjennom det også arbeide for et godt samarbeid mellom hjem og skole. I arbeidet med Manifest mot mobbing har FUG blant annet laget informasjonsfoldere til foreldre. Det er også sendt ut informasjon til alle FUG ved hver enkelt skole gjennom rektorene.

Informasjonsskriv
Stopp mobbing! Gode råd til foreldre
Kurs- og foredragsvirksomhet
Grunnskolenes uke

FUG har, gjennom sitt informasjonsskriv, informert om at de er en av manifestpartene, og det skal være en foreldrerepresentant som er med på å skrive under de lokale manifestene. De har også på sine websider lagt ut materiale om mobbing, som kan lastes ned. FUG har laget et informasjonshefte *"Stopp mobbing! Gode råd til foreldre"*. Dette var et av de integrerte tiltakene som fikk støtte fra Utdanningsdirektoratet og som ble nevnt tidligere (kapittel 6.1). FUG hadde heftet ferdig allerede når Manifestet begynte. Med midlene FUG fikk, kunne de tilby heftet til skolene rett etter Manifestet begynte. FUG har også sent et brev til alle foreldreutvalgene ved skolene i Norge for å informere om foreldres medansvar og rolle i arbeidet mot mobbing.

Riktig å sette fokus på dette [Manifestet]. Det er et vanskelig tema, og derfor er det viktig å være åpne og involverende i arbeidet mot mobbing. Vi har opplevd, på barneskolen, at rektor ikke tok problematikken på alvor, før foreldre/FAU fikk satt det på dagsordenen – *Foreldre, Ungdomsskole*

FUG driver også kurs- og foredragsvirksomhet rettet mot skoler, kommuner og fylker over hele landet. Temaet på slike kurs er blant annet mobbing/læringsmiljø. I tillegg er FUG en arrangør av Grunnskolenes uke. Temaet i 2003 var "Læringsmiljø og mobbing", med slagordet "Ingen utenfor!". I den forbindelse sendte FUG materiell til alle grunnskolene, med forslag til tiltak/ideer, en aktivitet som fikk mye oppmerksomhet i media.

6.2.2 Tiltak rettet mot barnehage (BFD & Utdanningsforbundet)

Barnehagene hører hjemme under Barne- og familiedepartementet (BFD). De var opprinnelig ikke med som en manifestpartner, men kom med våren 2003. Barnehagene fikk likevel informasjon om manifestet, da Utdanningsforbundet har mange medlemmer som jobber i barnehager. Allerede før Mobbemanifestet startet Barne- og familiedepartementet *Den store kvalitetssatsingen i norske barnehager* (2001), med det mål at innen utgangen av 2003 skulle alle barnehager ha etablert redskaper og systemer for å videreutvikle og sikre barnehagens kvalitet.

Den store kvalitetssatsingen i barnehager
Barnehagekonferanser
Verdiprojekt "Skal – skal ikke"
Kompetanseutviklingsprogrammer
"Steg for steg" og
"Du og jeg og vi to"

Innsatsen innenfor Manifest mot mobbing i barnehage inngikk i BFDs kvalitetssatsning i barnehagene. Dette vil si at nesten alle tiltak som ble rettet mot barnehagene i Manifestet var integrerte tiltak som eksisterte uavhengig av Manifestet, men ble regnet under den store Manifestparaplyen. Konkrete tiltak i barnehagene er *barnehagekonferanser*, "*Den gode barnehagen*" i mai 2004, i regi av BFD der mobbing er satt som tema. Det eneste Manifestproduserte tiltak rettet mot barnehagene er en informasjonsbrosjyre til barnehageansatte, *Mobbing i barnehage, et hefte for deg som arbeider i barnehagen*, som skal bidra til å sette fokus på mobbing i barnehagene. Hftet ble utviklet i samarbeid mellom BO har BFD (og Kari Lamer fra Oslo universitet).

BFD har også finansiert en del eksisterende mobbeprogrammer (eller programmer som er relevant i denne forbindelse), som allerede ble tatt opp i kapittel 6.1 I et verdiprojekt "*Skal – skal ikke*" skal deltakerne jobbe aktivt med verdispørsmål som er forankret i rammeplanen for barnehagene eller læreplanen for skoleverket. Programmet "*Mangfold og dialog*" (MOD) er også utviklet for bruk i barnehager, og er tilgjengelig gjennom Utdanningsforbundet. Videre er det lansert forsknings- og utviklingsarbeid om mobbing i barnehagene, og to program for utvikling av sosial kompetanse; "*Du og jeg og vi to*" og "*Steg for steg*".

En kan konkludere med at i forhold til konkret arbeid, særlig Manifestproduserte tiltak, hadde barnehagene en minimal rolle i Manifestet. Samtidig ble barnehagene i økende grad profilert i dette arbeidet, særlig i løpet av det andre året. Denne profileringen fant sted gjennom framheving av temaet sosial kompetanse og atferdsvansker, men i noen grad også mobbing, i ulike sammenhenger under kvalitetssatsingen. For BFD var det viktigste å integrere alt utviklingsarbeidet innen kvalitetssatsingen i barnehagemiljøet, som var relatert til arbeidet i Manifestet mot mobbing, til dette arbeidet.

6.2.3 Tiltak rettet mot fritidsmiljø (BFD)

Aktiviteten som drives av barne- og ungdomsorganisasjonene i Norge utgjør en viktig og positiv del av mange unges fritid. Samtidig er LNU bevisst at organisasjonene også er en arena hvor det har skjedd handlinger mot medlemmer som er krenkende og ødeleggende for den enkelte.
- Hildegunn Brattvåg, nasjonal konsulent, LNU

Midler til 3 hovedfritidsorganisasjoner for antimobbearbeidet
Eksempler av bruk:
Action mot mobbing (UF)
MobbStopp-seminar (4H)
Webportalen www.ung.no

BFD har også ansvar for fritidsmiljøene. BFD har lansert en bred innsats mot mobbing i fritidsmiljøene ved å bevilge vel en million kroner til dette. Dette er penger som er gitt til tre

hovedfritidsorganisasjoner: Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjon (LNU), Ungdom og fritid (UF), og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon Ungdom (FFOU). Bruk av midler var ikke forhandsdefinert av BFD, men var stilt til disposisjon for egen kreativitet i disse miljøene, særlig blant ungdom selv.

Nettsidene til disse organisasjonene viser noe om bruk av disse midlene. Ungdom og fritid har startet et prosjekt "*Action mot mobbing*", som er et kurs rettet mot ungdom og ansatte i klubb. De første kursene er blitt arrangert i Bergen i september og i Oslo i oktober og den siste finner sted i desember 2004. I tillegg til diskusjon, er hensikten med kursene å lage konkrete anti-mobbetiltak i den enkelte klubb. Norske 4H har organisert et kreativt *MobbStopp-seminar* (5.11.2004) til ungdom fra frivillige organisasjoner. Med bakgrunn i Manifest mot mobbing jobber 4H med å utarbeide en håndbok med samspillsaktiviteter tilpasset barne- og ungdomsorganisasjoner og seminaret skal legge grunnlaget for innholdet i boka.

BFD har videre bidratt til finansiering av noen prosjekt som for eksempel utviklingen av webportalen <http://www.ung.no>. Dette er en portal til barne-, ungdoms- og familieforvaltningen for offentlig informasjon rettet mot ungdom, der det også er informasjon om mobbing. BFD har også, sammen med resten av regjeringen, bidratt i prosjekt som *No1Out*¹¹, som er et antimobbeprogram laget av ungdommen selv.

I tillegg til tiltak direkte koblet til Manifestet, finnes det andre nasjonale tiltak mot ulike former av mobbing innen fritidsmiljø. Et eksempel er *Trygg!* mot seksuell grenseoverskridende adferd startet i LNU i 2003¹². En svensk undersøkelse, referert til i LNU sitt nettsted (www.lnu.no), har vist at "sju av ti tenåringsjenter er blitt kalt hore, ludder eller bitch. Seks av ti har opplevd å bli klådd på. Også i den videregående skolen blir jenter utsatt for seksuelle kommentarer, ryktespredning og krenkende berøring." *Trygg!* er siktet mot trakassering av tenåringsjenter og har en ny bestemmelse om seksuell trakassering i Likestillingsloven fra i fjor på bakgrunn. Likestillingsloven krever at ansvarlige forebygger og hindrer seksuell mobbing, og på så måte setter ansvaret hos ledere i organisasjoner. LNU har publisert en veiviser for ledere i organisasjoner. Etterspørsel etter veiviseren har vært så stort at de har måttet trykke opp i nye opplag. Nå jobber LNU med å lage et verktøyhefte som skal inspirere ledere til å snakke om samværsformen i organisasjonen. Hftet er en samling dem metoder for hvordan en kan gjøre dette på en inkluderende, kreativ og uhøytidelig måte.

Fritidsmiljøene, sammen med barnehagene, ble inkludert i Manifestet cirka et halvt år etter at arbeidet med skolene hadde begynt. Ved siden av finansiering, har tiltak i Manifestet bare i minimal grad vært rettet mot fritidsmiljøene. Man kan si at ved å rette midler til utvikling av mobbetiltak, har manifestpartene lagt ansvaret for dette arbeidet på disse miljøene og deres egen kreativitet i utviklingen av nye tiltak. Utgangspunktet for BFD har vært at barn og ungdom blir inkludert som aktive drivere for antimobbearbeidet i disse miljøene. Det er uten tvil noe som gir resultater, som vi har vist ovenfor. Man kan imidlertid tenke seg at dette arbeidet bør støttes med faglig bidrag og/eller kompetanseheving blant ansvarlige gruppeledere innen mobbetematikken.

11 <http://www.no1out.no>

12 <http://www.lnu.no/pages/nyhet.asp?nr=3556>

6.3 Kommunenes og fylkeskommunenes arbeid med planlegging og gjennomføring av programmene og tiltakene

6.3.1 Tiltak fra KS rettet mot kommunene og fylkeskommunene

KS har sendt to brev ut til alle de øverste kommunale lederne – ordførere, fylkesordførere, rådmenn og fylkesrådmenn. Det første brevet ble sendt i november 2002, med intensjon om å informere om Manifestet og oppfordre til aktivt arbeid mot mobbing, samt å innlemme problemstillinger om det i lokale mål. Det står i brevet at

”... KS oppfordrer særlig dere, øverste kommunale lederne, til å gå foran i arbeidet og klart markere null-toleranse når det gjelder mobbing.”

Et år senere, i oktober 2003, sendte KS et oppfølgingsbrev med en gratis bok ”Vold i skolen”. Boken ble delt ut via ordførere til alle skolene – barneskolene, 1-10 skolene og ungdomsskolene. Boka ble også delt ut til videregående skoler via fylkesordførere. Brevet inkluderte også informasjon om fellesprosjektet mellom KS og BO, ”Det store oppdraget”. Målet med brevet var å få elevrådene og ordførerne til å møtes og undertegne ”et lokalt manifest og sammen arbeide for en kommunal forpliktende prosess”. Ved siden av ”Det store oppdraget”, som er rettet mot skolene, et konkret tiltak de særlig har blitt henvist til å bidra med er det andre fellesprosjektet mellom KS og BO, ”Stafetten”, som går mot fylkene og deres arbeide mot mobbing.

Lovparagrafen om elevenes skolemiljø (§ 9a), som trådte i kraft 1. april 2003, har vært et viktig tiltak som setter krav og forplikter skoleeiere og skoler i arbeidet mot mobbing. Det er lite informasjon tilgjengelig om kommunenes og fylkeskommunenes arbeid på dette området.

6.3.2 Hvordan fulgte kommunene og fylkeskommunene opp Manifestarbeidet?

I evalueringen ville vi se nærmere på hvordan brevene, som KS sendte til alle fylkesordførere og fylkesrådmenn og disse ”oppfordring” til arbeidet mot mobbing, ble fulgt opp i fylkene og kommunene. En måte å få vite noe om dette var å se på fylkeskommunenes tilstandsrapporter for utdanningssektoren. Fylkeskommunene innrapporterer årlig til Utdanningsdirektoratet og denne er faktisk den eneste offentlig oppsummering som er landsdekkende. Etter lanseringen av Manifestet i 2002 ble det i denne rapporteringen inkludert spørsmål om arbeidet omkring lærings- og oppvekstmiljø. Disse rapportene viser at det skjer mye i fylkene og kommunene. Tabell 23 viser svarene på spørsmålet ”om skoleeier har utarbeidet lokale mål mot mobbing”, for 2002 og 2003.

Tabell 23. Antall skoleeiere som har utarbeidet lokale mål mot mobbing. Totale tall. (Tilstandsrapport for utdanningssektoren 2003. Utdanningsdirektoratet, 2004, s. 32-33).

Antall kommuner				Antall fylkeskommuner			
Ja		Nei		Ja		Nei	
2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
169	221	234	189	9	7	9	12

Fylkeskommunen i Akershus og Oslo er rapportert samlet i fjor, i år rapporteres disse hver for seg.

I aktivitetsrapporten til Manifestet for det første året nevner manifestpartene at ”det har vært bred oppslutning om antimobbetiltak i kommuner og fylkeskommuner”. Som Tabell 19 viser, var det 169 kommuner som rapporterte om tiltak det første året dette ble spurt om og 221 i det andre året. Antall kommuner som hadde blitt aktive i arbeidet mot mobbing økte altså med 52 eller cirka 13 % fra 2002 til 2003. Nå har mer enn halvparten av kommunene vedtatt slike mål. Når det gjelder fylkeskommunene viser Tabell 25 at utviklingen med mobbearbeidet har ikke gått den samme retningen som i kommunene. Antall fylkene som har utarbeidet lokale mål var mindre i det andre året (7) enn det første (9). Utdanningsdirektoratet hadde større forventninger om fylkenes sitt arbeid og er ikke helt fornøyd med utviklingen i løpet av andre året. De skriver i tilstandsrapporten for 2003: *I rapporteringen synes det som om fylkeskommunen i mindre grad har fulgt opp arbeidet mot mobbing* (s. 33).

I evalueringen ville vi se nærmere på hvilken påvirkning KS sine brev hadde på skoleeierens arbeid mot mobbing. Tross alt var de brevene sendt til alle ordførere, et av de viktigste, hvis ikke det viktigste spesifikke tiltak som KS gjorde i Manifestet.

Vi bestemte oss for å sende en undersøkelse til ordførere om hvordan Manifestet hadde påvirket arbeidet deres og hvordan de hadde opplevd Manifestet. Undersøkelsen hjalp oss b.l.a. for å få kartlagt hele tiltakskjeden fra manifestpartene til regionale aktører og videre til de lokale miljøene, dvs. skolene, barnehagene og fritidsmiljøene. En e-postundersøkelse ble sendt til alle fylkesordførere og fylkesrådmenn i Norge og et elektronisk spørreskjema til alle ordførere og rådmenn i kommunene i de fem fylkene som hadde blitt valgt ut for nærmere granskning i evalueringen. I undersøkelsen spurte vi hvor godt de kjenner innholdet i Manifestet mot mobbing, og hvordan de selv har tatt budskapet videre blant sine aktører. Metoden og skjemaene som ble brukt er beskrevet nærmere i Vedlegg 1. Resten av kapitlet beskriver resultatene fra disse undersøkelsene.

Fylkesordføreres og fylkesrådmenns reaksjon på Manifestet

I spørreundersøkelsen som vi sendte ut til alle fylkesrådmenn og fylkesordførere, fikk vi kun fire svar. Nøkternt sett kunne en her forvente 19 – 38 svar alt etter om minimum begge parter sendte et svar (det er og noen fylker som har en rådmannsgruppe). Ved siden av at en slik respons kan si noe om engasjementet på fylkesnivå, kan det være flere element som spiller inn på responsen. Noen av henvendelsene våre er gått direkte til opplæringsjef/avdeling i fylket (dette var ikke hensikten). Mens det er mulig at de har nedprioritert en henvendelse om en spørreundersøkelse (tidspress), er det også mulig at Manifestet ikke har vært et høyt prioritert arbeid hos fylkesrådmannen eller fylkeordføreren. Det trenger imidlertid ikke si noe om arbeidet fylket ellers har lagt ned i sitt arbeid mot mobbing.

Av de fire svarene vi fikk inn, er det ingen som sier at Manifestet har medført noen endring. De sa at de allerede var i gang med arbeid mot mobbing. Enkelte viser blant annet til bruk av Elevinspektørene og andre faktorer enn Manifestet (ikke spesifisert).

Det er ikke mulig å dra langt strekkende konklusjoner basert på den beskjeden responsen vi fikk til undersøkelsen. Det ser imidlertid ut at KS sitt brev har hatt lite effekt på fylkesrådmenns og fylkesordføreres arbeid og fylkeskommunenes engasjement til arbeidet mot mobbing og at de syns i mindre grad fulgt opp Manifestet.

Reaksjon på Manifestet av ordførere og rådmenn i kommunene

Det ville vært logisk å tenke på at det at KS har sendt ut brev til alle sine medlemmer og bedt dem om å være imøtekommende, har gjort det lettere å nå gjennom til ordfører og fylkesordfører for elever. Imidlertid antyder resultatene fra 48 ordfører og rådmenn i vår spørreundersøkelse at med noen få unntak har de stort sett vært på siden av arbeidet mot mobbing i fylkene og kommunene. Blant disse ordførere og rådmenn var det bare en tredjedel (n=15) som kjente til innholdet i informasjonsbrevet KS har sendt til dem. For enkelte var årsaken en direkte videreføring av brevet til etater for skole og barnehage/skolekontoret. Av de som kjente til brevet, spurte vi hvordan det hadde blitt fulgt opp i kommunen. Et eksempel på responsen fra en av kommunene var som følger:

Vi hadde etablert tiltak mot mobbing i barnehage, skole og på arbeidsplassene, og tolket brevet som en bekreftelse av at vi var på rett veg.

I denne eksempelkommunen hadde tiltak mot mobbing allerede blitt iverksatt, så brevet ikke ledet til noe nye tiltak eller lignende hos ordføreren. Det ble bare notert som bekreftelse på et tidligere valg. Andre kommuner skriver at det brevet var et "startskudd" for arbeidet mot mobbing, og andre igjen skriver at det hjalp til med å sette fokus på arbeidet mot mobbing i kommunen sin. Det er også tydelig at flere kommuner har sendt brevet videre direkte til de som jobber i skolen eller har med skolen å gjøre sentralt i kommunen (skolekontoret, etat for oppvekst osv.).

Vi ville også vite hvor godt ordførere og rådmenn kjente Manifestet og hvis det hadde hatt noe påvirkning på deres arbeid. Som tabell 24 viser, hadde nesten alle (n=40, 83 %) hørt om det. De fleste (n=29, 60 %) også svarte at Manifestet hadde hatt noe påvirkning på deres arbeid.

Tabell 24. Kjennskap til Manifestet og påvirkning på arbeidet blant ordførere og rådmenn. Prosent og antall. (N=48)

		Prosent	Antall
<i>Har du hørt om Manifest mot mobbing?</i>	Ja	83	40
	Nei	17	8
<i>Har det nasjonale Manifestet mot mobbing hatt noe påvirkning på ditt arbeid?</i>	Ja	60	29
	Nei, ikke noe i hele tatt	28	13
	Vet ikke	12	5
	Ikke svart	2	1

Når vi ba om en nærmere beskrivelse av mulig påvirkning, viste mange til bevisstgjøring og "inspirasjon". "Nytt fokus" ble også nevnt. Meningene som ordførere og rådmenn i kommunene har om Manifestet og dets påvirkning støtter altså det som manifestpartene selv

så som de viktigste resultatene, som beskrevet tidligere (kapittel 5). Noen eksempel på beskrivelse av påvirkningen er:

Bevissthet. Samtale med elever.

Det ble brukt som inspirasjon og modell for vårt manifest.

Det har gjort at jeg er blitt mer bevisst som enkeltmenneske, samt at jeg tar med problemstillingen inn i de taler som jeg holder. Som Ordfører har jeg et ekstra ansvar for å fronte denne problemstillingen.

Har blitt mer bevisst i en del situasjoner.

Jeg har deltatt på en rekke arrangementer i regi av skolene i vår kommune. Oppfatter dette som svært positivt, og at de har virket "samlende" på elevene, viktig bevisstgjøring.

Sjølvsagt om våre skular og barnehagar har arbeidd med mobbeproblematikken lenge før det nasjonale Manifestet kom, har det på nytt sett fokus på mobbingsarbeidet lokalt.

Analyse av svarene til et videre spørsmål om partene og det sentrale innholdet i Manifestet, viste at nesten alle hadde en vag forståelse av hvem manifestpartene er. Flere koblet Manifestet til partene i arbeidslivet. De fleste hadde likevel fått med seg et generelt bilde om hva Manifestet gikk ut på.

Et av spørsmålene var "Hvilke tiltak eller aktiviteter vil du, som ordfører/rådmann, si du har gjennomført som en følge av satsingen Manifest mot mobbing?". Svarene her varierte fra at de ikke hadde gjort noen ting til det å ha et svært bevisst forhold til arbeidet mot mobbing.

Jeg har ikke gjort noe spesielt.

Jeg besøker alle skoler og barnehager i kommunen en til to ganger i året. For meg er det viktig å høre etter hvordan disse jobber med saken. Som ordfører blir det også en oppgave å gi politikerne i kommunen informasjon om status, samtidig som vi politikere er bevisst på vår egen rolle.

Stilt spørsmål om situasjonen vedr. mobbing i forskjellige fora. Vedtok eget manifest i elevenes kommunestyre. Har oppfølging av dette som tema i møte i elevenes kommunestyre xx. november. Da skal elevrådene rapportere tilbake hva de har gjort.

Utover å ha vore med å drøfta problematikken med eigne leiarar, kan eg ikkje skryta over at eg personleg har gjennomført konkrete aktivitetar.

Flere svarte at de har deltatt på underskriving av lokale Manifestet. De påpeker selv symbolikken i dette og ser på det som et meningsfullt tiltak.

Om sin egen opplevelse av manifest mot mobbing og arbeidet med dette i egen kommune sier de:

Manifestet medvirket til en forsterking og fornyelse av antimobbearbeidet i kommunen. Arbeidet har vært ansett som både viktig som helseforebyggende arbeid og for å bedre trivsel og arbeidsmiljø spesielt i skolene.

Det er seriøst håndtert, og har satt fokus på en viktig sak.

Det er et viktig arbeid som har kommet i gang, det er viktig at det blir videreført. Vi ønsker at det skal være nulltoleranse mot mobbing.

Mitt inntrykk er at det vert arbeidd godt i barnehage og skule. Kanskje er det behov for å fokusera meir på mobbing i vaksenmiljøet. Korleis bør politikarar, pressa arbeidskollegaar vera gode førebilete for ein mobbefri kvardag.

Vi tar dette seriøst.

Sett under ett kan det virke som om de aller fleste ordførerne og rådmennene som har svart på denne undersøkelsen har et positivt inntrykk av Manifestet og arbeidet som er gjort lokalt. Kunnskapen om at Manifestet eksisterte var bra, og enkelte la vekt på at det var viktig med det initiativet regjeringen har vist. Andre påpekte at lanseringen av Manifestet var en anerkjennelse av det arbeidet en allerede hadde gjort lokalt over lang tid. Slikt er det med på å gi et videre løft i arbeidet. Det kan også virke som om KS har lyktes bedre med å nå ut til sine lokale ordførere og rådmenn enn de som sitter på fylkesnivå. Dette kan ha noe med hvem som sitter nærmest "folket" å gjøre. I sin kronikk antyder lederen til KS at dette kan også ha sammenheng med at "mobbing synes mest utbredt i yngre årstrinnene"¹³. Det er tross alt svært mange elever i den videregående skole, som blir mobbet (i følge Elevinspektørene 2004 ble nesten 2500 mobbet ukentlig – se Tabell 17). Det ser ut at vår forståelse om videregående skolene og om arbeidet der er så sterk fagbetonet at det tar tid å forandre disse tenkningsmåtene og gi plass på muligheten at arbeidsmiljøproblemene som for eksempel mobbing kan også oppstå på dette nivået. Denne diskusjon kommer vi tilbake til i kapitlet 7.

Det ser også ut at det finnes ikke en utfyllende dokumentering av fylkeskommunenes og kommunenes arbeid mot mobbing, og det fikk vi evaluering ikke heller. I sin kronikk, som har allerede blitt nevnt ovenfor, viser KS lederen en følgende beskrivelse av arbeidet som fylkene, kommunene og skolene er med:

Skoler, kommuner og fylkeskommuner arbeider også på andre måter med å få bukt med mobbing og plaging, og det rapporteres om et vidt spekter av tiltak hvor elevene selv er aktive, så som rollespill, revy, antimobbetog, vinn-en-venn-lek og kommunal antimobbelov. Dette kombineres med langsiktig, systematisk oppfølging fra ledelse og ansatte. Stadig flere skoleeiere utfører regelmessige trivselsundersøkelser, bl.a. gjennom deltakelse i prosjektet Effektiviseringsnettverkene, og resultatene brukes aktivt i oppfølging av skolene. Et stort antall skoler har tatt i bruk sentralt veiledningsmateriell og har gjennomført eller er i ferd med å gjennomføre kompetanseheving om temaet for ledelse og ansatte. - Halvdan Skard i kronikken "Nulltoleranse for mobbingen – veien videre", 4.10.2004

Videre viser rapportering fra Utdanningsdirektoratet at prosjektet "Verdier i skolehverdagen" (2002-2005), som ble iverksatt for å styrke verdiformidling og verdibevistgjøring i skolen, har følgert til stor inntresse i kommuner, fylker og på skoler for å arbeide med verdier. Alle fylkene (fylkesmannens utdanningsavdeling) skal ha utarbeidet planer for arbeidet. Det har blitt og blir arrangert en rekke samlinger og konferanser over hele landet og det blir samarbeidet på tvers av kommuner og fylker. Disse beskrivelsene viser til den meget tverrfaglige naturen av mobbearbeidet i fylkene, kommunen og skolene, samt om den breie – og løse - måten å tenke på om "arbeidet i Manifestet".

6.4 Tiltak innen lærerutdanning og høyskolenes respons mot Mobbemanifestet

Lærerutdanning (allmennlærer og førskolelærer) kom inn i bildet som tiltaksområder i løpet av det andre Manifeståret. Dette vil si at det ble rettet mer fokus på kompetanse blant lærere innen mobbing og andre atferdsvansker. Lærerutdanning nevnes imidlertid allerede i slutten

13 <http://www.ks.no/templates/Page.aspx?id=21568>

av den første aktivitetsrapporten som et plan for å ”planlegge et seminar for representanter fra lærerutdanningen”. Ettersom rapporten fra det andre året ikke nevner dette seminaret kan vi ikke være sikker på om det ble noe av denne planen.

I løpet av det andre året i Manifestet jobbet Utdanningsforbundet med å få temaet mobbing forankret i rammeplanen for allmennlærerutdanning som tverrfaglig emne. I tillegg ble oppmerksomhet rettet mot kompetanse av høyskolelærere innen dette området. Det ble delt ut midler som gjør det mulig at fagpersonalet i høyskoler får utviklet sin faglige kompetanse innen temaet.

For å få vite hvordan lærerutdanning har reagert på Manifestet og oppmuntring til arbeidet mot mobbing – selv om direkte tiltak mot dem var minimalt – sendte vi ut en spørreundersøkelse til alle 18 høyskoler i Norge som utdanner førskolelærere og allmennlærere. Undersøkelsen ble adressert til dekanene. Vi ba dem om å sende forespørselen vår til de rette personene ut fra det vi spurte om. Responsen var veldig lav: totalt fikk vi inn fire svar fra 20 utvalgte skoler. En purring ble sent som webbasert, men dette hjalp ikke på responsen. Som en forklaring på den lave responsen vi fikk fra høyskolene kan en kanskje si at høsten er en travel tid for alle også dekanene, og de har tydeligvis nedprioritert en spørreundersøkelse om Manifestet. Det hadde selvsagt også vært en fordel hadde vi kunnet adressere undersøkelsene direkte til de personene som måtte være direkte involvert i undervisningen der det er naturlig å innlemme problematikken rundt det Manifestet handler om.

Alle som deltok i undersøkelsen kjente til Manifestet, men kun to av fire kjente sånn noenlunde til hvem manifestpartene er.

Sosialt/skole miljø og problematferd har lenge vært en viktig del av undervisning i pedagogikk i lærerutdanningsinstitusjonene. Hensikten med spørsmål om hvilke tiltak de hadde iverksatt eller skulle til å iverksette for å øke førskolelærer- og allmennlærerstudenter sin kunnskap om atferdsproblem som for eksempel mobbing, var å få vite om mulige forandringer med mer fokus på mobbetematikken i eksisterende undervisningen og læreplanene, iverksatt eller planlagt. Fire av skolene svarte følgende:

1. Obligatorisk kurs på tvers av fag og emner.

Del av praksisopplæringa.

Del av pedagogikkundervisning

2. Gjelder allmennlærerutdanningen

Når det gjelder førskolelærerutdanningen, så er vi ikke kommet så langt. Mobbing tas opp i flere aktuelle temaer, men ikke som et eget, f. eks. vennskap, sosialutvikling/ sosial kompetanse.

3. Ingen nye tiltak

4. Undervisning om mobbing: Pensumlitt:

Utdanningsdirektoratet. Elevane sitt skulemiljø. Kapittel 9 a i opplæringslova.

Støttelitt: Olweus 1992. Mobbing i skolen.

Offentlig debatt i media, eks. tidsskriftet Utdanning.

Seminar med tittel: Offentlig omsorgssvikt.

Vektlegging på det lovpålagte i temaet.

Deltakelse på foreldremøte i regionen.

Det er ikke mulig å dra vidtrekkende konklusjoner på grunn av den lave responsen vi fikk på undersøkelsen. Det ser imidlertid ut til at Manifestet ikke har hatt noen særlig innvirkning på utdanningsinstitusjonene og deres utdanningstilbud. Dette er ikke overraskende, fordi disse institusjonene ble inkludert i Manifestet først mot slutten av manifestperioden. I diskusjonene og i intervjuene vi har hatt med manifestpartene har bekymringen over lærerutdanningens rolle og kompetanseheving blant lærere innen mobbing og andre problematferd dukket opp. Vi antar at det skal rettes mer oppmerksomhet mot dette området i framtiden. En slik tolking ble også uttrykt av lederen til KS i en kronikk i forbindelse med 2-årsmarkering av Manifestet (4.10.2004)¹⁴.

6.5 Oppsummering og kommentar

De ulike manifestpartene hadde ulike muligheter å bidra til fellesarbeidet i Manifestet og til tiltak mot lokalt nivå. Når det gjelder Manifestproduserte tiltak har disse, ved siden av den nye lovparagrafen, hovedsakelig blitt rettet mot informering, synliggjøring og materiellproduksjon i forbindelse av mobbetematikken og atferdsproblemer. Man kan si at dette følger målsettingen som manifestpartene har satt hver for seg i Manifestet (tabell 18, kapitlet 5.3). De fleste målene har mye spirit, men mindre kraft. Vi fikk det samme inntrykket når vi spurte om forventninger til Manifestet som partene hadde i begynnelsen. For de fleste var de nokså beskjedne. Bare et mindretall av mål som ble satt og tiltak initiert av manifestpartene har vært direkte aksjonsrettet. Som et tiltak, kan informeringen betraktes som et minimum. Resultatene fra evalueringen vist så langt bekrefter at i denne delen av arbeidet har manifestpartene lyktes.

Jeg har ikke merket noe forskjell på før eller etter Manifestet mot mobbing ble laget. Vi har fått utlevert noe skriftlig materiell fra skolen men hva hjelper det med noen dyre brosjyrer hvis ingenting annet blir gjort.
– Foreldre til barn på 7. kl

I tiltaksoppsummering for 2004 (23.9.2004) er de fleste av de tiltakene vi har tatt opp i dette kapitlet blitt kategorisert under "informasjons- og veiledningsmateriell". I tillegg finnes det bare en annen kategori: "Forskningsprosjekter, programmer og tiltak mot mobbing i barnehager, skoler og fritidsmiljøer". Mange av disse er altså programmer eller prosjekter som ikke opprinnelig har blitt initiert som et tiltak under Manifestet, men ble integrert til det. Disse er større programmer (f.eks. BFDs Kvalitetssatsingen "Den gode barnehagen" og Elevinspektørene) eller tiltak som har blitt initiert og/eller igangsatt før Manifestet (f.eks. Olweus og Zero-programmene eller ConnectOslo). Et av de viktigste tiltakene i Manifestet var altså tildeling av økonomisk støtte til ulike mobbeprogrammer og andre tiltak, samt til evaluerings- og forskningsprogrammer. Samtidig som dette arbeidet ble det viktigste tiltak mot lokale hold, har det sannsynligvis også vært det minst synlig tiltak for sluttbrukere.

Manifestet har klart bidratt mest til arbeidet i skolen og da hovedsaklig i grunnskolen, men i mye mindre grad mot videregående skolene. Til tross for lite konkrete nye tiltak i Manifestet rettet mot barnehagene og fritidsmiljøet, ble disse i økende grad profilert som en viktig del av arbeidet i Manifestet. Det var viktig for BFD å få barnehagene og fritidsmiljøene med i Manifestet, selv om dette skjedde et halvt år etter andre partene hadde begynt arbeidet. BFDs

14 <http://www.ks.no/templates/Page.aspx?id=21568>

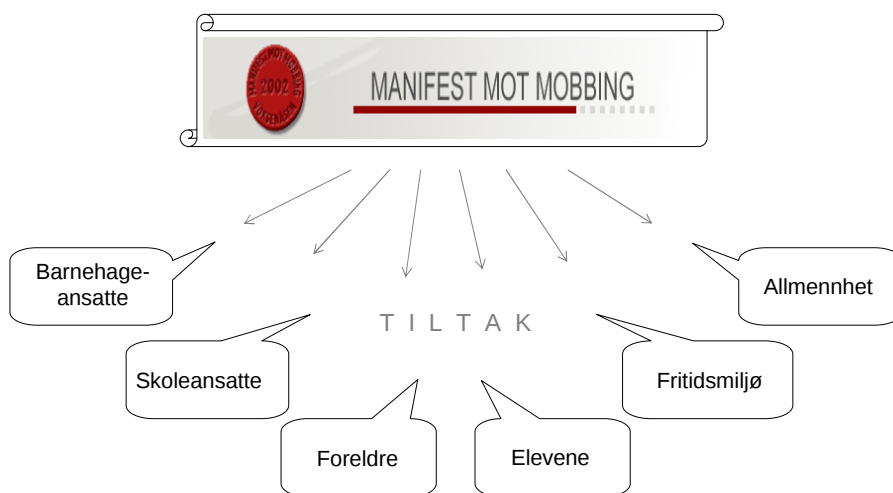
ønske om å bli med i Manifestet var grunnet på en helhetlig tenkning om arbeidet med barn og unge, både i forhold til utviklingsløp og de ulike miljøene for barnas og ungenes oppvekst.

Fylkeskommunene reagerte ikke mye på undersøkelsen vår og ser ikke ut til å ha reagert på de sentrale tiltakene i Manifestet heller. Kommunikasjonsmessig virker det som om Manifestet har gått fra nasjonalt (sentralt hold) og nesten direkte til kommunalt nivå (lokalt nivå). Dette er ikke helt tilfelle, men ut fra responsen fra Fylkesrådmenn og fylkesordførere, ordførere og rådmenn i kommuner i fem fylker kan det tyde på at Manifestet har fått et langt større gjennomslag lokalt enn regionalt. Nasjonalt ble det, som tatt opp i kapitlet om media, tidlig befestet gjennom høy aktivitet i ulike medier.

Kompetanseheving blant lærere i skolene og barnehagene som et sentralt tiltak mot mobbing og for bedre trivsel ble minimalt tatt opp i Manifestet og bare mot slutten av det. Forsking har vist at selv om lærere har sterk pedagogisk kompetanse og god kjennskap til sine elever, identifiserer de ikke alltid mobbing når det skjer, og har heller ikke kjennskap til eksisterende psykologiske metoder (Salmivalli, 2003). Man kan konstatere at istedenfor investering i lærerkompetanse, har det opp til nylig vært mer typisk å hente eller kjøpe kompetanse inn i skolene og klasserommene fra eksterne parter, dvs. i form av ulike programmer. Manifestet har altså hovedsakelig støttet denne praksis ved å tilby økonomisk støtte til de mange eierne av disse programmene til (videre)utvikling og/eller evaluering av dem og til skolene for å kunne kjøpe dem inn. Selvfølgelig blir lærerkompetansen innen mobbing utviklet også på denne måten. Det skjer imidlertid innen "rammene" til programmet som gjelder. For de fleste av disse programmene finnes bare litt eller ikke noe som helst systematisk bevis om deres påvirkning på forekomsten. Av ulike mobbeprogrammene har foreløpig bare Olweus-gruppen rapportert om påvirkninger på forekomsten. Noen andre programmer holder på med slik rapportering for nærværende (f. eks. Zero/SAF). Erfaring fra andre land har vist at et godt videreutdanningsprogram rettet mot lærere kan effektivt redusere forekomsten av mobbing – både mobbere og offer – på skolen. Et eksempel fra en kompetansehevingsopplæring til lærere, *Bemerke mobbing og å gripe inn*, ble gjennomført av Åbo Akademi i Finland i løpet av skoleåret 1999-2000 (rapportert i Salmivalli, 2003). Totalt 48 lærere (med 1220 elevene) fra 16 skoler fra Åbo og Helsingfors deltok på opplæringen. Etter et år ble andelen elever som ble mobbet redusert i alle skolene og ved enkelte av skolene til og med med 70 % fra baseline i oppstartfasen. Denne reduksjon var mye større enn det var i kontrollskolene som var med.

7 Målgruppenes syn på det lokale arbeidet

Så langt har vi skissert et bilde av Manifestet på grunnlag av hvordan manifestpartene selv eller andre instanser med offentlig dokumentasjonsansvar har rapportert om tiltak som ble iverksatt for å realisere fellesmålet. I dette kapitlet skal fokuset være på hvordan sluttbrukere i barnehagene, skolene og fritidsmiljøene har opplevd Manifestet og hvilket syn de har på tiltak mot mobbing innenfor sine respektive organisasjoner. I tillegg har vi spurt om synspunkter på disse tiltakene fra fritidsmiljøene og fra foreldre. Det ble også gjennomført en meningsmåling blant den norske befolkningen, for å få vite hvor langt Manifestet har nådd ut i samfunnet, da særlig i lokale miljøer og på hjemmefronten. Alle disse kartleggingene ble gjennomført høsten 2004 (for metodebeskrivelse se Vedlegg 1). Figur 8 viser ulike grupper som var med i disse undersøkelsene.

Figur 8. Målgruppene for tiltak mot mobbing som ble spurt om arbeidet mot mobbing og om synspunkter på Manifestet.

Intervjuene (Kapittel 5) viste at manifestpartene stort sett hadde positive oppfatninger om Manifestet. Ingen var heller utilfreds eller kritiske til eget arbeidet i forhold til tiltak som ble iverksatt. Likevel, når det gjaldt tiltak og effekter lokalt var enkelte av dem nokså usikre på om de har nådd fram til sluttbrukere. Vi har også sett på synspunkter blant allmennhet, elever, foreldre, og ansatte i skolene og barnehagene, samt voksne/gruppeledere i fritidsorganisasjonene.

Det var meget lite dokumentasjon av sluttbrukernes synspunkter på mobbetiltak eller Manifestet til å begynne med i evalueringen. Fylkeskommunenes årlige tiltaksrapportering for utdanningssektoren er det nærmeste man kommer slik dokumentasjon for skolene (se kapittel 6.3.2). I evalueringssammenheng kan imidlertid ikke denne institusjonelle kunnskapen betraktes som representativ for sluttbrukere, fordi rapportering har blitt gjort som en del av offentlig rapporteringsplikt mellom institusjoner. I barnehagene har NOVA (Gullbrandsen & Sundnes, 2004) på oppdrag fra BFD nylig gjennomført en kartlegging blant barnehageledere om bruk av ulike arbeidsmetoder for å motvirke mobbing, blant annet. Resultater fra denne har blitt inkludert i evalueringen. Fritidsmiljø er det eneste feltet der det ikke har blitt gjort

noe som helst dokumentasjonsarbeid om mobbing før høsten 2004, da RF sammen med BFD gjennomførte en kartlegging av dette området som en del av evalueringsarbeidet.

Dette kapitlet er organisert i fire deler. Vi har først beskrevet elevenes, foreldrenes og ansattes synspunkter på Manifestet og på mobbearbeidet i skolen. Det neste kapitlet beskriver synspunkter fra barnehagene, selv om noen av svarene for barnehageansatte har blitt presentert sammen med skoleansatte i det første kapitlet. Dette har gjort sammenligning av resultatene lettere. Det tredje kapitlet er viet synspunkter fra fritidsmiljøet, og det siste allmennhetens oppfatninger.

7.1 Elevenes, foreldrenes, og ansattes synspunkter om tiltak mot mobbing og om Manifestet

”Har egentlig ikke merket noe til det [Manifestet]. Vi har vært med på noen undersøkelser og sånt, men ellers har det vært akkurat som før. Det har vært en del om snakk om mobbing i media, men på skolen er alt som vanlig. -
Elev, 10. kl

Siden dokumentene om tiltak som er blitt analysert i tidligere kapitler er laget av ledelse og administrasjon på skolene, ville vi også få fram synspunkter blant lærere, elevene og foreldre. Som beskrevet i metodekapitlet, var skoleundersøkelsen vår rettet mot disse grupper. Elevene representerte barne- og ungdomsskolen samt videregående skoler med totalt 2325 svar. De fleste elevene (71 %) var fra 7. klasse. Cirka en femtedel (21 %) av elever var 10. klassinger, mens bare 7 % av svarene kom fra videregående skole (VKII). Det var foreldrene til disse barna som ble spurt om å svare på foreldreskjemaet.

[Manifestet har] Liten betydning for det arbeidet vi gjør på vår skule, men kan fungere som nasjonal bevisstgjøring. - Lærer

I tillegg til forekomsten av mobbing, berørte spørsmålene flere andre aspekter ved mobbing:

- strategi mot mobbing,
- tiltak mot mobbing,
- kjennskap til mobbeloven,
- kunnskap om hva man skal gjøre hvis en oppdager mobbing, og
- kjennskap til og opplevelser av Manifest mot mobbing.

7.2.1 Strategi mot mobbing

Bare en tredjedel (21 %) av elevene hadde hørt om Manifest mot mobbing, oftest på barneskolen og minst på ungdomsskolen.

Tabell 21 oppsummerer resultatene fra spørsmålet om skolen, barnehagen eller fritidsmiljøet hadde en strategi mot mobbing. Svarene viste at de fleste grunnskolene og barnehagene hadde en strategi, særlig i følge ansatte. Foreldrene rapporterte sjeldnere om en slik strategi enn ansatte, særlig i barnehage. I videregående skole rapporterte bare under 50 % om strategi. Interessant nok var også andelen ”vet ikke” høyest på VGS, både blant ansatte og foreldre. Tabell 25 viser at fritidsmiljøene i minst grad hadde en mobbestrategi.

Tabell 25. Svarene på spørsmålet om skolen/barnehagen/fritidsmiljøet har en strategi mot mobbing. Prosent.

	Ansatte (N=871)				Forledre til barn i			Fritids- miljø
	Total	Grunn- skole	VGS	Barne- hage	Barne- hage	Grunn- skole	VGS	
Ja	87	94	46	62	36	76	36	28
Nei	7	2	20	35	15	4	0	57
Vet ikke	6	4	34	3	49	20	64	15

De som svarte at de har en strategi ble videre spurt om initiering av strategilaging og om tidspunktet det ble laget. Resultatene er vist i tabellene 26 og 27 nedenfor. Tabell 26 viser at det å lage en strategi sjelden var pålagt. De fleste svarte at strategiene enten var selvinitiert eller at de ikke visste.

Tabell 26. Har strategien vært selvinitiert og helt ”selvstendig” eller pålagt. Prosent.

	Ansatte (N=794)				Fritidsmiljø
	Barnehage	Grunnskole	VGS	Total	
Selvinitiert	78	58	37	58	92
Pålagt	12	20	12	19	8
Vet ikke	10	22	51	23	

Tabell 27 viser at mobbestrategiene for det meste hadde blitt laget enten 2001 eller tidligere i alle miljøene utenom i barnehage. I det sistnevnte ser det ut at Manifestet har innvirkning i og med at det er i manifestårene at mobbestrategiene virkelig har blitt tatt i bruk.

Tabell 27. Året strategien ble laget. Prosent.

	Ansatte (N=741)				Fritidsmiljø
	Barnehage	Grunnskole	VGS	Alle	
2004	35	11	23	12	11
2003	23	19	23	20	6
2002	12	16	3	15	17
2001 eller tidligere	30	54	52	53	66

7.2.2 Tiltak eller program mot mobbing

Voksnes meninger

Tabell 28 viser svarene på spørsmålet om tiltak mot mobbing i skole, barnehage eller fritidsmiljøet. Svarene ligner mye på resultatet fra spørsmålet om strategi (tabell 25). Hver gruppe har rapportert noe mindre om tiltak enn om strategi. Men hvis vi tar i betraktning de som ikke har tiltak men snart skal ha, blir forskjellen liten. Tabell 28 viser også at en femtedel av VGS og barnehagene ikke hadde en plan og heller ikke planer om å lage tiltak. Igjen ser vi at respondentene fra VGS som oftest svarer at de "vet ikke". Mens dette kan være noe enklere å forstå for foreldrene sin del, høres det noe spesielt ut at lærere og rektorer ikke kjenner til om det er laget tiltak ved skolen.

Tabell 28. Svarene til spørsmålet om skolen/BH/fritidsmiljøet har et tiltak mot mobbing. Prosent.

	Ansatte (N=854)				Foreldre		
	Total	Grunnskole	VGS	Barnehage	Barnehage	Grunnskole	VGS
Ja	79	85	39	57	28	69	20
Ikke enda, men det blir snart	3	2	5	15	22	7	4
Nei og ikke planer	7	5	19	22			
Vet ikke	11	8	37	7	50	24	76

De som svarte at de har et tiltak eller program ble spurt videre om planleggingen av tiltak er noe de har gjort alene på eget initiativ eller i samarbeid med andre. Resultatene er vist i tabell 29.

Tabell 29. Har planlegging av tiltak vært selv-initiert og "selvstendig" eller skjedd i samarbeid lokalt, regionalt eller nasjonalt. Prosent.

	Ansatte (N=765)			
	Total	Grunnskole	VGS	Barnehage
Planlagt selv	45	45	39	65
Planlagt i samarbeid	38	39	17	31
Vet ikke	17	16	44	4

Fra de som svarte at de har tiltak eller strategi spurte vi etter en beskrivelse av dette. Beskrivelsene varierte mye fra en enkel "nulltoleranse" eller "forebygging" til detaljerte beskrivelser. Beskrivelsene varierte også med tanke på hvordan elevene og foreldre hadde blitt inkludert i strategien/tiltaksplanen. Flere nevnte handlingsplan eller trivselsplan. Mange hadde også nevnt noen av de "markedsførte" tiltakene/programmene (f. eks. Olweus, Zero), men stort sett ble disse nevnt bare som en del av breiere strategi. De aller fleste nevnte imidlertid ikke disse tiltakene i hele tatt. Sammensatt reflekterer beskrivelsene den store variasjonen som det finnes mellom skolene i tilnærmingen til mobbing, noe som også

kommer til uttrykk i forskjellene i forekomsten av mobbing. Det følgende er eksempler på ulike strategier og viser den store variasjonen som det finnes.

De voksne har hatt mange runder med diskusjoner der vi alle ved hva vår definisjon av mobbing er, vi vet hva som vi aksepterer og har diskutert hvordan vi vil gripe situasjonene som oppstår, der vi mener det går over i mobbing. Ovenfor barna har vi lagt vekt på å styrke vennskapsbånd og gi de en gruppefølelse, gi de felles gode opplevelser. Vi har aldersinndelte grupper tilpasset hvert enkelt alderstrinn der de opplever at ingen står utenfor og de har et opplegg som passer for hvert enkel alder. Samtidig som vi også holder på med å fokusere på hvordan vi voksne er i sammen, bevisstgjøring på hvordan vi tiltaler og er mot hverandre. Dette er essensen av hva vi arbeider med, vi er bare så vidt begynt og har en lang vei å gå..... - *Skoleansatte*

Vi har selvsagt en plan mot mobbing og elevadferd generelt. Vi søker å ha best mulig voksendekning. Dette gjøres ved at lærerne har mange inspeksjoner og at assistentene er ute i friminuttene. I tillegg har vi sivilarbeider. (VOKT). Vi har også delt friminuttene ulikt blant elevene, slik at småtrinnet, mellomtrinnet og ungdomstrinnet har forskjellige friminutt. Alle lærere har avsatt tid til elevsamtaler (ca. 45 min./uke.). Skolens inspektører driver oppsøkende virksomhet ved å være ute i friminuttene og snakke med elever. - *Skoleansatte*

Vi har innlemmet anti-mobbearbeid i vår sosiale læreplan, der hvert klassetrinn systematisk arbeider med sosiale ferdigheter/utfordringer. Det er der vektlagt alt fra vanlig folkeskikk til spesifikke utfordringer som den enkelte klasse får velge selv (klassestyrer/foreldre og elever samtaler om hva som er behovet/ønske om tettere oppfølging av sosiale anliggender) I min klasse hadde noen elever problem med å respektere andre elever ved at de prøvde å presse dem/bestemme over dem under lek. I samarbeid med foreldrene bestemte vi at "stoppregelen" skulle være en av de tre selvvalgte feltene både hjem og skole skal arbeide ekstra med! - *Skoleansatte*

Skolen har en strategiplan som er delt inn i 3 deler.

Grønn del: Forbygging av mobbing

Gul del: Tiltak ved misstanke om mobbing

Rød del: tiltak når mobbing foregår.

Planen inneholder konkrete tiltak på skolenivå, klassenivå og individnivå. En tidspan og hvem som er ansvarlig. Planen er forpliktende for hele skolen og gjort kjent for foreldrene. - *Skoleansatte*

Elevenes meninger

Til elevene rettet vi en rekke andre spørsmål om tiltak mot mobbing i skolen. Spørsmålene gjaldt:

- om undertegning av lokale Manifest,
- om skolen er blitt med i et mobbeprogram eller har bestemt seg å gjøre noe konkret mot mobbing,
- om det hadde blitt skrevet noe om mobbing i skolereglene,
- om voksne har gjort noe for å motvirke mobbing,
- om mulig forandring de siste to år i hvor mye oppmerksomhet voksne retter mot mobbing, og
- om det som gjøres mot mobbing er tilstrekkelig.

Jeg syntes at Lærerne og foreldrene har gjort det kjempe bra og at skolen er blitt bedre etter at vi har gått igjennom undersøkelser og "undervisning" om mobbing og jeg syns vi skal fortsette slik for da blir alle skoler og andre plasser mye bedre.

Jeg har vert mobbet (dorlig behandlet) men etter manifestet ble alt bedre. De som ikke var så snille fikk vite hvordan det var siden de ble mobbet i filmer.

- *Elever, 7. kl*

Har skolen skrevet under lokale Mobbemanifestet? De fleste (70,6 %) elevene svarte at de viste ikke om skolen hadde skrevet under et lokalt Manifest (Tabell 30). Det var en klar

sammenheng mellom klassenivå og svar. De fleste elevene som svarte 'ja' var fra barneskole (32,8 %), mens denne andelen var bare litt under 2 % i videregående skole.

Tabell 30. Om skolen har skrevet under lokale Mobbemanifestet. Prosent. (N=2276)

	7. kl.	10. kl.	VKII	Total
Ja	32,8	14,7	1,8	26,7
Nei	2,6	3,7	1,8	2,8
Vet ikke	64,6	81,6	96,4	70,6

Vi spurte elever om skolen er blitt med i et program eller har bestemt seg for å gjøre noe konkret mot mobbing. Svarene er vist i tabell 31. Det var 40 % av elever som svarte at skolen har gjort noe, mens mer enn halvparten (54,4 %) svarte at de ikke viste om skolen har gjort noe. Man ser igjen at er det en klar sammenheng mellom hva elevene syns og alderen/klassenivået. Svarene var på linje med svarene på det forrige spørsmålet. Det hadde blitt gjort mest mot mobbing i barneskolen (45 % svarte 'ja'), noe mindre på ungdomsskole (32 % 'ja'), og minst (19 % 'ja') på videregående skole. Høyeste andelen av elever (tre av fire) som svarte at de 'vet ikke', var fra videregående skole.

Jeg har opplevd at manifestet ikke har virket helt ennå. Men vi har jo nesten nettopp begynt med det så videre utover kan det jo gi gode resultater. Lærerne prøver å gjøre så mye de kan med mobbing. - Elev, 7. kl

"Har egentlig ikke merket noe til det [Manifestet]. Vi har vært med på noen undersøkelser og sånt, men ellers har det vært akkurat som før. Det har vært en del om snakk om mobbing i media, men på skolen er alt som vanlig. - Elev, 10. kl

Tabell 31. Elevenes meninger om skolen er med i et program eller har bestemt seg å gjøre noe konkret mot mobbing. Prosent. (N=2266)

	7. kl.	10. kl.	VKII	Total
Ja	44,9	31,7	18,7	40,2
Nei	3,8	10,8	5,4	5,4
Vet ikke	51,3	57,5	75,9	54,4

Har det blitt skrevet noe om mobbing i skolereglene? De fleste (74 %) elevene svarte at det hadde blitt skrevet noe om mobbing i skolereglene, de yngste elevene oftest (77 %) og de eldste minst ofte (57 %) (Tabell 32). En stor del av elevene i videregående skole 40 % svarte at de viste ikke.

Tabell 32. Elevenes meninger om det er blitt skrevet noe om mobbing i skoleregler. Prosent. (N=2267)

	7. kl.	10. kl.	VKII	Total
Ja	77,1	71,3	56,9	74,4
Nei	2,4	4,5	3,0	2,9
Vet ikke	20,5	24,2	40,1	22,8

Videre spurte vi mer spesifikt om hva har voksne på skolen eller i andre miljøer elevene er med i gjort for å motvirke mobbing (dette skoleåret, altså høsten 2004). Voksne som ble referert til var rektorer, lærere, foreldre og gruppeledere i organiserte fritidsaktiviteter (hvis en var med i noen). Tabell 33 oppsummerer svarene på disse fire spørsmålene (ble spurt separat ift. hver gruppe). Svaralternativene var: 'har snakket med oss', 'har levert materiell til oss', 'har blitt med i et prosjekt', 'har blitt med i et program' (svarene i Tabell 33 er slått sammen

for de to sistnevnte alternativene), 'ikke noe', eller 'vet ikke'. Det var bare mulig å velge ett av tiltaksalternativene for hver aktør. Antall elever som svarte på spørsmålene om rektor har gjort noe var N=2228, om lærere N=2221, om foreldre N=2187, og om gruppeledere i fritid N=2070.

Tabell 33. Konkrete tiltak fra ulike grupper for å motvirke mobbing i skole og fritid. Svar fra elever i barne-, ungdoms- og videregående skoler. Prosent.

Tiltak	Gruppe	7. kl.	10. kl	VKII	Total
Snakket med elever	Rektor	43,4	35,0	20,8	39,9
	Lærere	58,5	43,7	22,2	52,6
	Foreldre	47,0	39,9	23,5	43,7
	Gruppeleder i fritid	18,4	19,4	5,4	17,7
Levert materiell	Rektor	16,2	14,5	7,1	15,2
	Lærere	11,9	10,5	6,0	11,2
	Foreldre	1,8	1,9	0,6	1,7
	Gruppeleder i fritid	1,8	2,0	0	1,7
Blitt med i et prosjekt eller program	Rektor	16,4	11,1	10,1	14,7
	Lærere	10,5	9,8	9,6	10,3
	Foreldre	4,2	2,5	2,4	2,0
	Gruppeleder i fritid	2,8	2,6	1,4	1,4
Ikke noe	Rektor	4,4	13,8	16,1	7,3
	Lærere	4,4	14,7	23,4	8,0
	Foreldre	13,6	26,3	45,8	18,8
	Gruppeleder i fritid	28,9	35,2	42,2	31,2
Vet ikke	Rektor	19,6	25,6	45,8	22,9
	Lærere	14,7	21,2	38,9	17,9
	Foreldre	33,5	29,3	27,7	32,1
	Gruppeleder i fritid	48,3	40,7	51,0	46,8

I følge barna/elevene som svarte på spørsmålet er det på skolen og med foreldre det snakkes om mobbing, mens for fritidsmiljøene rapporterer de fleste elevene at de enten vet ikke hva gruppelederen har gjort for å motvirke mobbing, eller at disse ikke har gjort noe. Cirka halvparten av alle lærere og 40 % av rektorene og foreldre har snakket med barna/elever om mobbing. Cirka 10 % av elevene rapporterte at lærere har delt ut materiell om mobbing. Tilsvarende andel for rektorene var 14-16 %, mens bare noen få av elevene hadde fått materiell om mobbing tildelt gjennom foreldre.

Resultatene viser igjen et klart forhold mellom alder/klassenivå og hva de rapporterer om tiltak mot mobbing. Forskjellene i fordelingene av svarene mellom de tre klassenivåene for hvert av de fire spørsmålene var statistisk meget signifikant på nivået $p < .001$ (Chi-square). Elevene på barneskole rapporterte oftest om tiltak (som listet på spørreskjema), på ungdomskole noe mindre, og på videregående minst. I følge elevene har nesten 60 % av lærere snakket om mobbing med barna i barneskole (7. klasse), mens andelen er bare litt over 40 % i ungdomskole (10. klasse) og litt over 20 % i videregående skole. Med unntak av

rektorer, var det mest typiske svaret fra elevene i videregående skole at de enten vet ikke hva disse aktørene har gjort mot mobbing på skole eller at de ikke har gjort noe.

Vi også spurte om det har blitt en forandring i den toårige Manifestperioden i hvor mye oppmerksomhet voksne retter mot mobbing i ulike miljøer. Svarene er vist i tabell 34. Igjen

Tabell 34. Oppmerksomheten som voksne retter mot mobbing i ulike miljøer i følge elever. Prosent.

Elevenes oppfatning av forandring Gruppe	7. kl.	10. kl	VKII	Totale
Ja, helt enig				
Rektoren har blitt mer aktiv	33,8	16,9	4,2	28,0
Lærere har blitt mer aktive	37,4	17,4	4,8	30,7
Foreldre har blitt mer interessert	24,2	16,4	6,6	21,2
Gruppeledere i fritid er mer aktive	9,8	9,6	6,4	9,5
Ja, litt enig				
Rektoren har blitt mer aktiv	29,3	25,1	18,7	27,6
Lærere har blitt mer aktive	32,0	33,9	21,7	31,6
Foreldre har blitt mer interessert	26,1	22,8	15,1	24,5
Gruppeledere i fritid er mer aktive	13,7	14,0	7,1	13,3
Nei, litt uenig				
Rektoren har blitt mer aktiv	6,0	15,6	12,0	8,5
Lærere har blitt mer aktive	6,4	16,3	17,5	9,4
Foreldre har blitt mer interessert	11,0	16,0	12,7	12,2
Gruppeledere i fritid er mer aktive	9,5	10,5	5,8	9,5
Nei, helt uenig				
Rektoren har blitt mer aktiv	4,8	12,4	13,9	7,1
Lærere har blitt mer aktive	4,6	10,9	14,5	6,7
Foreldre har blitt mer interessert	8,1	19,4	20,5	11,5
Gruppeledere i fritid er mer aktive	16,9	24,5	21,2	18,9
Vet ikke				
Rektoren har blitt mer aktiv	26,2	30,0	51,2	28,9
Lærere har blitt mer aktive	19,7	21,5	41,6	21,7
Foreldre har blitt mer interessert	30,6	25,5	45,2	30,6
Gruppeledere i fritid er mer aktive	50,1	41,5	59,6	48,9

ser vi en klar sammenheng mellom klassenivå svarfordeling. Alle forskjellene mellom de tre klassenivåene var signifikante på nivået $p < .001$ ¹⁵.

Elevene i 7. klasse er mest ofte enige at skoleansatte og foreldre har blitt mer aktive i forhold til mobbing, mens elevene i 10. klasse svarer oftest at de er litt enige eller at de vet ikke. De fleste elevene på videregående skole svarer at de vet ikke.

¹⁵ 1. Rektorene har blitt mer aktiv i å gjøre noe med mobbing på skolen enn før. (N=2218). $p > .001$
 2. Lærere har blitt mer aktive i å gjøre noe med mobbing på skolen enn før. (N=2203). $p > .001$
 3. Foreldrene er blitt mer interessert og opptatt med mobbing enn før. (N=2184). $p > .001$
 4. Gruppeledere i fritidsaktiviteter jeg er med i, er mer aktive i å jobbe mot mobbing enn før. (N=2104). $p > .001$

7.2.3 Kjennskap til "mobbeloven" og klarhet om prosedyrer i fallet mobbing skjer

Som en del av evalueringen spurte vi elever, foreldre og ansatte i skole og i barnehage hvor godt de kjenner denne 'mobbeloven' eller elevenes arbeidsmiljøloven. Tabell 35 viser svarfordelingene. Det kommer fram at elever har minst kjennskap til loven, foreldrene litt bedre, og ansatte i skolene best. Bare litt over ti prosent av elevene rapporterte at de visste om denne nye lovparagrafen, barneskoleelever litt oftere (13 %) enn på andre skolenivåer (11 %). I tillegg svarte cirka en femtedel at de har hørt om loven, men ikke kjenner innholdet. Cirka to tredjedeler av elever på alle klassenivåene hadde ikke hørt om loven (i oktober 2004). Kjennskap til loven var også lavt blant foreldrene til barnehagebarn (27 %).

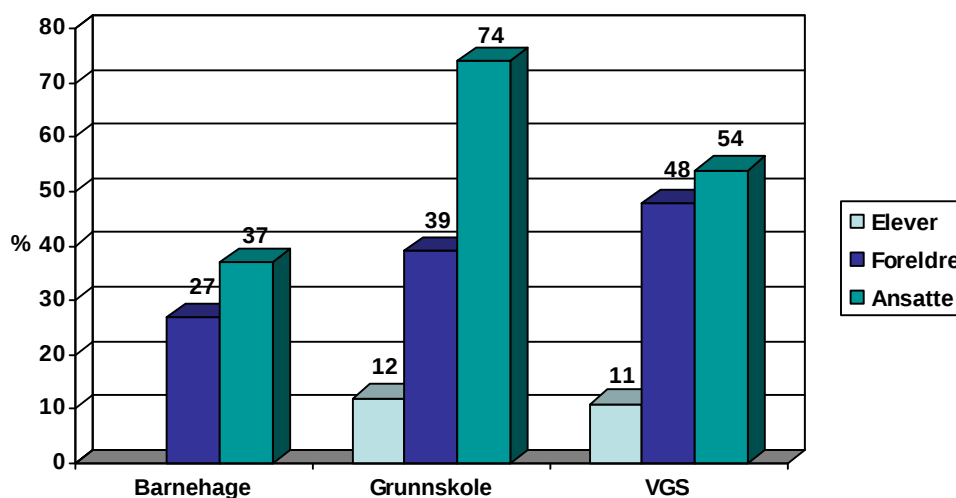
Tabell 35. Bevissthet om det nye kapitlet i opplæringsloven. Prosent.

	Ja	Har hørt om den, kjenner ikke innholdet	Nei	? ² Sig	Total % N
Elever		22		ns.	100 2254
7. klasse	13	23	65		71 1608
10. klasse	11	22	66		21 479
VKII	11		67		8 167
Foreldre				ns.	100 590
Barnehage	27	29	44		19 114
7. klasse	36	31	33		56 327
10. klasse	43	26	31		21 124
VKII	48	32	20		4 25
Ansatte				p<.001	100 867
Barnehage	37	41	22		7 64
Grunnskole	74	22	4		84 729
VGS	54	31	15		9 74

Foreldre hadde bedre kjennskap til loven desto eldre barn de hadde. Uansett var det bare cirka halvparten (48 %) av foreldre til elever i videregående skole og litt mindre i 10. klasse (43 %) som visste om loven. Det var grunnskolelærere som kjente loven best (74 %), mens bare cirka halvparten av lærerne i videregående skole.

Figur 9 viser resultatene oppsummert for elever, ansatte og foreldre. Dette resultatet er særlig urovekkende for skoleansatte sett under ett. Det er også et interessant spørsmål, hvorfor visste så få elever om loven, selv om de fleste skoleansatte hadde kjennskap til den? Det ser ut til at skolen fortsatt har en lang vei å gå med å informere de som lovendringen først og fremst angår, elever og foreldre.

Disse resultatene er også på linje med resultatene fra tilsynet som ble gjennomført av Fylkesmannen i Oslo og Akershus ett år etter loven trådte i kraft. Tilsynet omhandlet hvorvidt regionens 370 offentlige grunnskoler tok tilstrekkelig hensyn til elevenes individuelle rettigheter til et godt psykososialt miljø og viste at bare en skole, eller 0.27 prosent, hadde planer og prosedyrer som kunne godkjennes. Hvis dette er noenlunde representativ for situasjonen i resten av landet, ser det ut til at skoleledelsen ikke har prioritert oppfølging av lovparagrafen og satsing på arbeidet mot mobbing.

Figur 9. Kjennskap til den nye paragrafen § 9a i opplæringsloven blant elever, foreldre og ansatte.

Resultatene fra PISA-undersøkelsen 2003 som ble rapportert for et par måneder siden var nedslående, ikke bare i forhold til læringsresultater, men også i forhold til arbeidsmiljø i de norske skolene. Norske elever rapporterte blant annet om mest bråk, uro og sløsing med tid av samtlige OECD-land. I kortversjonen av rapporten oppsummerer Kjærnsli, Lie, Olsen, Roe, og Turmo (2004)¹⁶ resultater for denne delen som følgende:

Både elever og rektorer beskriver et mer problematisk arbeidsmiljø i vårt land enn i andre land. Norske elever rapporterer om mest bråk, uro og sløsing med tid av samtlige OECD-land. Norge har også den største andelen rektorer som mener at elevenes læring hemmes av forstyrrende elever i timene.

Samtidig er hovedkonklusjonen fra den nasjonale undersøkelsen *Ung i Norge* som ble gjennomført 1992 og 2002 av NOVA¹⁷, at elevene ser ut til å vise noe mindre problematferd i 2002 enn i tidligere undersøkelser. I følge forskeren kan dette antyde at skolen og lærerne er blitt bedre til å forebygge og redusere problematferd. De peker imidlertid også på noen metodiske aspekter som kan ha påvirket dette resultatet (ungenes forståelse av begrepene i spørsmålene i undersøkelser). Resultatene fra PISA viste også at elevene trives godt på skolen i Norge.

Sammensett antyder disse funnene at situasjonen i det store og hele er noe forvirrende i de norske skolene. Undersøkelsene (f. eks. fra NOVA) har vist at det finns stor variasjon mellom skolene og mange skoler har kommet langt med arbeidet mot mobbing og for bedre arbeidsmiljø, som forutsatt av den nye arbeidsmiljølovparagrafen. Resultatene vist her antyder

¹⁶ <http://utdanningsdirektoratet.no/dav/656F010056.doc>

¹⁷ <http://www.utdanningsdirektoratet.no/> - se artikkelen *Blir det mer problematferd i skolen?* av Cay Gjerustad og Thomas Nordahl ved NOVA.

at dette kan likevel ikke betraktes som gjennomsnittsvurdering på tvers av skolene. Videre antyder resultatene at så lenge sluttbrukere, foreldre og elever, ikke vet om den nye lovparagrafen, kan man ikke heller forvente noe stort press mot skolene for å utvikle prosedyrer mot mobbing selv om de altså er forpliktet til dette arbeidet.

7.2.4 Kunnskap om hva man skal gjøre hvis man oppdager mobbing

Mens kjennskap til lovparagrafen var meget beskjeden blant elevene og heller ikke særlig imponerende blant foreldre, trenger dette ikke nødvendigvis bety at skolene ikke har jobbet for bedre arbeidsmiljø og utviklet gode prosedyrer mot mobbing. I evalueringen spurte vi elever og foreldre om disse vet hva de skal gjøre hvis mobbing skjer. Spørsmålet for elevene var *”Hvis du oppdager at noen mobber noen, eller blir mobbet av en annen eller andre, vet du hva du skal gjøre da?”*. Vi spurte om dette i forhold til forekomsten av mobbing i ulike sammenhenger, i klasserommet, i friminuttene, på skoleveien og på fritidsklubber. Svarene er vist i tabell 36. Det var bare cirka 10 % av elever som svarte at de ikke vet hva å gjøre i skoleområdet, og dobbel så mye hvis de oppdager mobbing som skjer på skoleveien eller på fritidsklubber. Det var mest typisk å snakke med lærer/en voksen eller til den som mobber. Likevel kan det ses som noe oppsiktsvekkende at bare 30-40 % av elevene velger å snakke med lærer/en voksne i tilfelle de oppdager mobbing.

Tabell 36. Elevenes reaksjoner på en mobbehendelse. Prosent

Hvis du oppdager at noen mobber noen, eller blir mobbet av en annen eller andre, vet du hva du skal gjøre da?	I klasse-rommet	På fri-minuttene	På skole-veien	På fritids-klubber
Jeg snakker til den/de som mobber.	34	26	38	29
Jeg snakker til den som blir mobbet	11	8	14	11
Jeg forteller til/henter en lærer eller andre voksne	32	40	12	26
Jeg vet faktisk ikke hva jeg skulle gjøre	11	11	17	14
Jeg gjør vanligvis ingenting	12	14	19	21

Foreldrene ble spurt tilsvarende om at *’Hvis du skulle oppdage at ditt barn mobber noen, eller blir mobbet av en annen eller andre, vet du hvordan du skal gå frem overfor barnehage/skole?’* Nesten en tredjedel svarte at de var klar over hva å gjøre og om prosedyrer som gjelder for skolen/barnehagen (Tabell 37). I tillegg mente nesten halvparten at de *’tror’* at de vet. Nokså overraskende var det foreldrene til barn i videregående skole som oftest svarte at de ikke vet hva de skulle gjøre i en slik situasjon.

Tabell 37. Foreldres bevissthet om fremgangsmåter i tilfelle eget barn blir mobbet. Prosent. (N=591)

Hvis du skulle oppdage at ditt barn mobber noen, eller blir mobbet av en annen eller andre, vet du hvordan du skal gå frem overfor barnehage/skole?	Foreldre til barn i			
	barnehage	grunnskole	VGS	Alle
Ja, jeg er klar over prosedyrer.	18	34	16	30
Ja, jeg tror det.	53	48	56	49
Nei, jeg er ikke helt sikker.	25	17	16	18
Nei, jeg vet faktisk ikke.	4	2	12	3

7.2.5 Kjennskap til og opplevelser av Manifestet blant ulike grupper

For å fange opp folks generelle synspunkter på Manifestet, spurte vi om hvilken opplevelse de har hatt av Manifestet. I tillegg til våre spørsmål ønsket vi at, respondentene fritt og med egne ord skulle reflektere omkring Manifestet og mer generelt omkring mobbeproblematikken. Det var enkelte som reagerte på spørsmålet og ordet 'opplevelse', noe som kan kanskje her oppfattes noe spesielt. Vi følte tross dette at vi med spørsmålet fikk frem det vi ønsket.

Ved å svare på disse spørsmålene ser jeg at jeg ikke vet nok om hva skolen gjør i praksis på dette området. Det tyder på at vi får for lite informasjon. "Manifest" hadde jeg ikke hørt om tidligere. – *Foreldre*

Antall svar var 877 fra elever (av totalt 2288), 723 fra ansatte i skolen og barnehager¹⁸ (av totalt 951), og 375 fra foreldre (av totalt 777). Totalt var det et stort flertall blant *lærerne* (284) som var positive til Manifestet. 67 lærere var noe negativ til det og 47 var verken eller, dvs. de har jobbet med mobbing fra før Manifestet startet opp eller de ikke har merket noen forskjell generelt. *Blant rektorer og ledere i barnehager* er tallene for de som er positive til Manifestet og saken 118 stk., direkte negative til satsingen 17 stk. og av de som ikke har gjort seg opp noen mening eller ikke merker noen forskjell er det 11 stk.

Foreldre

Godt initiativ og viktig å sette fokus fra sentralt hold. Skoler og barnehager har i ulik grad vært flinke til å håndtere mobbing. Nå får alle hjelp og det blir mindre personavhengig (dog fremdeles personavhengig). Lettere for barn og foreldre å ta opp problemer. – *Foreldre, barnehage.*

Helt urealistisk og dermed mister et positivt tiltak sin troverdighet. Positivt at man gjennomfører tiltak, men det bør settes konkrete mål som er mulig å oppnå, samt ha fokus på de enkelte OPPGAVER og det ARBEID man ønsker å utføre for å redusere mobbing. – *Foreldre, barnehage.*

Foreldre i barnehage som kommenterte i spørreskjemaet var stort sett positive til Manifestet (46 stk). 11 foreldre var negative, 6 uten noe mening og 8 hadde ikke hørt om Manifestet. Det var 45 foreldre som ikke hadde svart på spørsmålet. Av *foreldre med barn i skolen* svarte 198 positivt om opplevelsen av Manifestet, 41 negativt, 37 verken eller, og 28 hadde ikke hørt om manifestet. Det var 47 foreldre som ikke hadde svart på spørsmålet.

Vi har splittet svarene opp i de ulike gruppene (positive, nøytrale, negative). Internt i gruppene er det igjen delt opp i de ulike stillingstyper, elevenes klassetrinn og hvilke barne/elev-grupper foreldre hører til. Noe av resultatene er vist i det følgende.

Ikke overraskende, var det stor variasjon i synspunktene på Manifestet. Det vi fort kunne se var hvorvidt folk var positive, negative eller verken eller i forhold til Manifestet. De gruppene som hadde mest positive meninger om Manifestet var foreldre og elever.

At det setter søkelyset på en meget viktig sak - og at ingen skoler/barnehager er helt uten mobbing. - Forelder med barn i barnehage.

Den er helt topp....Mobbing bør ikke forekomme....og tar sterk avstand fra det. - Forelder med barn i skolen.

18 Førskolelærere, lærere, barnehageledere, rektorer og andre pedagogiske stillinger i skole/barnehage.

Jeg synes manifest mot mobbing er bra fordi det blir sikkert mye mindre mobbing ut av det. Problemet er at mobberne ikke tenker så mye på manifestet når det mobber. Vi må gjøre mobbere i ALLE ALDERE oppmerksomme på manifestet. - *Elev 7. kl.*

Skoleansatte

Andre grupper som var forventet å ha sterke meninger om Manifestet var de profesjonelle dvs. lærere, rektorer, førskolelærere og ledere i barnehager. Totalt sett var også disse gruppene hovedsaklig positive til Manifestet. Den største gruppen med negative meninger om MMM kom fra lærerne.

Det hele er nok godt ment, og vi lærere gjør så godt vi kan innenfor de rammene vi har. - *Lærer*

At det har liten praktisk betydning eller effekt. Det er den jobben elever, foreldre, lærere og evt. nødvendige instanser utenfra i fellesskap gjør som naturlig nok har effekt i vår skolehverdag. - *Lærer*

At en del lærere er negative kommer ikke kun som en følge av Manifestet. Det er lett å se at en del av dette er frustrasjon, de ser på Manifestet som "nok en ting" som skal inn i skolen, og som de ikke har plass eller tid til. Flere svarer også at mobbing har vært et tema på skolen i mange år, og føler at Manifestet ikke innebærer noe nytt. Samtidig sier de at Manifestet har satt fokus på saken, lagt press på skoleledelsen og kommunen, noe som er udelt positivt.

Flere i alle gruppene peker på at et slik "løft" mot mobbing burde gi økonomisk støtte utover det kommunen har per i dag, og mener at uten slik støtte er det hele bare et papirvedtak uten mulighet for gjennomføring i virkeligheten (skolehverdagen).

At det er ei flott målsetjing å arbeida etter. I tillegg kan dette manifestet minna oss om at det må vera ei nulltoleranse for mobbing. - *Lærer*

Elever

Tabell 38 viser hvor godt elevene kjente Manifest mot mobbing. De fleste elevene (71 %) hadde ikke hørt om Manifestet. Barneskoleelevene hadde hørt om det oftest (34 %) og elevene i ungdomskole sjeldnest (16 %).

Tabell 38. Elevenes kjennskap til Manifest mot mobbing. Prosent. N=2276

Har du hørt om Manifest mot mobbing?	7. klasse	10. klasse	VKII	Total
Nei	66	84	77	71
Ja	34	16	23	29

? ² Sig <.001

I slutten av skjemaet ble elevene spurt om mulige videre kommentarer til hvordan de har opplevd Manifest mot mobbing, og det arbeidet mot mobbing som er gjort ved skolen. Vi fikk veldig mange svar. Det kom fram også fra disse svarene at de fleste elevene "hakke peiling" på Mobbemanifestet, selv om de hadde meninger og erfaringer om mobbing eller om arbeidet omkring det. Responsene vi fikk viste klar variasjon med alder og klassetrinn.

Elevene på 7. klasse var klart mest positive sammenlignet med elevene på 10. klasse. 7.-klassingene skriver mye mer om tiltak og om positive endringer som følge av dem, samt om hvor bra det er at man jobber mot mobbing. I forhold til Barneombudets utgangspunkt for

Manifestet (se kapittel 6) er dette en klart positiv indikasjon på verdien av Manifestet og dets resultater. Noen eksempel av de positive kommentarene på ulike klassenivå var:

Jeg synes lærerne og rektor snakker veldig mye om mobbing. -Elev, 7 kl.

Bare lærere som gjør noe med mobbing, mens rektor sitter å later seg. - Elev, 7. kl

Mobbekomite som vi har på våres skole, burde alle hatt! det hjelper, og det har virkelig løst opp problemer på skolen vår! - Elev, 10. kl

Dei har snakket med klassar (MOT) og fortald oss kor dumt det er og mobba. Og du skal hjelpa dei som blir mobba og fortelja mobbarane at dei skal slutta. Ta ANSVAR:). - Elev, 10. kl

Ved min skole, synes jeg at de har greid å fått i gang et veldig bra prosjekt, som HAR gjort at mobbingen har gått ned. - Elev, 10. kl

Sjølvs om mobbing ikkje er noko stort problem på skulen vår i det heile teke, merkar eg at arbeidet mot mobbing har blitt skjerpaa etter at me skreiv under på dette manifestet. Lærarar og rektor har snakka med oss om det, og elevane tek det alvorleg. - Elev, 10. kl

Den har hjulpet oss til å tenke nytt. Folk har begynt å tenkje meir og bli meir våken, slik at dei kan ta tak viss dei ser nokon som blir mobba. - Elev, 10. kl

Eg synest det er bra at det endeleg blir vist litt meir fokus rundt mobbing, og gjort til noko høgtideleg på skulen som manifeste! Men fortsatt må alle bli flinkare på ein eller annan måte å vere meir oppmerksam og bevisst overfor mobbing. - Elev, 10. kl

Det [Manifestet] har vel hatt en stor betydning, jeg tror det har medvirket til at det har blitt mindre mobbing. - Elev, VKII

Tiende-klassingene skriver nesten gjennomgående at de ikke har merket eller hørt om noe som har blitt gjort omkring mobbing i skolen. De fleste som kommenterte hadde heller ikke hørt noe om Mobbemanifestet – og mange forundret seg over det. Svarene fra elever i ungdomskolen viste klart at de syntes at det hadde vært fint å få informasjon om Manifestet, og at det hadde hjulpet skolen å rette mer oppmerksomhet mot mobbing.

Hva er Manifest? Har aldri hørt om det. Så jeg kan rett og slett ikke si noe om det ... Jeg vet ikke en gang om det er gjort noe tiltak på skolen vår:(jeg synes det er rart at vi må ta en spørreundersøkelse om noe vi aldri har hørt snakk om en gang... - Elev, 10. kl

Synes ikke det er gjort mye med mobbing ved [...] skole, spesielt ikke fra rektorens side.. lærerne har snakket med oss om mobbing og vi har skjont at det er galt.. har ikke hørt om manifest mot mobbing i det hele tatt, noe jeg synes er litt merkelig etter... - Elev, 10. kl

Har kje hørt om da:-/ synst enklli da e litt merkli at eg ikkje har hørt om da...siden da har vert i 2 år..da seie litt om kor lite skulen følge med! blir irritert når me ikkje har hørt om noko!! - Elev, 10. kl

Skolen vår har ikke informert så mye om manifest mot mobbing. Dette synes jeg er for dårlig av skolen vår. Dette må de bli flinkere til. Hvis ikke, blir elevene bare verre og verre. - Elev, 10. kl

Jeg synes skolen min har fått litt lite informasjon, jeg visste ingenting om Manifest før klassa mi fikk beskjed om å gå inn på denne internettadressa.... - Elev, 10. kl

Jeg har ikke lagt merke til noe forandring etter at Manifestet mot mobbing har kommet. Jeg hørte først om det for noen uker siden. Jeg vet at det ikke er gjort noe for å forebygge mobbing på skolen. Det burde det bli mer av. - Elev, 10. kl

Dette burde ha vært mer opplyst synes jeg. Har ikke hørt så mye om det, og kan ikke si at jeg viste at manifest mot mobbing en gang fantes! men har hørt med lærere nå, og de forteller at vi er med..! - Elev, 10. kl

Vi fikk også mange indignerte kommentarer fra elever på 10-klasse, fordi mange trodde at målet med spørreundersøkelsen var å påvirke forekomsten av mobbing. Flere hadde oppfattet

at skjemaet var en ”mobbetest”, en ”test” om kunnskap om Mobbemanifestet – og var irritert over at de hadde blitt så dårlig informert.

Jeg tror ikke akkurat at en internett-spørreundersøkelse kommer til å få slutt på mobbing på skolen vår. Man bør heller ta personlig kontakt med dem som mobber. På vår skole er det ikke særlig mobbing, og hvis det er det, så er de som mobber i mindretall. - *Elev, 10. kl*

Har egentlig ikke vist at det var et slikt program før vi fikk en brosjyre der det stod om denne testen. Men det er jo bra at noen prøver å gjøre noe med det istf. at lærerene/rektor prøver å skubbe ansvaret over på elevene. - *Elev, 10. kl*

På videregående skole var det også blitt gjort mye mindre enn på barneskolen. I motsetning til ungdomsskoleelever, som i svarene mange ganger klart viste sin misnøye mot denne situasjonen og lav antimobbe-aktivitet fra skolen sin side, nøyde elevene fra VGS seg typisk med å konstatere at den lave aktiviteten var på grunn av lite mobbing i dette miljøet.

Jeg har ikke hørt så mye om Manifestet, og det har heller ikke vært noe fokus på det fra ledelsens side. Men det har nok en sammenheng med at det har vært sjeldent lite mobbing på vår skole, så det har heller ikke vært noe behov for det. - *Elev, VKII*

Men det var også elever som mente at mobbing skjer også på VGS, men at lærerne ikke prioriterer dette temaet. Fag er det viktigste. Enkelte mente også at mobbing kan ha et annet ansikt, mer indirekte, på videregående skole enn i grunnskolen.

Det er gjort en alt for dårlig jobb mot mobbing på min skole! Ikke har jeg hørt noe om manifestet! Lærerne mener at det er viktig å bruke tiden på fag! - *Elev, VKII*

[Manifestet er] Et tiltak der hovedtanken bak er flott. Problemet er at lærere ikke kan eller har initiativ til å jobbe seriøst med problemet. Lærere i den videregående skolen er bare fokusert på å lære bort faglig stoff. - *Elev, VKII*

Jeg har ikke vært klar over at det har vært ”Manifest mot mobbing”, men jeg har ikke lagt merke til noe forebyggende arbeid. Men jeg tror også mobbing er sjeldnere (eller mer skjult) på videregående enn i grunnskolen. - *Elev, VKII*

Jeg har ikke merket noe til denne manifest mot mobbing, har det blitt gjort noe er det ikke synliggjort godt nok. men så er vel ikke den skolen jeg går på den verste når det gjelder mobbing vi er så voksne at vi respekterer andre for de de er. - *Elev, VKII*

7.3 Barnehagene

NOVAs undersøkelse, *Fra best til bedre? Kvalitetssatsing i norske barnehager* (Gullbrandsen & Sundnes, 2004), spurte også om barnehagen har benyttet noen av arbeidsmåtene listet i spørreskjemaet for å motvirke mobbing. Arbeidsmåtene og hvor mye de ble brukt i følge barnehagelederne er vist i Tabell 39.

Resultatene viste at de fleste (87 %) av de 780 barnehagene som svarte i denne undersøkelsen, hadde tatt i bruk en eller flere arbeidsmåter for å motvirke mobbing. De fleste brukte Kari Lamers sitt ”Du og jeg og vi to!”, eller ”Steg for steg” og ”Åtte temaer”. Som nevnt ovenfor, er de to sistnevnte programmene rettet mot utvikling av sosial kompetanse generelt, og ikke direkte i forhold til mobbing.

Tabell 39. Bruk av arbeidsmåter for å motvirke mobbing (%). (Gullbrandsen & Sundnes, 2004, s. 78).

Arbeidsmåte	%
Du og jeg og vi to! (Lamer)	57
Olweus-programmet	1
Zero-programmet (Roland)	0,3
MOD (Utdanningsforbundet)	0,1
Steg for steg (Nasjonalforeningen for folkehelsen)	16
Åtte temaer for godt samspill/Ledet samspill (Hundeide)	11
Systematisk observasjon av samspill	40
Annet	29

I rapporten *Tiltak mot mobbing starter i barnehagen* (Midtsand, Monstad & Søbstad, 2004, s. 60-61) ble det også spurt om de ansatte hadde vært med på å planlegge og/eller sette i gang tiltak mot mobbing i barnehagen. Cirka halvparten av de 46 ansatte som hadde svart på spørsmålet, hadde vært med på slike tiltak. Tiltakene varierte noe. Det som ble hyppigst rapportert var slikt som ”observere mye” og ”stoppe uheldig atferd med en gang”, ”snakke med barna”, ”jobbing med empati og det å være tydelig”. Det hadde også blitt tatt opp som tema i samlingsstunden, og enkelte holdt på med ”konkrete tiltak i gruppa, samt mer langsiktig, forebyggende arbeid med sosial kompetanse”.

7.4 Fritidsmiljøer

7.4.1 Synspunkter på mobbing hos tilbyder av organiserte fritidsaktiviteter

Fra 2004 er fritidsklubber og frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner blitt mer synlig inkludert i kampen mot mobbing. BFD har siste året bevilget en million kroner til arbeid mot mobbing i fritidsmiljøene. Dette er en del av satsingen i Manifest mot mobbing (kronikk Barne- og familieminister Laila Dåvøy, 2004¹⁹). Midlene ble bevilget til tre hovedorganisasjoner i fritidsmiljøene: Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjon (LNU), Ungdom og fritid (UF), og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon Ungdom (FFOU). RF – Rogalandsforskning har sammen med BFD gjennomført en undersøkelse mot disse organisasjonene og i tillegg Norges Idrettsforbund (NIF).

Vi har mottatt svar fra 173 respondenter. Disse er spredt på 85 ulike organisasjoner/lag. Svarene vil avvike litt fra dette totalantallet, da noen svarer i forhold til sentralt hold og andre i forhold til lokalt hold. Spørreskjemaet ligger ved (se metoderapporten i Vedlegg 1).

I kapitlet 4.4 viste vi at 17 % av respondentene rapporterte at mobbing skjer i fritidsmiljøene og at forekomsten var høyest (20 %) i idrettsorganisasjoner. Resultatene tyder på at det ikke er mange organisasjoner som har satt i gang tiltak mot mobbing. Noe av forklaringen kan ligge i at mye av arbeidet deres i seg selv er å motarbeide den type mekanismer som mobbing

¹⁹

http://mobbing.ls.no/eway/default0.asp?pid=209&oid=0&e=0&trg=Main_4240&Main_4240=4272:23973::0:4249:3:4240:4276:::10:0:0

representerer. De som har gjennomført tiltak skriver at det kommer som en følge av oppfordring fra BFD, at de selv er blitt oppmerksomme på det gjennom generell informasjon om "Manifest mot mobbing" eller med utgangspunkt i spørsmål fra medlemmer som har hørt om manifestet på skolen.

Hver femte (20 %) av respondentene sier at Manifestet har hatt en eller annen form for innvirkning på organisasjonen. De resterende svarte "nei".

Vi spurte om organisasjonene har noen strategi i forhold til mobbing. Tabell 40 viser svarene. Et mindretall av respondentene (42 personer eller 28 %) svarer at organisasjonen deres har en strategi. De som ikke har noen strategi (57 %), forklarer dette på flere måter. Noen svarer at de nå har fått finansiert et prosjekt der en slik strategi vil bli satt på dagsorden. Andre svarer at mobbing aldri har vært et aktuelt tema for deres organisasjon eller at de løser enkeltsaker når de eventuelt dukker opp. De som svarte at de har en strategi (28 %), ble bedt om å gjengi strategien i spørreskjemaet. Et eksempel på en organisasjonsstrategi er:

Formålet med organisasjonen er å skape en bedre verden gjennom aktiviteter hvor barn og unge blir kjent med hverandre på tvers av kultur, nasjonalitet etc. Organisasjonen er gjennomsyret av å legge vekt på positiv nysgjerrighet og inkluderende holdning.

Tabell 40. Strategi mot mobbing (N=150). Prosent og totale tall.

	NIF (n=64)	LNU (n=46)	UF, FFOU og andre org. (n=40)	Total
Ja	22 (14)	26 (12)	40 (16)	28 (42)
Nei	67 (43)	57 (26)	43 (17)	57 (86)
Vet ikke	11 (7)	17 (8)	17 (7)	15 (22)

Det er på sin plass å minne om at det heller ikke var noe dokumentert bevis for at det finnes mobbing i disse miljøene, noe som gjør at det heller ikke nødvendigvis er et problem at det ikke finnes dokumentasjon om tiltak mot mobbing.

7.4.2 Barnas og ungenes meninger om lokale tiltak mot mobbing i organiserte fritidsaktiviteter

For å få vite noe om hvordan brukerne av fritidstilbud, barn og unge, vurderer forekomsten av og arbeidet mot mobbing i disse miljøene, spurte vi i skoleundersøkelsen om barnas og ungenes meninger om lokale tiltak mot mobbing i organiserte fritidsaktiviteter. Spørsmålet var: *Hva syns du, har det blitt forandring i Manifestperioden, altså i løpet av de siste to årene, i hvor mye voksne retter oppmerksomhet mot mobbing i ulike miljøer du er med?*

Svarene er vist i tabellene 41-43. Svarene viser at i følge elever, har gruppeledere nesten ikke gjort noe i hele tatt i fritidsmiljøene. I noen grad har dere likevel snakket har med

Tabell 41. Påstand: *Gruppeledere i fritidsaktiviteter jeg er med i, er mer aktive i å jobbe mot mobbing enn før.* Prosent. N=2104

Påstander	7. klasse	10. klasse	VKII	Total
Ja, jeg er helt enig.	10	10	6	9
Ja, jeg er litt enig.	14	14	7	12
Nei, jeg er litt uenig.	9	10	6	9
Nei, jeg er helt uenig.	17	25	21	17
Jeg vet ikke.	50	41	60	43

χ² Sig <.001Tabell 42. Påstand: *Gruppeledere i fritidsaktiviteter jeg er med i, er opptatt med mobbing og gjør mye for å motvirke den.* Prosent. N=2104

Påstander	7. klasse	10. klasse	VKII	Total
Ja, jeg er helt enig.	10	10	6	9
Ja, jeg er litt enig.	14	14	7	13
Nei, jeg er litt uenig.	9	10	6	10
Nei, jeg er helt uenig.	17	25	21	19
Jeg vet ikke.	50	41	60	49

χ² Sig <.001Tabell 43. Elevenes meninger om hvis gruppelederen i fritidsaktiviteter har gjort noe for å motvirke mobbing. *Har gruppelederen din i fritidsaktiviteter (hvis du er med i noen) gjort noe for å motvirke mobbing?* Prosent. N=2070

	7. klasse	10. klasse	VKII	Total
Ja, de har snakket med oss om mobbing.	18	19	5	18
Ja, de har levert ut skriftlig materiell om mobbing.	2	2	0	2
Ja, de har jobbet med et prosjekt mot mobbing.	1	2	0	1
Ja, de har tatt i bruk/blitt med i et program mot mobbing.	2	1	1	1
Nei, de har ikke gjort noe.	29	35	42	31
Jeg vet ikke.	48	41	51	47

χ² Sig <.001

grunnskoleelever om mobbing (Tabell 43). Cirka halvparten av elever på hvert skolenivå sier at de ikke vet om gruppelederen har gjort noe. Samtidig mente 20-40 % av elever at de ikke har gjort noe mot mobbing. I tabell 43 øket denne andelen med økende alder.

Tabell 44 viser hvordan elevene reagerer på en mobbehendelse. Reaksjonen på en mobbehendelse varierer med elevenes alder. De yngste svarte oftest (31 %) at de forteller til eller henter en voksen, mens i ungdomsskolen og i videregående er vanligste reaksjonen å snakke til den som mobber. Bare litt over ti prosent snakket til en voksen på disse to skolenivåene. Tabell 44 viser også at elevene relativt sjelden svarte at de snakker til mobbeoffer. Denne andelen minsker også med økende alder.

Tabell 44. Elevenes reaksjoner til en mobbehendelse. *Hvis du oppdager at noen mobber noen, eller blir mobbet av andre på fritidsklubben, hva ville du gjort da?* Prosent. N=2120

	7. klasse	10. klasse	VKII	Total
Jeg snakker til den/de som mobber.	26	34	38	29
Jeg snakker til den som blir mobbet	12	8	5	11
Jeg forteller til/henter en lærer eller andre voksne	31	13	12	26
Jeg vet faktisk ikke hva jeg skulle gjøre	12	17	23	14
Jeg gjør vanligvis ingenting	18	28	22	21

?² Sig <.001

7.5 Meninger fra allmennhet - Bevissthet, aktiviteter i nærmiljø og foreldreinvolvering

For å få vite mer om hvor godt Manifestet har hatt gjennomslag i samfunnet, da særlig i lokale miljøer og på hjemmefronten, gjennomførte InFact på oppdrag av Utdanningsdirektoratet og i samarbeid med RF en meningsmåling blant den norske befolkningen. Et representativt utvalg av befolkningen med en total på 1104 nordmenn (15-99 år) svarte på spørsmålene i september 2004. Vi skal se på resultatene fra tre av spørsmålene her:

- 1) Hvis du tenker på diskusjonen om *mobbing i samfunnet*, hvordan synes du utviklingen har vært i løpet av de to siste årene?
- 2) Hvis du tenker på ditt lokalmiljø, er det mer *aktivitet for å hindre mobbing i ditt nærmiljø* i dag enn for ett – to år siden?
- 3) Synes du *foreldrene har blitt mer trukket inn i arbeidet* med utvikling av bedre sosialt miljø for barn og unge i løpet av de siste to årene?

Tabell 45 viser resultatene til spørsmålet om hvordan samfunnsdiskusjon rundt mobbing har utviklet seg. Svarene gir et meget positivt inntrykk. Det er rundt 72 % som svarer at denne diskusjonen har økt. Særlig positivt er det at de yngste (15-24 år) rapporterer mest (over 80 %) om denne økningen, ettersom denne gruppen skulle få mest av utbytte av ulike tiltak i Manifestet.

Tabell 46 viser resultatene til spørsmålet om forandring i mengden av aktiviteter i nærmiljøet for å hindre mobbing. Som tabellen viser, synes halvparten av respondentene at det nå finnes mer aktiviteter i sitt nærmiljø for å hindre mobbing. Det er også viktig å merke seg at en fjerdedel av befolkningen ikke har notert noen forandring.

Tabell 45. Utvikling av diskusjonen om mobbing i samfunnet i løpet de to siste årene. Prosent. (N=1104)

	Aldersgrupper				Total
	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60-99 år	
Diskusjonen omkring mobbing har klart økt	42,8	40,6	31,1	28,3	34,8
Diskusjonen omkring mobbing har økt noe	38,6	37,3	40,0	37,2	38,4
Ingen endring. Diskusjon rundt temaet er som før.	12,4	14,3	20,3	24,3	18,5
Det har blitt mindre diskusjon omkring mobbing	2,1	2,0	4,9	2,7	3,2
Vet ikke	4,1	5,7	3,6	7,5	5,2
Total	100	100	100	100	100

Tabell 46. Forandring i aktiviteter for å hindre mobbing i nærmiljøet. Prosent. (N=1104)

Hvis du tenker på ditt lokalmiljø, er det mer aktivitet for å forhindre mobbing i ditt nærmiljø i dag enn for ett – to år siden?	Aldersgrupper				Total
	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60-99 år	
Ja, det skjer mye mer nå	34,2	24,5	25,9	19,9	25,4
Ja, der skjer litt mer nå	19,2	20,8	25,9	32,7	25,2
Ingen endring. Aktivitet rundt mobbing er som før	25,3	26,1	27,9	17,7	24,5
Det skjer mindre nå enn før	6,2	0,8	3,6	2,2	2,9
Vet ikke	15,1	27,8	16,7	27,4	22,0
Total	100	100,0	100	100	100

Spørsmålet om foreldreinvolvering utvidet perspektivet til også å omfatte utvikling av bedre sosialt miljø for barn og unge generelt. Resultatene, som er presentert i tabell 47, viser at den største andelen (36 %) av respondentene synes at foreldre har blitt trukket mer inn i dette arbeidet. Samtidig viser tabellen at nesten en tredjedel ikke har bemerket noen forandring og at det er de yngste som i størst utstrekning (38 %) svarer slikt.

Tabell 47. Forandringer i involvering av foreldre i arbeidet med utvikling av bedre sosialt miljø. Prosent (N=1104)

Synes du foreldrene har blitt trukket mer inn i arbeidet med utvikling av bedre sosialt miljø for barn og unge i løpet av de siste to årene?	Aldersgrupper				Total
	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60-99 år	
Ja	32,2	34,4	35,9	41,6	36,3
Nei	38,4	29,5	36,3	25,7	32,2
Vet ikke	29,5	36,1	27,8	32,7	31,5
Total	100	100	100	100	100

Disse resultatene peker på to konklusjoner. Selv om man ikke nødvendigvis kan forklare at all utvikling og forandring som disse resultatene viser er en direkte følge av Manifestet mot mobbing, er det ikke tvil om at arbeidet med Manifestet har bidratt til dette i stor grad. Samtidig gir resultatene et klart signal om at det fortsatt er en god del å gjøre.

Det samme signalet gir også svarene fra foreldre og ansatte i skolene og barnehagene i undersøkelsen som RF-Rogalandsforskning gjennomførte. Vi spurte i hvilken grad foreldre er inkludert i arbeidet mot mobbing og i arbeidet for bedre trivsel i barnehage og skole (to spørsmål). Tabell 48 viser svarene. Det var ansatte i grunnskolene som oftest mente (34 %) at foreldrene er inkludert i arbeidet mot mobbing i stor grad. Mens litt over halvparten (54 %) av foreldre mente at de er inkludert i stor eller noen grad i dette arbeidet, var tilsvarende andel for ansatte 85 %. Denne tendensen til at ansatte i større grad enn foreldrene selv mener at foreldre er inkludert i arbeidet mot mobbing, var enda sterkere i barnehager. Den var også karakteristikk for arbeidet for bedre trivsel i skole og i barnehage.

Tabell 48. Inkludering av foreldre i arbeidet mot mobbing og for bedre trivsel i grunnskole og barnehage etter foreldrenes og ansattes meninger. Prosent.

Gruppe som svarer	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i hele tatt	Vet ikke
Miljø for samarbeid					
Foreldre – I arbeidet mot mobbing...					
... i barnehage	5	19	17	37	22
... i grunnskole	14	40	24	9	13
Ansatte – I arbeidet mot mobbing ...					
... i barnehage	10	44	34	12	0
... i grunnskole	34	51	9	1	5
... i VGS	1	19	18	31	31
Foreldre – Arbeidet for bedre trivsel...					
... i barnehage	24	39	20	8	9
... i grunnskole	16	47	23	5	9
Ansatte – Arbeidet for bedre trivsel...					
... i barnehage	36	54	6	4	0
... i grunnskole	35	54	8	0	3
... i VGS	5	23	23	21	28

I undersøkelsen definerte vi ikke ordet *samarbeid*. Det er tydelig at en del av det som kan tolkes som samarbeid i større grad er snakk om at foreldregruppen er informert om hva skolen

jobber med. I følge åpne svarene til spørreskjemaet var aller fleste foreldrene som har svart i undersøkelsen positive til antimobbearbeid, uansett om de har barn i barnehage eller skole, og mener det er fint om de som foreldre kan delta i arbeidet.

Inkludering av foreldre i samarbeidet på videregående nivå ble rapportert bare i liten grad. På grunn av lav antall av svar, må disse svarene tas med forbehold. Disse funnene får imidlertid støtte fra konklusjonen av Aaboen Sletten, Nordahl og Sandberg (2003) fra undersøkelsen om samarbeid mellom hjem og skole i videregående opplæring. Den viste også at der det finnes denne type samarbeid, er det i forbindelse med noe spesial situasjon eller problem. Forfatterne oppsummerte funnene som følgende:

”Generelt viser studien at omfanget av kontakt mellom hjem og skole på dette trinnet er svært begrenset. Samarbeidet synes verken å fungere tilstrekkelig for å sikre at foreldrene har mulighet til innflytelse eller til at foreldrene utnyttes optimalt som ressurs i skolens virksomhet. Videre er det samarbeidet som finner sted i stor grad behovsstyrt. Kontakt er mest vanlig når eleven har spesielle behov eller problemer knyttet til opplæringen.”

8 Samarbeid og samordning mellom innsats mot mobbing og andre tiltak

Generelt sett viste resultatene fra evalueringen av det har vært lite samordning mellom tiltak mot mobbing og andre tiltak for å styrke det totale lærings- og oppvekstmiljøet i barnehage, skole og fritidsmiljø. Det har også vært bare lite samarbeid på tvers av ulike organisasjoner (f. eks. mellom skoler og barnehager) rundt mobbetematikken.

8.1 Fylkene og kommunene

I evalueringen har vi gransket spørsmålet om samordning ved å spørre om samarbeid omkring mobbing på ulike nivå og ved å se på hvordan ulike aktører har beskrevet sitt arbeid mot mobbing og for bedre trivsel.

Svarene på spørsmålet om fylkeskommunen eller kommunen som samarbeidspartner i arbeidet mot mobbing er oppsummert i Tabell 49 for ulike aktører/miljøer.

Tabell 49. Skolenes og barnehagenes samarbeid med fylke eller kommune i arbeidet mot mobbing. Prosent.

	Ansatte			Foresatte			Fritidsmiljø
	Grunn-skole	VGS	Barne-hage	Barne-hage	Grunn-skole	VGS	
Ja	37	17	23	8	26	8	7
Nei	28	28	70	12	5	4	74
Vet ikke	35	55	7	80	69	88	19

Resultatene viser generelt at disse tre miljøene har samarbeidet ganske lite med fylke eller kommune i arbeidet mot mobbing, særlig barnehagene og fritidsmiljøene. Grunnskolen har hatt mest samarbeid, selv om andelen av disse skoler er bare litt over en av tre. Det ser også ut til at foreldre i ganske liten grad vet om denne siden av arbeidet mot mobbing i skolene og barnehagene.

Samme type resultater kom fram også fram fra undersøkelsen til ordførere og rådmenn i kommunene. I forhold til samarbeid internt i kommunen og eksternt i kommunen var det ikke alle som skilte her. Flere henviser til tidligere svar på spørsmålet om kommunen og eksternt samarbeid mht. jobbing med mobbeproblematikk. De aller fleste svarer at det er jobbet hovedsakelig innen skolesektoren (tilsette i skolen og elever), enkelte svarer også at foreldre er involvert. Det at en skole i kommunen er med i Olweus programmet blir nevnt som et eksempel på eksternt samarbeid.

De fleste (73 %, n = 35) sier at de positivt har et internt samarbeid i kommunen gjeldende mobbeproblematikken. Ut fra svarene de gir, er dette hovedsaklig innen skolesektoren, andre går litt bredere. En femtedel (21 %, n = 10) av ordførere og rådmenn svarte ikke på dette spørsmålet, og 3 kunne ikke si at de hadde noe internt samarbeid.

Alle skulane har hatt godt og omfattande arbeid med tema mobbing. Prosjekt og aktivitetar i tilknytning til dette tema. Nokre har også involvert heim og lokalmiljø i arbeidet.

Temaet har vært ope i forb. med politikk og etikk. Skole og barnehager har hatt det ope på lederplan og videre ned i gruppene.

Mobbing vart drøfta på leiarmøte og spesielt med leiarane innan barnehage og skule.

Ikkje i samlingar der rådmannen har deltatt

Det er tydelig at ordfører og rådmann ikke er de som er koordineringsansvarlige for jobbingen med Manifest mot mobbing i sine kommuner. Men ut fra svarene vi har fått, kan det se ut som om disse personene har inntrykk av at det jobbes godt med mobbeproblematikken i deres kommuner.

8.2 Samarbeid mellom skolene og barnehagene

Generelt sett viste svarene at samarbeidet som er mest vanlig, er at kommunen sentralt samarbeider eller har gjort vedtak om gjennomføring av et tiltak i alle skolene/barnehagene i kommunen. Tabell 50 viser lokalt samarbeid mot mobbing mellom barnehager og skoler etter foreldrenes og ansattes meninger. Det er en del skoler som samarbeider med andre skoler eller barnehager som samarbeider med andre barnehager. Samarbeid mellom barnehage og skole er mer sjeldent. Der de to er fysisk samlokalisert virker det imidlertid som om dette gir et bedre grunnlag for samarbeid. Det er nærliggende å tro at et slikt samarbeid i så fall gjelder for mer enn kun mobbeproblematikk.

Tabell 50. Lokalt samarbeid mot mobbing mellom barnehager og skoler etter foreldrenes og ansattes meninger. Prosent.

Respondentgruppe Miljø for samarbeid	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i hele tatt	Vet ikke
Foreldre – Barnehage har samarbeidet					
... med andre barnehager	2	4	4	11	79
... med grunnskole	3	5	3	17	72
Ansatte – Barnehage har samarbeidet					
... med andre barnehager	14	26	14	43	3
... med grunnskole	5	6	21	65	3
Foreldre – Skolen har samarbeidet					
... med barnehager	3	6	5	12	74
... med andre grunnskoler	5	13	7	7	68
Ansatte – Skolen har samarbeidet					
... med barnehager	3	9	17	41	30
... med andre grunnskoler	7	25	27	18	23

9 Medias rolle i Manifestet

Alle manifestpartene er organisasjoner som må forholde seg til stor medieoppmerksomhet. Som tidligere vist i denne rapporten, nevnte manifestpartene bevissthet og oppmerksomhetsom forventninger til Manifestet. I intervjuene spurte vi om Manifestet inkluderte en mediestrategi med tanke på å nå fram med budskapet til samfunnet generelt og til manifestpartenes lokale lag. I tillegg har vi gjort en mediaundersøkelse i ulike nettaviser og på manifestpartene sine egne websider, for å få dannet oss et bilde av hvordan manifestpartene har nådd ut gjennom media sine kommunikasjonskanaler. Vårt mål var å få en oversikt over omfanget av artikler om 'mobbing' i løpet av manifestperioden. Vi har bare sporadisk sett på innholdet av ulike nyheter og/eller andre artikler. I det følgende skal vi først se på mediaundersøkelsen og deretter på svar vi fikk fra manifestpartene på spørsmålet om bruk av media.

9.2 Oppmerksomhet mot mobbing i media og på manifestpartenes nettsider

9.2.1 Media

Resultatet fra den kvantitative undersøkelsen er vist i Tabell 51. Som tabellen viser, har antall treff økt med mer enn 1000 fra den første tidsperioden til den andre, dvs. med 70 %. Antall nyheter og/eller artikler har økt blant alle mediekildene, utenom NTB der omfanget er det samme, 125 treff for begge to tidsperiodene og websider til P4, der det har gått ned med 9 %.

Tabell 51. Undersøkelse nettaviser, radiokanaler, tv-kanaler og Odin.dep.no

Mediekilde	Total treff 2000-2002	Total treff 2002-2004	Forandring fra t1 til t2 (%)
Nordlys	43	68	+ 58
Adresseavisen	195	380	+ 95
Bergens Tidende	142	263	+ 85
Stavanger Aftenbladet	116	162	+ 40
Aftenposten	150	267	+ 78
VG	102	140	+ 37
Dagbladet	217	322	+ 48
NRK	228 web	320 web	+ 40
TV2	54 innslag tv 20 web	68 innslag tv 27 web	+ 26 + 35
P4	54 web	49 web 147 radio	- 9
Odin.dep.no	125	327	+ 161
NTB	125	125	0
TOTAL	1571	2665	+ 70 (n=1094)

9.2.2 Nettsteder til manifestpartene, Utdanningsdirektoratet, UFD og BFD

Manifestpartene har etablert en elektronisk idébank <http://mobbing.ls.no> for innspill eller presentasjon av ulike bidrag for å bekjempe mobbing. På denne siden kan en finne det aller meste som har hendt og som fremdeles pågår av aktiviteter i Manifestet. Der er det også tilgjengelig en del materiale eller informasjon om hvor en kan få tak i materiell om mobbing. I tillegg til dette nettstedet har manifestpartene og andre sentrale parter laget informasjon om mobbing på sine egne nettsider.

Når vi gjennomførte undersøkelsen av websidene til de sentrale partene i Manifestet, ble det brukt en noe mer analytisk tilnærming enn i medieundersøkelsen. Vi gjorde en enkel vurdering av brukervennligheten til disse sidene i forhold til informasjon om mobbing, og særlig i forhold til tilgang til fellessiden, idébanken, fra disse sider. Resultatene er vist i Tabell 36.

På disse sidene var det mulig å bestemme tidsperioden for søket bare for de to departementene. Resultatene i Tabell 52 er vist som to antall, som peker på den første og den andre tidsperioden. Antall treff vi fikk for de andre websidene, er det totale antallet treff på ordet *mobbing* uavhengig av antall år (altså bare ett tall vist i Tabell 52).

Tabell 52. Manifestpartene og informasjon om MMM på veven.

Partene	Treff "mobbing"	Kommentar
Utdanningsforbundet ²⁰	156	Egen knapp i meny, og egen webside. Lenke til eget nettsted. Svært bra.
KS ²¹	21	Ingen direkte mobbeside, men har en miljøside under Skole/utdanning.
BO ²²	21	Lenke på første side, knapp i menyen til venstre på skjermen. Bra.
FUG ²³	69	Finner en del stoff om mobbing. Ingen lenke til manifestets webside.
Utdanningsdirektoratet ²⁴	37	Ingen direkte lenke til sin egen side om mobbing. Enkelte nyheter m.m. om mobbing.
BFD ²⁵	33 og 85	Skjult lenke til websiden om mobbemanifestet.
UFD ²⁶	30 og 88	Ingen lenker til manifest mot mobbing sine sider med mindre en finner en artikkel som peker videre til websiden.

Det var kun Utdanningsforbundet som har laget en egen lenke/knapp på sin førsteside med tittel "Mobbing" til manifestpartene sine fellesside, idébanken om mobbing. For de andre det

20 <http://www.utdanningsforbundet.no/>

21 <http://www.ks.no/templates/Startside.aspx?id=30>

22 <http://www.barneombudet.no/>

23 <http://www.fug.no/>

24 <http://www.utdanningsdirektoratet.no/>

25 <http://odin.dep.no/bfd/norsk/bn.html>

26 <http://odin.dep.no/ufd/norsk/bn.html>

var ikke like lett å finne lenker til denne siden. Barneombudet har på sin førsteside en lenke til *"Det store oppdraget"* som er et av tiltakene. Klikker en på denne lenken eller på lenken *"Barn og unge"* finner en mye innhold rundt temaet mobbing. Hos de andre partene var dette litt mer skjult. FUG har ikke en direkte lenke, men om en besøker siden Foreldrenettet.no²⁷ (ligger i sidemenyen til FUG, og er en del av FUG sine nettsider), er det der en egen lenke til mobbing.

På websidene til departementene kan man enkelt finne mye innhold om mobbing. Da er det lettest å søke med mobbing som tema. Det er ikke lett å finne noen lenke til fellessiden om mobbing. Enkelte artikler eller nyhetsbrev en får opp gjennom søk med søkeordet 'mobbing', vil gi lenker til f.eks. den felles websiden²⁸.

9.3 Bruk av media i Manifest mot mobbing

Dette må sees på som en kvalitativ undersøkelse mht. bruk av media. Vi har i våre intervju med representanter for alle manifestpartene spurt om det lå en bevisst strategi til grunn for bruk av media i Manifestet.

Svarene har vært noe tvetydige, men de fleste mener at det ikke er tale om en bevisststrategi i forhold til media, selv om informasjonsformidling har blitt diskutert. Partene hadde på et tidspunkt en mediegruppe. Denne gruppen har ikke fungert helt etter hensikten. Meningen var å koordinere utspill m.m. fra manifestpartene. Dette er gjort mht. pressekonferanser, men ikke i det mer daglige manifestarbeidet.

Det kommer fram fra intervjuene at de enkelte manifestpartene har hatt eller utviklet sin egen praksis i forhold til media, og at denne praksisen varierer mye mellom partene. Noen sier at media har vært svært åpne for innspill, andre sier at det har vært vanskelig å få media til å stille opp. Barneombudet er positiv til media sin innsats i forhold til manifestet. De hadde jevnlig møter med media på generelt grunnlag, og trakk da frem mobbing som et viktig tema. Dersom det var gode cases m.m. var det ikke vanskelig å få media til å skrive om mobbing. BO laget også en del innslag som kunne benyttes i tv-program. Dette ble blant annet sendt på TV2. BO trekker også frem VG som svært interesserte.

Resten av manifestpartene hadde ulike erfaringer. De opplevde ofte at det var de dårlige tilfellene som ble løftet frem, mens de selv mente det var viktig å få frem det nye med Manifestet, at dette var et løft, en dugnad rettet mot alle i Norge. Media har etter hvert fått frem noe av dette, da særlig takket være lokalpressen. Det viste seg at lokale aviser og tv-stasjoner var interessert i tiltak som *"Det Store Oppdraget"* og *"Stafetten"*. Dette har fått en del medieoppmerksomhet rundt om i landet.

²⁷ <http://www.foreldrenettet.no>

²⁸ <http://mobbing.ls.no>

9.4 Konklusjoner fra medieundersøkelsen

De siste to årene har det vært skrevet en del mer om mobbing i avisene i Norge enn før Manifest mot mobbing ble lansert. Alt dette er ikke relatert til Manifest mot mobbing, men det er klart at oppmerksomheten rundt mobbing er større enn før. Dette er, uttalt fra flere av manifestpartene, noe av det viktigste de har oppnådd disse to årene.

I noen av avisene og på websiden for alle departementene er økning av treff på ordet mobbing stor. Det indikerer at mobbing som tema oftere er blitt tatt opp i ulike sammenhenger.

Websidene til manifestpartene er vurdert i forhold til hvorvidt de informerer om Manifestet og om mobbing. Websidene til Barneombudet og Utdanningsforbundet var meget brukervennlige i denne sammenheng i og med at det var lett å finne denne informasjonen. Barneombudet og Utdanningsforbundet har laget egne lenker til sider med mobbing som tema. Dette er lenker som møter ”besøkende” på førstesiden, noe som må sies å være et kriterium med tanke på å fange leserens oppmerksomhet.

På de andre sidene var dette ikke så lett. Brukervennlighet og lett tilgang til informasjon man søker er viktige for de som surfer på Internett. I den overflødigheten av informasjon som Internett generelt tilbyr, er utålmodighet ikke helt uvanlig. Det kreves god design og synlighet for å informere surfere (generelt) i tide, før de velger å prøve en annen webadresse. Selv om Manifest mot mobbing bare er et virksomhetsområde for de involverte partene, kunne man ha forventet at også de to andre manifestpartene (KS og FUG), samt Utdanningsdirektoratet og begge involverte departementene hadde gjort litt mer for å synliggjøre manifestdeltakelsen på sine websider.

Det har vist seg at manifestpartene ikke hadde en felles mediestrategi for involvering av media i Manifestet. En del av partene har likevel lyktes svært godt i sin kontakt med media, mens andre parter ikke har fått gehør. Totalt sett har media likevel omtalt mobbing som tema en hel del i manifestperioden. De to siste årene er det og har vært en satsing på mobbeproblematikken i Norge, noe som er tydelig kommunisert i de ulike massemediene.

10 Sammenligning skolemobbing mellom Nordiske land

10.1 Forekomsten

WHO skolehelseundersøkelse²⁹ ble startet på 1980-tallet og den er etter hvert utvidet til å dekke nesten alle land i Europa (Rimpelä, Kannas, Jokela, et al. 2004). Den gjennomføres hvert fjerde år. Mobbing har vært med som et tema i 1994, 1998 og 2002. Undersøkelsen bruker definisjon og spørsmål om mobbing som er blitt utviklet av Olweus-gruppen (Solberg & Olweus, 2003).

Den siste rapporten er blitt publisert i 2004. Den er basert på data samlet inn i 35 land og blant skoleelever i alderen 11, 13 og 15 år. Data er samlet i 2001/2002. Samlet sett viser resultatene at forekomsten av mobbing (minst to ganger per måned) varierer enormt, fra 1 % til 50 % mellom ulike land og regioner, samt i ulike alder- og kjønnsgrupper. Den viser også at i gjennomsnitt forekommer mobbing oftere blant gutter enn jenter og at det øker noe fra 11 til 15 års alderen.

Disse data gir også et godt grunnlag for å sammenligne situasjonen mellom Nordiske land. Tabellene 53 og 54 viser forekomsten av mobbing i Danmark, Finland, Norge og Sverige i følge den siste WHO-skolehelseundersøkelsen.

Tabell 53. Forekomsten av mobbing i Nordiske land. *Blitt mobbet to eller tre ganger eller mer de siste par måneder.* Prosent. (WHO, 2004)

Land	Alder					
	11 år		13 år		15 år	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
Danmark	13,7	14,0	11,7	12,2	7,3	7,2
Finland	7,9	13,2	10,6	10,6	5,7	7,2
Norge	17,1	16,5	7,1	11,5	5,9	7,7
Sverige	3,4	5,4	5,7	5,9	3,5	5,0

Tabell 54. Forekomsten av mobbing i Nordiske land. *Mobbet andre to eller tre ganger eller mer per måned de siste par måneder.* Prosent. (WHO, 2004)

Land	Alder					
	11 år		13 år		15 år	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
Danmark	4,7	13,1	8,7	19,6	5,6	21,0
Finland	2,8	6,6	3,2	9,8	4,7	11,1
Norge	5,3	11,7	3,0	10,7	3,0	11,3
Sverige	0,6	2,4	2,3	5,1	3,1	5,9

²⁹ <http://www.hbsc.org/>

Tabellene viser at for de yngste barna (11 år) er andelene høyest i Norge både for mobbere og mobbeofre, mens for de to eldre aldersgruppene er andelene høyest i Danmark. Tabellene 17 og 18 viser også at forekomsten av mobbing er lavest i Sverige for alle grupper, og generelt mye lavere enn i de andre Nordiske landene.

Andeler forekomst av mobbing i Norge, i følge denne undersøkelsen, er ikke helt sammenlignbare med resultatene fra norske undersøkelser for 2001, som ble vist i tabell 3 tidligere. På grunn av at WHO-tallene inkluderer også mindre hyppig mobbing, er disse andelene nærmest sammenlignbare med SAF sine resultater fra 2001 (vist i første delrapporten) som viste at 47,7 % av barneskolegutter og 41,7 % av barneskolejenter blir mobbet og 'av og til'. Tilsvarende tall for de som mobber andre var 49,1 % for gutter og 24,8 % for jenter.

10.2 Tilnærming til og tiltak mot mobbing i de Nordiske land

Tilnærming til mobbeproblematikken samt valg av tiltak mot mobbing varierer noe mellom de nordiske land. Dette kan være noe som nødvendigvis ikke forklarer, men likevel kaster mer lys over de nokså ulike tallene for forekomsten av mobbing. Dette kapittelet viser noen hovedpunkter i arbeidet mot mobbing i Danmark, Finland og Sverige. Vi har også vist de nyeste resultatene om forekomsten av mobbing fra nasjonale undersøkelser i disse land, og sammenlignet dem med tilsvarende resultater fra Norge, når det har vært mulig. Dette er gjort separat fra forrige kapitlet, ettersom resultatene sjelden er helt sammenlignbare, på grunn av ulike metodiske valg i ulike land.

Danmark

Danmark har, basert på en internasjonal undersøkelse, sammenlignet seg med Sverige og Norge. Tall fra undersøkelsen i 1997- 1999 viste at Danmark hadde et mye større mobbeproblem enn de to andre nordiske nabolandene.

I målingene som ble gjennomført i 2002 spurte de ikke lenger om elevene hadde blitt mobbet i løpet av det siste skoleåret, men i løpet av de siste to månedene. Resultatene viste en markert nedgang av antall mobbeoffer. Denne nedgangen kunne en ikke se i de to andre nordiske landene, så det kom ikke av den nye målemetoden. Det en også kunne se, var at gruppen som ble sjeldent mobbet viste tilbakegang. Gruppen med elever som ble ofte mobbet hadde ingen endring.

Siden undersøgelsens resultat om mobning blev publiceret i april 1999 og fulgt op af bogen *Mobbedreng* fra Børnerådet 2000, har der både på landsplan og lokalt på amts-kommune- og skoleniveau været fokus på mobning og mange forsøg på forebyggende indsatser. Vi håber og tror, at faldet i mobning er et resultat af denne indsats – en indsats som altså ser ud til at have været mest effektiv overfor den sjældnere mobning. (s. 78 Pernille Due og Bjørn E. Holstein, red. Skolebørnsundersøgelsen 2002)

Som en ser, viser Due og Holstein til boken *Mobbedreng* fra Børnerådet (2000), og at det forhåpentligvis er ideer og forslag til tiltak i denne boken som gjør at en kan se en tilbakegang innenfor enkelte grupper som blir mobbet i Danmark.

Det har de siste par årene blitt gjort enkelte grep i Danmark som kan være med på å bekjempe mobbing. Det er undervisningsmiljøloven, *Trivselserklæringen*, og *Mobbenøglen*. I det følgende skal vi se litt nærmere på hver av disse.

Undervisningsmiljøloven

I marsj 2001 kom det en ny undervisningsmiljølov i Danmark³⁰. Den fastslår at et godt undervisningsmiljø er en grunnleggende rettighet for elever og studenter, og ga større rettigheter til elever og studenter i forhold til medvirkning og trivsel i skolen. Loven tillegger elever og studerende en rettighet til å velge 2 undervisningsmiljørepresentanter til hver sikkerhetsgruppe, som er dannet på utdanningsstedet, som beskjeftiger seg med spørsmål av relevans for undervisningsmiljø. Loven forplikter også utdanningsinstitusjonene til under medvirkning av elevene og de studerende, å utarbeide en undervisningsmiljøvurdering minst hvert 3 år. I sammenheng med loven ble en ny organisasjon *Dansk Center for Undervisningsmiljø (DCUM)* opprettet³¹.

Til tross for denne loven viser en undersøkelse i 2004 (Rambøll 2004. Undersøgelse af Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø), at mange skoler ikke har fulgt opp loven. Undersøkelsens hovedkonklusjon er blant annet:

41% af de ledere, der har besvaret spørgeskemaet på deres institutions vegne, angiver, at der er udarbejdet en UMV. Som det fremgår af nedenstående tabel, angiver samlet 89% af lederne, at der er udarbejdet en UMV med en eller flere af de fire elementer i henhold til loven, eller at institutionen er i gang med eller planlægger at udarbejde en UMV i indværende skoleår.

Tabell 1. 1 Lov 2001-03-14 nr. 166 om elevers og studerendes undervisningsmiljø. N= 1757

	Prosent
Ja	41
Nej, men er i gang	27
Nej, men planlægger at udarbejde den i dette skoleår	14
Nej, men vi har udarbejdet en med nogle af de 4 elementer	7
Nej	9
Ved ikke	2

Rapporten fra oktober 2004 konkluderer med at loven er implementert til et akseptabelt nivå (41 % av de involverte institusjonene). Grunnen til det er at om en også rekner med de som jobber med implementeringen av lovverket, når en opp i 89 %.

Trivselserklæringen

I mars 2004 lanserte Danmark sitt "mobbermanifest", under navnet *Trivselserklæringen*. *Trivselserklæringen* fokuserer på mobbeproblematikken, men har med navnevalget ønsket å vise en positiv tilnærming. I store trekk minner *Trivselserklæringen* om mobbmanifestet i Norge. Det som skiller er blant annet at det danske "manifestet" har en mye bredere

30 http://www.retsinfo.dk/_GETDOCI/_ACCN/A20010016630-REGL

31 www.dcum.dk

medlemsmasse. Det var 24³² ledere fra ulike organisasjoner for elever, lærere, rektorer, pedagoger, foreldre og politiske parti som inngikk et formelt samarbeid gjennom underskrivelse av Trivselserklæringen³³. Sekretariatet er lagt til organisasjonen DCUM. Det er lagt opp til to samlinger per år. I telefonintervju som vi tok med dem i forbindelse med evalueringen, ble vi fortalt at de savner en arena for bla. koordinering av tiltak. En slik samordning er viktig da de er avhengige av hverandres støtte. Partene som er med i *Trivselserklæringen*, har ikke fått noen statlig støtte. Det har medført at partene bla. ser behovet for å være koordinert ved oppretting og gjennomføring av tiltak. En slik felles koordineringsarena har også til en viss grad vært et savn i MMM i Norge, som vår intervjuer har vist. *Trivselserklæringen* er også ulik fra det norske Mobbemanifestet i den forstand at det ikke er satt noen sluttdato for det.

Det er opprettet egen webside⁴ for *Trivselserklæringen*. Her kan man se på nyheter, ulike tiltak og hendelser som er relatert til selve erklæringen.

Mobbenøglen

Dansk Center for Undervisningsmiljø (DCUM) har laget et verktøy, *Mobbenøglen*, som er en spørreundersøkelse tilgjengelig på websiden deres. Denne undersøkelsen, som har likeheter med *Elevinspektørene* i Norge, omhandler spørsmål rundt mobbing, og gjør svarene direkte synlige for brukerne rett etterpå.

- Mobbenøglen kartlegger mobning i 5. - 10. klasse og kan gratis benyttes af den enkelte klasse, den enkelte skole eller i en hel kommune.
- Mobbenøglen består af et elektronisk spørgeskema, som eleverne besvarer. Den er enkel at anvende, og eleverne svarer anonymt og direkte på pc'en.
- Umiddelbart efter besvarelsen præsenterer Mobbenøglen resultatet og giver idéer til løsningsforslag og forebyggelse på klasse- og/eller skoleniveau.
- Mobbenøglen er tænkt som et arbejds- og udviklingsredskab, der kan bedre det psykiske undervisningsmiljø på skolerne og give mulighed for, at klassen/skolen kan følge sin egen udvikling over længere tid.
(Fra websiden til www.dcum.dk)

Det som er spesielt med dette verktøyet er at etter at klassen eller skolen har avgitt svarene sine, vil verktøyet presentere resultater med forslag til tiltak, alt etter hvilke resultater en får og hvilket skoletrinn de som har svart, befinner seg på.

Det er videre planer om å utvikle et verktøy som i større grad kan sammenlignes med det norske *Elevinspektørene*.

32 Per desember 2004 er antallet samarbeidspartnere økt til 26

33 <http://www.trivselserklaeringen.dk/trivselserklaeringen>

Forekomsten av mobbing i 2004

Det er nylig publisert en undersøkelse "*Mobning 2004*" i samarbeid med DCUM og Børnerådet til elever i 7 klasse³⁴. Elevene ble spurt om hvilken type mobbing de blir utsatt for. Svarene viste at:

- 55 % blir tiltalt med kallenavn
- 45 % blir kommentert på utseende
- 43 % blir holdt utenfor
- 30 % blir fysisk plaget
- 12 % blir mobbet via SMS

Et av spørsmålene som er rettet til elevene er hvorvidt de er blitt mobbet i løpet av de siste to månedene. Tabell 55 viser resultatene.

Tabell 55. Er du blitt mobbet i løpet av de to siste månedene? (Elevene på 7. kl)

Er du blitt mobbet i løpet av de to siste månedene?	Prosent
Hver dag	1,7
Et par ganger i uken	3,6
Et par ganger i måneden	5,1
Nesten aldri	17,1
Jeg er ikke blitt mobbet	72,4

Andelen av elever som ble mobbet ukentlig eller oftere var 5,3 %. Selv om resultatene er avgrenset i og med at den kun omhandler barn i 7 klasse, konkluderer rapporten med at en er på rett vei mht. til antall mobbeoffer i Danmark.

Til slutt vil vi notere at Danmark er aktive også internasjonalt i arbeidet mot mobbing. De leder et Europeisk samarbeidsprosjekt *VISIONARY "Violence prevention at schools"*³⁵ med Finland, Tyskland, Portugal og UK. Prosjektet er rettet mot å forebygge vold i skoler ved å henvende seg til lærere, foreldre og eksperter. Websider til prosjektet presenterer og strukturerer informasjon og hjelper/bidrar til diskusjoner og nettverking på nasjonalt og internasjonalt nivå.

Finland

I Finland tilnærmer en seg til mobbeproblematikken i en brei ramme av helse, trygghet og trivsel i skolemiljøet. Som en del av dette fokuseres det mer på bygging av ansvarstaking og generelt på oppførelsen.

Finland har ikke iverksatt noen nasjonal kampanje eller program mot mobbing. Istedenfor er det hovedsakelig tre organisasjoner som arbeider mot mobbing: *Mannerheims Barnskyddsförbund (MLL)*, *Forening for støtte for de mobbete (Support for the Bullied*

³⁴ Undersøkelsen kan hentes her: www.dcu.dk

³⁵ http://www.vordingbsem.dk/vision/visionary.nsf/NA_fs_main_1024_768?OpenFrameSet

Association - Kiusattujen Tuki ry)³⁶, og Røde Korset. For eksempel MLL arbeider mot mobbing gjennom årlige kampanje som kalles "skolefreden". I 2004 var det 15. gang skolefreden ble utlyst i begynnelsen av ett nytt skoleår. Kampanjen er iverksatt i samarbeid mellom MLL og systerorganen til Norges Utdanningsdirektorates i Finland, *Utbildingsstyrelsen*³⁷, og med innenrikesministeriet (politi). Media følger vanligvis dette ved å sette diskusjonen om mobbing på agendaen i denne sammenheng. Støtteforeningen *Kiusattujen tuki ry* har arbeidet med bevisstgjøring, kompetanseutvikling og produksjon av materiell nesten 20 år, siden 1983.

Når det gjelder arbeidet ved *Utbildingsstyrelsen* har de nye nasjonale læreplaner rettet spesielt oppmerksomhet mot trygghet i skolemiljøet, mot samarbeid mellom skole og hjem, og mot elevvern. I likhet med Sverige har kommunene og skolene nå fått nye regler om å rapportere om tiltak mot mobbing i sine læreplaner. Det er for tidlig å snakke om resultater av disse nye regler, men de kommer til å vise seg etter hvert når læreplanene fornyes.

Oppfølging og monitorering

I Finland ses mobbeproblematikken som en integrert del av barnas og de ungs helse i skolesammenheng. Oppfølging av forekomsten av mobbing er lagt under nasjonale skolehelseundersøkelser som gjennomføres hvert annet år. Disse undersøkelsene gjennomføres av Stakes, forsknings- og utviklingssentralen for sosial- og helsetjenesten i Finland. Stakes fungerer som sosial- og helsedepartementets ekspertorgan. Det har også mandat til å tiltrettelegge informasjon og kunnskap for beslutningstagere. Stakes har også vært vår samarbeidspartner i evalueringen av Manifestet.

Skolehelseundersøkelsene er gjennomført hvert annet år fra 1995. Målet med undersøkelsene er generelt sett, å støtte arbeidet med helse og velferd blant unge, og spesielt utvikling av elevomsorg og skolehelsearbeid. Undersøkelsen dekker et bredt spekter av temaer omkring levekår, skoleerfaringer (inkludert mobbing), helse og helsevaner.

Oppfølgingen er fokusert på 14-18 årige, altså på ungdomsskole (8. og 9. klasse) og i videregående opplæring (1. og 2. klasse – tilsvarende grunnkurs og VKI i Norge). Det samles ikke kunnskap om omfanget av mobbing på barneskole, eller i barnehage og fritidsmiljø. Mobbing som (muligens) skjer blant barn og unge utenfor skolemiljøet har ikke blitt tatt som en utfordring i Finland og det finns svært lite offentlig diskusjon om dette.

De nyeste resultater fra forekomsten av mobbing er fra skolehelseundersøkelsen i 2004. Disse undersøkelsene gjennomføres i felleskap for hver klasse og under læreres veiledning og i løpet av de to siste ukene i april. Resultater fra den siste undersøkelsen, som ble gjennomført i 2004, er vist i tabell 56.

Disse resultatene er ikke helt sammenlignbare med resultatene fra 2004 i Norge (Tabell 8), fordi klassetrinnene dataene er basert på, er ulike. Også tidsreferansen som Finland bruker, er lengre (nesten hele skoleåret) enn det som brukes av Olweus-gruppen og Hemil-senteret (de siste månedene), men er den samme som brukes av SAF. Hvis man ser på andelen som blir mobbet ukentlig i finske skoler i 2004, får vi et gjennomsnitt av 9 % for ungdomsskole for

36 <http://www.kiusattujentuki.fi/english.html>

37 <http://www.oph.fi/svenska/frontpage.asp?path=446>

Tabell 56. Mobbing i skole i Finland. Resultater fra skolehelseundersøkelsen i 2004.

Hvor ofte er du blitt mobbet i skolen i løpet av dette skoleåret?		Grunnskole				VGS			
		8. kl		9. kl		Grunnkurs		VKI	
		Offer	Mobber	Offer	Mobber	Offer	Mobber	Offer	Mobber
Flere ganger per uke	Gutter	5	4	4	4	2	2	1	2
	Jenter	3	1	2	1	0	0	0	0
Cirka en gang per uke	Gutter	5	6	4	5	1	2	1	1
	Jenter	4	2	3	2	1	0	0	0
Sjeldnere	Gutter	32	45	26	42	13	20	11	18
	Jenter	25	27	20	23	8	8	6	6
Ikke i hele tatt	Gutter	58	45	66	48	85	76	87	79
	Jenter	68	70	75	74	91	91	93	93
N	Gutter	14565	14563	13880	13576	6781	6781	5725	5725
	Jenter	14175	14178	572	6781	8688	8687	7672	7668

Tabellen har blitt sent till evalueringsgruppen på RF direkte av forskningsprofessoren Matti Rimpelä i Stakes (9.11.2004).

gutter og 6 % for jenter, og for videregående skole 2,5 % for gutter og 0,5 % for jenter. Tilsvarende andeler for mobbere blir 10 % for gutter og 3 % for jenter i ungdomsskole, og 3,5 % for gutter og ingen (0 %) for jenter i videregående skole. Hvis man sammenligner disse resultatene for ungdomsskole med SAF sine resultater (som har brukt samme tidsreferanse og gjennomført undersøkelsen i mai 2004), ser man at andelene er høyere i finske skoler. Situasjonen er helt motsatt for videregående skole, hvis man sammenligner finske resultater med Elevinspektørene (tabell 8).

Sverige

Mobbing og annen "kränkande" behandling har vært mye diskutert i den offentlige debatten de siste årene i Sverige. Førskolens og skolens arbeid mot krenkende behandling er regulert i skoleloven, læreplanene, Arbeidsmiljøloven, Brottsbalken og FN:s barnkonvention. I følge skoleloven skal den som arbeider innen skolen "aktivt motverka alla former av kränkande behandling, såsom mobbning och rasistiska beteenden."

"Var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan (...) aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden." (1 kap. 2§) – Skoleloven i Sverige

Skoleledelse har ett overgripende ansvar for at arbeidsmiljøet i skolen er bra, og at eventuelle misforhold som kan forårsake krenkende behandling blir tatt hånd om. Rektor har også et særskilt ansvar for å opprette, gjennomføre og evaluere handlingsprogram som skal forebygge og motvirke alle former for krenkende behandling.

Dette betyr at det faktisk ikke er hensiktsmessig i tillegg å ha den type prosjekter som for eksempel Mobbemanifestet i Norge eller mer begrensede kampanjer som i Finland.

Det er mange organisasjoner og myndigheter som har engasjert seg i arbeidet mot mobbing, på ulike nivåer og fra ulike perspektiv. Noen arbeider ute i feltet, andre vier seg til forskning

og utviklingsarbeid. Noen er helt innrettet på forebyggende arbeid. Andre arbeider med spørsmål der mobbeproblemet inngår som en del.

For å hjelpe skolene i arbeidet å motverke ”kränkande behandling” har Skoleverket laget en bok, *Olikas like värde* i 2003. Målet med boken er å støtte lærere, førskolelærere, fritidspedagoger og rektorer i forebygging og arbeidet mot mobbing og annen problematferd, samt å fremme trivsel, gode relasjoner og et godt læringsmiljø i førskole og skole. Boken samler ulike tiltak og metoder som brukes i arbeidet mot mobbing og erfaringer fra disse, samt beskriver omfanget av mobbing, annen problematferd og hvordan en kan kvalitetssikre arbeidet sitt. Boken lister også eksisterende relevante regler og lovverk i forhold til mobbing og annen problematferd.

Oppfølging og monitorering av utviklingen innen arbeid mot mobbing og for bedre trivsel

Utviklingen i arbeidsmiljøet i svenske skolene følges med attitydeundersøkelser holdningsundersøkelser. Målet med attitydeundersøkelsene holdningsundersøkelser er å ”komplettere Skoleverkets nasjonale oppfølging og vurdering av svensk grunnskole og videregående skole og disses resultater med informasjon om ulike interessegruppernes syn på, bilder av og attityder til skolen” (Attityder til skolen 2003³⁸). Disse undersøkelser har blitt gjennomført siden 1993, den siste i 2003, og er rettet mot elever 7-9 år og videregående opplæring. I 2003 svaret undersøkelsen 1924 elever i år 7-9 i grunnskolen og i år 1-3 i videregående skolen, 1844 lærere i grunnskolen og videregående skole, 1699 skolebarnsforeldre, og 2012 personer som allmennhet i alderen 20-74 år. Noe hovedresultater som er relevant for mobbeproblematikken er presentert i tabell 57.

Tabell 57. Resultater fra Skoleverkets siste attitydeundersøkelse i 2003 i Sverige.

Påstand	Elever (N = 1924)		Lærere (N = 1844)		Foreldre (N = 1699)	
	GRS	VGS	GRS	VGS	GRS	VGS
Mobbet eller trakassert av andre elever.	3 ± 1	2 ± 1	17 ± 2 ^(A)	4 ± 1 ^(B)	8 ± 2	2 ± 1
Mobbet eller trakassert av noen av lærere.	5 ± 1	4 ± 1	2 ± 1 ^(B)	5 ± 2 ^(B)	4 ± 1	5 ± 2
Mobbing er et stort problem på skolen.	17 ± 3	8 ± 2	7 ± 1	2 ± 1	4 ± 1	5 ± 2
Det forekommer vold på skolen.	34 ± 4	13 ± 2	30 ± 2	11 ± 4		
Det forekommer rasisme på skolen.	28 ± 4	27 ± 3	24 ± 2	19 ± 4		
Skolen gjør mye for å forhindre mobbing og annen ”kränkande” behandling.	82 ± 3	67 ± 3	84 ± 2	66 ± 4		
Elever og lærere ”bemöter” hverandre med respekt på skolen./ For lærere: Du møtes for det meste med respekt fra elever.	76 ± 3	86 ± 2	92 ± 1	96 ± 2		

^(A) For lærere var dette spørsmålet formulert: *Har du under seneste året blitt utsatt for vold, hot eller trakassier på din arbeidsplass.* Prosenten visersvaret ’Ja, av en eller flere elever’.

^(B) For lærere var dette spørsmålet formulert: *Har du under seneste året blitt utsatt for vold, hot eller trakassier på din arbeidsplass.* Prosenten visersvaret ’Ja, av personal på skolen’.

38 <http://www.skolverket.se/fakta/statistik/attityder2003.shtml>

Tabellen 57 viser at elevene rapporterer lav forekomsten (inkluderer alt mobbing) av andre elever, men noe høyere av lærere. Foreldre er på samme linje med elever men foreldre for grunnskolebarn rapporterer høyere mobbing av sine barn (8 %) enn barna selv (3 %). Både elever og foreldre med utenlandsk bakgrunn rapporterte høyere forekomst enn med svensk bakgrunn. Resultatene i tabell 57 viser også at elevene og lærere har klart ulike bilder om størrelse av mobbeproblemet på skolen. Lærere ser det mindre ofte som et stort problem enn elever. Grunnskoleelever vurderer mobbing som et stort problem (17 %) oftest av alle. Derimot er vurderingene mellom elever og lærere like i forhold til forekomsten av vold, særlig, men også ganske lik i forhold til forekomsten av rasisme. Omfanget av mobbingen av begge to rapporteres som ganske høy, særlig i grunnskolen.

I tillegg viser rapporten at skolene har vært aktive med å etablere handlingsprogrammer mot mobbing og annen ”kränkande” behandling. Nesten alle lærere i grunnskolen (96 %) og noe mindre fra videregående skole (83 %) svarte at de har et slikt program. Som tabell 13 viser, gjøres det mye for å forhindre mobbing på skolen (82 % ’ja’). Det ser imidlertid ut til at det gjøres mindre på videregående skoler: bare 67 % av elever og 66 % av lærere svarte ’ja’ på dette spørsmålet.

Om trender i omfang av mobbing og i utviklingen av arbeidsmiljø. Rapporten til attitydeundersøkelsen konkluderer at utviklingen, som den siste målingen viser, stort sett er positiv. Siden siste måling har andelen elever som føler seg mobbet minsket fra cirka 4 til 3 prosent. Andelen elever som føler seg mobbet av læreren har også minsket, fra 6 til 5 prosent. Elever, foreldre og lærere synes skolen jobber mer mot mobbing nå enn tidligere.

Hver skole skal ha et handlingsprogram mot mobbing og annen ”kränkande” behandling, noe som 93 % av lærere bekreftet å ha på sin egen skole. En fjerdedel av lærere mente at de ikke har nok kunnskap og kompetanse for å arbeide aktivt mot mobbing.

11 Oppsummering og diskusjon

Evalueringen har vist at Manifestet har vært vellykket og forventningene som manifestpartene hadde om Manifestarbeidet ser stort sett ut til å ha blitt innfridd. Samtidig har det vist seg at for realisering av manifestpartenes fellesmål og visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø, var den toårige Manifestperioden alt for kort tid. Manifestpartenes bidrag til arbeidet mot mobbing i løpet av denne toårsperioden, ser likevel ut til å ha hjulpet til å styre utviklingen i positiv retning, både i forhold til forekomsten av mobbing og innen arbeidet mot mobbing i skolene, og i noen grad også i barnehagene og fritidsmiljøene.

”...regjeringen vil ikke gi opp dersom målet ikke er nådd innen 2004. - Da skal vi ikke gi oss, men skjerpe innsatsen...”

- Utdanningsministeren Kristin Clemet på pressekonferansen 23.9.2002.

Mobbing har fått mye oppmerksomhet og bevisstheten om mobbing er større i skolene, og til dels også i barnehagene og fritidsmiljøene og blant befolkningen generelt. Oppmerksomheten som Manifestet har fått i media har bidratt mye til dette. Nye aktiviteter er satt i gang og mange har fått støtte og motivasjon til videreføring av arbeidet som allerede var i gang. Mobbing har fått anerkjennelse og legitimitet gjennom at det har blitt opprettet en ny paragraf i Opplæringsloven med fokus på elevenes psykososiale arbeidsmiljø. De tiltakene som ble iverksatt i Manifestet har vært av to ulike typer. På den ene siden har Manifest satt fart i lokalt arbeid mot mobbing ved finansiering av ulike mobbeprogrammer, samt noen andre typer tiltak og evaluerings- og forskningsarbeid innen feltet. På den andre siden har det blitt iverksatt Manifestgenererte tiltak. Disse tiltakene har hovedsakelig vært informasjonsformidling, bevisstgjøring og utvikling og spredning av materiell. De viktigste Manifestgenererte tiltak mot det lokale miljøet har imidlertid vært den nye lovparagrafen og ”Det store oppdraget”. Noen andre typer tiltak fra manifestpartene har vært utvikling av utdannings- og veiledningsmateriell eller finansiell støtte til slikt arbeid. Støtte til forsknings- og evalueringsarbeidet kan også regnes med som sentrale tiltak i Manifestet. Utover dette har det vært lite Manifestproduserte tiltak. Dette har vært på linje med målsettingen i Manifestet, der bevisstgjøring av mobbetematikken ble fremhevet.

Det som gjorde Manifestet ”stort” – selv uten mye synliggjøring – på lokalt nivå var imidlertid i mindre grad denne type tiltak. Det var snarere de mange tiltak og programmer som ble koblet til Manifestet, og som faktisk eksisterte før og uavhengig av Manifestet. ”Tiltak” som ble gjennomført i Manifestet var økonomisk støtte til disse programmene og tiltakene, enten for spredning, implementering, videreutvikling eller evaluering. Alt dette viser at Manifestet har spilt en viktig koordinatorrolle når det gjelder ulike aktiviteter rettet mot mobbing her i landet.

Jeg synes det er et meget godt tiltak og i praksis så virker det. På vår skole er det minimalt med mobbing etter tiltakene ble iverksatt. Ungdommene er absolutt mer oppmerksom på problemene enn de ville ha vært uten dette manifestet. –
Foreldre, 10. kl

På lokalt nivå har man imidlertid opplevd Manifestet som noe fjernt. Særlig gjelder det blant elevene. Rektorer og lærere på grunnskolen ser ut å være best informert om det. Det som har vært mest synlig og kjennes best av Manifestet er uttalelser fra politikerne. Som en følge av dette har Manifestet blitt mest typisk sett som et politisk vedtak. Det ser ut til at ikke en gang lærere har sett koblingen mellom tiltak og programmene mot mobbing som er i bruk i skolen og Manifestet, som altså i mange tilfeller har bidratt til disse programmene.

Selv om valg av tilnærming til det lokale arbeidet mot mobbing gjennom støtte til de eksisterende mobbeprogrammene trolig var det mest hensiktsmessige for manifestpartene, innebærer det også noen uheldige aspekter. Denne type tilnærming og kobling til lokalt arbeid blir ikke lett synlig blant sluttbrukerne. En lærer i en skoleklasse, som bruker noen av disse tiltakene eller programmene, tenker neppe over hvem som står bak finansiering av arbeidet utover hva det koster for skolen. Mange av sluttbrukerne kommenterte i evalueringsundersøkelsen at ”det er viktig at mobbing har fått oppmerksomhet fra et høy nivå og blitt satt på dagsorden, men at det har ikke hatt noen effekt på den eksisterende tilnærmingen i skolen”. Dersom alle de ulike programmene som har fått støtte til sitt lokale arbeid gjennom Manifestet, synliggjort Manifestet bakom det, hadde bevisstheten om selve Manifestet vært mye større.

Fra sentralt hold, jfr Bondevik, blir det bare store ord og dette er ikke så lett å følge opp lokalt. Skolen har utarbeidet en lokal plan som ser grei ut og det har kanskje vært en bevisstgjøring i skolens personale over hva som er mobbing osv. –
Foreldre, 7. kl

I følge evalueringen opptrer skolene og lærerne nokså beskyttende i forhold til de systemer, praksiser og tiltak som de har hatt fra ’lenge før Manifestet’ i sitt arbeid mot mobbing. Blant lærere var det også oftest en uttrykt mening, at mobbing i skolen er noe som alltid kommer til å være. Tatt i betraktning at mobbing har forekommet gjennom årene og at dette har vært en økende trend for en lang tid, kan man spør: Hva innholder denne etablerte praksisen ved skolene, og hvor effektive er tiltak som skolen bruker i arbeidet mot mobbing?

Resultatene fra Manifestet blir i stor grad avhengig av hvor vellykket de støttete programmene er i forhold til redusering av forekomsten av mobbing. Som vi har vist i denne rapporten, finnes det i tillegg til Olweus-programmet lite tiltak mot mobbing som kan vise slike resultater. Problemene i denne forbindelsen ble bekreftet også av resultater fra vurderingen av ulike tiltak mot atferdsproblemer fra Nordahl-gruppen (2000). Etter Nordahl-rapporten er det blitt satset mer på evaluering, også gjennom Manifestet, og det forventes resultater av dette arbeidet i løpet av 2005.

Det er også klart at kvalitativ oppfølging og vurdering av resultater fra denne typen manifestarbeid blir utfordrende. Likevel er det meget viktig i og med at det gir mer utfyllende informasjon om effektiviteten ved siden av kvantitativ oppfølging gjennom kartlegginger av forekomsten av mobbing. Videre er det vanskelig å si hvor langt disse programmene strekker seg mot elevinvolvering. Noe av denne type tiltak har blitt iverksatt av Manifestpartene, særlig innenfor fritidsmiljøene.

Arbeidet i Manifestet har vært mest rettet mot skolene. Det har imidlertid lyktes bedre i motivering til arbeidet på barneskolene enn i ungdomsskolene og videregående skolene. Svarene fra elever fra ungdomsskolen viste at mange ikke hadde hørt noe om Manifestet og at det heller ikke finnes noen tiltak mot mobbing på skolen deres. Man kan stille spørsmål som for eksempel, hvorfor visste så få elever på alle klassenivåer om den nye lovparagrafen i Opplæringsmiljøloven? Dette til tross av at de fleste skoleansatte hadde kjennskap til den, som vår undersøkelse viste. Også mindre enn halvparten av foreldrene visste om loven. Mange elever i ungdomsskolen uttrykte misnøye med situasjonen og kritikk mot skoleansatte i denne sammenheng. Svarene fra elever i videregående skoler var på linje med ungdomsskoleelevenes, men elevene her uttrykte lite misnøye med situasjonen eller kritikk mot skolen.

Man kunne hevde at mest nyskaping i forhold til arbeidet mot mobbing har skjedd innen barnehagene og fritidsmiljøene. Men dette ville være et relativt utsagn, fordi det eksisterte nesten ikke noe arbeid mot mobbing innen disse miljøene før Manifestet, mens det allerede var mye i gang i skolene. Barnehagene og fritidsmiljø har vært lite involvert når det gjelder integrerte tiltak mot mobbing i Manifestet.

Det som kanskje har vært mest nyskapende for manifestpartene er selve Manifestsamarbeidet. Samarbeidet ble bredt forankret på tvers av administrasjoner, organisasjoner og fagfolk, omkring et felles tema og en felles visjon. Slik ble Manifestet en ny erfaring og en viktig læringsprosess for alle de involverte parter på sentralt nivå.

Meningsmålingen som ble gjennomført i september 2004 viste at foreldrene, i løpet av de siste to årene, har blitt mer inkludert i det lokale samarbeidet for å utvikle et bedre sosialt miljø for barn og unge. I skolesammenheng tyder resultatene imidlertid på at skoleansatte har et mer positivt bilde av samarbeidet mot mobbing enn foreldrene selv. Samordning av tiltak mot mobbing og andre tiltak for å styrke det totale lærings- og oppvekstmiljøet i barnehage, skole og fritidsmiljø har vært nokså knapp. Noe samordning har likevel funnet sted, men da mellom de enkelte skolene mer enn på tvers av ulike organisasjoner.

De endelige resultatene av arbeidet i Manifestet skal vise seg i nedgang i forekomsten av mobbing. Forsking i Norge gir et solid grunnlag for å snakke om forekomsten av mobbing og om utviklingen av mobbing i skolemiljøet, også på internasjonalt høyt nivå. Evalueringen har vist at ulike metoder og løsninger er den viktigste grunnen til at resultater fra ulike undersøkelser om forekomsten gir ulike resultater slik at funnene blir lite sammenlignbare.

Sammensatt viser resultatene fra kartlegginger fra Olweus-gruppen, Senter for Atferdsforskning (SAF) og Elevinspektørene fra 2004 at:

- cirka 5 % av elever i barneskole, 4-5 % i ungdomsskole og 3 % i VGS ble mobbet ukentlig, gutter oftere enn jenter.
- cirka 1 % av elever i barneskole og cirka 3 % i ungdomsskole og i VGS mobbet andre, gutter oftere enn jenter.
- mobbing av andre, blant jenter på barneskole, var nær 0 % (0 % - 0,8 %).

Denne rapporteringen er gjort på ukentlig nivå. Det skyldes at de ulike kartleggingene presenterer sammenlignbare resultater bare på dette nivået. I tillegg viser resultatene fra Olweus-gruppen og Elevinspektørene at hvis man også inkluderer den mindre alvorlige mobbingen, som forekommer 2 eller 3 ganger per måned, blir disse andelene cirka 11 % på barneskolen, 8 % på ungdomsskolen, og 5 % i videregående skole. Elevene som svarte på undersøkelsen i evalueringen rapporterer oftest at mobbingen skjer på skolen, og omtrent like ofte i friminuttene som i klassen. Når man ser på utviklingstrekk innen forekomsten av mobbing, viser resultatene fra 2004 at den langvarige økende trenden nå er stoppet og at for enkelte grupper vises det en nedgang.

Har ikke hørt om Manifest før, men eg har oppdagat at det er mange som eg har snakket med rundt om i noreg som har hatt mye mindre mobbing rundt om på skulen etter år 2002. Vet ikke om det er noe skolen har gjort eller rektoren på skulen deres. –
Elev, 7. kl

Det finnes også andre former for mobbing i norske skoler. I barneskolen rapporterer cirka 1 % av elevene å ha blitt mobbet ukentlig av en eller flere lærere i løpet av de siste månedene (Elevinspektørene). Tilsvarende tall for ungdomsskolen er 3 % og for VGS 2,4 %. Hvis man også inkluderer mobbingen som forekommer 2 eller 3 ganger per måned, er disse andelene henholdsvis cirka 2 %, 4,5 % og 4 %. Gjennom mobiltelefonen mobbes mellom 13-15 % av elevene av og til eller oftere.

Å snakke om mobbing i barnehage i den samme betydning som i skolemiljøet, er mer komplisert. Evalueringen har vist at lignende atferdsproblemer oppleves også i dette miljøet, selv om det begrepsmessig tradisjonelt tilnærmes ved å snakke om sosial kompetanse. I lys av de få eksisterende undersøkelsene som har tatt opp problematikken er det ikke mulig å gi noen pålitelig prosentvis oversikt over forekomsten av mobbing i dette miljøet.

Evalueringen har for første gang sett på forekomsten av mobbing i fritidsorganisasjonene. I følge de voksne som jobber med barn og unge i fritidsorganisasjoner og observasjonene som er gjort av barna og ungene som deltar i disse aktiviteter, viser resultatene at mobbing forekommer også i disse miljøene. En mer omfattende kartlegging blant barn og unge trenges imidlertid før man kan si noe mer om omfanget av mobbing i fritidsmiljøet.

Gjennom evaluering og kompetanseparterskap i dette arbeidet med Danmark, Finland og Sverige, har Manifest mot mobbing også blitt kjent i disse landene. Søsterorganisasjonen til Utdanningsdirektoratet (Utbildningsstyrelsen) har vært i kontakt med RF evalueringsgruppen og har etter anmodning blitt informert også breiere om arbeidet mot mobbing i Norge.

Arbeidet med å evaluere Manifestet mot mobbing viser at det er sådd et frø for kulturforandring og holdingsforandring på tvers av oppvekstmiljøer. I skolen, og spesielt da på barnetrinnet, er arbeidet i gang. For barnehagene og fritidsmiljøene har arbeidet så vidt begynt. Manifestet har bidratt til for å gjøre oppvekstmiljøet for barn og unge bedre og det er ikke tvil om at utviklingsarbeidet må fortsette. Forandring tar tid og byr på store utfordringer. Det er fortsatt ikke vanskelig å finne tilfeller av barn eller unge som blir mobbet. Det er heller ikke vanskelig å finne skoler der mobbing fortsatt ikke er satt på dagsordenen. Så hvordan bør innsatsen "skjerpes"?

Jeg syntes at det kunne blitt gjort ennå mer, selv om det har blitt gjort en del allerede. Helt ærlig tror jeg ikke det vi har gjort allerede er bra nok, men jeg vet at elevrådet jobbet med det for ikke så lenge siden.
– Elev, 7. kl

12 Arbeidet videre mot mobbing og for bedre trivsel i ulike miljøer for barn og unge – og voksne

Mandatet for evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004 inkluderte å gi anbefalinger for det videre arbeidet mot mobbing. Hensikten med evalueringen var at den skal fremskaffe kunnskap som skal

- *gi grunnlag for å vurdere virkningen av de tiltakene som er igangsatt som en følge av satsingen "Manifest mot mobbing" og*
- *danne grunnlag for vurdering av oppfølgingstiltak og videre strategi for innsatsområder mot mobbing."*

Oppfølging av arbeidet og videre strategi

Når det gjelder oppfølging av arbeidet og videre strategi for satsing mot mobbing, er det flere områder vi har rettet anbefalinger mot:

- 1) Det er viktig å fortsette arbeidet som har blitt igangsatt gjennom Manifestet.

Evalueringen har vist at Manifestet "har gitt uttelling"³⁹. Meningene om Manifestet som har kommet til uttrykk gjennom spørreundersøkelsen i evalueringen antyder at det finnes forventninger blant disse aktørene om det videre arbeidet mot mobbing - uavhengig av det preget av å være en abstrakt politisk sak som Manifestet har fått .

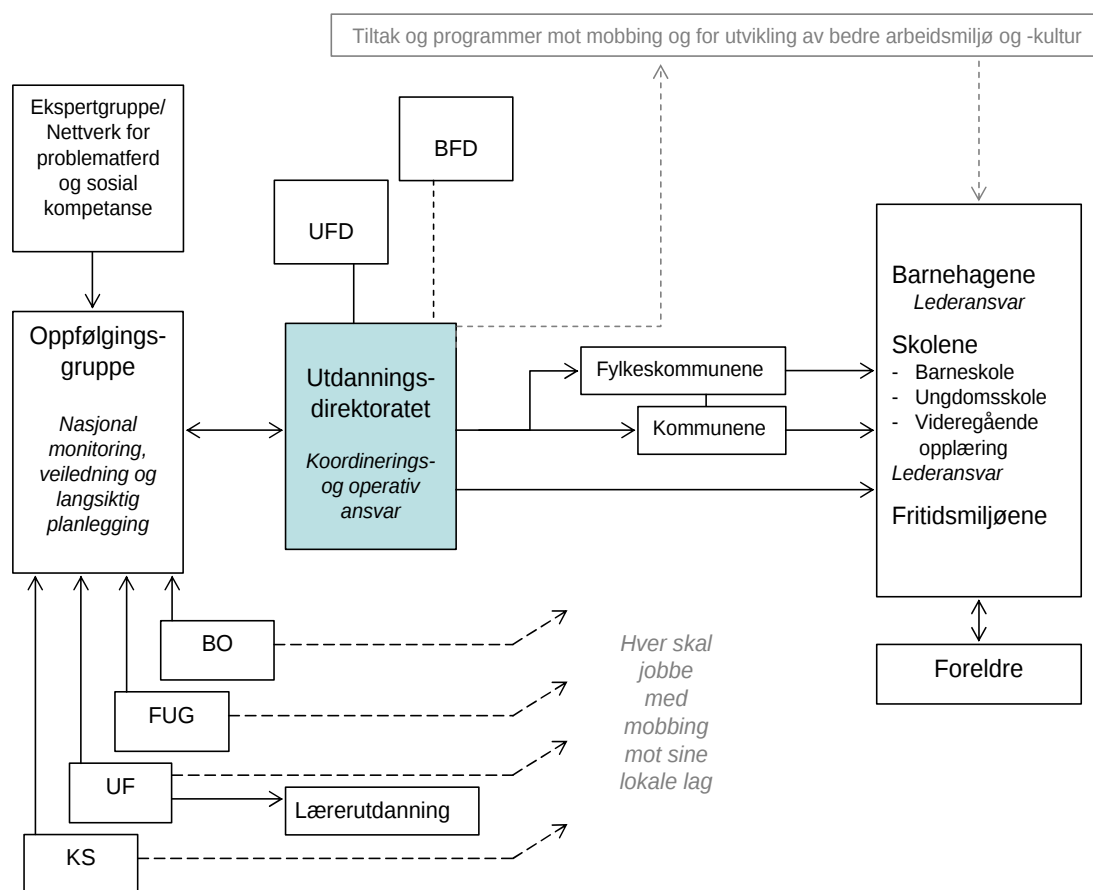
- 2) Arbeidet bør fortsettes nærmere sluttbrukere. Det synes derfor ikke hensiktsmessig ut å fortsette arbeidet i form av et "Manifest".

Manifestet har fungert godt i forhold til bevisstgjøring, men har blitt opplevd noe fjernt blant lokale aktører. Støtten som har blitt kanalisert gjennom Manifestet til for eksempel ulike programmer i bruk i skolene, har ikke vært synliggjort i samme grad som andre typer tiltak av manifestpartene. Når det gjelder manifestpartene og organisering av oppfølging av Manifestet og arbeidet mot mobbing, har vi foreslått en ny modell for dette. Modellen bygger sterkt på den faktiske organiseringen av arbeidet i Manifestet og er illustrert i Figur 10.

- 3) Målet i det videre arbeidet bør være å etablere arbeidet mot mobbing som et permanent, integrert område i arbeidet til Utdanningsdirektoratet og blant manifestpartene – samt på skolene, i barnehagene og i fritidsmiljøet.

Da fortsetter hver partner arbeidet mot mobbing med sine målgrupper, mens fellesarbeid koordineres og kanaliseres gjennom Utdanningsdirektoratet ved hjelp av en ny oppfølgingsgruppe. Gjennom arbeidet i oppfølgingsgruppen sørges det for at mobbearbeidet holdes på dagsordenen.

39 Utdanningsdirektoratets pressemelding den 23. september 2004.

Figur 10. Et forslag for oppfølging av Manifestarbeidet.

I Manifestet hadde Utdanningsdirektoratet operativt ansvar og koordineringsansvar og hovedtyngden av det tverradministrative arbeidet. Gjennom denne erfaring har Utdanningsdirektoratet utviklet både kompetanse og praksisformer for en slik type arbeid. Vårt forslag (Figur 10) gir dette allerede utprøvde systemet godkjenning, offentliggjøring, og kreditering. Utdanningsdirektoratet skal ha manifestpartene og fagmiljøene med i oppfølgingsgruppen og også kunne bruke dem til støtte, drøfting og veiledning i forhold til fellestiltak mot det lokale nivået. I følge modellen er ulike fellestiltak fortsatt en mulighet.

- 4) Oppfølging og synliggjøring av arbeidet mot mobbing bør støttes med årlige konferanser som dekker og integrerer ulike aspekter i utviklingen av kvalitet i oppvekstmiljøene.

Disse konferansene kan noen ganger fokusere på mobbing men også på andre områder. Likevel bør mobbing (sammen med andre hovedområder) alltid være representert som et av hovedtemaene.

- 5) Mobbetematikken bør inkluderes breiere med hensyn til arbeidsmiljøutviklingen i skolene og barnehagene.

Hensikten med dette punktet er bedre samordning av tiltakene på nasjonalt nivå. På nasjonalt nivå er kvalitetsutvikling av skolesystemet gjennom den nye skolereformen, det såkalte

Kunnskapsløftet (Rundskriv F-13/04)⁴⁰, en naturlig kontekst for det videre arbeidet mot mobbing. Denne retningen har Utdanningsminister Clemet allerede tatt initiativ til ved å nevne tiltak mot mobbing og disiplinsproblemer som et tema på listen der hun fremhever tiltaksområder i Kunnskapsløftet. Disiplin, som kom inn som et tema som følge av resultater fra PISA-undersøkelsen fra 2003 (6.12.2004), ser vi imidlertid ikke som det mest naturlige temaet å slå mobbeproblematikken sammen med. Det er viktig å rette oppmerksomhet mot og arbeide målrettet også i forhold til regelverk mot negative fenomen slik som mobbing. Like viktig er det å satse brett på utvikling av oppvekstmiljø med trivsel og trygghet. Trivsel og trygghet er imidlertid relative størrelser. Den internasjonale PISA-undersøkelsen har vist at norske barn og unge trives godt i skolen og føler sosial tilhørighet. Den samme undersøkelsen viser at det er mye bråk, uro og sløsing med tid i de norske skolene som gjør arbeidsmiljøet problematisk. Hva regnes med i konseptet *trivsel* i et slikt miljø? Dette er et interessant og viktig spørsmål, som ikke er besvart i PISA-undersøkelsen, men som bør granskes videre. Disse funnene kan også tolkes som at den energien som barn og unge viser, uten tvil på en negativ måte, har skolen ikke lykkes i å kanalisere inn i mer konstruktive former for utfoldelse. Da kan fokuseringen på disiplin bygge på feil premisser for videre tiltak mot mobbing.

Når undersøkelsene også har vist at det ikke er snakk om noen særlig brist på økonomi i skolene, kan løsningene kun søkes fra retningen som handler om kompetanse blant skolepersonalet.

- 6) Det bør satses på kompetanseutvikling gjennom lærerutdanning.
- 7) I tillegg bør etter- og videreutdanning for lærere og annet pedagogisk personale i skoler og barnehager raskt utvikles med hensyn til mobbeproblematikk og ulike tiltak mot det.

I Manifestet og generelt i Norge har det vært mer typisk å hente eller kjøpe kompetanse innen mobbeproblematikken inn i skolene og klasserommene fra eksterne parter, dvs. i form av ulike programmer istedenfor investering i kompetanseutvikling blant lærere. Uten tvil blir lærerkompetansen innen mobbing utviklet i noen grad også på denne måten. Det skjer imidlertid innen "rammene" for programmet som gjelder. I følge innstillingen fra Nordahl-gruppen (2000) varierer disse programmene mye i dette forhold. Mer systematisk tilnærming til og utvikling av kompetanseutviklingen blant pedagogisk personale bør komplettere bruken av mobbeprogrammer. Noen kurstilbud finnes det allerede, men trolig lite i forhold til behovet for ny kunnskap. Utdanningsforbundet har allerede tatt initiativ til denne retningen.

- 8) Gruppeledere i fritidsmiljøene bør tilbys og avkreves basiskunnskap i pedagogisk arbeid blant barn og unge.

Her ligger ansvaret hos ulike hovedorganisasjoner innen organiserte fritidsaktiviteter. Fritidsaktiviteter er miljøer som barn og unge velger på grunn av trivsel, og alt det hyggelige som disse aktivitetene tilbyr. Generelt tilbud av etter- og videreutdanning innen mobbing og andre atferdsvansker kunne tilby moduler som kunne brukes av personalet fra andre miljøene, som f. eks. fra fritidsorganisasjoner.

40 http://www.odin.dep.no/filarkiv/226866/Rundskriv_Kunnskapsloftet.pdf

- 9) På skolenivå bør det sørges for at arbeidet mot mobbing integreres enda bedre i arbeidet for trivsel og bedre arbeidsmiljø i skolene og barnehagene. Eksisterende støttesystemer, som PP-tjeneste og skolehelseordning, bør kobles tettere til dette arbeidet.

Opplæringsloven gir PP-tjenesten ansvaret for å hjelpe skolene i forebyggingsarbeidet, og med å hjelpe elevene med vansker. PPT skal også bidra til utvikling av sine organisasjoner slik at de kan forebygge og avhjelpe vansker. Hensiktet her er også bedre samordning av tiltakene på skolenivå, samt utvikling av skolefokusede tiltak, tilnærming og prosedyrer mot mobbing ved siden av elevfokusede.

- 10) Skolenes oppfølging av lovparagrafen §9a i opplæringsloven bør monitoreres på skolene.

Årlig tilstandsrapporter for utdanningssektoren fra fylkeskommunene og kommunenes sitt arbeid mot mobbing og for bedre psykososialt miljø kan brukes også for dette.

- 11) Det bør satses videre på evaluering av mobbeprogrammer og andre tiltak mot mobbing i bruk i skolene og barnehagene. Målet bør være mer kritisk tilnærming til bruk av disse programmene med sikte på avgrensning av tiltaksfloraen til tiltak som kan dokumentere positive resultater i forhold til forekomsten av mobbing og for bedre arbeidsmiljø.

Dette arbeidet er allerede påbegynt av BFD og UFD og blitt rapportert i Nordahl-rapporten (2000). Anbefalingene i rapporten om mer evaluering har fått oppfølging i og med at det allerede har blitt påbegynt evaluering av mange av disse programmer. Kravene for og forventningene til evalueringene bør være klart definerte og konkrete, slik at vag konstatering som f.eks. "tiltaket har blitt opplevd positivt blant skolepersonalet og elevene" ikke aksepteres som tilstrekkelig presisjonsnivå. Av ulike mobbeprogrammene har foreløpig bare Olweus-gruppen rapportert om påvirkninger på forekomsten. Noen andre programmer holder på med slik rapportering for nærværende (f. eks. Zero/SAF).

- 12) Arbeidet blant lærere bør stimulere til ytterligere refleksjon over egen praksis og bør ses i sammenheng med kontinuerlig skoleevaluering.

Tiltak mot mobbing som er iverksatt, bør testes med jevne mellomrom i forhold til faktiske og forventete resultater fra bruk av dem. Elevinspektørene tilbyr et brukbart instrument for dette på skole- og kommunenivået. På klassenivået trengs det utvikling av mer sensitive verktøy for lærere. Etter- og videreutdanning kan her også tilby løsninger.

- 13) Det bør satses særlig i ungdomskolen men også i videregående skolen i det videre arbeidet mot mobbing og andre arbeidsmiljøproblemer.

I følge resultater fra evalueringen har Manifestet lyktes best i å mobilisere barneskolene til dette arbeidet, i mye mindre grad ungdomsskolene, og videregående skolene.

- 14) Det videre arbeidet mot mobbing må i enda større grad tilrettelegges for foreldreinvolvering i skolene og i barnehagene.

- 13) Webressursen mobbing.ls.no bør utvikles. Den gir ikke god nok tilgang til eksisterende tiltak, initiativ og program. Alt dette må synliggjøres på en bedre måte.

De ulike initiativene, tiltakene og programmene bør også deles inn etter mål- og aldersgruppe, slik at det er enkelt å lete opp tiltak og program som er rettet mot den gruppen man representerer. Det bør sørges før at det blir en maksimal spredning av informasjon om ulike tiltak, program og initiativ. Hensikten bør være at alle vet hvor de skal henvende seg, og få en god oversikt av hva som rører seg innen kampen mot mobbing.

Oppfølging og monitorering av mobbing, trivsel og andre sentrale aspekter i barn og unges oppvekstmiljø

Metodiske hensyn

Det finnes flere miljøer her i landet som måler forekomsten av mobbing. Mens dette kan ses som en styrke for arbeidet mot mobbing her i landet, er baksiden det at mobbing måles på flere måter og at det ikke alltid er mulig å sammenligne resultater av disse. I denne forbindelse har vi tre forslag:

a. *Undersøkelsene av forekomsten som gjennomføres i framtiden bør prioritere bruk av metodikk som er testet i tidligere undersøkelser.* Bare slik blir resultatene sammenlignbare og dermed mer meningsfulle og anvendelige i større sammenhenger. I offentlig finansierte undersøkelser bør dette være et klart krav.

b. *Når det gjelder hyppighet av mobbing bør målingene ta i bruk en klart definert kategori som fanger opp mobbing som er mindre alvorlig enn "ukentlig", men som er mer alvorlig (gjentar seg hyppigere) enn og "av og til" eller "sjeldnere".* Det er nå flere kartlegginger (Olweus, Hemil-senteret, Elevinspektørene) som bruker Olweus sin kategori "2 eller 3 ganger" per måneden, så denne er et brukbart alternativ. Det brukes også i internasjonale målinger (WHO) og i nasjonale undersøkelser i andre land. Det at ukentlig er den mest brukt kategorien når resultater sammenlignes på tvers av undersøkelsene, er kun på grunn av at det så langt har vært den eneste kategorien som er brukt i ulike undersøkelser og dermed gjør sammenligning mulig.

c. *Ved siden av kvantitative kriterier, bør det utvikles kvalitative kriterier for oppfølging av utvikling av mobbeproblematikken.* Det at mobbeepisoder ikke skjer med stor hyppighet betyr ikke at det er uten betydning for den som opplever dem.

Mot en felles oppvekstmiljøundersøkelse

Elevinspektørene er et viktig instrument for monitorering av utvikling i skolemiljøet for bruk i skolene og av skolemyndighetene, men det bør utvikles videre. Ved siden av utvikling av miljøaspekter, bør kritikken fra SSBs ferske "inspeksjonen" (Roland, 2004) mot svakheter i forhold til brukervurderinger tas til etterretning. Informasjon fra *Elevinspektørene* skal imidlertid kompletteres med mer kontrollerte og vitenskaplige målinger av mobbing og skolemiljøutvikling.

d. *Måling av forekomsten av mobbing bør settes i breiere sammenheng og integreres sammen med monitorering av utvikling av andre sentrale aspekter i skolemiljøet.* Hensikten bør være utvikling av samordning av måling av mobbing, trivsel og skolemiljø.

e. *For dette bør fagmiljøene inviteres til diskusjon om muligheter til å utvikle felles indikatorer og kriteria for oppfølging av utvikling av sunne og oppmuntrende oppvekstmiljøer på tvers av sektorene (barnehage, skole og fritidsmiljø). Dette arbeidet bør lede til en felles oppvekstmiljøundersøkelse, som også kunne ha separate miljøspesifikke moduler.*

g. *Oppfølging av mobbing og andre sentrale aspekter i oppvekstmiljøet bør gjøres med regelmessige forskningsbaserte målinger. Eksempler på tilsvarende målinger er attitydeundersøkelsen hver tredje år i Sverige og skolehelseundersøkelsen hver annet år i Finland. Erfaringen som SAF har fra gjennomføring av skolemiljøundersøkelser i Norge siden 1998 anbefales å brukes i denne sammenheng.*

Referanser

- Aaboen Sletten, M., Nordahl, T. & Sandberg, N. 2003. Behovsstyrt samarbeid - holder det? Samarbeid mellom hjem og skole i videregående opplæring. NOVA Rapport 16/2003.
- Bakken, A. & Nordahl, T. 2003. Mobbing og sosial isolasjon i ungdomsmiljøene. Hva viser NOVA's ungdoms- og skoleundersøkelser. Rapport fra NOVA.
- Bakken, A. & Øia, T. 2002. Midt i tenårene – noen tall fra UNG-data. *Tidsskrift for ungdomsforskning* 2 (1), 75-82.
- Due, P. & Holstein, B. E. (red.) 2002. Skolebørnsundersøgelsen.
- Fauske, H. & Øia, T. 2003. Oppvekst i Norge. Oslo: Abstrakt forlag
- Flaatten, S. 2004. Informasjon om tiltak mot mobbing i videregående skole. Sent til Tikkanen/RF via e-post. 18.11.2004.
- Gosling, S. D., Vazire, S., Srivastava, S. & John, O. P. 2004. Should we trust web-based studies? A comparative analysis of six preconceptions about internet questionnaires. *American Psychologist*, 2004, Vol. 59, No. 2, 93–104.
- Gulbrandsen, L. & Sundnes, A. 2004. Fra best til bedre? Kvalitetssatsing i norske barnehager. Statusrapport ved kvalitetssatsingsperioden. NOVA Rapport 9:2004.
- Halse, J. A., H. Rabøl Hansen, et al. 1999. Mobbedreng en håndbog om mobning. København, Børnerådet.
- Holmberg, J. B. 2004. Evalueringsrapport til "Bry deg! Miljøfremmende og forebyggende tiltak i videregående skole". Institutt for spesialpedagogikk. UiO.
- Ingebrigtsen, J. E. 2004. MOT 2003, Evaluering av MOT i ungdomsskolen. Rapport 1/04. NTNU - Universitetet i Trondheim.
- Kvistad, K. 2003. Underveis – alltid? Andre rapport fra prosjektet "Den norske barnehagekvaliteten. DMMH. Nr 1/03.
- Ma, X. 2002. Bullying in middle school: Individual and school characteristics of victims and offenders. *School Effectiveness and School Improvement*, 13, 63-89.
- Midtsand, M., Monstad, B. & Søbstad, F. 2004. Tiltak mot mobbing starter i barnehagen. DMMHs publikasjonsserie nr. 2/2004.
- Olikas lika värde. Stödmaterial och vägledning för ett arbete mot mobbning och kränkande behandling. Skoleverket. 2003.
- Olweus, D. 1992. Mobbing i skolen. Hva vet vi og hva kan vi gjøre. Universitetsforlaget. 1992.
- Olweus, D. 1996. Mobbing av elever fra lærere.
- Olweus, D. 2002. Mobbing i skolen: Nye data om omfang og forandring over tid. Sammendrag av utvalgte deler av Olweus' presentasjon ved fagseminar om lærings- og oppvekstmiljø, arrangert av Utdannings- og forskningsdepartementet. 31.01.2002.

- Olweus, D. 2002b. Notater til presentasjon på møte i Utdannings- og Forskningsdepartementet 24.10.2002.
- Olweus, D. 2002c. Instruksjoner ved administrering av Olweus' spørreskjema om mobbing til elever på lavere og høyere klassetrinn (kltr 3-10+).
- Olweus, D. 2003. Til forsvar for lærerne – kritikk av "Elevinspektørene". Notat.
- Olweus, D. 2004. Nye mobbe-data for perioden 2001-2003 fra Olweus-gruppen. 31.8.2004.
- Olweus, D. & Solberg, C. 1997. Mobbing blant barn og unge. Informasjon og veiledning til foreldre. Oslo: Pedagogisk Forum.
- Rimpelä, M., Kannas, L., Jokela, J., Tynjälä, J., Luopa, P. & Räisänen, M. 2004. Mobbing i ungdomsskole 1994-2004: utviklingstrekk i følge WHO-skolehelseundersøkelsen. (Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 1994-2004: kehityksen suunta WHO-koululaistutkimuksen mukaan.) Rapport til Utdanningsdepartementet. 18.11.2004. [På finsk]
- Ritter, P., Lorig, K., Laurent, D. & Matthews, K. 2004. Internet versus mailed questionnaires: A randomized comparison. *Journal of Medical Internet Research* 6(3):e29.
- Roland, E. 2002. Mobbing gjennom mobiltelefon. *Spesialpedagogikk* nr. 3/02, 3-8.
- Roland, E. 2003. Pluss 70 prosent mobbing. *Utdanning*, nr. 3, januar 2003
- Roland, E. & Idsøe, T. 2001. Aggression and bullying. *Aggressive Behavior*, Vol. 27, pp. 446-462.
- Roland, E. & Vaaland, G. S. 2003. Zero, SAFs program mot mobbing. Lærerveiledning. SAF. Rundskriv F-13/04. Dette er kunnskapsløftet. Kultur for læring. UFD.
- Salmivalli, C. 2003. Tiltak mot mobbing i skole. Mot effektive arbeidsmodeller (Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja). Jyväskylä: PS-Kustannus. [På finsk]
- Sandsleth, G. & Foldvik, H. M. 2000. Mobbing i videregående skole - Rapport fra en undersøkelse ved 9 skoler. Skriftserie 1/2000. LKS
- Solberg, M. E. & Olweus, D. 2003. Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, vol. 29, pp. 239-268.
- Søbstad, F. 2002a. "Mot stadig nye mål..." Den tredje delrapporten i prosjektet "Den norske barnehagekvaliteten. DMMH. Nr 1/04.
- Søbstad, F. 2002b. Jaktstart på kjennetegn ved den gode barnehagen. Første rapport fra prosjektet "Den norske barnehagekvaliteten. DMMH. Nr 2/02.
- Tikkanen, T. 2004. Evaluering av manifest mot mobbing 2002-2004. Delrapport 1. RF Reports 2004/057.
- Torsheim, T., Samdal, O., Wold, B. & Hetland, J. 2004. Helse og trivsel blant barn og unge. Norske resultater fra studien "Helsevaner blant skoleelever. En WHO-studie i flere land". Hemil-rapport nr. 3/2004. Hemil-senteret. Universitetet i Bergen.

Undervisningsministeriet. Undersøgelse af Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø. Rambøll Hannemann & Højlund A/S. Oktober 2004.

Vurdering av program og tiltak for å redusere problematferd og utvikle sosial kompetanse. Rapport fra faggruppe. 2000, 122s. KUF & BFD.

Wagner, J. 2003. Introduction: International perspectives and Nordic contributions. In Brostrom, S. & Wagner, J. T. (Eds.) Early Childhood Education in five Nordic countries. Århus: Systime Academic, 11-26.

Willer, T. & Hansen, S. G. Hansen. 2004. Mobning 2004 – En undersøgelse i 7. klasse. Børnerådet og Socialministeriet. Danmark.

WHO. 2004. Young people's health in context. HBSC-study. International report from the 2001/2002 survey. Health Policy for Children and Adolescents, No. 4. Copenhagen: WHO.

Wærness, J. I. & Kavli, H. med Lindvig, Y., Kalve, Al. & Sundal, K. (2004). Analyse av Elevinspektørene. MMI & LÆRINGSlaben.

Vedlegg 1. Metodebeskrivelse

1 Et komplekst oppdrag: En multilevel- og multimiljøanalyse

Oppdraget som kravspesifikasjonen definerte for evalueringen i denne fasen var kompleks og krevende. Den formet en 3 x 3 –matrise, som er vist i tabell 1. Den var særlig krevende, ettersom tilgjengeligheten på kunnskap fra de ulike miljøene og analysenivåene var svært varierende. Som illustrert i Tabell 1, er tiltak og aktiviteter i forhold til skolemiljøet nokså godt dokumentert, mens det var lite informasjon fra barnehagene. Det virkelige ”villnisset” i denne forbindelse var fritidsmiljøene, der det fra før faktisk ikke var samlet noe dokumentasjon om mobbing gjennom kartlegginger eller tilsvarende.

Tabell 1. Kompleksiteten for evalueringsoppdraget i fase II og tilgjengelighet til eksisterende data/kunnskap.

Analysenivåene	Tre miljø der tiltak skal dekkes		
	Barnehage	Skole	Fritid
Sentralt	*	***	*
Regionalt	0	**	0
Lokalt	*	**	0

Tegnforklaring: 0 = ingen data tilgjengelig; * = lite data tilgjengelig; ** = offentlig rapportert data tilgjengelig; *** = rikelig data tilgjengelig

Denne kompleksiteten blir enda større i og med at vi bestemte oss for å inkludere en vurdering av sentral planlegging, organisering og gjennomføring av arbeidet blant manifestpartene, samt dets påvirkning på arbeidet på regionalt og lokalt nivå i analysen.

2 Intervjuene blant manifestpartene, UFD, BFD, og Utdanningsdirektoratet

Utvalg av informanter, representanter av manifestpartene

I første fase av evalueringen hadde RF Rogalandsforskning fått oppnevnt en kontaktperson for evalueringen for hver manifestpartner. Kontaktpersonene har hjulpet oss å finne de sentrale personene som skal intervjues for evalueringen. Både politisk og administrativ ledelse ble utpekt til å bli intervjuet.

List av intervjuede

Barneombudet

Trond Våge, leder (til våren 2004)

Jan Mossige, seniorrådgiver

Utdanningsforbundet

Helga Hjetland, leder

Agnetta Bolinder, spesialkonsulent i utdanningspolitisk avdeling

Kommunale sentralforbundet

Halvdan Skard, politisk leder

Eva Lian, leder for KS Utdanning

Foreldreutvalget for grunnskole

Hilde Sundve Jordheim, leder (til januar 2004)

Utdannings- og forskningsdepartementet

Kristin Clemet, utdannings- og forskningsminister

Barne- og familiedepartementet

Laila Dåvoy, barne- og familieminister

Utdanningsdirektoratet (Læringssenteret)

Jostein Osnes, leder

Vibeke Thue

Hege Knudsmoen

Intervjuguide for manifestpartene

Intervjutemaer for manifestpartene

1. *Utgangspunktet for lansering MMM*

- *Situasjonen* der ideen av MMM ble født. Var det noe spesifikk i samfunnet, i skolen, osv. ellers? (Dette er den tredje kampanjen mot mobbing her i landet)
- Hvilke *aktuelle utfordringer/problemer/fenomen* påvirket lansering av MMM?

2. *Forståelse av mobbeproblematikken, ”bakgrunnsfilosofi og -teori”*

- Hvilken forståelse av mobbeproblematikken ble MMM bygget på? Hvilke grunner/årsaker til mobbing såg manifestpartene? Hvilke muligheter så partnerne til få gjort noe med det (hvordan årsaks- og virkningsskjede ble antatt på bakgrunn av forståelse)?

3. *Forventninger*

- Hvilke forventninger hadde dere [Navn til manifestpartneren] i begynnelsen til *gjennomføringsprosessen* av MMM? Hva med regionalt og lokalt nivå?
- Hvilke forventninger hadde dere [Manifestpartneren] i begynnelsen om *resultater* av MMM etter manifestperioden? (utenfor 0-visjonen)

4. *Planlegging av tiltak*

- Hvordan var tiltakene forberedt? Hvem var/er involverte i planlegging? Hvor sterkt var tiltakene sentralisert?
- Hvor lang tid er brukt til planlegging av tiltak? (f.eks. et år på forhånd, hele 2-årsperioden, eller noe annet?)

5. *Fremgang så langt*

- Hva er de *viktigste resultatene* dere [Navn], og hele MMM har oppnådd i prosessen så langt?
- Hvor *fornøyde er dere med fremgangen* så langt i deres [Manifestpartneren] virksomhetsområde? Hva med regionale og lokale nivå?
- Hvor fornøyde er dere til fremgangen så langt i *hele MMM*? Hva med regionale og lokale nivå?

6. *Monitoring, vurdering og korrigering av prosessen*

- Er det lagt opp til noen form for *monitoring og evaluering* av gjennomføringsprosessen av MMM i deres [Manifestpartneren] virksomhetsområde/i det hele MMM?
- Dersom ja, inkluderer deres plan *korrigeringsmuligheter* i løpet av manifestperioden, hvis evalueringen skulle vise at fremgangen ikke er tilfredsstillende målt opp mot målsettingen?

7. *Media sin rolle (inkl. Internett)*

- Inkluderte deres plan for MMM involvering av *media i gjennomføringsprosessen*?
- Hvordan har dere [Manifestpartner] *brukt media* i gjennomføringen av MMM?

3 Vurdering av forekomsten av mobbing

I evalueringsarbeidet har oppdragsgiveren (Utdanningsdirektoratet) forutsatt at analysen av forekomsten av mobbing tar for seg seks forskjellige kartleggingsundersøkelser fra fem forskningsmiljøer, som samlet beskriver mobbing og relaterte problemstillinger i barnehage, skole og fritidsmiljø. Kartleggingsundersøkelsene som Utdanningsdirektoratet hadde pekt på for vårt vurderingsarbeid, er følgende:

1. Olweus-gruppen, Hemilsenteret, Universitet i Bergen: *Olweus' spørreskjema om mobbing* (grunnskolen)
2. Senter for Atferdsforskning: *SAF skolemiljøundersøkelse* (grunnskolen)
3. Norsk Institutt for velferd, aldring og oppvekst (NOVA): *Ung i Norge* (ungdomstrinnet og videregående opplæring)
4. Utdanningsdirektoratets elevvurderingsverktøy: Elevinspektørene, <http://elevinspektorene.no> (ungdomstrinnet og videregående opplæring)
5. Hemilsenteret, UiB: *Helsevaner blant skoleelever, en WHO-undersøkelse i flere land*
6. Lillegården Kompetansesenter: *Undersøkelse om mobbing i videregående skole*
7. Dronning Mauds Minne (DMM): *Følgeforskning til kvalitetssatsinga Den Gode Barnehagen*.

I løpet av evalueringen har ny relevante forskning blitt rapportert fra barnehage og fritidsmiljø, som er blitt inkludert i vår analyse, i tillegg til den opprinnelige oppdragsbeskrivelsen. I løpet av Manifestperioden og evalueringen ble det rapportert resultater fra en annen undersøkelse fra barnehager *Fra best til bedre? Kvalitetssatsing i norske barnehager* (Gullbrandsen & Sundnes, 2004) gjennomført i NOVA. I tillegg har vi samlet informasjon om forekomsten av mobbing i barnehager fra undersøkelser som er rettet mot barnehageansatte og foreldre med barna i barnehage (metoden og spørreskjema beskrevet nærmere senere i dette kapitlet). Sammen med BFD, og som en del av evalueringsarbeidet, gjennomførte RF en kartlegging av mobbing i tre hovedorganisasjoner i fritidsmiljøene - Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjon (LNU), Ungdom og fritid (UF), og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon Ungdom (FFOU) – som Barne- og familiedepartementet hadde bevilget midler til arbeid mot mobbing som en del av satsingene til Mobbemanifestet. I tillegg til disse tre organisasjoner ble Norges Idrettsforbund (NIF) inkludert i vår kartlegging. Målet med kartleggingen var å samle kunnskap om forekomsten av mobbing, tiltak mot mobbing, og samarbeid regionalt eller lokalt i arbeidet mot mobbing i fritidsmiljøet. Metoden og spørreskjema for undersøkelsen er beskrevet nærmere senere i dette kapitlet.

Disse undersøkelsene dannet grunnlaget for evaluering av forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritidsmiljø. Analysene av forekomsten av mobbing ble bygget på prosjektbeskrivelser, sluttrapport og spørreskjema/intervjuguide i hvert prosjekt. For de første sju undersøkelsene er denne analysen grundig beskrevet i den første delrapporten av evalueringen (Tikkanen, 2004).

3 Spørreskjemaundersøkelsene rettet mot barnehager, skoler og fritidsmiljøer, samt mot foreldre, kommunene og fylkeskommunene, og mot lærerutdanningsinstitusjoner

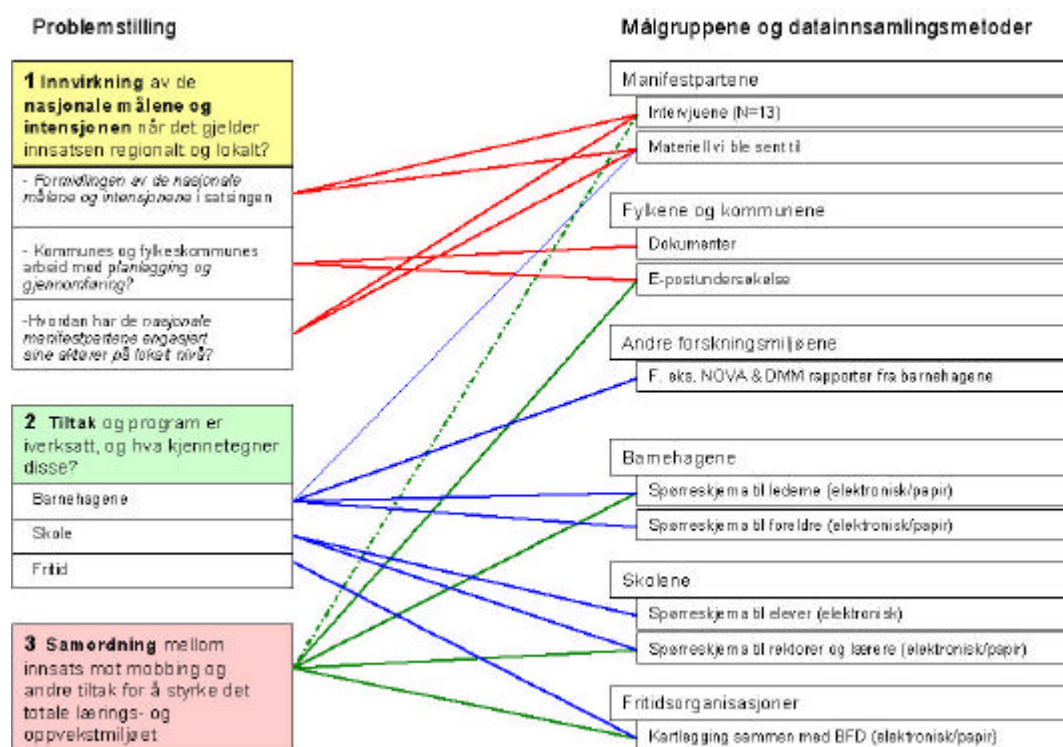
Metodiske utfordringer

For å svare på de spørsmålene som var spesifisert i målsettingen for arbeidet i den andre fasen, måtte vi ta metodiske beslutninger i forhold til data, målgrupper og datainnsamlingsmetoder. Dette vil si, vi måtte definere og bestemme:

1. hvilke *data* vi trenger
2. hvilke *målgrupper* vi trenger å tilnærme oss for å få tilstrekkelig dekkende data
3. hvilke *datainnsamlingsmetoder* vi skal bruke, for å skaffe nødvendig informasjon.

Når det gjelder tilgjengelighet av data, var utgangspunktet noe utilstrekkelig (se Tabell 1 i vedlegg). På dette grunnlaget ble det besluttet å samle inn mer kunnskap, særlig på lokalt nivå og i fritidsmiljøene. En del datamateriale ble utpekt av oppdragsgiveren, i form av ulike offentlige dokumenter som rapporterer om tiltak i Manifestet eller som er relevant i forhold til det. I tillegg intervjuet vi de ulike Manifestpartene, særlig på ledelsesnivå.

Vi bestemte oss for å samle ny kunnskap fra ulike relevant aktører og med ulike metoder. Et sammendrag av metodisk design for evalueringen er beskrevet i Figur 1.

Figur 1. Metodisk design i forhold til problemstillingen i evalueringsarbeidet i fase II.

I Figur 1 har vi vist koblinger fra problemstilling til målgruppene vi valgte for datainnsamling og datamaterialet som ble samlet i undersøkelsen. Disse koblingene er beskrevet for hvert spørsmål.

I tillegg til disse, lå det noen metodiske utfordringer i å beskrive Manifestet som prosess samt tiltakene som er iverksatt, ettersom mye allerede har blitt skrevet i ulike dokumenter, på internettssidene til alle manifestpartene samt på Manifestets eget nettsted (mobbing.ls.no). Spørsmålet var hvordan evalueringsoppdraget for denne fasen burde tolkes. Ettersom det meste av eksisterende dokumentasjon hadde blitt gjort på nasjonalt nivå, dvs. av manifestpartene selv, ble fokuset rettet mot tiltak på regionalt og lokalt nivå. På grunn av at disse bare delvis og i meget ulik grad er dokumentert i de tre miljøene - barnehage, skole og fritid - ble vår jobb delvis å fylle ut eksisterende dokumentasjon og helhetsbilde.

I tillegg til eksisterende dokumentasjon ble et annet utgangspunkt for evalueringen intervjuene med manifestpartene (Kapitlet 2 i vedlegg). Analyse og sammenligning av dette materialet gav oss et bilde av hva som er gjort og av hvem, og i noen grad hva som *burde* ha vært gjort. Etter dette fortsatte jobben vår med å finne ut hva som skjer i de miljøene og på de analysenivåene der det ikke finnes dokumentasjon. Det ble også viktig å avklare om ikke-dokumentasjonen skyldes manglende tiltak eller bare manglende dokumentasjon. I denne forbindelsen ble de nye kartleggingene aktuelle. Det ble rettet flere spørreskjemaundersøkelser mot sluttbrukere i barnehager, skoler og fritidsmiljøer, samt mot foreldre, kommunene og fylkeskommunene, og mot lærerutdanningsinstitusjoner.

Det å kritisk kunne vurdere tilstrekkeligheten av tiltak, eller hvor godt målsettingene i Manifestet ble nådd, kan ses som enda en utfordring til. Dette fordi det ikke er satt noen kvantitative kriterier eller mål for tiltak for denne toårsperioden. Det finnes altså ikke noe referansepunkt for kvantitativ vurdering – ut over visjonen om nulltoleransen. Målsettingen for Manifestet (kapitlet 5.3) er formulert slik at bare kvalitativ vurdering er mulig. Den gir grunnlag for å si at bestemte aktiviteter eller prosesser, som har blitt nevnt i målsettingen av hver manifestpartner, er initiert eller ikke, men ikke hvilke konkrete (målbare) resultater burde de ha ledet til på lokalt nivå i løpet av toårsperioden. Hensyn til dette framkommer også i svarene fra manifestpartene på våre spørsmål om forventninger, om vurdering av framgang i Manifestet så langt, og hvor fornøyde de er med framgangen (kapitlet 5).

Til slutt, kan man si at tiltaksbegrepet i seg selv også kan ses som en utfordring. Vi har rettet oppmerksomhet også mot prosessen med å sette i gang og organisere Manifestet og mot hvilke tiltak på ulike nivå som gav den endelige formen til Manifestet. Etter vår oppfatning av målsettingen for evalueringen, skal vi ha en brei tilnærming til tiltaksbegrepet. Fra dette synspunktet kan alt som manifestpartene har gjort mot sine målgrupper i forhold til mobbeproblematikken og etter underskriving av Manifestet, vurderes som tiltak på sentralt nivå.

Gjennomføring av nettundersøkelsene - Beskrivelse av datainnsamling

I september/oktober 2004 gjennomførte vi flere spørreundersøkelser rettet mot flere ulike grupper av sluttbrukere. Det var flere mål med dette. Vi vurderte at det var viktig å få fram et breiest mulig bilde av meninger om mobbemanifestet og relaterte aktiviteter, for å kunne svare problemstillingene. Med spørreundersøkelsene ville vi få fram flere synspunkter på forekomsten av mobbing, få utfyllende informasjon om tiltak iverksatt i Manifestet, i tillegg til eksisterende dokumentasjonen om tiltak, få fram meninger om og kjennskap til Manifestet, og få informasjon om hvordan ulike aktører har samarbeidet i arbeidet mot mobbing og om hvordan de har inkludert ulike aktører (for eksempel foreldre) i arbeidet sitt.

Spørreundersøkelsene ble rettet mot relevante aktører i hele landet men mest grundig informasjon ble likevel samlet fra et utvalg av fem fylker: Akershus, Hordaland, Rogaland, Sør-Trøndelag og Troms. Valget av de fem fylkene er hovedsakelig basert på geografisk spredning, men også at disse fylkene dekker en stor andel av landets befolkning. Skjemaene ble rettet mot:

- Alle Fylkesordførere og Fylkesrådmenn
- Alle Høyskoler i Norge (adressert til Dekaner)
- Alle Fritidsorganisasjonene i Norge, inkludert Norges idrettsforbund

I fylkene Akershus, Hordaland, Rogaland, Sør-Trøndelag og Troms

- Alle Ordførere og rådmenn
- Alle Rektorer (grunnskole og vgs), barnehageledere, lærere (Grunnskole og vgs), førskolelærere og assistenter i barnehager
- Elever i 7., 10., VKII klasse
- Foreldre med barn i barnehage og/eller elever i 7., 10. eller VKII

Distribusjonen og administrering av spørreskjemaene har skjedd elektronisk. Det vil si at alle skjemaer og forespørsler om å delta i undersøkelsene er sendt ut som e-post eller med lenke til en Internettside hvor en kan svare på et webbasert spørreskjema. Før distribusjonen ble det tatt telefonisk kontakt med noen nøkkelaktører som var svært samarbeidsvillige i forhold til å videreformidle Internettadressene til de ulike spørreskjemaene. De organisasjonene/institusjonene vi har fått hjelp i fra er:

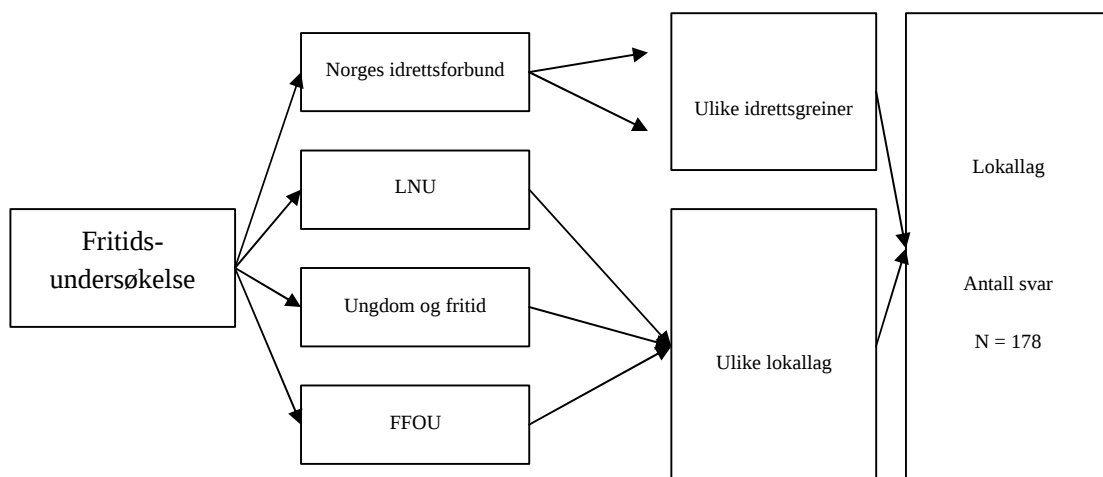
- KS sentralt og i fylkene Akershus, Hordaland, Rogaland, Sør-Trøndelag og Troms
- Fylkesmannen ved avdeling for utdanning i fylkene Akershus, Hordaland, Rogaland, Sør-Trøndelag og Troms
- Fylkeskommunene ved opplæringskontorene i fylkene Akershus, Hordaland, Rogaland, Sør-Trøndelag og Troms,
- Norges idrettsforbund, Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU), Ungdom og fritid, Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon Ungdom (FFOU)

Alle disse institusjonene eller organisasjonene har sendt spørreskjemaet videre til alle sine medlemmer innen de nevnte målgruppene.

Spørreundersøkelse i Fritidsorganisasjoner

I forhold til fritidsorganisasjonene er det bedt om at hver enkelt av de ulike organisasjonene skal sende spørreskjemaet til 5 av sine lokallag. I den andre datainnsamlingsrunden ble antall lokallag utvidet til 10. Figur 2 fremstiller en skisse av distribusjonen.

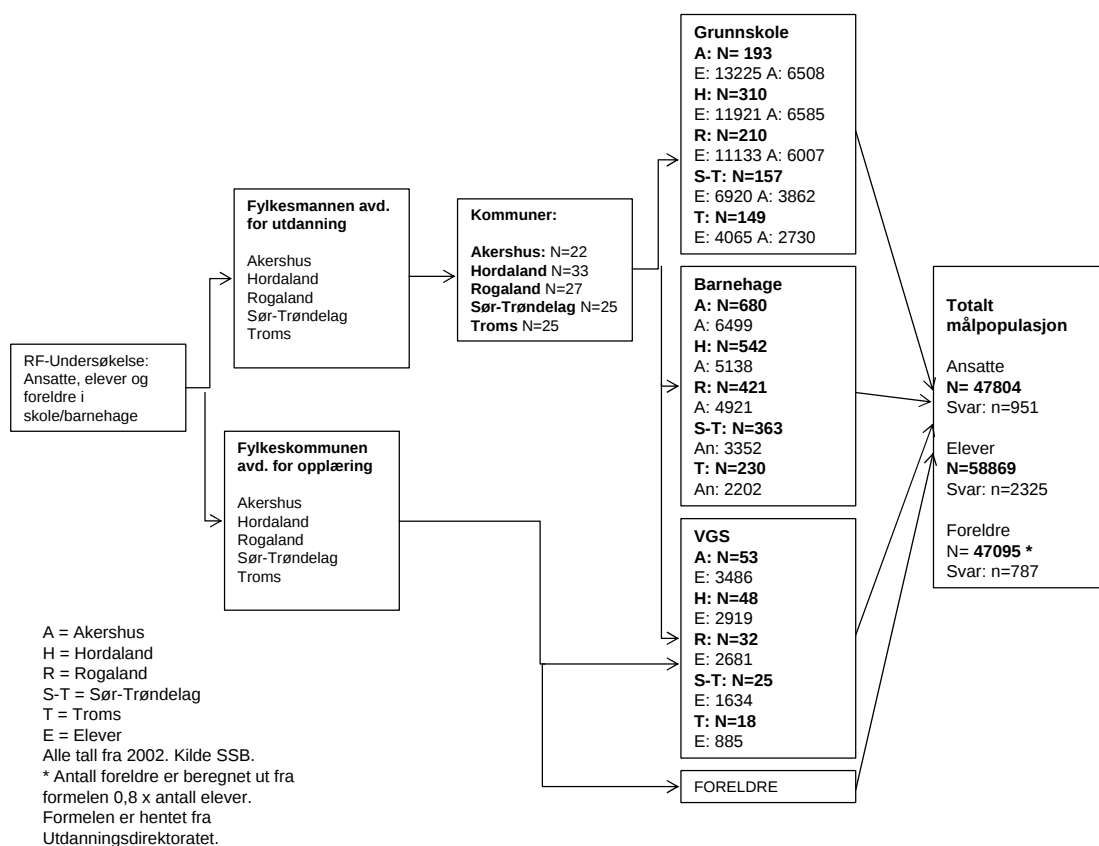
På grunn av måten skjemaene ble distribuert på, vet vi ikke nøyaktig antall lokallag som har mottatt en forespørsel om å svare på spørreundersøkelsen. Det vi kan si er at bare i antall organisasjoner er det minst 150. Innen *Ungdom og fritid* er det i seg selv rundt 930 lokallag. Totalt har vi mottatt 178 svar. Av disse var 75 fra NIF, 55 fra LNU, 5 fra UF og 13 fra FFOU. I tillegg hadde 30 personer svart 'annet' på spørsmålet om paraplyorganisasjon.

Figur 2. Spørreundersøkelse innen fritidsmiljø

Spørreundersøkelse i skolen og barnehagen

Distribusjon av spørreundersøkelser rettet mot elever, ansatte i kommune og fylkeskommune og foreldre/foresatte med barn i skole eller barnehage or distribusjonen av disse er beskrevet i Figur 3.

Figur 3. Undersøkelse til ansatte, elever og foreldre

Vi ønsket å se hvorvidt innholdet i MMM hadde nådd frem til ”grasrota”, altså blant elever, foreldre, ansatte i skole og barnehage og ledelsen i kommunene i Norge. Dette var ambisiøst, da det ville medføre utsending av store mengde spørreskjema, som igjen ville kreve mye administrasjon rundt distribusjon og innsamling av spørreskjemaene. Det ville også bli dyrt. Løsningen som ble både økonomisk og lettvinnt i forhold til databehandlingen, var igjen en elektronisk variant.

For undersøkelsen rettet mot skole (foreldre/foresatte, elever og ansatte i skolen), henvendte vi oss til to institusjoner som relativt enkelt kunne få distribuert spørreskjemaene. For å nå ut til skole og barnehage valgte vi å gå via Fylkesmennene, avdelingene for utdanning. De sendte ut en e-post til hver kommune i sitt fylke, som inneholdt et følgebrev RF hadde skrevet, med instruksjoner om videre distribusjon internt i kommunen.

Dette brevet videre fra kommunens oppvekstetat (familieetat, barn og familie enhet, skoleetat, og tilsvarende) til alle rektorer og barnehageledere. Rektorene og barnehagelederne tok så undersøkelsen videre til sine ansatte. De ansatte i skolen som hadde elever i 7. og 10. klasse skulle så sørge for at undersøkelsen ble gjennomført i sine klasser. Når det gjelder ansatte ble undersøkelsen rettet mot alle rektoret og lærere, samt pedagogisk personale i barnehagene. Foreldrene til disse elevene skulle også gjennomføre undersøkelsen. De ble informert via elevene, ukeplan eller informasjonsskriv fra skolene. Foreldre til barn i barnehagen ble informert gjennom ukeplan eller oppslag i barnehagene. I barnehagen skulle foreldre svare på skjemaet uansett alder på barna.

For å nå ut til videregående skole (VGS), sendte vi ut undersøkelsen via Fylkeskommunene sine opplæringskontor, og direkte ut til de videregående skolene sine rektorer. I videregående skole var det kun elever i VKII, og foreldrene deres, samt alle pedagogiske ansatte, som skulle svare på undersøkelsen.

Som en ser i Figur 3, er det en lang vei fra forespørselen fra RF til de enkelte parter som skal svare på undersøkelsen. Dette kan betraktes som et uheldig aspekt ved valg av vår metode. Som vi var kort inne på i kapittel 3 (i rapporten), må man her likevel understreke at det ikke er mulig å snakke om utvalg i den tradisjonelle meningen i kartleggingene. Det eneste vi har valget ut er de fem fylkene som skal være med i undersøkelsen. Ellers er det her ikke snakk om et utvalg, men om et totalt valg av kommuner, skoler, og barnehager i de fem fylkene. Vi ville ikke plukke ut noen kommuner i disse fylkene, ikke heller skolene eller barnehagene i kommunene/fylkene. Som er typisk i internettundersøkelser, var svarene vi fikk, basert på selvseleksjon. Spørsmålet om representativitet i denne sammenheng er diskutert i kapitlet 3, som et generelt spørsmål i internettundersøkelser og som et spesifikt spørsmål for denne undersøkelsen.

Om en legger sammen antall potensielle deltakere i undersøkelsen, er svarprosenten for ansatte cirka på 2 %, elever 3,9 % og for foreldregruppen litt under 2 %. Antall foreldre som er presentert i Figur 2 er beregnet ut fra formelen ($0,8 \times \text{antall elever}$) som er hentet ut fra Utdanningsdirektoratet. Andel svar kan imidlertid ikke sammenlignes, og svarer ikke til en vanlig svarprosent med et begrenset utvalg basert på visse kriterier som brukes i lignende undersøkelser. Prosentandelene viser til svarprosenten i forhold til hele populasjon i de ulike gruppene i de fem fylkene som ble valgt ut for undersøkelsen. Derfor er de mye lavere enn hva som er vanlig i tilsvarende papirundersøkelser. Tabell 2 viser fordelingen av svarene i ulike grupper som deltok i disse undersøkelsene. Tabellen er kommentert og vist også i

Tabell 2. Fordeling av svarene fra respondentgruppene mellom de fem fylkene valgt med i undersøkelsen. Prosent

Gruppe	Akershus	Hordaland	Rogaland	Sør-Trøndelag	Troms	Antall svar
Elever	24,7	25,3	5,4	37,3	5,7	2325
7. kl	33	25	4	33	6	1627
10. kl	6	39	0	48	8	484
VKII	4	1	33	61	1	169
Foreldre	36,5	28,9	6,3	24,9	3,4	591
7. kl	39	27	4	26	4	328
10. kl	38	39	2	19	2	124
VKII	52	12	4	32	0	25
Barnehage	24	28	18	28	3	114
Ansatte	28,3	28,6	11,5	27,2	4,4	919
Grunnskole	32	32	7	24	5	720
VGS	4	0	28	68	0	75
Barnehage	11	26	45	14	4	66

begynnelsen av rapporten (Kapitlet 3), sammen med en diskusjon om metodologiske hensyn til internettundersøkelser.

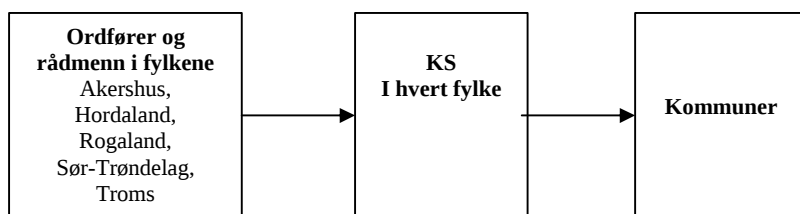
Tabell 3 viser kjønnsfordelingen på svarene. Tabellen viser at blant elevene var det nesten like mange jenter og gutter som svarte på undersøkelsen. Bare blant elever i videregående skole var et klart flertall (65 %) jenter. Av foreldre og ansatte var de fleste kvinner, nesten 70 %. Teknologien ser altså ikke ut å ha virket fremmedgjørende på kvinners villighet til å delta i denne sammenheng.

Tabell 3. Kjønnsfordeling av svarene i de ulike målgruppene. Prosent.

Gruppe	Jenter/Kvinner	Gutter/Man	Antall svar
Elever	51,8	48,0	2325
7. kl	50	50	1627
10. kl	54	46	484
VKII	65	35	169
Foreldre	68,2	31,3	591
Grunnskole	66	34	452
VGS	72	28	25
Barnehage	76	24	114
Ansatte	67,4	32,6	919
Grunnskole	67	33	720
VGS	47	53	75
Barnehage	94	6	66

Spørreundersøkelse for ordførere og rådmenn i kommuner (lokalt)

For å få sendt ut spørreskjema til alle ordførere og rådmenn i de fem utvalgte fylkene, fikk vi hjelp av lokallagene til KS. De distribuerte videre et følgebrev med forklaring og lenke til selve spørreskjemaet (se Figur 4). Vi har også her benyttet et webbasert spørreskjema.

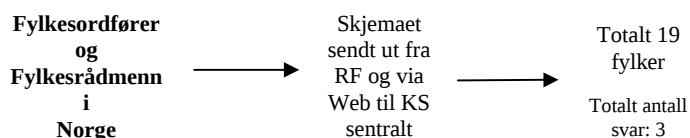

Figur 4. Ordførere og Rådmenn i kommuner i fem fylker

Totalt var det mulig å få svar fra 132 kommuner fra de fem fylkene. Om kommunene så ble enige om at enten rådmannen eller ordføreren svarte på spørreundersøkelsen, vet vi ikke. Vårt ønske var at *både* rådmann og ordfører skulle svare. Dersom en rekner med svar fra begge to, var det mulig å få 264 svar. Vi fikk inn 50 svar. Det gir en svarprosent på henholdsvis 38 % og 19 %. Vi har ikke mottatt svar fra noen av fylkene, noe som kan tyde på en feil i distribueringen mer enn motvilje fra kommunene.

Spørreskjema for Fylkesordførere og fylkesrådmenn (regionalt)

En e-post spørreundersøkelse ble sent direkte til alle fylkesordførere og fylkesrådmenn i Norge. Responsen her har vært svært lav. Denne undersøkelsen har vi også purret på gjennom KS (se Figur 5). Totalt har vi mottatt tre svar fra 19 (38) mulige respondenter. Om en rekner de fylkene som nå har en rådmannsgruppe på flere personer i stedet for en person, vil prosentandel respons bli enda dårligere. KS har ikke sendt e-post direkte til fylkesordførerne og fylkesrådmennene, men oppfordret dem, via web, om å svare på undersøkelsen.

Figur 5. Spørreundersøkelse fylkesordførere og fylkesrådmenn

Spørreundersøkelse Høyskoler med førskolelærer- og allmennlærerutdanning i Norge

For å få svar på hvorvidt Manifestet hadde hatt noen innvirkning på kompetanseutviklingen innen mobbetematikk i utdanningen av førskolelærere og allmennlærere, rettet vi en spørreundersøkelse mot Høyskoler med førskolelærer- og allmennlærerutdanning. I første omgang ble en e-post undersøkelse sent ut til dekanene ved de høyskolene i Norge som har denne utdanningen. Etter en svært laber respons på undersøkelsen, sendte vi ut nye e-poster til

de som ikke hadde svart. Purring ble gjennomført som webbasert. Responsen var ikke mye bedre nå. Totalt er det 18 aktuelle høyskoler, fra disse har vi fått inn fem svar.

Tabell 3 på neste side viser en oppsummering av datainnsamlingen i fase to i evalueringen. Den beskriver datakildene, målgruppene og tilgang til målgruppene, metoden, samt antall svar og referanse til spørsmål i problemstillingen i evalueringen.

Tabell 2. Oversikt over datainnsamling i forbindelse med tiltaksanalyse (internettundersøkelser)

Spørreskjema	Data	Målgruppe	Tilgang til målgruppe	N	Metod	Ref til problemstilling
1 Spørreskjema	Fylkeskommunene og kommunene	Ordførere, rådmenn - mottagere av KS brev	1) E-mail sent direkte til alle fylkesordførere og fylkesrådmenn. 2) Lokallagene til KS distribuerte lenken til spørreskjemaet til alle ordførere og rådmenn i kommuner i de fem utvalgte fylkene.	$N^{Sent} = 19$ $N^{Svar} = 3$ $N^{Sent} = 132/264$ $N^{Svar} = 50$	1) E-mailundersøkelse KS oppmuntret til å svar Antall spørsmål: 12 2) Internettundersøkelse	5a. Hvordan har kommuner og fylkeskommuner arbeidet med planlegging og gjennomføring av programmene og tiltakene; 4?
2 Spørreskjema	FRITIDSMILJØ	Ledelse, gruppeledere	E-postlistene fra BFD, videresending til 5 lokal lag	$N^{Sent} = ?$ $N^{Svar} = 199$	E-mailundersøkelse Purring med en internett-versjon Antall spørsmål: 24	1. ; 3. ; 4. ; 5d ; 5e
3 Spørreskjema	LÆRERHØYSKOLER	Allmenn & barnehage	Telefonkontakt til noen nøkkelaktører som ble spurt om å sende den videre til ordførere osv. E-postlistene fra internett	$N^{Sent} = 18$ $N^{Svar} = 5$	E-mailundersøkelse Purring med en internett-versjon Antall spørsmål: 11	5a ; 5e
4 Spørreskjema ANSATTE	Grunnskolene (ansatte)	Rektorene Lærere Forskolelærere	Via Fylkesmannen avdeling for utdanning, som sendte e-posten, inkluderende følgebrevet og lenken til spørreskjemaet, til hver kommune i sitt fylke.	$N^{Svar} = 723$	Internettundersøkelse Antall spørsmål: 23 Sent til alle skoler i fem utvalgte fylke (= til total populasjon) N (svar) = 919	3? ; 4. ; 5b ; 5c ; 5e
	Barnehagene (ansatte)	Barnehageledere Forskolelærere Andre ped. ansatte		$N^{Svar} = 66$		
	VGS (ansatte)	Rektorer Lærer		$N^{Svar} = 76$		
5 Spørreskjema ELEVER	Grunnskolene (elever)	7. og 10. klasser	Som ovenfor til ansatte i grunnskolene	$N^{Svar} = 2116$	Internettundersøkelse Antall spørsmål: 21 N (svar) = 2325	3? ; 4. ; 5b
	VGS (elever)	VKII	Som ovenfor til ansatte i VGS	$N^{Svar} = 169$		
6 Spørreskjema FORELDRE	Barnehagene (foreldre)	Alle foreldre til barnehagebarn i de 5 fylkene	Som ovenfor til ansatte i grunnskolene og barnehagene	$N^{Svar} = 116$	Internettundersøkelse Antall spørsmål: 18 N (svar) = 787	4. ; 5b ; 5c
	Grunnskole (foreldre)	Foreldre til elever på klassene 7. og 10.	Som ovenfor til ansatte i grunnskolene	$N^{Svar} = 453$		
	VGS (foreldre)	Foreldre til elever på klasse VKII	Som ovenfor til ansatte i VGS	$N^{Svar} = 25$		

4 Medieundersøkelsen

Valgkriteria og utvalg av media

Den første utfordringen ved å gå gjennom informasjon på Internett, er å etablere et valgkriterium som er representativt for manifestpartene og deres mål med Manifestet.

Tilgang til informasjon gjennom Internett ble tatt som utgangspunkt når involvering av forskjellige media i undersøkelsen ble vurdert. I tillegg til aviser (nettutgaver) bestemte vi oss for å ta med TV og radio, samt hjemmesidene til manifestpartene.

Det endelige utvalget blant disse ble gjort i flere faser. I den første fasen ble forskjellige media innenfor de ovenfornevnte gruppene - hjemmesider til de største avisene, TV og radio – kartlagt. Ut ifra disse valgte vi de som hadde *breiest mulig geografisk dekking* i landet. Resultatet ble 23 aviser, fire TV-kanaler og fem radiokanaler, samt nettsidene til de fem manifestpartene og utdanningsdepartementet (se Vedlegg 6).

I den andre fasen ble listene gransket og vurdert med to tilleggskriterium: *dekning av befolkning i Norge og relevans for Manifestet*. Det siste kriteriet innebar en preliminær sjekk med søkemotorer etter antall artikler fått fram ved søkerordet ”mobbing”. Norgesdekking ble vurdert tilfredsstillende ved involvering av fem hovedaviser:

Nordlys, Adresseavisen, Bergens Tidende, Stavanger Aftenblad og Aftenposten.

Samlet dekker disse avisene det geografiske området for en befolkning på cirka 3 millioner. I tillegg til de nevnte avisene ble VG og Dagbladet inkludert som landsdekkende aviser. Resultatet av bruk av relevanskriteria ledet til at:

bare to TV-kanaler, NRK og TV2, ble inkludert og av radiokanaler bare p4. Alle nettstedene for manifestpartene ble naturligvis inkludert.

Data

Vi valgte å gjennomføre søk i to perioder. Den første var perioden fra 23. september 2000 til 14. september 2002. Dette gav oss en indikasjon på hvor mye ordet mobbing var brukt før manifestperioden, og samtidig innenfor en tilsvarende toårsperiode som tidsramme. Deretter søkte vi i manifestperioden fra 23. september 2002 til 14. september 2004. Den 14. var siste dagen vi hadde anledning til å kjøre et søk for å få lagt undersøkelsen inn i Delrapport 2.

Når vi søkte på data fra nettstedene brukte vi hovedsaklig søkemotorene som tilbys av leverandører av disse stedene. Enkelte media hadde en så lite brukbar søkefunksjon, at vi måtte kontakte de avisene/tv-ene/radiostasjonene det gjaldt og be dem om å gjøre et søk for oss. Dette var eksempelvis tilfelle i forhold til aviser som ikke hadde søkefunksjon som virket. Der er søket gjort i arkivet til avisen, og da mot

papirutgavene. De som jobbet i avisenes arkiver, forklarte at det i stor grad var samsvar med innholdet i papiravisen og nettutgaven.

Videre var det ikke mulig for NRK å splitte sine søk internt i forhold til innslag på radio, tv og web. Søket som der er gjort er derfor utelukkende NRK-web sine oppslag. TV2 har oppgitt tall der mobbing har vært med i nyhetene deres, eventuelt i reklame for andre program (inkludert også i andre program). Det er viktig å få frem her at dersom nyhetene er lest opp to ganger, men kanskje med noe mer utfyllende tekst på en senere nyhetssending samme dag, teller dette som to innslag. Veven til TV2 er sterkt knyttet opp til innholdet på tv. Samtidig har det her skjedd endringer i forhold til eierskap, tilgang til innhold m.m. Nettavisen til TV2 er nemlig nå Nettavisen, og ikke bare selve websiden www.tv2.no. P4 har gjort samme type søk som TV2, og kan vise til innslag som er sendt på radio. De har ikke tall i forhold til websidene sine før 23. september 2004 p.g.a. nytt datasystem.

Vi har også søkt i databasen til NTB og websidene til hver enkelt manifestpartner. I forhold til de sistnente gikk vi gjennom innhold som har relevans for Manifestet.

Databehandling

Ordet 'mobbing' er brukt i mange sammenhenger, og de tallene som her vises er derfor ikke bare artikler som omhandler mobbing og skole/arbeidslivet. Ved å gå gjennom alle artiklene i tre av avisene, fikk vi et snittresultat som viser at ca. to tredeler av de artiklene vi finner om mobbing kan relateres til skole, arbeidsliv og Manifestet (etter 23. september 2002). En slik gjennomgang er ikke gjort med søkene før 23. september 2002.

5 Skjemaene brukt i datainnsamlinger

1. **Intervjuskjema** til Manifestpartene
2. **Gruppeintervjuer med elever (pilot med 2 grupper)**

Spørreskjemaene:

3. **Spørreskjema:** FYLKENE (fylkesordførere og fylkesrådmenn)
4. **Spørreskjema:** Kommuner (ordførere og rådmenn)
5. **Spørreskjema:** FRITIDSMILJØ
6. **Spørreskjema:** LÆRERHØYSKOLER
7. **Spørreskjema:** ANSATTE i skoler og barnehager
 - til rektorene på grunnskolene og VGS
 - til lærerne på grunnskolene og VGS
 - til lederne i barnehagene
 - til førskolelærerne i barnehagene
8. **Spørreskjema:** ELEVER
 - barneskole: til elever på 7. klasse
 - ungdomskole: til elever på 10. klasse
 - VGS: til elever på VKII
9. **Spørreskjema:** FORELDRE
 - med barn i barnehage
 - med elever i barneskole: på 7. klasse
 - med elever i ungdomskole: på 10. klasse
 - med elever i VGS: VKII

Skjema 1. Intervjuskjema for manifestpartene

Del II evalueringen i Manifest mot Mobbing 2002-2004

Intervjuguide

Tematisk intervju med Manifestpartnerer

Introduksjon og mål for intervjuet

I første fasen av evalueringsarbeidet fokuserte vi på forekomsten av mobbing ved å analysere de eksisterende kartleggingene. Nå er vi i den andre fasen med fokuset på realisering av Manifest mot Mobbing (MMM). Hovedsakelig blir dette gjort ved å se på de ulike tiltakene som har blitt iverksatt av manifestpartene og blant relevante aktører på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Første del av fase to er en undersøkelse av organisering og planlegging av MMM på nasjonalt nivå, dvs. blant manifestpartene og politikerne. Vårt mål er å se nærmere på selve MMM som et hovedtiltak iverksatt av manifestpartene i kampen mot mobbing.

Videre kartlegger vi de prosessene der nasjonal målsetting, intensjonene og informasjon har blitt transformert til tiltak på regionale og lokale nivå. Til sist vil vi se på hvordan tiltakene og Manifestet ble tatt imot og opplevd av sluttbrukerne – på skolene, i barnehagene, i fritidsmiljøene, og blant foreldre.

Vår jobb i denne fasen er å konstruere et bilde av MMM nå etter nesten to år. Vurdering av påvirkning fra tiltak til forekomsten av mobbing, er ikke inkludert i vårt oppdrag.

Intervjutemaer for manifestpartene

1. *Utgangspunktet for lansering MMM*
 - *Situasjonen* der ideen av MMM ble født. Var det noe spesifikk i samfunnet, i skolen, osv. ellers? (Dette er den tredje ”kampanjen” mot mobbing her i landet)
 - Hvilke *aktuelle utfordringer/problemer/fenomen* påvirket lansering av MMM?
2. *Forståelse av mobbeproblematikken, ”bakgrunnsfilosofi og -teori”*
 - Hvilken forståelse av mobbeproblematikken ble MMM bygget på? Hvilke grunner/årsaker til mobbing så manifestpartene? Hvilke muligheter så partnerne til få gjort noe med det (hvordan årsaks- og virkningsskjede ble antatt på bakgrunn av forståelse)?
3. *Forventninger*
 - Hvilke forventninger hadde dere [Navn til manifestpartneren i intervju] i begynnelsen til *gjennomføringsprosessen* av MMM? Hva med regionalt og lokalt nivå?
 - Hvilke forventninger hadde dere [Manifestpartneren] i begynnelsen om *resultater* av MMM etter manifestperioden? (utenfor 0-visjonen)
4. *Planlegging av tiltak*
 - Hvordan var tiltakene forberedt? Hvem var/er involverte i planlegging? Hvor sterkt var tiltakene sentralisert?
 - Hvor lang tid er brukt til planlegging av tiltak?
5. *Fremgang så langt*
 - Hva er de *viktigste resultatene* dere [Navn], og hele MMM har oppnådd i prosessen så langt?
 - Hvor *fornøyde er dere med fremgangen* så langt i deres [Manifestpartneren] virksomhetsområde? Hva med regionale og lokale nivå?
 - Hvor fornøyde er dere til fremgangen så langt i *hele MMM*? Hva med regionale og lokale nivå?
6. *Monitoring, vurdering og korrigering av prosessen*
 - Er det lagt opp til noen form for *monitoring og evaluering* av gjennomføringsprosessen av MMM i deres [Manifestpartneren] virksomhetsområde/i det hele MMM?
 - Dersom ja, inkluderer deres plan *korrigeringsmuligheter* i løpet av manifestperioden, hvis evalueringen skulle vise at fremgangen ikke er tilfredsstillende målt opp mot målsettingen?
7. *Media sin rolle* (inkl. Internett)
 - Inkluderte deres plan for MMM involvering av *media* i *gjennomføringsprosessen*?
 - Hvordan har dere [Manifestpartner] *brukt media* i gjennomføringen av MMM?

Skjema 2. Gruppeintervjuguide elever

1. Har dere hørt om Manifest mot mobbing?
2. Fritiden og mobbemanifestet:
3. Hvem har sagt noe om manifestet:
4. Hva er mobbing:
5. Hva kan en gjøre
6. Tiltak og hvem som skal gjør noe med det

Skjema 3. Spørreskjema til fylkesordfører og fylkesrådmann

**Amund
Junge/Rogalandsforskning**
10.09.2004 14:58

alf.daniel.moen@ntfk.no, erik.bartnes@ntfk.no,
Bernt.M.Tordhol@oppland.org, audun.tron@oppland.org,
lifr@rfk.rogaland-f.kommune.no,
rogb@rfk.rogaland-f.kommune.no,
per.drageset@sf-f.kommune.no,
nils.r.sandal@sf-f.kommune.no, milian.myraunet@stfk.no,
tore.sandvik@stfk.no, fiona.thorvaldsen@t-fk.no,
gunnmarit.helgesen@t-fk.no, paul.dahloe@tromsfylke.no,
ronald.rindestu@tromsfylke.no, ulf.engh@vaf.no,
thore.westermoen@vaf.no, halvark@vfk.no,
annepe@vfk.no, atle.haga@ostfold-f.kommune.no,
arne.oren@ostfold-f.kommune.no, geir.knutson@nfk.no,
To jon.torset@nfk.no, Nordland.fylkeskommune@nfk.no,
ottar.brage.guttelvik@mrfylke.no, jon.aasen@mrfylke.no,
hfk@hordaland-f.kommune.no,
torill.nyborg@hordaland-f.kommune.no,
siri.austeng@hedmark-f.kommune.no,
hanne.v.soberg@hedmark-f.kommune.no,
Harald.Horne@akershus-f.kommune.no, Øien
ohio@akershus-f.kommune.no,
arild.eielsen@aa-f.kommune.no,
oddvar.skaiaa@aa-f.kommune.no, matz.sandman@bfk.no,
tor.ottar.karlson@bfk.no, wenche.pedersen@ffk.no,
helga.pedersen@ffk.no

cc

bcc

Subject Evaluering av mobbemanifestet

Til alle Fylkesordførere og Fylkesrådmenn

RF-Rogalandsforskning gjennomfører en evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004. Evalueringen er et oppdrag RF har fått fra Utdanningsdirektoratet.

Evalueringen skal dekke sentrale, regionale og lokale tiltak og prosesser som er iverksatt for å realisere null-visjonen om mobbing og de nasjonale målene som er satt for Manifestet.

Basert på informasjon om hvordan manifestpartene har spredt informasjon og materiale om manifestet, ønsker vi nå å stille dere fylkesordfører og fylkesrådmenn noen spørsmål.

Det vi vil oppnå med denne spørreundersøkelsen er å se hvordan Manifestet har gått fra sentralt til lokalt hold.

Vedlagt i denne e-posten er det et spørreskjema. Dere kan velge mellom et Word-dokument og en .pdf-fil, alt etter hva som passer dere best.

Vi ønsker at dere svarer direkte i skjemaet og sender det i retur på e-post adressen amund.junge@rf.no. Alternativt kan dere skrive ut .pdf- dokumentet og sende det i posten på adressen under.

Takker for positivt svar.

Regards / Med vennlig hilsen

Amund Junge Spørsmål til fylkesordførere og fylkesrådmenn.pdf Spørsmål til fylkesordførere og fylkesrådmenn.doc
Forsker
RF - Rogalandsforskning

Postboks 8046
4068 Stavanger
Tlf.: 51 87 52 25, Fax: 51 87 52 00, Mobil: 402 37 056
Mail: amund.junge@rf.no
Internet: <http://www.rf.no>

Spørsmål til fylkesordførere og fylkesrådmenn

1. Har du hørt om "Manifest mot mobbing"?
 - a. Dersom 'ja', vet du hva det går utpå, og hvilke parter som deltar? (åpen)
2. *Om ja på spørsmål nr 1.* Har det nasjonale Manifestet mot mobbing hatt noe påvirkning på ditt arbeid?
 - a) Nei, ikke noe i hele tatt.
 - b) Ja, Hvordan: _____
3. Det ble sendt ut et brev fra KS til alle fylkes- og kommune- ordførere/rådmenn i Norge, i forhold til Manifest mot mobbing datert den 11.11. 2002. Kjenner du innholdet i dette brevet? Eventuelt kan du si noe om hvilke følger dette brevet fikk for ditt fylke? (åpen)
4. Hvordan har, mht. jobbing med mobbemanifestet, kontakten, diskusjoner, koordinering mellom ulike parter fungert internt i fylkesapparatet? Ble f.eks. temaet mobbing tatt opp i diskusjon internt (i møtene) som følge av brevet? (åpen)
5. Hvordan har, mht. jobbing med mobbemanifestet, kontakten, diskusjoner, koordinering mellom ulike parter fungert eksternt i fylket (eksempelvis mot barnehagene, skolene, fritidsorganisasjonene)? (åpen)
6. Hvilke tiltak eller aktiviteter vil du, som fylkesordfører/fylkesrådmann, si du har gjennomført som en følge av satsingen "Manifest mot mobbing"? (åpen)

Vedlegg 4. Spørreskjema til ordfører og rådmann i kommunene

Amund
Junge/Rogalandsforskning

19.10.2004 12:17

To eva.stenvold@ks.no, ole-gunnar.kjosnes@ks.no,
may.endresen@ks.no

cc

bcc

Subject Manifest mot mobbing- evaluering fra RF

Hei

Som avtalt sender jeg her informasjon og en lenke til et spørreskjema som vi ønsker at ordførere og rådmenn i fylkene Troms, Sør-Trøndelag, Hordaland, Rogaland og Akershus skal svare på. Temaet er Manifest mot mobbing, og vi er på jakt etter den lokale forankringen og hvilke tiltak kommunene selv mener de har iverksatt.

Teksten nedenfor kan dere sende videre i e-posten deres.

Om det er noen spørsmål er det bare å ta kontakt. Alle kontaktdata står nederst i denne e-posten.

Tekst-----

Til alle ordførere og rådmenn

RF-Rogalandsforskning gjennomfører en evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004. Evalueringen er et oppdrag RF har fått fra Utdanningsdirektoratet. Evalueringen skal dekke m.m. sentrale, regionale og lokale tiltak og prosesser som er iverksatt for å realisere nullvisjonen om mobbing og de nasjonale målene som ble satt for Manifestet.

Nå ønsker vi å stille dere ordfører og rådmenn noen spørsmål om deres rolle i realiseringen av Manifestet. Fokus er på tiltakene dere har iverksatt som følge av informasjon og materiell dere ble tilsendt av manifestpartene. Resultater fra denne spørreundersøkelsen vil bidra til bedre å forstå hvordan Manifestet har gått fra sentralt til lokalt hold.

Spørreskjemaet som følger er kort og enkelt å svare på.

Ved å klikke på knappen 'Neste' nederst på siden, vil dere komme inn i skjemaet. Til slutt klikk på knappen 'Fullfør'.

Adressen til spørreskjemaet er:

<http://www.itslearning.no/test/r.aspx?XS=zsrrrysa>

Alle svar vil bli behandlet anonymt.

Fristen er innen mandag 01.11.2004

Sluttrapporten av evalueringen vil bli tilgjengelig etter 31.12.2004 på vårt nettsted.
<http://www.rf.no/internet/Mobbemanifest.nsf>.

Takker for et positivt svar.

Vennlig hilsen
Tarja Tikkanen og Amund Junge
RF-Rogalandsforskning
<http://www.rf.no>

-----Tekst slutt

Med vennlig hilsen

Amund Junge
Forsker
RF - Rogalandsforskning

Postboks 8046
4068 Stavanger
Tlf.: 51 87 52 25, Fax: 51 87 52 00, Mobil: 402 37 056
Mail: amund.junge@rf.no
Internet: <http://www.rf.no>

Spørreundersøkelse Ordfører og Rådmann

Til alle ordførere og rådmenn

RF-Rogalandsforskning gjennomfører en evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004. Evalueringen er et oppdrag RF har fått fra Utdanningsdirektoratet. Evalueringen skal dekke m.m. sentrale, regionale og lokale tiltak og prosesser som er iverksatt for å realisere nullvisjonen om mobbing og de nasjonale målene som ble satt for Manifestet.

Nå ønsker vi å stille dere ordfører og rådmenn noen spørsmål om deres rolle i realiseringen av Manifestet. Fokus er på tiltakene dere har iverksatt som følge av informasjon og materiell dere ble tilsendt av manifestpartene. Resultater fra denne spørreundersøkelsen vil bidra til bedre å forstå hvordan Manifestet har gått fra sentralt til lokalt hold.

Spørreskjemaet som følger er kort og enkelt å svare på. Ved å klikke på knappen 'Neste' nederst på siden, vil dere komme inn i skjemaet. Til slutt klikk på knappen 'Fullfør'. Alle svar vil bli behandlet anonymt.

Sluttrapporten av evalueringen vil bli tilgjengelig etter 31.12.2004 på vårt nettsted.

<http://www.rf.no/internet/Mobbemanifest.nsf>.

Takker for et positivt svar.

Vennlig hilsen
Tarja Tikkanen og Amund Junge
RF-Rogalandsforskning
<http://www.rf.no>

Neste

Spørreundersøkelse Ordfører og Rådmann

Spørsmål: (1/12)

Hvilken stilling har du?

- ☐ Ordfører
☐ Rådmann

Spørsmål: (2/12)

Hvilket fylke bor du i?

- ☐ Akershus
☐ Hordaland
☐ Rogaland
☐ Sør-Trøndelag
☐ Troms

Spørsmål: (3/12)

Har du hørt om "Manifest mot mobbing"?

- ☐ Ja
☐ Nei

Spørsmål: (4/12)

Dersom du svarte "Ja" på spørsmålet "Har du hørt om Manifest mot mobbing?", kan du si hvilke parter som er med i manifestet og hva det går utpå?

Spørsmål: (5/12)

Har det nasjonale Manifestet mot mobbing hatt noe påvirkning på ditt arbeid?

- ☐ Ja
☐ Nei, ikke noe i hele tatt
☐ Vet ikke

Spørsmål: (6/12)

Dersom du svarte "Ja" på spørsmålet "Har det nasjonale Manifestet mot mobbing hatt noe påvirkning på ditt arbeid", kan du si noe om på hvilken måte?

Spørsmål: (7/12)

Det ble sendt ut et brev fra KS til alle fylkes- og kommune-ordførere/rådmenn i Norge, i forhold til Manifest mot mobbing datert den 11.11. 2002. Kjenner du innholdet i dette brevet?

- ☐ Ja
☐ Nei

Spørsmål: (8/12)

Dersom du kjente til brevet, kan du si noe om hvilke følger det fikk for din kommune?

Spørsmål: (9/12)

Hvordan har, mht. jobbing med mobbemanifestet, kontakten, diskusjoner, koordinering mellom ulike parter fungert **internt** i kommunen? Ble f.eks. temaet mobbing tatt opp i diskusjoner og planlegging internt?

Spørsmål: (10/12)

Hvordan har, mht. jobbing med mobbemanifestet, kontakten, diskusjoner, koordinering mellom ulike parter fungert **eksternt** i kommunen (eksempelvis mot barnehagene, skolene, fritidsorganisasjonene, forfedre)?

Spørsmål: (11/12)

Hvilke tiltak eller aktiviteter vil du, som ordfører/rådmann, si du har gjennomført som en følge av satsingen "Manifest mot mobbing"?

Spørsmål: (12/12)

Har du noen videre kommentarer i forhold til hvordan du har opplevd Manifest mot mobbing, og det arbeidet som er gjort i din kommune?

Fullfør

powered by: **it:solutions**

Skjema 5. Spørreskjema til fritidsmiljøene

Amund
Junge/Rogalandsforskning

24.08.2004 13:20

peace@civ.no, Post@kfuk-kfum-speiderne.no,
bodil@framfylkingen.no, nsf@nsf.scout.no,
norske4h@n4h.no, post@bygdeungdom.no,
ole.martin.grevstad@normisjon.no, bur@dfef.no,
fabu@frelsesarmeen.no, post@fribo.no, dviinfo@online.no,
km@kfuk-kfum.no, krik@krik.no, mu@metodistkirken.no,
postmottak@nkss.no, post@nms.no, nmu@nmu.no,
nuk@nuk.no, post@nygenerasjon.no, post@pbu.no,
ungk@online.no, nmf@musikkorps.no, nobu@nobu.no,
nsf@nsf.no, auf@auf.no, krfu@krf.no, su@sv.no,
senterungdommen@senterpartiet.no, unge@hoyre.no,
unge@venstre.no, eu@jasiden.no, skriv@nynorsk.no,
info@nu.no, press@press.no, au@sos-rasisme.no,
umeu@umeu.no, ungdom@blakors.no, juvente@juvente.no,
ma-ungdom@ma-norge.no, umn@umn.no, info@afs.no,
ansa@ansa.no, elev@elev.no, annetrb@stud.ntnu.no,
nsu@studenthuset.no, stl@studenthuset.no, post@yfu.no,
To trvs@trvs.no, davvinuorra@same.net, n4f@n4f.no,
kontoret@nbu.no, bente.bird@nhfu.no,
norvegenci@hotmail.com, tuf@tuf.no, sjakkfor@online.no,
akks@akks.no, anne-mari.planke@turistforeningen.no,
post@ffou.no, vigdis.holm@npaid.org,
frode.rismyhr@c2i.net, himmilo@online.no,
junior@iogt-junior.no, nks@nksf.no, informasjon@norung.no,
nssf@nssf.no, saih@saih.no, landsforeningen@ungogfri.no,
youth@redcross.no, blekkulf@online.no,
trine.normann.olsen@rheuma.no, lsergon@hotmail.com,
fpu@frp.no, gilje@nkff.no, hluf@hluf.no,
info@internasjonaldugnad.org, aankyst@organizer.net,
postmaster@leonorge.org, lhu@lhl.no,
ungdomsgruppa@lnt.no, organisasjon.lo@loit.no,
norges.diabetesforbund@dianet.no, nefu@epilepsi.no,
nfu@frimerkeungdom.no, njff@njff.no, bua@nlm.no,
norilco@kreft.no, nsru@online.no, naafu@naaf.no,
pso-ung@psoriasis.no, ung@ys.no, raud@ungdom.org
cc Tarja Tikkanen/Rogalandsforskning@RF,
eirik.ness@bfd.dep.no

bcc

Subject Spørreundersøkelse om mobbing

Hei.

Dette brevet er sendt ut fra RF-Rogalandsforskning i samarbeid med Barne og familiedepartementet.

Vennligst les vedlegget **folgebrev.doc eller .pdf**

Vedlegget Fritidsmiljøene_papirutg.pdf skal kun unntaksvis benyttes.

Regards / Med vennlig hilsen

Amund Junge
Forsker
RF - Rogalandsforskning
Postboks 8046
4068 Stavanger
Tlf.: 51 87 52 25, Fax: 51 87 52 00, Mobil: 402 37 056
Mail: amund.junge@rf.no
Internet: <http://www.rf.no>

folgebrev.doc

folgebrev.pdf

Fritidsmiljøene_papirutg.pdf

Hei.

Dette spørreskjemaet handler om mobbing i fritidsmiljøene. Den første delrapporten RF - Rogalandsforskning⁴¹ la frem i evalueringen av Manifest mot mobbing 2002-2004, viste at mens det har vært ganske mye forskning rettet mot skolemiljøet her i landet vet vi lite om mobbing i fritidsmiljøene. Vårt mål er derfor å kartlegge forekomsten av mobbing, samt mulige strategier og tiltak iverksatt mot mobbing i fritidsmiljøene. I tillegg omhandler noen av spørsmålene den mulige påvirkningen Manifest mot mobbing har hatt i fritidsmiljøene.

Undersøkelsen gjennomføres i samarbeid mellom Barne- og familiedepartementet og RF - Rogalandsforskning. Den inngår i evalueringen av Manifest mot mobbing, et oppdrag som RF har fått.

De fleste spørsmålene er enkle å svare på. Velg det svaralternativet som passer situasjonen i organisasjonen deres best. I slutten av spørreskjemaet er det plass for deres kommentar og/eller tilleggsinformasjon, om dere ønsker det.

Spørreskjemaet er i elektronisk format og kan finnes på Internettadressen:

<http://mipro.rf.no/portal/sporreskjema.htm> (Skjemaet blir automatisk sendt inn ved å klikke på Neste-knappen)

I tillegg til dere som førstehandsmottagere for paraplyorganisasjoner i idretts og fritidsmiljøet, ønsker vi å få respons på spørreskjemaet fra noen av deres lokale foreninger. Derfor spør vi vennligst om, at alle organisasjonene unntatt Ungdom og fritid videresender skjemaet til ti (10) lokallag. Utvalget av disse ti kan dere fritt velge selv. Når det gjelder Ungdom og fritid som er den største organisasjonen, ber vi om at de sender undersøkelsen ut til 200 av sine lokallag.

Vi ønsker å presentere resultater fra denne undersøkelsen mf. i hovedrapporten, som skal være ferdig 12. november 2004. Derfor håper vi på en rask tilbakemelding fra dere. Fristen for levering av skjemaet er satt til mandag den 1. november 2004.

Har dere noe spørsmål gjeldende skjemaet eller undersøkelsen, kan dere sende dem til RF - prosjektgruppen, ved amund.junge@rf.no, tel. 5187 5225, eller tarja.tikkanen@rf.no, tel. 5187 5003. Hvis dere har tekniske spørsmålene angående det elektroniske skjemaet, svarer Amund gjerne på disse.

Vi ser fram til å høre fra dere og er meget takknemmelige for deres viktige innsats allerede på forhånd.

Med vennlig hilsen

Tarja Tikkanen og Amund Junge

41 Tikkanen, T. 2004. Evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004. Delrapporten I. RF Rapporten 057/2004.
<http://www.rf.no/Internet/Mobbemanifest.nsf>

Purring – som en internettundersøkelse:

**Amund
Junge/Rogalandforskning**

31.08.2004 15:00

peace@civ.no, Post@kfuk-kfum-speiderne.no,
bodil@framfylkingen.no, nsf@nsf.scout.no,
norske4h@n4h.no, post@bygdeungdom.no,
ole.martin.grevstad@normisjon.no, bur@dfef.no,
fabu@frelsesarmeen.no, post@fribu.no, dviinfo@online.no,
km@kfuk-kfum.no, krik@krik.no, mu@metodistkirken.no,
postmottak@nkss.no, post@nms.no, nmu@nmu.no,
nuk@nuk.no, post@nygenerasjon.no, post@pbu.no,
ungk@online.no, nmf@musikkorps.no, nobu@nobu.no,
nsf@nsf.no, auf@auf.no, krfu@krf.no, su@sv.no,
senterungdommen@senterpartiet.no, unge@hoyre.no,
unge@venstre.no, eu@jasiden.no, skriv@nynorsk.no,
info@nu.no, press@press.no, au@sos-rasisme.no,
umeu@umeu.no, ungdom@blakors.no, juvente@juvente.no,
ma-ungdom@ma-norge.no, umn@umn.no, info@afs.no,
ansa@ansa.no, elev@elev.no, annekrb@stud.ntnu.no,
nsu@studenthuset.no, stl@studenthuset.no, post@yfu.no,
trvs@trvs.no, davvinuorra@same.net, n4f@n4f.no,
kontoret@nbfu.no, bente.bird@nhfu.no,
norvegenci@hotmail.com, tuf@tuf.no, sjakkfor@online.no,
akks@akks.no, anne-mari.planke@turistforeningen.no,
post@ffou.no, vigdis.holm@npaid.org,
frode.rismyhr@c2i.net, himmilo@online.no,
To junior@iogt-junior.no, nks@nksf.no, informasjon@norung.no,
nssf@nssf.no, saih@saih.no, landsforeningen@ungogfri.no,
youth@redcross.no, blekkulf@online.no,
trine.normann.olsen@rheuma.no, lsergon@hotmail.com,
fpu@frp.no, gilje@nkff.no, hlff@hlff.no,
info@internasjonalduagnad.org, aankyst@organizer.net,
postmaster@leonorge.org, lhl@lhl.no,
ungdomsgruppa@int.no, organisasjon.lo@loit.no,
norges.diabetesforbund@dianet.no, nefu@epilepsi.no,
nfu@frimerkeungdom.no, njff@njff.no, bua@nlm.no,
norilco@kreft.no, nsru@online.no, naafu@naaf.no,
pso-ung@psoriasis.no, ung@ys.no, raud@ungdom.org,
ru@sosialisme.no, naaf@naaf.no, psoung@psoriasis.no,
jeanette@psoung.no, njff@njff.org, froeydis.barstad@nhf.no,
bente.bird@nhf.no, koksai@norvegenci.com,
gry@norvegenci.com, blekkulf@blekkulf.no,
andrew@blekkulf.no, himmilo@somnor.no,
leder@kvinnerogfamilie.no, npaid@npaid.org,
ivar.christiansen@npaid.org, landsstyret@akks.no,
oslo@akks.no, bergen@akks.no, stavanger@akks.no,
trondheim@akks.no, unge@venstre.no, frode@liberal.no,
ragnhild.bjorge@nynorsk.no, lars.espen@ffou.no,
marte@ffou.no, henning@ungogfri.no, bjorn@ungogfri.no,
benedikte@ungogfri.no

cc

bcc

Subject Ei lita purring...

Hei alle saman.

For ei veka sidan sendte RF i samarbeid med Barne og familiedepartementet ut ein e-post, der me ba dykk om å svara på ei spørjeundersøking.

Mange har svart, og kan sjå bort frå denne e-posten.

Til dykk andre, vær ven og svar på undersøkinga . Fristen er forlenga til til og med fredag 3 september!

Skjemaet finn dykk her: <http://fritid.rf.no/portal/sporaskjema.htm>

Med vennlig helsing

Amund Junge
Forsker
RF - Rogalandforskning
Postboks 8046
4068 Stavanger
Tlf.: 51 87 52 25, Fax: 51 87 52 00, Mobil: 402 37 056
Mail: amund.junge@rf.no
Internet: <http://www.rf.no>

Amund
Junge/Rogalandsforskning

15.10.2004 15:10

peace@civ.no, Post@kfuk-kfum-speiderne.no,
bodil@framfylkingen.no, nsf@nsf.scout.no,
norske4h@n4h.no, post@byggdeungdom.no,
ole.martin.grevstad@normisjon.no, bur@dfef.no,
fabu@frelsesarmeen.no, post@fribu.no, dviinfo@online.no,
km@kfuk-kfum.no, krik@krik.no, mu@metodistkirken.no,
postmottak@nkss.no, post@nms.no, nm@nm.no,
nuk@nuk.no, post@nygenerasjon.no, post@pbu.no,
ungk@online.no, nmf@musikkorps.no, nobu@nobu.no,
nsf@nsf.no, auf@auf.no, krfu@krf.no, su@sv.no,
senterungdommen@senterpartiet.no, unge@hoyre.no,
unge@venstre.no, eu@jasiden.no, skriv@nynorsk.no,
info@nu.no, press@press.no, au@sos-rasisme.no,
umeu@umeu.no, ungdom@blakors.no, juvente@juvente.no,
ma-ungdom@ma-norge.no, umn@umn.no, info@afs.no,
ansa@ansa.no, elev@elev.no, annetrb@stud.ntnu.no,
nsu@studenthuset.no, stl@studenthuset.no, post@yfu.no,
trvs@trvs.no, davvinuorra@same.net, n4f@n4f.no,
kontoret@nbu.no, bente.bird@nhfu.no,
norvegenci@hotmail.com, tuf@tuf.no, sjakkfor@online.no,
akks@akks.no, anne-mari.planke@turistforeningen.no,
post@ffou.no, vigdis.holm@npaid.org,
frode.rismyhr@c2i.net, himmilo@online.no,
To junior@iogt-junior.no, nks@nksf.no, informasjon@norung.no,
nssf@nssf.no, saih@saih.no, landsforeningen@ungogfri.no,
youth@redcross.no, blekkulf@online.no,
trine.normann.olsen@rheuma.no, lsergon@hotmail.com,
fpu@frp.no, gilje@nkff.no, hlfu@hlf.no,
info@internasjonaldugnad.org, aankyst@organizer.net,
postmaster@leonorge.org, lhl@lhl.no,
ungdomsgruppa@lnt.no, organisasjon.lo@loit.no,
norges.diabetesforbund@dianet.no, nefu@epilepsi.no,
nfu@frimerkeungdom.no, njff@njff.no, bua@nlm.no,
norilco@kreft.no, nsru@online.no, naafu@naaf.no,
pso-ung@psoriasis.no, ung@ys.no, raud@ungdom.org,
lars.espen@ffou.no, marte@ffou.no, henning@ungogfri.no,
bjorn@ungogfri.no, benedikte@ungogfri.no,
ru@sosialisme.no, naaf@naaf.no, psoung@psoriasis.no,
jeanette@psoung.no, njff@njff.org, froeydis.barstad@nhf.no,
bente.bird@nhf.no, koksai@norvegenci.com,
gry@norvegenci.com, blekkulf@blekkulf.no,
andrew@blekkulf.no, himmilo@somnor.no,
leder@kvinnerogfamilie.no, npaid@npaid.org,
ivar.christiansen@npaid.org, landsstyret@akks.no,
oslo@akks.no, bergen@akks.no, stavanger@akks.no,
trondheim@akks.no, unge@venstre.no, frode@liberal.no,
ragnhild.bjorge@nynorsk.no, post@hlfu.no, joakim@hlfu.no,
kim@hlfu.no, rune.titlestad@idrettsforbundet.no
cc Tarja Tikkanen/Rogalandsforskning@RF,
eirik.ness@bfd.dep.no

bcc

Subject Purring på en liten undersøkelse

Hei.

RF holder fremdeles på med å evaluere Manifest mot mobbing (evalueringen er ikke avsluttet enda). Andre delrapport er levert, men vi var ikke helt fornøyd med antall svar vi fikk fra fritids- og idrettsmiljøene, så vi forsøker en gang til.

Vi vil jo selvsagt rette en **STOR** takk til de som allerede har svart på vår undersøkelse!!

Vedlagt ligger det et brev som viser vei inn til spørreundersøkelsen m.m.

Nedenfor er det et kort utdrag fra delrapport to, som ble lagt frem 23.09.2004. Utdraget viser de data vi kunne hente ut fra de svarene fritids- og idrettsmiljøene bidro med.

Delrapportene vil etterhvert kunne lastes ned i full utgave fra <http://www.rf.no/Internet/Mobbemanifest.nsf> under lenken "Nedlasting". Hovedrapporten skal være ferdig i løpet av desember.

Kort utdrag: folgebrev15_10_04.doc

En ekstrakt av den andre delrapporten i evalueringen av Manifest mot mobbing (Tikkanen & Junge, 2004, s. 18):

”Så langt har vi mottatt en total av 178 svar, noe vi ikke kan være helt fornøyde med. Resultatene må tas som en første orientering til mobbeproblematikken i dette miljøet her i landet, heller enn noe som fastslår omfanget av mobbing i disse miljøene.

Tabell 4 viser resultatene til det første spørsmålet om mobbing. På grunn av at antall personer som svarte fra UF og FFOU er meget lavt, har vi slått disse og 'andre organisasjoner' sammen i tabellen. Oppsummert svarte de fleste (65 %) at mobbing *ikke skjer* (48 %) eller at de tror at det ikke skjer (17 %) i fritidsmiljøene, mens omtrent 14 % svarte at *det skjer*, og i tillegg 19 % at de tror at det skjer.

Tabell 4. Forekomsten av mobbing i fritidsmiljøene, N=111

	NIF	LNU	UF, FFOU og andre organisasjoner
Nei, ikke så langt som jeg vet	17	19	17
n	47,2	50,0	45,9
%			
Jeg vet ikke, men jeg tror ikke det	5	7	7
n	13,9	18,4	18,9
%			
Jeg vet ikke, men jeg tror det skjer	7	8	7
n	19,4	21,1	18,9
%			
Ja, det skjer	7	4	6
n	19,4	10,5	16,2
%			
N	36	38	37
%	100	100	100

Obs. Man må huske at feilmarginen er stor med disse andelenes, fordi antall respondenter er så lav.

Tabell 4 antyder også at forekomsten av mobbing varierer fra en organisasjon til en annen. De fleste som svarte på undersøkelsen var LNU og NIF, så man kan hevde at resultatene i Tabell 4 gir mest pålitelig kunnskap om forekomsten av mobbing i forhold til disse to. Mest mobbing skjer innen idrettsorganisasjonene med 19 % mot cirka halvparten innen LNU. Dette bekreftes også hvis vi tar alle de som hadde svart 'ja, det skjer' som utgangspunkt (linjeprosent, ikke vist i Tabell 4). Andelen for NIF utgjør i dette tilfellet 41 %.”

Tikkanen, T. & Junge, A. 2004. *Manifestering av Manifestet. Om prosess og tiltak i Manifest mot mobbing 2002-2004*. Andre delrapport i evaluering av Manifestet. Rapport RF – 2004/149.

Regards / Med vennlig hilsen

Amund Junge

- 157 -

20-04 Rogalandstorsking23-04 Regelskilderskring

15 Var planlegging av strategien deres helt aktivert og selvstendig eller ble dere pålagt/foreslått å lage den av en annen instans? a) Ja, vi har planlagt strategien helt selvstendig.... 1 b) Nei, vi ble pålagt/foreslått å lage en strategiprøve oppmerksomhet mot mobbing innen våre aktiviteter EN.	16 Når ble strategien deres laget? a) 2004 1 b) 2003 2 c) 2002 3 d) 2001 eller tidligere 4
---	--

17	Hvilke tiltak eller program har deres organisasjon iverksatt mot avvikling?	
a)	Vi har ikke iverksatt noe tiltak eller program($\Rightarrow$ 19)	001
b)	Vi skal iverksette et tiltak eller program, det er:	

c)	Det vi har iverksatt er:	

18 Hvis organisasjonen deres har eller planlegger tiltak eller program mot mobbing, har dere tatt initiativ til dette selv?

a) Ja vi har tatt initiativ til dette selv.

b) Nei initiativet kom fra:

[illegible]

20 Har organisationen deres inkludert foreldre i arbeidet mot mobbing?

a) Ja, på alle

b) Nei

c) Ja, Hvordan?

21 Har organisationen deres samarbejdet lokalt eller regionalt med skoler i arbejdet med mobbing?

a) Jeg ved ikke

b) Nej

c) Ja. Hvordan?

22 Har organisasjonen dere samarbeidet lokalt eller regionalt med barnehagene i arbeidet mot mobbing?

a) Ja, vel skil

a) Nei

c) Ja, hvordan?

25084. Rogalandforakning

5

23	Har organisasjonen deres produsert materiell som omhandler arbeid mot mobbing innen deres organisasjon?	
a) Jeg vet ikke		1
b) Nei		2
c) Ja. Hvilke?		+
24	Har du noen kommentarer i forhold til temaet mobbing og din organisasjon, i tillegg til den informasjonen du allerede har gitt?	
Skriv kommentarer her:		+

Skjema 6. Spørreskjema til alle høyskoler med førskolelærer- og allmennlærerutdanning

Amund
Junge/Rogalandsforskning
14.09.2004 14:51

To ea@dmmh.no, Kirsti.V.Halvorsen@hia.no,
bjorg.selvik@hib.no, Arne.Fjalstad@hibo.no,
haraldd@hifm.no, Bjorn.Berg@luh.him.no, oes@hinesna.no,
Steinar.Nebb@hint.no, Sissel.ostberg@lu.hio.no,
rune.giske@lu.his.no, elisabeth.i.morkeseth@lu.his.no,
Anne.H.Glenna@hit.no, Fredrik.Fagertun@hitos.no,
Thorleif.Bugge@hive.no, odd.eriksen@hiof.no,
kjersti.b.jacobsen@hiof.no, Harry.herstad@hsh.no,
svein.heggheim@hisf.no, anne.oie@hivolda.no,
tove.sneas.skaug@lh.nla.no
cc Tarja Tikkanen/Rogalandsforskning@RF
bcc
Subject Manifest mot mobbing

Til alle førskole- og allmennlærerhøyskoler

RF-Rogalandsforskning gjennomfører en evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004. Evalueringen er et oppdrag RF har fått fra Utdanningsdirektoratet.

Evalueringen skal dekke sentrale, regionale og lokale tiltak og prosesser som er iverksatt for å realisere nullvisjonen om mobbing og de nasjonale målene som er satt for Manifestet.

Basert på informasjon om hvordan manifestpartene har spredt informasjon og materiale om manifestet, ønsker vi å stille noen spørsmål til alle førskole- og allmennlærerhøyskoler.

RF sender e-postene til alle dekanene, men vi ber om at de videreformidles til den eller de ved skolen som er ansvarlig for det faglige innholdet i utdanningen.

Vedlagt i denne e-posten er det et spørreskjema. Dere kan velge mellom et Word-dokument og en .pdf-fil, alt etter hva som passer dere best.

Vi ønsker at dere svarer direkte i skjemaet og sender det i retur på e-post adressen amund.junge@rf.no. Alternativt kan dere skrive ut .pdf- dokumentet og sende det i posten på adressen under.

Vi ønsker svar innen torsdag klokka 1800.

Takker for positivt svar. Spørsmål til førskolelærerutdanningsinstitusjoner.pdf

Spørsmål til førskolelærerutdanningsinstitusjoner.doc

Regards / Med vennlig hilsen

Amund Junge
Forsker
RF - Rogalandsforskning
Postboks 8046
4068 Stavanger
Tlf.: 51 87 52 25, Fax: 51 87 52 00, Mobil: 402 37 056
Mail: amund.junge@rf.no
Internet: <http://www.rf.no>

Purring – som en internettundersøkelse:

**Amund
Junge/Rogalandsforskning**

15.10.2004 14:30

To Kirsti.V.Halvorsen@hia.no; bjorg.selvik@hib.no;,
Arne.Fjalstad@hibo.no; harald@hifm.no;
Steinar.Nebb@hint.no; Sissel.ostberg@lu.hio.no;,
rune.giske@lu.his.no; Anne.H.Glenna@hit.no;
Fredrik.Fagertun@hitos.no; Thorleif.Bugge@hive.no;
odd.eriksen@hiof.no; kjersti.b.jacobsen@hiof.no;
Harry.herstad@hsh.no; svein.heggheim@hisf.no;,
anne.oie@hivolda.no; tove.sneas.skaug@lh.nla.no
cc Tarja Tikkanen/Rogalandsforskning@RF

bcc

Subject Manifest mot mobbing

Hei.

RF-Rogalandsforskning gjennomfører for tiden en evaluering av Manifest mot mobbing for Utdanningsdirektoratet og Utdannings- og forskningsdepartementet.

Vi er derfor interessert i å få vite litt om hva som er gjort innen høyskolesektoren (førskolelærer og allmennlærerutdanningen) i forhold til tema rundt mobbing i manifestperioden (de siste to årene).

Vi ber derfor om at du eller den/de som er faglig ansvarlige ved din høyskole om å svare på en kort spørreundersøkelse.

Ved å klikke på lenken under (eller kopiere den og lime den inn i adressevinduet i din nettleser), vil du komme direkte inn i spørreundersøkelsen.

Klikk på **Neste** knappen og avslutt undersøkelsen ved å klikke på **Fullfør**.
Undersøkelsen er helt anonym.

Lenke: <http://www.itslearning.no/test/r.aspx?XS=zsrrysx>

Regards / Med vennlig hilsen

Amund Junge
Forsker
RF - Rogalandsforskning
Postboks 8046
4068 Stavanger
Tlf.: 51 87 52 25, Fax: 51 87 52 00, Mobil: 402 37 056
Mail: amund.junge@rf.no
Internet: <http://www.rf.no>

Spørreundersøkelse høyskoler

Spørsmål: (1/11)

Bakgrunn

Hvilken institusjon jobber du ved?

Spørsmål: (2/11)

Hvor lenge har du jobbet ved denne institusjonen (antall år)?

Spørsmål: (3/11)

Hvilken utdanning representerer du?

- ☐ Førskolelærer
☐ Allmennlærer

Spørsmål: (4/11)

Manifest mot mobbing

Statsministeren har skrevet under et manifest mot mobbing. Har du hørt om manifest mot mobbing?

- ☐ Ja
☐ Nei

Spørsmål: (5/11)

Dersom "Ja", vet du hva "Manifest mot mobbing" går ut på, og hvilke parter som deltar?

Spørsmål: (6/11)

Har det nasjonale Manifestet mot mobbing hatt noe påvirkning på deres institusjon (f.eks. på pensum, utdanning, diskusjoner osv.)?

- ☐ Ja
☐ Nei

Spørsmål: (7/11)

Dersom du svarte "Ja" på forrige spørsmål, på hvilken måte vil du si at "Manifest mot mobbing" har påvirket din institusjon?

Spørsmål: (8/11)

Tiltak for sterkere kompetanse/kunnskap om mobbing

Hvilke tiltak/undervisningstilbud har deres institusjon iverksatt for å øke førskolelærer- og allmennlærerstudenters kunnskap om atferdsproblemer slik som f.eks. mobbing?

- ☐ Vi har ikke iverksatt noe tiltak/undervisning rettet mot dette området

- ☐ Vi skal til å iverksette tiltak/undervisning
- ☐ Vi har iverksatt tiltak/undervisning

Spørsmål: (9/11)

Dersom du svarte "Vi skal til å iverksette et tiltak/undervisning" eller "Vi har iverksatt tiltak/undervisning", kan du skrive litt mer konkret om hva som er gjort ved din institusjon?

Spørsmål: (10/11)

Hvilke tiltak/undervisnings tilbud har deres institusjon iverksatt rettet mot bygging av sosial kompetanse blant førskolelærer- og allmennlærerstudenter?

- ☐ Vi har ikke iverksatt noe tiltak/undervisning rettet mot dette området
- ☐ Vi skal til å iverksette tiltak/undervisning
- ☐ Vi har iverksatt tiltak/undervisning

Spørsmål: (11/11)

Dersom du svarte "Vi skal til å iverksette et tiltak/undervisning" eller "Vi har iverksatt tiltak/undervisning", kan du skrive litt mer konkret om hva som er gjort ved din institusjon?

Fyller

powered by: **it:solutions**

Skjema 7. Spørreskjema til Ansatte i barnehager og skolen (gr.sk. og vgs)

Det ble sent to utgaver av dette følgebrevet. En rettet mot alle involverte i grunnskolen og barnehagen og den andre i forhold til de involverte i fylkeskommunen.

**Amund
Junge/Rogalandsforskning**

19.10.2004 13:55

stale.ertzgaard@fmro.no, jhe@fmtr.no,
To solveig.strand@fmst.no, marit.kvamme@fmoa.no,
fred.satveit@fmho.no

cc

bcc

Subject Evaluering av Manifest mot mobbing

Hei

Som avtalt sender vi her en e-post som vi ber om blir distribuert ut til alle ledere for barn og oppvekt i samtlige kommuner i deres fylke.

Nedenfor streken lenger nede i denne e-posten, er innholdet som dere skal sende videre til kommunene.

Har dere spørsmål er det bare å ringe til Amund Junge (51875225 eller 40237056)

Tusen takk for hjelpen !

Regards / Med vennlig hilsen

Amund Junge
Forsker
RF - Rogalandsforskning
Postboks 8046
4068 Stavanger
Tlf.: 51 87 52 25, Fax: 51 87 52 00, Mobil: 402 37 056
Mail: amund.junge@rf.no
Internet: <http://www.rf.no>

Til alle ledere som har å gjøre med skole og barnehage i kommunen

RF - Rogalandsforskning gjennomfører en evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004. Evalueringen er et oppdrag RF har fått fra Utdanningsdirektoratet. Evalueringen skal m.m. dekke sentrale, regionale og lokale tiltak og prosesser som er iverksatt for å realisere nullvisjonen om mobbing, og de nasjonale målene som ble satt for Manifestet.

Fokuset på Manifestet var på lokale tiltak og aktiviteter. Derfor ønsker vi nå å stille noen spørsmål til barnehagene og skolene om hvilken rolle de har spilt i realisering av Manifestet. Fokuset er på innvirkningen som Manifestet har hatt på disse oppvekstmiljøene og på tiltakene dere har iverksatt mot mobbing og for bedre trivsel, samt på hvordan Manifestet ble opplevd generelt. Resultater fra denne spørreundersøkelsen vil bidra til bedre å forstå hvordan Manifestet har gått fra sentralt til lokalt hold.

Vårt utvalg dekker kommunene i fem fylke. For disse har vi nå laget tre spørreskjema som skal bringe fram meninger av flere grupper på lokalt nivå, de er som følger:

- alle rektorer i kommunen
- alle lærerne i grunnskolen i kommunen (barne- og ungdomsskole)
- ledere i barnehagene

- førskolelærere og assistenter i barnehagene
- foreldre med barn i barnehage og/eller i skolen
- elever i 7 klasse og 10 klasse.

Vi ber nå om deres hjelp til å distribuere de ulike internettadressene (se nedenfor) videre til de ulike målgruppene. Nedenfor har vi også beskrevet forslag for fremgangsmåte i distribuerings av skjemaene.

Vi setter veldig stor pris på deres bidrag. Vi er også takknemmelige for deres forståelse for vår korte svarfrist.

Hvis dere er interesserte i resultater fra undersøkelsen, vil sluttrapporten av evalueringen bli tilgjengelig etter 31.12.2004 på vårt nettsted <http://www.rf.no/internet/Mobbemanifest.nsf>.

Fremgangsmåte

Alle skjemaene kan nås via Internett, uavhengig av hvor de som skal svare sitter. Dvs. en kan sitte hjemme og sende inn svarene sine. Eneste kravet er at pc'en har tilgang til Internett.

Alle som jobber i skole og barnehagene skal svare på samme spørreskjema.

Foreldre og elever har hvert sitt spørreskjema.

Skole og Barnehage: Distribuer internettadressene videre til rektor og lederne av barnehagene, som igjen formidler dette til sine ansatte, samt ber de lærerne det gjelder om å gjennomføre spørreundersøkelsen med klassen

Elever: Vi ønsker kun svar fra elever i 7 og 10 klasse

For foreldre med barn i barnehage: Vil vi foreslå at en henger opp oppslag på dørene i barnehagene eller deler ut en lapp (f.eks internettadressen til undersøkelsen på ukeplanen), som viser Internettadressen til spørreskjemaet, eventuelt at en også legger lenken ut på kommunen sine websider.

For foreldre med barn i skolen er det mulig å nå ut ved hjelp av FAU eller ved å skrive inn Internettadressen på ukeplanen til de klassetrinnene det gjelder.

Lenkene er:

Til ansatte i kommunen:

<http://www.itslearning.no/test/r.aspx?XS=zsrrysyr>

Vennligst svar på spørsmålene og gå videre ved å klikke på **Neste** knappen. Til slutt klikker du på knappen **Fullfør**.

Undersøkelsen vil være helt anonym.

Vi ønsker svar innen mandag 01.11.2004.

Til elever i 7 og 10 klasse:

<http://www.itslearning.no/test/r.aspx?XS=zsrtryr>

Vennligst svar på spørsmålene og gå videre ved å klikke på Neste knappen. Til slutt klikker du på knappen **Fullfør**.

Undersøkelsen vil være helt anonym.

Vi ønsker svar innen mandag 01.11.2004.

Til Foreldre

<http://www.itslearning.no/test/r.aspx?XS=zsrtryse>

Vennligst svar på spørsmålene og gå videre ved å klikke på Neste knappen. Til slutt klikker du på knappen **Fullfør**.

Undersøkelsen vil være helt anonym.

Vi ønsker svar innen mandag 01.11.2004.

Ta gjerne kontakt om det er noen spørsmål.

Kontaktperson på RF er Amund Junge (amund.junge@rf.no, 51875225 eller 40237056)

Mvh.

Tarja Tikkanen og Amund Junge

RF-Rogalandsforskning

<http://www.rf.no>

- Noen fikk problem med lenkene, så vi laget nye lenker og sendte til de som henvendte seg til oss p.g.a. problemer med dette. -

**Amund
Junge/Rogalandsforskning**
27.10.2004 13:11

To "Anne Kallåk" <Anne.Kallaak@baerum.kommune.no>
cc
bcc
Subject Re: Evaluering av Manifest mot mobbing

Hei igjen

Her er lenkene dere kan bruke:

Ansatte i skole og barnehage : <http://mipro.rf.no/portal/mmmansatt.htm>

Elever: <http://mipro.rf.no/portal/mmmelever.htm>

Foreldre/foresatte: <http://mipro.rf.no/portal/mmmforeldre.htm>

Regards / Med vennlig hilsen

Amund Junge
Forsker
RF - Rogalandsforskning
Postboks 8046
4068 Stavanger
Tlf.: 51 87 52 25, Fax: 51 87 52 00, Mobil: 402 37 056
Mail: amund.junge@rf.no
Internet: <http://www.rf.no>

Spørreundersøkelse Ansatte

Til alle Rektorer, barnehageledere, lærere, førskolelærere og assistenter i barnehager

RF - Rogalandsforskning gjennomfører en evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004. Evalueringen er et oppdrag RF har fått fra Utdanningsdirektoratet. Evalueringen skal dekke mm. sentrale, regionale og lokale tiltak og prosesser som er iverksatt for å realisere nullvisjonen om mobbing, og de nasjonale målene som er satt for Manifestet.

Manifestet hadde som ett av sine hovedmål å få til lokale tiltak og aktiviteter. Derfor ønsker vi nå å stille noen spørsmål til ledelse og ansatte i barnehagene og ved skolene om mobbing og Manifest mot mobbing. Fokuset i undersøkelsen er på innvirkningen som Manifestet har hatt på disse oppvekstmiljøene og på tiltakene dere har iverksatt mot mobbing og for bedre trivsel, samt på hvordan Manifestet ble opplevd generelt. Resultater fra denne spørreundersøkelsen vil bidra til å bedre forstå hvordan Manifestet har gått fra sentralt til lokalt hold.

Spørsmålene er lette å svare på, og tar ikke lang tid. For de fleste spørsmålene er det nok at du velger ut (klikker på) et alternativ som best tilsvarer din mening. På noen spørsmål kan du selv skrive inn svarene dine. Alle spørsmålene er ikke aktuelle for alle ansatte. Da skal du velge 'Ikke aktuelt'.

Hvis dere er interesserte i resultater fra undersøkelsen, vil sluttrapporten av evalueringen bli tilgjengelig etter 31.12.2004 på vårt nettsted <http://www.rf.no/internett/Mobbemanifest.nsf>.

Vennligst svar på spørsmålene, og gå videre ved å klikke på Neste knappen. Til slutt klikker du på knappen Fullfør. Undersøkelsen vil være helt anonym.

Vi setter veldig stor pris på deres bidrag. Vi er også takknemmelige til deres forståelse for vår kort svarfrist.

Vi ønsker svar i løpet av fredag 05.11.2004.

Om det er noen spørsmål, ta gjerne kontakt med Amund Junge (51875225, 40237056 eller amund.junge@rf.no)

Takker for positivt svar.

Med vennlig hilsen

Tarja Tikkanen og Amund Junge

Neste

powered by: **it:solutions**

Spørreundersøkelse Ansatte

Spørsmål: (1/23)

Er du

☐ Kvinne?

☐ Mann?

Spørsmål: (2/23)

Hvilket fylke bor du i?

☐ Akershus

☐ Hordaland

☐ Rogaland

☐ Sør-Trøndelag

☐ Troms

Spørsmål: (3/23)

Hvilken kommune bor du i?

Spørsmål: (4/23)

Hvilken type stilling har du?

☐ Rektor i grunnskolen

☐ Lærer i grunnskolen

☐ Lærer i videregående skole

☐ Rektor i videregående skole

☐ Leder i barnehage

☐ Førskolelærer i barnehage

☐ Førskolelærer i grunnskolen

☐ Assistent i barnehage

☐ Annet

Spørsmål: (5/23)

DEFINISJON AV MOBBING

I dette spørreskjemaet har vi spørsmål om mobbing. Det er ikke alltid lett å si hva som er mobbing og hva som ikke er det. Vi bruker WHO's definisjon av mobbing. Den sier: en person blir mobbet når en annen person eller flere andre personer sier eller gjør vonde og ubehagelige ting til ham eller henne. Det er også mobbing når en person blir ertet gjentatte ganger på en måte som han eller hun ikke liker, eller når de blir holdt utenfor. Men det er ikke mobbing når to omtrent like sterke personer slåss eller krangler. Det er heller ikke mobbing når noen blir ertet på en snill og vennskapelig måte.

FOREKOMSTEN AV MOBBING

Forekommer det mobbing ved din skole/barnehage?

☐ Nei, ikke så langt som jeg vet

☐ Jeg vet ikke, men jeg tror ikke det

☐ Jeg vet ikke, men jeg tror det skjer

☐ Ja, det skjer

Spørsmål: (6/23)

Hvis du i forrige spørsmål valgte ett av de to siste alternativene, dvs. at mobbing forekommer, hvor ofte tror du det skjer?

☐ Ukjentlig

☐ 2-3 ganger per måned

☐ Hver måned

☐ Noen ganger per år

☐ Årlig

☐ Sjeldnere enn årlig

☐ Jeg vet ikke/det er vanskelig å si

Spørsmål: (7/23)

STRATEGI & TILTAK MOT MOBBING

Manifest mot mobbing ble iverksatt i toårsperioden mellom september 2002 og september 2004. Hovedpoenget med Manifestet var å få alle voksne til å ta mer ansvar om og gjøre mer for at mobbing ikke lenger skulle forekomme på skolen, fritid eller i barnehager. Målet var altså å oppnå bedre trivsel for barn og unge i disse miljøene.

Spørsmål: Har din skole/barnehage laget en STRATEGI mot mobbing?

☐ Ja

☐ Nei

☐ Jeg vet ikke

Spørsmål: (8/23)

Hvis dere HAR en strategi mot mobbing, kan du beskrive din skole/barnehage sin strategi nærmere?

Spørsmål: (9/23)

Hvis dere **HAR** en strategi mot mobbing, var planlegging av strategien deres helt selvinitiert og "selvstendig" eller ble dere pålagt å lage den av en annen instans?

- ☐ Ja, vi har planlagt strategien helt selvinitiert
☐ Nei, vi ble pålagt av en annen instans å lage en strategi/rette oppmerksomheten mot mobbing innen våre aktiviteter
☐ Vet ikke

Spørsmål: (10/23)

Instansen som påla oss å lage en strategi var:

Spørsmål: (11/23)

Hvis dere **HAR** en strategi mot mobbing, når ble strategien deres laget?

- ☐ 2004
☐ 2003
☐ 2002
☐ 2001 eller tidligere

Spørsmål: (12/23)

Hvis dere **IKKE HAR** en strategi mot mobbing, hva tror du er grunnen til det?

Spørsmål: (13/23)

Har dere iverksatt **TILTAK ELLER PROGRAM** mot mobbing ved skolen/ barnehagen deres?

- ☐ Ja
☐ Vi har ikke iverksatt enda, men skal snart til å iverksette et tiltak eller program
☐ Vi har ikke iverksatt noe tiltak eller program og har heller ikke planer om å gjøre det
☐ Vet ikke

Spørsmål: (14/23)

Dersom du valgte ett av de to første alternativene på forrige spørsmål, Hvilke tiltak/ program har dere eller skal dere til å iverksette? Beskriv nærmere her:

Spørsmål: (15/23)

Hvis skolen/barnehagen din har tiltak eller program mot mobbing, har dere planlagt disse selvinitiert og "selvstendig" eller har det skjedd i samarbeid med eller med støtte fra noen instans lokalt, regionalt eller nasjonalt?

- ☐ Vi har ikke noe tiltak eller program mot mobbing
☐ Vi har planlagt alt selv internt i barnehagen/på skolen
☐ Vi har samarbeidet med noen andre i planleggingen av våre tiltak
☐ Vet ikke

Spørsmål: (16/23)

Ved valg av siste alternativ på forrige spørsmål, hvem var samarbeidsparten?

Spørsmål: (17/23)

Hvilken påvirkning har det nasjonale Manifestet mot mobbing hatt på deres barnehage/skole?

Spørsmål: (18/23)

Lokalt samarbeid mot mobbing

Nedenfor presenterer vi noen spørsmål om samarbeid.

Vennligst svar med å velge et svaralternativ som best tilsvarer din mening.

	Ja	Nei	Vet ikke	Ikke aktuelt
Har barnehagen deres samarbeidet lokalt eller regionalt med kommunen eller fylket i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐
Har grunnskolen deres samarbeidet lokalt eller regionalt med kommunen eller fylket i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐

Har den videregående skolen deres samarbeid lokalt eller regionalt med kommunen eller fylket i arbeidet mot mobbing? ☐ ☐ ☐ ☐

Spørsmål: (19/23)

Nedenfor presenterer vi noen spørsmål om samarbeid. Vennligst svar med å velge et svaralternativ som best tilsvare din mening.

	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Jeg vet ikke	Ikke aktuelt
Barnehagen vår har inkludert foreldre i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skolen vår har inkludert foreldre i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den videregående skolen vår har inkludert foreldre i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnehagen vår har inkludert foreldre i arbeidet for bedre trivsel?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skolen vår har inkludert foreldre i arbeidet for bedre trivsel?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den videregående skolen vår har inkludert foreldre i arbeidet for bedre trivsel?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (20/23)

Nedenfor presenterer vi noen spørsmål om samarbeid. Vennligst svar med å velge et svaralternativ som best tilsvare din mening.

	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Jeg vet ikke	Ikke aktuelt
Barnehagen vår har samarbeidet lokalt eller regionalt med skoler i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skolen vår har samarbeidet lokalt eller regionalt med andre skoler i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den videregående skolen vår har samarbeidet lokalt eller regionalt med andre skoler i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (21/23)

Nedenfor presenterer vi noen spørsmål om samarbeid. Vennligst svar med å velge et svaralternativ som best tilsvare din mening.

	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Jeg vet ikke	Ikke aktuelt
Barnehagen vår har samarbeidet lokalt eller regionalt med andre barnehager i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Grunnskolen vår har samarbeidet lokalt eller regionalt med barnehager i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Videregående skolen vår har samarbeidet lokalt eller regionalt med barnehager i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (22/23)

Fra 1. april 2003 fikk vi en ny lov for alle som jobber i skolen. Den nye opplæringsloven (§9a) slår fast at alle elever i grunnskoler og videregående skoler har rett til et godt fysisk og psykososialt skolemiljø. Med lovparagrafen fikk elever og foreldre mer rettigheter, det vil si større grad av medvirkning og bedre klageadgang på skole. Hvis noen blir mobbet på skolen kan, og bør, både elever og foreldre henvende seg til skolen. Mobbesaken kan nå ende i retten og mobberen/mobbere kan bli straffet.

Spørsmål: Kjenner du til denne nye lovparagrafen?

- ☐ Ja, jeg kjenner til den
☐ Ja, jeg har hørt om den, men kjenner ikke til hva den går ut på
☐ Nei, den kjenner jeg ikke til

Spørsmål: (23/23)

Hvilken opplevelse har du av Manifest mot mobbing?

Fullfør

powered by it:solutions

Skjema 8. Spørreskjema til elever i grunnskole og videregående skole

Spørreundersøkelse Elever

Hei

Dette spørreskjemaet handler om mobbing. Spørreskjemaundersøkelsen er en del av evalueringen av Manifest mot mobbing 2002-2004, som RF-Rogalandsforskning gjennomfører på oppdrag av Utdanningsdirektoratet. Vi har spørsmål om dere kjenner til Manifestet, om det forekommer mobbing, om det gjøres noe mot mobbing, og litt om deres meninger om alt som skjer - eller ikke skjer omkring mobbing.

Resultatene fra denne undersøkelsen er meget viktig for vårt evalueringsarbeid, fordi det viser deres (elevenes) meninger om arbeidet mot mobbing. I alle andre deler av vår evaluering er det snakk om voksne sine meninger.

Spørsmålene er lette å svare på, og tar ikke lang tid. For de fleste spørsmålene er det nok at du velger ut (klikker på) et alternativ som best tilsvarer din mening. På noen spørsmål kan du selv skrive inn svarene dine.

Ved å klikke 'Neste' nederst på siden, vil du komme inn i spørreskjemaet. Til slutt klikker du på 'Fullfør'. Alle svar vil bli behandlet anonymt.

Sluttrapporten av evalueringen vil bli tilgjengelig etter 31.12.2004. Hvis du er interessert kan du lese den på vårt nettsted <http://www.rf.no/internett/Mobbemanifest.nsf>.

Tusen takk for din viktig innsats!

Vennlig hilsen

Tarja Tikkanen og Amund Junge

RF-Rogalandsforskning

<http://www.rf.no>

Spørreundersøkelse Elever

Spørsmål: (1/21)

Er du jente eller gutt?

☐ Jente

☐ Gutt

Spørsmål: (2/21)

Hvilken klasse går du i?

☐ 7 klasse

☐ 10 klasse

☐ Vg II

Spørsmål: (3/21)

Hvilket fylke bor du i?

☐ Akershus

☐ Hordaland

☐ Rogaland

☐ Sør-Trøndelag

☐ Troms

Spørsmål: (4/21)

Hvilken kommune bor du i?

Spørsmål: (5/21)

Går du på samme skole nå som i det forrige skoleåret?

- ☐ Ja
☐ Nei

Spørsmål: (6/21)

Er du med på organiserte fritidsaktiviteter etter skoletid, for eksempel i idrettslag, fritidsklubber, speider, 4H eller i korps osv.?

- ☐ Ja, jeg er med.
☐ Nei, jeg er ikke med.

Spørsmål: (7/21)

Dersom du er med på organiserte fritidsaktiviteter (svarte JA på det forrige spørsmålet), vennligst skriv ned hvilke.

Tema: Kjennskap til Manifest mot mobbing 2002 - 2004

Manifest mot mobbing ble iverksatt i toårsperioden mellom september 2002 og september 2004. Hovedpoenget med Manifestet var å få alle voksne å ta mer ansvar om og gjøre mer for at mobbing ikke lenger skjer på skolen, fritid eller i barnehager. Målet var altså å få bedre trivsel for barn og unge i disse miljøene.

Spørsmål: (8/21)

Har du hørt om Manifest mot mobbing?

- ☐ Ja
☐ Nei

Spørsmål: (9/21)

Dersom du har hørt om Manifest mot mobbing (svarte JA på det forrige spørsmålet), kan du med dine egne ord skrive her hva det er?

Spørsmål: (10/21)

Tema: Forekomsten av mobbing

I dette spørreskjemaet har vi spørsmål om mobbing. Det er ikke alltid lett å si hva som er mobbing og hva som ikke er det. Det vi mener med mobbing her er at:

En person blir mobbet når en annen person eller flere andre personer gjentatte ganger sier eller gjør vonde og ubehagelige ting til ham eller henne. Det er også mobbing når en person blir ertet gjentatte ganger på en måte som han eller hun ikke liker eller når de blir holdt utenfor. Men det er ikke mobbing når to omtrent like sterke elever slåss eller krangler. Det er heller ikke mobbing når noen blir ertet på en snill og vennskapelig måte.

Hvis du tenker på det siste året, har du sett at noen blir mobbet, eller at noen mobber noen andre (i følge vår definisjon)

	Ja, hver uke	Ja, 2-3 ganger i måneden	Ja, hver måned	Ja, noen ganger per år	Ja, hvert år eller sjeldnere	Nei, aldri	Jeg vet ikke
på skolen din?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
i klassen din?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
i friminuttene?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
på skoleveien?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
på fritidsklubber?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (11/21)

Tema: Arbeidet mot mobbing og for bedre trivsel

Har din skole skrevet under på det lokale Mobbemanifestet?

- ☐ Ja, skolen har skrevet under.
☐ Nei, skolen har ikke skrevet under.
☐ Jeg vet ikke.

Spørsmål: (12/21)

Har skolen din blitt med i et program eller bestemt seg for å gjøre noe konkret mot mobbing?

- ☐ Ja.
☐ Nei.
☐ Jeg vet ikke.

Spørsmål: (13/21)

Hvis skolen din er blitt med i et program eller gjør noe mot mobbing (svarte JA på det forrige spørsmålet), kan du beskrive hvilket program eller hva skolen gjør?

Spørsmål: (14/21)

Er det skrevet noe om mobbing i skolereglene?

- ☐ Ja.
☐ Nei.
☐ Jeg vet ikke.

Spørsmål: (15/21)

Hvis skolereglene sier noe om mobbing (svarte JA på det forrige spørsmålet), husker du hva det står der sånn ca.? Skriv svaret her:

Spørsmål: (16/21)

Etter din erfaring, har voksne på skolen eller i de andre miljøene du er med i, gjort noe for å motvirke mobbing dette skoleåret (høsten 2004)? Vennligst svar ved å krysse av det svaralternativet som best svarer til din mening for hvert spørsmål nedenfor.

	Ja, de har snakket med oss om mobbing	Ja, de har levert ut skriftlig materiell om mobbing	Ja, de har jobbet med et prosjekt mot mobbing	Ja, de har tatt i bruk/ blitt med i et program mot mobbing	Nei, de har ikke gjort noe	Jeg vet ikke
Har rektoren/ skoleledelsen gjort noe for å motvirke mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har lærere gjort noe for å motvirke mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har foreldrene dine gjort noe for å motvirke mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har gruppelederen din i fritidsaktiviteter (hvis du er med i noen) gjort noe for å motvirke mobbing?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (17/21)

Hva syns du, har det blitt en forandring i Manifestperioden, altså i løpet av de siste to årene, i hvor mye voksne retter oppmerksomhet mot mobbing i ulike miljøer du er med i? Vi presenterer noen påstander om dette nedenfor, og ønsker at du sier hva du mener ved å krysse av det svaralternativet som best svarer til din mening for hver påstand.

	Ja, jeg er helt enig	Ja, jeg er litt enig	Nei, jeg er litt uenig	Nei, jeg er helt uenig	Jeg vet ikke
Rektor er mer aktiv i å gjøre noe med mobbing på skolen enn før	☐	☐	☐	☐	☐
Lærerne er mer aktive i å gjøre noe med mobbing på skolen enn før	☐	☐	☐	☐	☐
Foreldrene er blitt mer interessert og opptatt av mobbing enn før	☐	☐	☐	☐	☐
Gruppeledere i fritidsaktiviteter jeg er med i, er mer aktive i å jobbe mot mobbing enn før	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (18/21)

Nå presenterer vi deg noe påstander om du synes at det som nå gjøres mot mobbing i ulike miljøer er nok for at det ikke skal finnes mobbing og at alle skal trives. Vennligst kryss av det svaralternativet som best tilsvarer din mening for hver påstand.

	Ja, jeg er helt enig	Ja, jeg er litt enig	Nei, jeg er litt uenig	Nei, jeg er helt uenig	Jeg vet ikke
Rektoren er opptatt med mobbing og gjør mye for å motvirke det.	☐	☐	☐	☐	☐
Lærerne er opptatt med mobbing og gjør mye for å motvirke det.	☐	☐	☐	☐	☐
Foreldrene er opptatt med mobbing og gjør mye for å motvirke det.	☐	☐	☐	☐	☐
Gruppeledere i fritidsaktiviteter jeg er med i, er opptatt med mobbing og gjør mye for å motvirke det.	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (19/21)

Fra 1. april 2003 fikk vi en ny lov for alle som jobber i skolen. Den nye opplæringsloven (§9a) slår fast at alle elever i grunnskoler og videregående skoler har rett til et godt fysisk og psykososialt skolemiljø. Med lovparagrafen fikk elever og foreldre mer rettigheter, det vil si større grad av medvirkning og bedre klageadgang på skole. Hvis noen blir mobbet på skolen kan, og bør, både elever

og foreldre henvende seg til skolen. Mobbesaken kan nå ende i retten og mobberen/mobbere kan bli straffet.

Visste du om denne nye lovparagrafen?

- ☐ Ja, jeg visste om det.
- ☐ Ja, jeg har hørt om det men visste ikke hva den gikk ut på.
- ☐ Nei, jeg visste ikke om det.

Spørsmål: (20/21)

Hvis du oppdager at noen mobber noen, eller blir mobbet av andre, hva ville du gjort da? Vi ber deg om å svare på de følgende spørsmålene med å krysse av det alternativet som best tilsvarer din mening.

	Jeg snakker til den/de som mobber	Jeg snakker med den som blir mobbet	Jeg forteller det til/henter en lærer eller andre voksne	Jeg vet faktisk ikke hva jeg skulle gjøre i en slik situasjon	Jeg gjør vanligvis ingenting
Hvis jeg oppdager mobbing i klasserommet	☐	☐	☐	☐	☐
Hvis jeg oppdager mobbing i friminuttene	☐	☐	☐	☐	☐
Hvis jeg oppdager mobbing på skoleveien	☐	☐	☐	☐	☐
Hvis jeg oppdager mobbing på fritidsklubben	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (21/21)

Har du noen videre kommentarer i forhold til hvordan du har opplevd Manifest mot mobbing, og det arbeidet som er gjort ved din skole/videregående skole?

Skjema 9. Spørreskjema til foreldre/foresatte med barn i barnehage eller skole.

Spørreundersøkelse Foreldre/foresatte

Hei

Dette spørreskjemaet handler om mobbing. Spørreskjemaundersøkelsen er en del av evalueringen av Manifest mot mobbing 2002-2004, som RF - Rogalandsforskning gjennomfører på oppdrag for Utdanningsdirektoratet. Vi har spørsmål om dere kjenner til Manifestet, om det forekommer mobbing, om det gjøres noe mot mobbing, og litt om deres meninger om alt som skjer - eller ikke skjer omkring mobbing.

Resultatene fra denne undersøkelsen er meget viktig for vårt evalueringsarbeid, fordi det viser deres (foreldrene/foresatte) meninger om arbeidet mot mobbing. Foreldre og foresatte er en gruppe som i liten grad har vært i fokus i arbeidet med Manifest mot mobbing.

Spørsmålene er lette å svare på, og tar ikke lang tid. For de fleste spørsmålene er det nok at du velger ut (klikker på) et alternativ som best tilsvarer din mening. På noen spørsmål kan du selv skrive inn svarene dine. Alle spørsmålene er ikke aktuelle for alle foreldre. Du skal du velge 'Ikke aktuelt'.

Ved å klikke 'Neste' nederst på siden, vil du komme inn i spørreskjemaet. Til slutt klikker du på 'Fullfør'. Alle svar vil bli behandlet anonymt.

Sluttrapporten av evalueringen vil bli tilgjengelig etter 31.12.2004. Hvis du er interessert kan du lese den på vårt nettsted <http://www.rf.no/internett/Mobbemanifest.nsf>.

Tusen takk for din viktig innsats!

Vennlig hilsen
Tarja Tikkanen og Amund Junge
RF-Rogalandsforskning
<http://www.rf.no>

Spørreundersøkelse Foreldre/foresatte

Spørsmål: (1/18)

Er du

☐ Kvinne?

☐ Mann?

Spørsmål: (2/18)

Hvilket fylke bor du i?

☐ Akershus

☐ Hordaland

☐ Rogaland

☐ Sør-Trøndelag

☐ Troms

Spørsmål: (3/18)

Hvilken kommune bor du i?

Spørsmål: (4/18)

Er du forelder/foresatt for

☐ Barn i barnehage?

☐ Barn i 7 klasse?

☐ Ungdom i 10 klasse

☐ Ungdom i VKI?

Spørsmål: (5/18)

DEFINISJON AV MOBBING

I dette spørreskjemaet har vi spørsmål om mobbing. Det er ikke alltid lett å si hva som er mobbing og hva som ikke er det. Vi bruker WHO's definisjon av mobbing. Den sier: en person blir mobbet når en annen person eller flere andre personer sier eller gjør vonde og ubehagelige ting til ham eller henne. Det er også mobbing når en person blir ertet gjentatte ganger på en måte som han eller hun ikke liker eller når de blir holdt utenfor. Men det er ikke mobbing når to omtrent like sterke personer slåss eller krangler. Det er heller ikke mobbing når noen blir ertet på en snill og vennskapelig måte.

FOREKOMSTEN AV MOBBING

	Nei, ikke som jeg vet om	Jeg vet ikke, men jeg tror ikke det	Jeg vet ikke, men jeg tror det skjer	Ja, det skjer	Ikke aktuelt
Forekommer det mobbing ved barnehagen du har dine barn?	☐	☐	☐	☐	☐
Forekommer det mobbing ved grunnskolen du har dine barn?	☐	☐	☐	☐	☐
Forekommer det mobbing ved den videregående skolen du har dine barn?	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (6/18)**STRATEGI & TILTAK MOT MOBBING**

Manifest mot mobbing ble iverksatt i toårsperioden mellom september 2002 og september 2004. Hovedpoenget med Manifestet var å få alle voksne å ta mer ansvar om og gjøre mer for at mobbing ikke lenger skjer på skolen, fritid eller i barnehager. Målet var altså å nå bedre trivsel for barn og unge i disse miljøene.

Nedenfor er det noen spørsmål om strategi mot mobbing. Vennligst velg det svaralternativet som er nærmest din mening for hver enkelt påstand.

	Ja	Nei	Vet ikke	Ikke aktuelt
Har din barnehage en STRATEGI mot mobbing?	☐	☐	☐	☐
Har din skole en STRATEGI mot mobbing?	☐	☐	☐	☐
Har din videregående skole en STRATEGI mot mobbing?	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (7/18)

Nedenfor er det noen spørsmål om tiltak mot mobbing. Vennligst velg det svaralternativet som er nærmest din mening for hver enkelt påstand.

	Ja	Nei	Vet ikke	Ikke aktuelt
Har barnehagen til ditt/dine barn iverksatt noen TILTAK ELLER PROGRAM mot mobbing?	☐	☐	☐	☐
Har skolen til ditt/dine barn iverksatt noen TILTAK ELLER PROGRAM mot mobbing?	☐	☐	☐	☐
Har den videregående skolen til ditt/dine barn iverksatt noen TILTAK ELLER PROGRAM mot mobbing?	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (8/18)

Nedenfor er det noen spørsmål om påvirkning av Manifest mot mobbing. Vennligst velg det svaralternativet som er nærmest din mening for hver enkelt påstand.

Hva synes du?

	Ja	Nei	Vet ikke	Ikke aktuelt
Har det nasjonale Manifestet mot mobbing påvirket på noen måte arbeidet mot mobbing i deres barnehage?	☐	☐	☐	☐
Har det nasjonale Manifestet mot mobbing påvirket på noen måte arbeidet mot mobbing på deres skole?	☐	☐	☐	☐
Har det nasjonale Manifestet mot mobbing påvirket på noen måte arbeidet mot mobbing på deres videregående skole?	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (9/18)

Hvis Manifestet har endret noe ved din barnehage/skole/ogs (JA på det forrige spørsmålet), på hvilken måte?

Spørsmål: (10/18)**LOKALT SAMARBEID MOT MOBBING**

	Ja	Nei	Vet ikke	Ikke aktuelt
Har barnehagen deres samarbeidet lokalt eller regionalt med kommunen eller fylket i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐
Har skolen deres samarbeidet lokalt eller regionalt med kommunen eller fylket i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐
Har den videregående skolen deres samarbeidet lokalt eller regionalt med kommunen eller fylket i arbeidet mot mobbing?	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (11/18)

Nedenfor er det presentert påstander om inkludering foreldre i arbeidet mot mobbing. Vennligst velg det svaralternativet som er nærmest din mening for hver enkelt påstand.

	I etor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Jeg vet ikke	Ikke aktuelt
Barnehagen våres har inkludert foreldre i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skolen våres har inkludert foreldre i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den videregående skolen våres har inkludert foreldre i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnehagen har inkludert foreldre i arbeidet for bedre trivsel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skolen våres har inkludert foreldre i arbeidet for bedre trivsel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den videregående skolen våres har inkludert foreldre i arbeidet for bedre trivsel	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (12/18)

Nedenfor er det presentert påstander om samarbeid omkring arbeidet mot mobbing. Vennligst velg det svaralternativet som er nærmest din mening for hver enkelt påstand.

	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i hele tatt	Jeg vet ikke	Ikke aktuelt
Barnehagen våres har samarbeidet lokalt eller regionalt med skoler i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skolen våres har samarbeidet lokalt eller regionalt med andre skoler i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den videregående skolen våres har samarbeidet lokalt eller regionalt med andre skoler i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (13/18)

Nedenfor er det presentert påstander om samarbeid omkring arbeidet mot mobbing. Vennligst velg det svaralternativet som er nærmest din mening for hver enkelt påstand.

	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i hele tatt	Jeg vet ikke	Ikke aktuelt
Barnehagen våres har samarbeidet lokalt eller regionalt med andre barnehager i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skolen våres har samarbeidet lokalt eller regionalt med barnehager i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den videregående skolen våres har samarbeidet lokalt eller regionalt med barnehager i arbeidet mot mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål: (14/18)

Hvis det har vært et samarbeid lokalt eller regionalt med ulike parter i arbeidet mot mobbing (JA på ett av spørsmålene om samarbeid), kan du beskrive på hvilken måte?

Spørsmål: (15/18)

Fra 1. april 2003 trådte det i kraft et nytt kapittel i opplæringsloven (§5a) som slår fast at alle elever i grunnskoler og videregående skoler har rett til et godt fysisk og psykososialt skolemiljø. Med lovparagrafen fikk elever og foreldre mer rettigheter, dvs. større grad av medvirkning og bedre klageadgang på skole. Hvis noen blir mobbet på skolen kan, og bør, både elever og foreldre å henvende seg til skolen. Mobbesaken kan nå endes i retten og mobberen/mobbere kan bli straffet.

Visste du om denne nye lovparagrafen?

- ☐ Ja, jeg visste om den.
- ☐ Ja, jeg har hørt om den, men visste ikke hva den gikk ut på.

☐ Nei, dette visste jeg ikke noe om.

Spørsmål: (16/18)

Hvis du skulle oppdage at ditt barn mobber noen, eller blir mobbet av en annen eller andre, vet du hvordan du skal gå frem ovenfor barnehage/skole?

- ☐ Ja, jeg er klar over hvilke prosedyrer som gjelder for barnehagen/skolen.
- ☐ Ja, jeg tror det.
- ☐ Nei, jeg er ikke helt sikker.
- ☐ Nei, jeg vet faktisk ikke hva jeg skulle gjort.

Spørsmål: (17/18)

Har du fått ut skriftlig materiell som omhandler arbeid mot mobbing ved barnehagen/skolen deres?

- ☐ Ja
- ☐ Nei
- ☐ Jeg vet ikke

Spørsmål: (18/18)

Hva er din opplevelse av Manifest mot mobbing?

Fulfør

powered by: **it:solutions**

Vedlegg 2. Utviklingsstrekk i forekomsten av mobbing.

Elever på klassetrinnene 5./6. og 8./9. som blir mobbet eller mobber andre *ukentlig eller oftere*. Prosent

	5./6. klasse				8./9. klasse			
	Mobbeoffer		Mobber		Mobbeoffer		Mobber	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
HEMIL 1993	6,2	6,2	1,0	2,9	3,7	6,7	1,4	5,3
HEMIL 1997	4,5	6,7	1,1	2,6	3,7	5,4	0,8	3,8
HEMIL 2001	9,3	9,0	1,9	5,6	3,2	6,2	1,5	5,3
Olweus 1997	5,1	7,2	0,8	1,2	5,2	6,1	1,6	5,2
Olweus 2001	7,8	6,8	0,8	3,3	3,9	5,3	1,5	4,3
Olweus 01/02	8,1	7,7	1,1	3,4	5,0	5,0	2,9	4,6
Olweus 02/03	6,9	6,7	1,3	2,6	3,8	5,4	1,9	4,6
Olweus 03/04	4,3	7,2	0,0	3,1	3,8	6,5	0,7	5,3
SAF 1995	3,8	3,7	0,4	1,4	2,5	3,2	0,8	3,9
SAF 1998	3,6	5,7	0,8	4,3	2,2	5,6	0,9	5,5
SAF 2001	6,2	7,1	0,3	2,6	3,1	6,3	1,0	6,7
SAF 2004	3,3	6,5	0,2	1,4	2,8	4,3	1,4	4,0